

T Ü R K ARKEOLOJİ DERGİSİ

SAYI : XIV - 1 - 2

1965

Millî Eğitim Bakanlığı
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
tarafından Yayımlanır.

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA, 1967

İ Ç İ N D E K İ L E R

Afyon – Çavdarlı Höyük kazısı	Mahmut AKOK	5
Yeraltı Şehirlerinde bir inceleme ve Yeşilhisar İlçesinin Soğanlıdere Köyünde bulunan Kaya Anıtlar	Mahmut AKOK — Hikmet GÜRÇAY	35
İslâhiye Bölgesi araştırmaları, Tilmen ve Gedikli (Hüyük) kazıları 1964	Prof. Dr. U. Bahadır ALKIM	69
İslâhiye Bölgesi araştırmaları ve Gedikli (karahüyük) kazısı 1965	Prof. Dr. U. Bahadır ALKIM	79
ALİNDA (karapuzlu)	Doç. Dr. Mükerrerem ANABOLU	87
1965 Yılı ANİ kazıları hakkında kısa rapor	Prof. Kemal BALKAN — Osman SÜMER	103
Adilcevaz'da İkinci mevsim kazıları (1965)	Prof. Emin BİLGİÇ — Doç. Dr. Baki ÖĞÜN	119
1964 Müsgebi kazıları hakkında kısa rapor	Doç. Dr. Yusuf BOYSAL	123
Third Campaign in the Monastery of St. Barlaam	Wachtang DJOBADZE	127
APHRODISIAS, 1964 Hafriyatı	Prof. K. Tevfik ERİM	135
Van Bölgesi Çavuştepe kazısı	Prof. Dr. Afif ERZEN	141
Can Hasan 1965	David H. FRENCH	147
EXCAVATIONS AT SARDIS, 1965	DETWELLER A. Henry, HAUFMANN George M. A. and MITTEN D. G.	151
1964 Alaca Höyük kazısı raporu	Dr. Hâmit Zübeyr KOŞAY	161
Excavations at the Urartian Citadel of Kayalidere (1965 Season)	Lloyd SETON and BURNEY C. A.	217
Excavations at Karataş-Semayük 1965	MELLINK Machteld J.	223
Teos kazısı 1965 yılı kısa raporu	Doç. Dr. Yusuf BOYSAL	231
Acemhöyük kazıları	Prof. Dr. Nimet ÖZGÜÇ	235
Kubad - abat Kazısı Ön Raporu	K. Otto DORN — Mehmet ÖNDER	237

AFYON — ÇAVDARLI HÜYÜK KAZISI

Arkeolog : MAHMUT AKOK

1964 yılı nisan ayı içinde köyler arasındaki yolu düzeltip ana güzergâha bağlamak amacıyla, Vilâyet Bayındırlık Müdürlüğünün araçları Çavdarlı hüyükünün Kuzey tarafından toprak aldıkları sırada, muayyen kümeler halinde mermer heykellerle, heykellerin parçalarına rastlanması üzerine, Mahalli idarecilerin ilgisi çekilmiş ve bulunan eserlerin bir kısmı Afyon Müzesi'ne getirilmiştir.

O gün için müzenin idaresi başında mütehassıs bir kişinin bulunmaması dolayısıyla, buraya en yakın durumda olan Manisa Müzesinin Müdürü Ziya Potalkan'dan, eserlerin bulunduğu kısımda bir inceleme yapması istenmişti.

Genel Müdürlüğe sunduğu, dosyada mevcut, raporunda mermer eserlerin önemine işaret etmekte, buluntu yerin bir hüyük olduğuna da değinmektedir. Yerinde yaptığı küçük bir sondajla eserleri bağliayacak herhangi bir mimariye rastlıyamadığını da yazmaktadır.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adı geçen rapordan sonra işe daha önem vererek Ankara'dan bir hafriyat heyeti kurup, burada esash bir araştırmanın yapılmasını kabul etmiştir. Ankara Arkeoloji Müzesinin de araç ve elemanlarının bu işte yardımcı olmaları kara altına alınmıştır.

Kazı hey'eti; Arkeolog Mahmut Akok'un Başkanlığında arkeolog Hayat Erkanol, Tekniker Ressam Cengiz Erol, Restoratör Fethi Ünlü, Fotoğrafçı Halûk Açıksoz ve İşçi başı, Şöför Muhsin Uygurdan kurulmuştur.

25/5/1964 günü yola çıkılarak, 27/5/1964 günü saat 7.30 da hüyük'te kazılara başlandı.

Kazılarımızın devamınca Afyon Millî Eğitim Müdürünün büyük yardım ve ilgilerini gördük. Afyon Müzesinin Müdür Vekili olan Mehmet Yaylalı da bizim işlerimize kolaylık verecek imkânları temin etti. Çavdarlı Köyü İlk Okul Öğretmeni ve Muhtarı da bizimle beraber işlerin yolunda gitmesi için gayret gösterdiler. Kendilerine candan teşekkür ederiz.

Kazı hey'etimiz gecelerini Çavdarlı Köyü İlk Okulu binasında geçirdi. Hey'etimizin gündüz işlerini görmek ve bir kısım usta işçileri barındırmak için hüyükün kenarında bir de çadırli kamp tesis ettik.

ÇAVDARLI HÜYÜĞÜN DURUMU :

Çavdarlı hüyükü Afyondan 16500 m. uzaklıkta Doğu - Kuzey doğrultusunda ve Akarçayın meydana getirdiği düzlükler içindedir. Hüyük kendine adını verdiğimiz Çavdarlı Köyünden 2148 m. uzaklıkta ve Kuze tarafındadır.

Eskiden dibinde basit bir akar su olduğu anlaşılan hüyükün, bu gün Kuzey tarafında, suyüzü derinliği 2.5 m.yi geçmeyen bir kuyu ile bazı bataklıklar görülmektedir. Bu kuyuya 5 Km. kadar uzaklıkta olan Sülmenli Köylüleri saat kuyusu demektedirler. (Yâni köyelerine 1 saat mesafe demek).

Hüyük, hâlen 200 - 250 m. bir çapa sığacak durumda ovalce bir tepecik olup, yolun geçirildiği düzlükten 6 m. kadar bir yükseklik göstermektedir.

Bu günkü yolun geçirildiği kısmın karşısında ve hüyükün Kuzey - Batısında, yüksekliği 2.5 m. ve çapı 100 m. yi aşmayan, içinde Roma çağı mezarları bulunan bir de nekropol görülmektedir. (Res. 1-2).

HÜYÜKTE KAZILAR :

Kazılara ilk olarak mermer heykellerin bulunduğu sahanın aydınlatılması bakımından, plânımızın (A) ile işaretlenen yerinde başlandı. Burası yeni düzenlenen yola toprak almak için dozerle kısmen kazılmış ve bir taraftan da Manisa Müze Müdürünün sondaj yaptığı sahayı içine alıyordu.

Sırasıyla ve imkân nisbetinde (B) işaretli sondaj yerini de, hüyükün en yüksek kısmını tahkik maksadıyla açtık. (C) Sondaj yeri hüyükte orta alanı, (D) kazı sahası da (A) nın Doğu kısmını aydınlatma amacıyla kazıldılar. (E) Sondaj yeri hüyükün Güney tarafına uzanan yerleşmenin durumunu tahkik için açılmıştır. Bu suretle hüyükün her tarafına yaygın tranşelerle kronolojik tabakaların kontrolü mümkün oldu. Şimdi bu sıraya uygun olarak kazı, alanlarının durumlarını açıklayalım.

(A) Sondaj alanındaki kazı çalışmaları :

Bu kazı alanı mimarî kalıntıları, hüyükün en yüksek yerine göre —3.59 m. den başlayıp, —6.00 m. ye kadar devam etmektedir. Bu sahada mimarî kalıntı olarak bulmayı ümit ettiğimiz ve burada ele geçmiş olan mermer eserlerle çağdaş yapı parçaları idi. Şunu baştan söyleyelim ki, bu devri temsil edecek bir kaç basit duvar sırasından ve etrafı kör duvarlarla çevrili basit bir merdivenli kısımdan başka bir şey görülmemiştir. (Res. 3). Bu yapı parçaları da —3.5 m. den —4.15 m. ye kadar uzanan, uluorta çamur harçla örülmüş duvarlardan ibaretti. Hiç bir vakit bir binanın bütününü ifade etmiyordu. Ziya Polatkan'ın raporundan anladığımıza göre, mermer heykeller bu merdivenli kısmın dip tarafında bulunmuşlardı. (Res. 4, 5).

Bu binaların kuruluşu ve kullanılışı ile alâkalı olarak, sondaj sahası içinde

çapları 1 - 1.5 m. olan bir takım pis su (botros) kuyuları da dikkatimizi çekti. (Res. 6).

Adı geçen mimarî tabaka toprakları içinde daima Roma çağı olabilecek çanak-çömlek parçaları bulunuyordu.

(A) Sondaj alanının —4.30 m. den aşağı tabakaları için de daima prehistorik çanak-çömlek parçalarına rastlandığı gibi, çok dağınık bir halde bazı duvar sıralarına ve bu çağı kesin olarak işaretliyen tipik bir mezarda bulunmuştur.

Prehistorik tabaka içinde görülen duvarlar da yine esaslı bir yapıya tanıklık edecek durumda değillerdi. Bu tabakanın duvar parçaları ekseriyetle, üste rasthyan Roma çağı yapıları tarafından tahrip edilmişlerdir. Sarih olarak görebildiklerimiz —5,74 m. den —6,00 m. derinlikler arasında bulunanlar, çamur harçlı basit iki duvardan ibaretti (Res. 7).

Bu sondaj alanında bulunan mezara gelince; kazı sahamızın Kuzey-Batı ucuna rasthyan bu gömü, başı Kuzeyde olmak üzere gövdesi Doğuya çevrik tam Hoker durumunda idi. (Res. 8-10).

Mezarın basit bir gömü şeklinde olduğu, hüyükün tabii toprağı az miktar kazıldıktan sonra çukur kenarına dizilen küçük taşlarla üzerine konulan yanyana ağaçlarla kapatıldığı anlaşılıyordu. (Alacahüyükün en basit tipi).

İskletin yanında hediye nevinden hiç bir eşya bulunmuyordu; yalnız ayak ucu hizasında, kısmın yenmiş halde sığır nevinden bir hayvanın iskeletinden parçalar görünüyordu.

(B) Sondaj alanındaki kazı çalışmaları :

Bu kazı alanı hüyükün en yüksek kısmına yakın, Doğu-Batı istikâmetinde, uzunca açılan bir tranşedir. (Res. 11, 12). —0.40 m. den başlayarak —1.50 m. ye kadar devam eden derinlikler arasında Roma çağını temsil eden yapı kalıntılarına rastladık. Burada iki ayrı binaya ait olabilecek duvar ve bölmeler görülüyordu.

Sondaj sahasının Güney-Batı köşesine rasthyan yapı, içinde ahşap direklerin

sıralı taş kaideleri bulunuyordu. Bu tertip-ten, bölmenin üstünün toprak dam şeklinde örtüldüğü anlaşılıyordu. Bölmenin bir kenarına da tandır ile sekisi yerleştirilmişti. (Res. 13-15).

Diğer bina, bir kısmıyla başka yapıya bitişik komşu durumdadır. İki bina arasında müşterek bir hol bulunmaktadır (Res. 16, 17).

Roma çağı yapılarının, genişlikleri 50 - 60 cm. aşmayan duvarları çamur harçla itinalı olarak örülmüşlerdir. Geçit kenarlarında ve kapı eşiklerinde büyük cesamette taşlar bulunmaktadır. Direk altlarında kaide olabilecek düzenli taşlar konulmuştur. Bazı duvarların diplerinde ve bilhassa sokak yüzlerinde, ufak boy taşlarla yapılmış bir nevi trotuvarlar görünüyordu.

Bütün bu özellikleriyle Roma çağı kalıntıları, ancak bir köy tesisi olabileceğini anlatıyordu.

Sondaj alanımızın Doğu tarafında bir kısmını daha derinleştirmek suretiyle—1.60 m.den —2.00 m.ye indiğimizde tamamen prehistorik kalıntılarla karşılaştık. Burada gördüğümüz duvar ve yapı kalıntıları, belli ve bütün bir mimariye işaret edemeyecek derecede dağınık idiler (Res. 18-20). Fakat bu tabaka içinde elde edilen çanak-çömlek parçaları bize kesin olarak prehistorik çağı işaret ediyorlardı.

(C) Sondaj alanındaki kazı çalışmaları :

Bir kısım işlenmiş taş kalıntılarının hüyük yüzeyinde görünmesi dolayısı ile bu yerde bir sondaj karar verilmişti. (Res. 21).

—1.50 m. ile —2.33 m. derinlikler arasında karşımıza Türk çağı olabilecek bir ahır tesisi çıktı.

Kuzeyden Güneye uzanan iki bölmeli bir sahanın ortasında antik ve Bizans çağından kalma sitel ve lâhitlerle bir takım yemlikler bulunmuştu. Ahır kısmının içi tamamen taş döşemeli idi. (Res. 22-24). Mahallî taşla yapılmış stel ve lâhitler ayrıca oyularak ve kenarlarına ip bağlamak için delikler yapılarak kullanılmıştı. Stelin bir yüzünde oyma kabartma olarak yapılmış

bir başak demeti görülüyordu. Lâhitlerini ise, bir kenar yüzlerinde üstleri yarım yuvarlak metoplar içinde alt sapları uzunca salıp kabartmaları bulunmakta idi.

(D) Sondaj alanındaki kazı çalışmaları :

Bu sondaj yeri (A) ve (B) sondajları arasında ve hüyükün en yüksek kısmında bulunmaktadır. Bu yerde birbirine nazaran kademeli kuruluştaki olan iki yapının duvar kalıntısına rastladık.

Bunlardan biri, —0.60 m. ile —1.70 m. arasında bulunan duvar ile diğeri, —0.80 m. ile —2.50 m. arasında bulunan kalıntıları idi. yapı kademeli idi. (Res. 25). Kuzey tarafta olan binada, taş döşemeli olan tabanları ve iş hayatına elverişli tandır ve sekiler bulunuyordu. Güneydeki binada ise, bir duvar sırası ve bir taban döşemesinden başka bir şey görülmüyordu. Buradaki duvarlardan birinin üzerine son zamanlarda gömülmüş olması ihtimali olan bir mezarın iskeletine rastlandı (Res. 26, 27). iskeletin kollarını göğsü üzerinde kavuşturmuş olmasından, Hıristiyan an'anesine uygun gömüldüğü anlaşılmıştır.

Üst tabaka mimarisinin hemen altında prehistorik çağı işaret eden çanak-çömlek parçaları bol miktarda gelmekte ve tabaka toprağının renk ve kalitesinde üste nazaran belirli bir değişiklik görülmektedir.

(E) Sondaj alanında kazı çalışmaları :

Hüyükün Güneyine uzanan düzlükler üzerinde açtığımız bu tranşede ilk tabaka olarak Roma çağının sıkı bir iskânıyla karşılaştık. (Res. 28). Bu yapılar muayyen ve muntazam sokaklar etrafında kurulmuşlardı. Birbirlerine bitişik nizamda, sık bölmeli evler halinde idiler. Odaların içinde taş ve tuğla döşemeli tabanlar vardı. Şurada ve burada bol miktarda kap kacak artıkları görülüyordu (Res. 29, 30) Duvarları çamur harçlı, muntazam örgülü idi. Ruma çağının en intizamlı yapı kalıntılarında biri olan bu alanın buluntuları da bir köy karakterindedir. Taş duvarlardan sonra ağaç hatıllar ve kerpiç duvarlı olan binaların üst

kısımları, Sondajda dam kiremidine rastlamadığından, üst örtülerinin toprak olduğunu kabul etmekteyiz.

E Sondaj alanının alt tabakası yine prehistorik çağa işaret eden çanak-çömlek parçaları vermiştir.

ÇAVDARLI HÜYÜĞÜNÜ ÜZERİNDE YAPTIĞIMIZ BU KAZI ÇALIŞMALARININ BİZE VERDİĞİ NETİCEYİ ŞÖYLECE SIRALIYABİLİRİZ :

1 — Hüyük, bu günkü en çukur yerden 6 m. kadar yüksektir. Hüyüğün büyük bir kısmı, akar çayın getirdiği ve çevre sahalardan sellerin taşıdığı topraklarla çevrilmiş, hüyükten ancak 6 m. yükseklikte bir kısım tepcecik halinde kalmıştır. 6. m. den aşağı derinlikte hemen yer suyu ile karşılaşılır.

2 — Hüyüğün en son iskânı Türk çağında bir çiftlik veya mandıra tesisi olması ihtimali vardır. Roma çağı diye kabul ettiğimiz yerleşmenin M. S. 3. -4. yüz yıllara ait olması lâzımdır. Bizans çağı yerleşmesi ise yoktur.

3 — Roma çağı tabakalarının altında bir kaç seviyeden ibaret (büyük bir kısmı yer suyu altında) prehistorik kalıntılara rastlanmaktadır. Bizim incelemek imkânı bulduğumuz, bu çağ tabakasının üst seviyesi, üzerine gelen Roma yerleşmesi daha müttekâmil yapıcılıkta olduğunda altaki tabakarı fazlasıyla dağıtmıştır.

4 — Derin tabakalarda kazı imkân-sızlığı karşısında hüyük düzeyine yaygın tranşelerimizin verdiği neticelerle yetinerek kazılara son verdik.

Buluntuların açıklanmasına geçmeden evvel, hüyüğün Kuzey-Batı tarafına rastlayan nekropoldeki araştırma neticelerine kısaca değinmek istiyoruz.

ÇAVDARLI HÜYÜĞÜ NEKROPOLÜ ARAŞTIRMALARI :

Nekropolün ancak bir tarafında ve bilhassa dozerin toprak aldığı kısımda çalışmalar yapabildik. Diğer kısımlar bu gün dahi bozulmamış bir şekilde kapalı olarak durmaktadır. Araştırma yaptığımız kısımda 6 mezar ele alınmıştır. (Res.

31). Bundan 1-4 numaralı olanlar birbirinden küçük nüanslarla ayırt edilebilirler. Bunlar kerpiç ile yapılmış üst ağızları geniş, dipleri dar bir nevi sıra setli mezarlardır. İçlerinde yanık iskelet külleri ile parçalarına rastlanıldı. Üst örtülerinin de geniş kerpiçlerle kapatıldığını tespit ettik. Bazılarında, yakmadan sonra konulmuş küçük pişmiş toprak kaplar, ele alınamıyacak derecede bozulmuş, cam şişeler ve hatta bir tanesinde at baş şeklinde rython bulundu. (Res. 32 - 35).

5 Numaralı mezar ise, etrafı ve üst kapağı geniş taşlarla örülmüş sandık tipinde idi. İçinde düzenli bir şekilde yatmakta olan bir iskelet bulunuyordu.

6 numaralı gömü tipi ise, pişmiş toprak sarkofajlı idi. Silindir şeklinde yakın geniş hacimli sarkofajın üst kısmında bir kapağı vardı. İçinde en az üç iskelet bulunuyordu. (Res. 36 - 38).

Nekropol alanının üzerinde dolaşırken topladığımız çanak-çömlek parçaları arasında gördüklerimiz, bize bu nekropolde daha eski çağlara ait mezarların da bulunabileceğini anlatmıştır.

ÇAVDARLI HÜYÜK KAZISININ BULUNTULARI :

Çavdarlıhüyüğün önemli buluntularından bir kısmı burada kazının başlamasına sebep olan mermer adak heykelleriyle diğer parçalardır. Bunların arkeolojik anlamda san'at özelliklerini, İstanbul Arkeoloji müzeler Arkeoloğu Dr. Nezh Fıratlı değerli çalışmaları sonucu olan yazılarını hazırlamıştır. Okurlarımıza bu raporumuzun bir eki ve ayrı bir makale halinde sunulacaktır.

Heykeltraşlık eserleriyle diğer mermer parçalarında Yunanca ve Lâtince olarak yazıtlar da bulunmaktadır. Bunların üzerinde de İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdür Yardımcısı Epigraf Lütfü Tuğrul, derin çalışmalar yapmış bulunuyor. Bu değerli bilgileri de kazı raporumuzun bir eki olarak okurlarımıza tanıtacağız.

Bu suretle Çavdarlıhüyüğünde bulunan mermer heykellerle taş eserler, müte-hassis meslektaşlarımız tarafından gereği

önemde incelenip tanıtılmış olacaktırlar.

Biz ise, kazılarımız sırasında elde edilen pişmiş toprak, kemik, taş vesair küçük buluntular üzerinde durup bu yönden Çavdarlı hüyük kazısı sonuçlarını değerlendirmeye çalışacağız.

Yazılarımızın sonuna eklediğimiz envanter listesinden anlaşılacağı üzere bulunan eserleri başlıca ve kronolojik olarak iki grupta toplayabiliriz.

I. Roma çağı eserleri.

II. Prehistorik çağ buluntuları.

ROMA ÇAĞI BULUNTULARI :

A) *Sikkeler* :

Çavdarlı hüyük kazıları sırasında çeşitli sondaj alanlarında 8 adet bakır sikke ele geçmiştir. Bunların kesin mahiyetlerini anlıyabilmek için, değerli mütehasşis meslekdaşımız, İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Nüvizmatik Kabinleri Şeflerinden olan Bayan Cevriye Artuk'a göndermiştik. Lütfetmiş oldukları, esaslı bir çalışma sonucu olan raporlarını aşağıda aynen sonmaktayız.

"Sikkeler hakkında Rapor." 1/7/1966.

1964 Senesinde Afyonkarahisar'ının Çavdarlı hüyükü kazısında bulunan 8 adet bakır sikke incelendi:

Mezkûr sikkeler tanınmaz derecede paslı olduklarından müzemiz kimya labrotuarında temizlettiildi.

Kazının:

B. I. seviye hizasında 3 adet sikke elde edilmiştir. Bunların ikisi anlaşılamiyacak derecede bozuk olup bir tanesinin Roma İmparatorlarından Caracalla (197-211) ya ait olduğu tespit edilmiştir.

Sikkenin ön yüzünde: İmparatorun şualı taçlı büstü sağa doğru, etrafta:

IMP CAES ANTONINVS AVG yazısı okunmaktadır. Arka yüzünde ise Sağlık ilâhesi ayakta durmaktadır. Elinde tuttuğu kapla yılan karnını doyurmaktadır.

Etrafta ise;

SALVS ANTONINI AVG. okunmaktadır.

2. B. çukuru I. seviye tabanı üzerinde bulunan iki adet sikkenin biri tamamen

bozuk ve anlaşılamiyacak durumdadır. İkincisinin ise: ön yüzünde Constantius II. (337 - 361) un iki sıra boncuk şelenkli büstü, sağa doğru.

Etrafta :

(D. N. CONSTANTI) VS P. F. A (V. G) Arka yüzü son derece bozuktur.

3. Kazının Roma merdiveni enkazı içinde 3 adet sikke bulunmuşsa da bunlar son derece bozuk olduklarından tespiti yapılamamış, yalnız ikisinin Roma sikkesi olduğu anlaşılmıştır.

Durum saygıyla kazı hey'etine arz olunur.

Cevriye Artuk

Bu sikkelerin ancak ikisinden kesin anlam çıkartılabilmemiş olduğunu öğrenmekteyiz. Yukardaki yazılarımızda açıkladığımız hüyükün Roma çağı mimarî yerleşmesi ve onun hayatı süresi bu sikkelerin ifade ettiği veçhile M. S. III. -IV. yüz yılları kapsamaktadır.

B) *Nekropolün küçük eşya buluntuları*:

Çavdarlı hüyük nekropolünde tarafımızdan açılan mezarlarda pek az eşya ele geçmiştir. Bunlar da, Pişmiş toprak testiler, damla formunda gözyaşı şişeleri ve bir at başı şeklinde rybhondan ibarettir.

Pişmiş toprak kaplar, ince süzme kilden yapılmış, dışları ayrıca kırmızı renkte astarlı idiler. (En. No. 1, 2, 5) (Res. 39, 40). Bunlardan başka damla biçimin de cam şişelere de rastlanmışsa da, ele alınamiyacak derecede bozuk oldukları görülmüştür.

Damla biçimli pişmiş toprak kapların dışlarında astar yoktur. (En. No. 3, 4) (Res. 41).

Nekropolün önemli buluntularından biri de pişmiş toprak at başı şeklinde rython'dur (En. No. 6) (Res. 42). Bu da kerpiç bir mezarın içinde bulunmuştur.

Nekropolün mezarları içine konulan eşyanın ölüler yakıldıktan sonra bırakıldıkları anlaşılmaktadır. Zira bu kaplarda hiç bir yanık izi yoktur.

Genel olarak Çavdarlı hüyük kazısının Roma çağı tabakaları içinde bulunan seramiklerden küçük kaplar bütün olarak ele geçmemiştir. Bunlara ait formları kazı alanlarının etüdlük kap profilasyonu resimlerinden takip etmek mümkündür (Res. 43 - 49).

Bunların genel olarak toprak kaliteleri süzme kildendir. Ekserisinin kullanma yüzlerinde ayrıca kırmızı astar boya bulunmaktadır. İyi bir şekilde fırınlanmak suretiyle pişirilmişlerdir. Form ve profilasyon bakımından kap şekilleri olgun bir işçilikle çarklanmışlardır. Ağız kenarları keskindir, dipleri halkavarî çıkıntılıdır.

C) Roma çağı kemik eserleri :

(En. No. 19 - 23) (Res. 50) de Görüldüğü gibi bunların bir kısmı som kemikten (belki fildişi), bir kısmı da içi boş kalem kemiğinden ve bir tanesi de safiha kemikten yapılmıştır. Bir, âlet sapı, dokumacılık aleti gibi şeylerdir. Alet sapı üzerinde makara şeklinde dizili oyular vardır. Safiha kemiğin bir yüzünde paralel iç içe dairesel süsler bulunmaktadır.

D) Roma çağı maden eşyası :

Bu çağ maden parçaları arasında demir diğeri bronz olmak üzere iki ok ucu ile, biri kalın demir, diğeri ince bronz çivi ele geçmiştir (En. No. 16, 20) Res. 51). Ok uçlarından her ikisinin sapa geçecek yerleri olukludur. Bunlardan biri söğüt yaprağı şeklinde olup, diğeri (hadenk) denilen tipte arkası kancalıdır.

Hüyük üzerinden açtığımız sondaj alanlarında, evvelce bulunan mermerden yapılmış heykellerinden ayrı olarak iki parçaya da rastlanmıştır. (En. No. 14, 15) (Res. 52, 53). Bunlardan biri tanrı Nikeye bir adak olup, diğeri henüz taslak halinde bulunan bir fügürindir.

PREHİSTORİK ÇAĞ BULUNTULARI :

A) Prehistorik çağ pişmiş toprak eserleri:

Müzelik değerinde bulunan kapların büyük bir kısmı, küçük boy kulplu maşrapalardan ibarettir. (En. No. 7, 8, 9, 10, 12, 13) (Res. 54, 55). Bunların ekserisi elle

yapılmışlardır. Yüzleri kırmızı ve siyah renkte astarlı ve perdahlıdır. İçlerinden yalnız bir tanesinin alelâde çamurdan yapıpı perdahsız olduğu görüldü.

Etüdlük mâhiyetinde olarak topladığımız büyük formda kaplarla, orta formda kaplara ait parçaların hemen hepsi elle yapılmış olup, kullanma yüzlerinin astarlı ve perdahlı oldukları görüldü. Kaplarda düz şekilde dipler kaba Profilli sade ağızlar, geniş karınlar, düz ve burmalı kulplar bulunuyordu.

Pişmiş toprak eşya arasında bir de fırça sapına rastlanmıştır. Bu fırça sapı üçgen şekline yakındır. Bir yüzünde üç sıra halinde kıl veya ot tellerinin geçtiği çukurluklar görülmektedir (En. No. 11) (Res. 56).

B) Prehistorik çağın diğer buluntuları:

Maden eser olarak ancak toplu iğne mahiyetinde bir parça ele geçmiştir (En. No. 17). Bu alelâde kalınca bir iğne olup başında halka şeklinde iki oyuk bulunmaktadır.

Beyaz mermerden bir nevi taş çekiç parçası da bulunmuştur. (Res. 57). Bu parça bir çekiç veya baltanın (küpü) tarafı olmalıdır.

Taş eser olarak bir de sileksten desdere parçası ele geçmiştir. (E.n. No. 26).

Pişmiş topraktan çeşitli tipte ağırşaklar da elde edilmiştir. Ekserisi koyu renkte ve cilâlıdır. Üzerlerinde oyuk çizgiler halinde geometrik süsler bulunmaktadır. Bu derin oyukların içi beyaz renkte bir madde ile doldurularak ağırşakların süs değerleride zenginleştirilmiştir.

Çavdarlı hüyük Prehistorik tabakasına, Anadolunun benzeri kazı buluntularına kıyasla M. Ö. 2000-2500 gibi bir tarihi her vakit verebiliriz.

Prehistorik tabakaların önemli kalıntıları hiç şüphe yokki, hüyükün -6.00 m. den aşağı olabilecek derinliklerde olması hatıra gelmekte ise de bu kısımların yer suyu içinde kalmasından araştırılmasına bu gün için imkân bulunamamıştır. Hey'etimizin üst tabakalarda tespit ettiği mi-

marlık kalıntılarını, bazı sondaj yerlerinde iki seviyeden bibaret bulunmuştur.

Tespit ettiğimiz yapılar, çamur harçlı taş duvardan temellere sahip oldukları ve üst kısımlarının ise kerpiçle tamamlandığı, her tarafta görülüyordu.

Genel olarak yapıların tam plânlarını tespit edemedik, fakat bir çoklarının küçük bölmeli odalardan ibaret olduğu anlaşılıyordu.

Kazı hey'etimiz 10/6/1964 günü Çavdarlı hüyükte yapılan 15 günlük çalışmalarla elde edilen sonuçları, bu tarihî iskân

sahasının arkeolojik değerlerini tesbit bakımından yeterli bularak işe son verilmesini kararlaştırmıştır. Bulunan eserler Afyon Müzesine muhafaza için bırakılmıştır.

Üzerinde araştırma yaptığımız Çavdarlı hüyüğüne benzer ve birbirlerine oldukça yakın durumda bir çok yerleşme yerleri, hüyükler şeklinde, akarçay vadisinde görülmektedir. Esaslı elemanlarla takviye edilen Afyon Müzesi, bunlar içinden birini seçerek, bu mıntıkanın yerleşme, tarih ve kronolojisini aydınlatma bakımından, üzerimde araştırma yapabilir.

AFYON — ÇAVDARLI HÜYÜK 1964 KAZISINDA BULUNAN MÜZELİK ESERLER ENVANTERİ

Sıra No.

1 — Tek kulplu testi P. T., y. 13,4 cm. g. 9,8 cm.

Basit ağız kenarlı, ince boyunlu, yuvarlak, omuzlu, dibe doğru daralan karınlı ve halka diplidir. Bir oluklu şerit kulpu, boynu omuzla birleştirmektedir. Boynun altında iki paralel yiv mevcuttur. Pembe hamurlu olup, kırmızı - kızıl kahve boya ihtiva etmektedir. Karın ve dip hamurunun renginde bırakılmıştır. Roma devrine aittir. Mezarlıkta ölü hediyesi olarak ele geçmiştir.

2 — Tek kulplu testi P. T., y. 16,4 cm. g. 6,1 cm.

Dışarı taşık ağız kenarlı, ince boyunlu, yumurta gövdeli ve halka diplidir. Tek oluklu bir şerit kulplu ağız kenarının altından çıkıp omuzla birleşmektedir. Omuz dört paralel ensize çizgi ile süslenmiştir. Pembe hamurludur. Roma devrine aittir. mezar hediyesi olarak bulunmuştur.

3 — Koku kabı P. T., y. 7,9 cm. g. 6 cm.

Dışa çekik ağız kenarlı, ince ve uzun boyunlu, konik gövdeli ve düz diplidir. Pembe hamurlu olup astarsızdır. Roma

devrine aittir. Mezarlıkta ölü hediyesi olarak ele geçmiştir.

4 — Koku kabı P..T., y. 7,2 cm., g. 6,1 cm.

Ağız ve boynu kırılmıştır. Ağıza doğru daralan omuzlu geniş karınlı ve düz diplidir. Kiremit rengi hamurlu, deve tüyü astarlıdır. Roma devrine aittir. Buldozer çalışırken mezarlık sahası yakınlarında ele geçmiştir.

5 — Tek kulplu testi. P. T., y. 12 cm., g. 11,2 cm.

Dışarı çekik ağız kenarlı, ince ve kısa boyunlu, basık küre gövdeli, düz diplidir. Deve tüyü hamur, kahve rengi boyalı, tek oluklu bir şerit kulpuboynu omuzla birleştirmektedir. Roma devrine ait olup mezarlıktan mezar hediyesi olarak ele geçmiştir.

6 — Figürin (Atbaşı) P. T., y. 10,5 cm., g. 8,7 cm.

Bir kap şeklindedir. Kabın ağız atın başı üzerinde bulunmaktadır. Eser, atın boyun ve baş kısımlarını kapsamaktadır. koşum takımı, yeleler, göz ağız kabartma şeklinde ifade edilmiştir. iki kulak ise kulp tarzında işlenmiştir. Eser deve tüyü hamurlu olup, koyu kahverengi astarlıdır.

Roma devrine aittir. Mezarlıkta ölü hediyesi olarak ele geçmiştir.

7 — Maşrapa P. T. y, 4,7 cm., g. 9,1 cm.

Hafif dışa çekik ağız kenarlı, konik gövdeli ve düz diplidir. tek şerit kulplu ağız kenarlı, konik gövdeli ve düz diplidir. tek şerit kulplu ağız kenarını omuzla birleştirmektedir. Gri hamurlu, kızılkaş rengi astarlıdır. Çok bozulmuştur. omuz üzerinde bir yiv mevcuttur. E. T. Devrine aittir. D çukurunda satıhtan 1.85 cm. derinlikte ele geçmiştir.

8 — Maşrapa P. T., y. 5,2 cm., g. 7,9 cm.

Yarı yarıya kırıktır. Hafif dışarı çekik ağız kenarlı ve taşkın omuzlu, konik kenarlı ve düz diplidir. Tek şerit kulpu ağız kenarını omuzla birleştirmektedir. Gri hamurlu, hahverengi astarlıdır. E. T. D. ne aittir D çukurunda 185 cm. derinlikte ele geçmiştir.

9 — Tek kulplu maşrapa P. T., y. 5,6 cm., g. 9,2 cm.

İçeri çekik ağız kenarlı, taşkın omuzlu, konik gövdeli ve düz diplidir. Krem hamurlu olup kızılkaşverengi astarlanmıştır. Yuvarlak kulpu ağız kenarını omuzla birleştirmektedir. E. T. D. ne aittir. D. çukurunda 195 cm. derinlikte ele geçmiştir.

10 — Maşrapa P. T., Y. 7,2 cm., G. 8,9 cm.

Dışarı çekik ağız kenarlı, kalın ve kısa boyunlu, yuvarlak gövdeli, düz diplidir. Bir şerit kulpu ağız kenarını omuzla birleştirmektedir. Gövde üzerinde dört düğme mevcuttur. Gri hamurlu siyah astarlıdır. E. T. D. ne aittir. 95 cm. derinlikte A çukurunda ele geçmiştir.

11 — Fırça p. t., Y. 5,4, G. 9,2 cm.

Üçgen şeklinde bir görünüşü vardır. Tabanında kıl izleri mevcuttur. Tutacak kısmında bir delik vardır. Deve tüyü hamurludur. A çukurunda 90 cm. derinlikte ele geçmiştir. E. T. D. ne aittir.

12 — Tek kulplu testicik p. t., Y. 9 cm. G. 4,2 cm.

Ağız kenarı ve boynu kırılmıştır. Yumurta gövdeli basit diplidir. Yuvarlak kulplu, boynu omuzla birleştirmektedir.

Kahverengi hamurludur. E. T. D. ne aittir. B. çukurunda 2.30 m. derinlikte ele geçmiştir.

13 — Çift düğme kulplu kap p. t., Y. 3,3 cm., G. 5,6 cm.

Basit ağız kenarlı, çift düğme kulplu, yarım küre gövdeli ve diplidir. Krem hamurludur. E. T. D. ne aittir. A ocağında 2 m. derinlikte ele geçmiştir.

14 — Kitabeli Votif taşı mermer. Y. 29,5 cm., G. 14,5 cm.

Mabet cephesi şeklinde tasvir edilmiştir. Alınlık altında kitabe mevcuttur. Alt kısmında bir diş vardır. Yassı bir taş halinde olup tek yüzü işlenmiştir. D. ocağında 80 cm. derinlikte ele geçmiştir.

Kitabenin tercümesi:

....Nikr”

Tanruların annesine

Kasmoina (tanrıça ismi

Adak taşını verdi.”

Roma devrine aittir.

15 — Taslak figürin mermer. Y.13,7 cm., G. 6,5 cm.

Bir insan tasviri için hazırlanmıştır. Baş ve kollar hafifçe tebarüz ettirilmiştir. D. ocağında 50 cm. derinlikte 1. seviyede ele geçmiştir. Roma Devrine aittir.

16 — Çivi Bronz. Uz. 4,2 cm., baş kal. 1,5 cm.

Dört köşeli dibe doğru daralan bir yapıya sahip olup geniş bir başlığı mevcuttur. Roma devrine aittir. C ocağında ahır tabanında ele geçmiştir.

17 — İğne Bronz. Uz. 8,3 cm., Kal. 0,5 cm.

Uca doğru incelmektedir. Daire kesiti vardır. Başu yuvarlak olup üç paralel hat ile süslenmiştir. E ocağında 50 cm. derinlikte ele geçmiştir. E. T. devrine aittir.

18 — Sap kemik. Uz. 7,4 cm., G. 1,3 cm.

İçindeki maddeye perçinlemek için alta deliği vardır. Üzeri muhtelif dilimlere bölünmüştür. Roma devrine ait olup D. ocağında 50 cm. derinlikte ele geçmiştir.

19 — İğne Kemik. Uz. 8,4 cm., kal. 0,7 cm.

Uca doğru sivrilmiştir. Başu kırılmıştır. Yuvarlak kesitlidir. D. ocağında

25 cm. derinlikte ele geçmiştir. Roma devrine aittir.

20 — Halka Kemik. Kal. 1,7 cm., Uz. 2,7 cm.

Silindirik bir yapısı vardır. Ortası gayrimuntazam delinmiştir. Roma devrinden olup E. Ocağında 50 cm. derinlikte bulunmuştur.

21 — Ağır şak. p. t. Çap 2,9 cm., kal. 1,5 cm.

Yasası bir yapıya sahiptir. Gri krem hamurludur. İki yüzünde insize nebati motifler mevcuttur. D ocağında 2 metre derinlikte ele geçmiştir. E. T. D. ne aittir.

22 — Ağırşak p. t. Çap 2,6 cm., Kal. 1,5 cm.

Konik bir yapıya sahiptir. Bir yüzü inkiristasyon tekniği ile noktalar ve eğri çizgilerle tezyin edilmiştir. B ocağında iki m. derinlikte ele geçmiştir. Roma devrine ait olmalıdır.

23 — Alet kemik. Uz. 6,2 cm., G. 1,3 cm.

Uzun ve yassıdır. İki ucu kalın ve yuvarlak olup üzeri konsantrik dairelere

bezenmiştir. İki ucunda delikler vardır. B. ocağında birinci seviyede taban üzerinde ele geçmiştir. Roma devrine aittir.

24 — Ağırşak taş. Çap 1,9 cm., G. 0,7 cm.

Konik bir yapıya sahiptir. Siyah renktedir. B çukurunda 1. seviyede ele geçmiştir Roma devrine aittir.

25 — Ağırşak p. t. Çap 2 cm., kal. 1,1 cm.

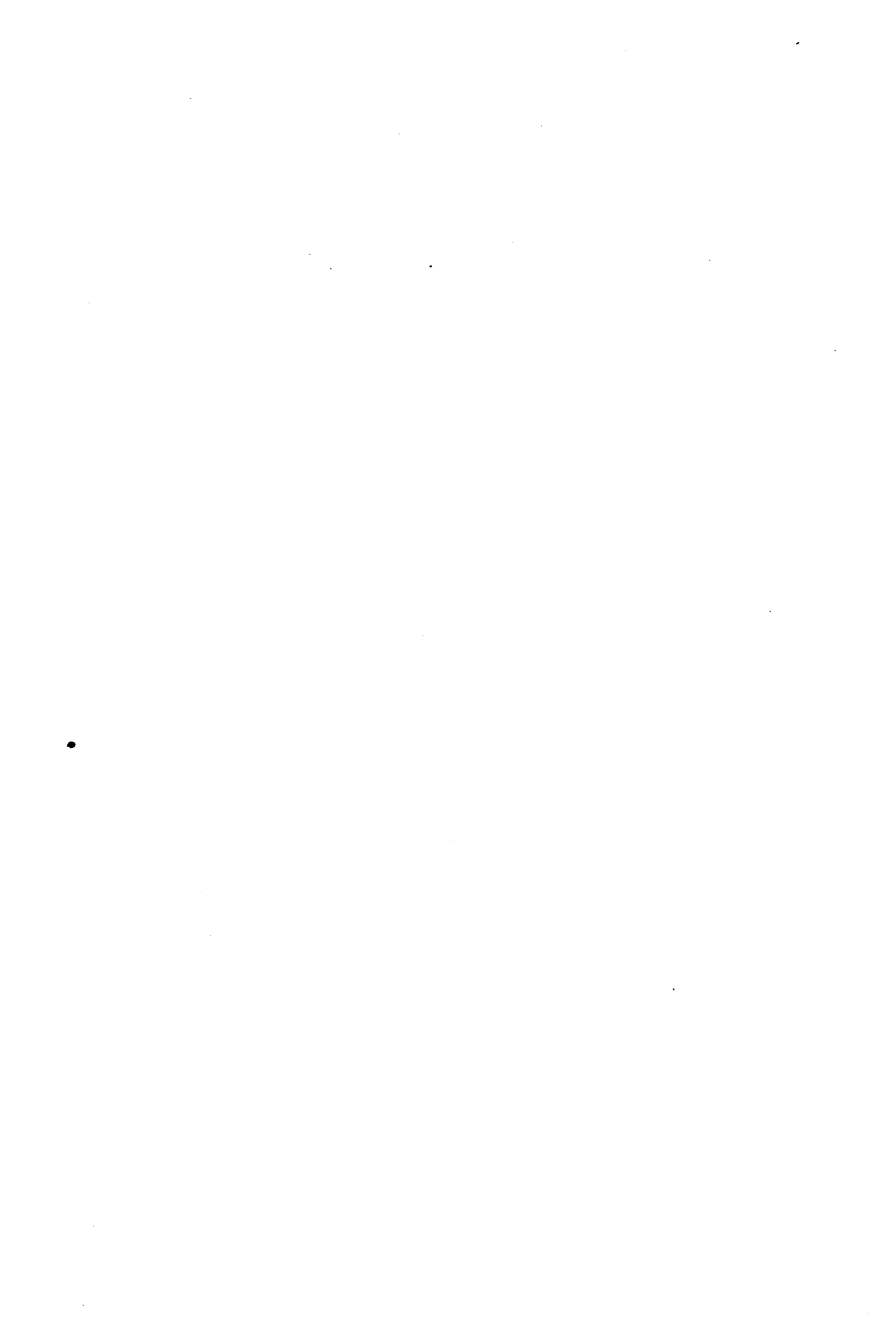
Konik bir yapıya sahiptir. Alt yüzünde insize eğik içiçe çizgiler mevcuttur. Gri hamurludur. B çukurunda 1. seviyede ele geçmiştir. Roma devrine aittir.

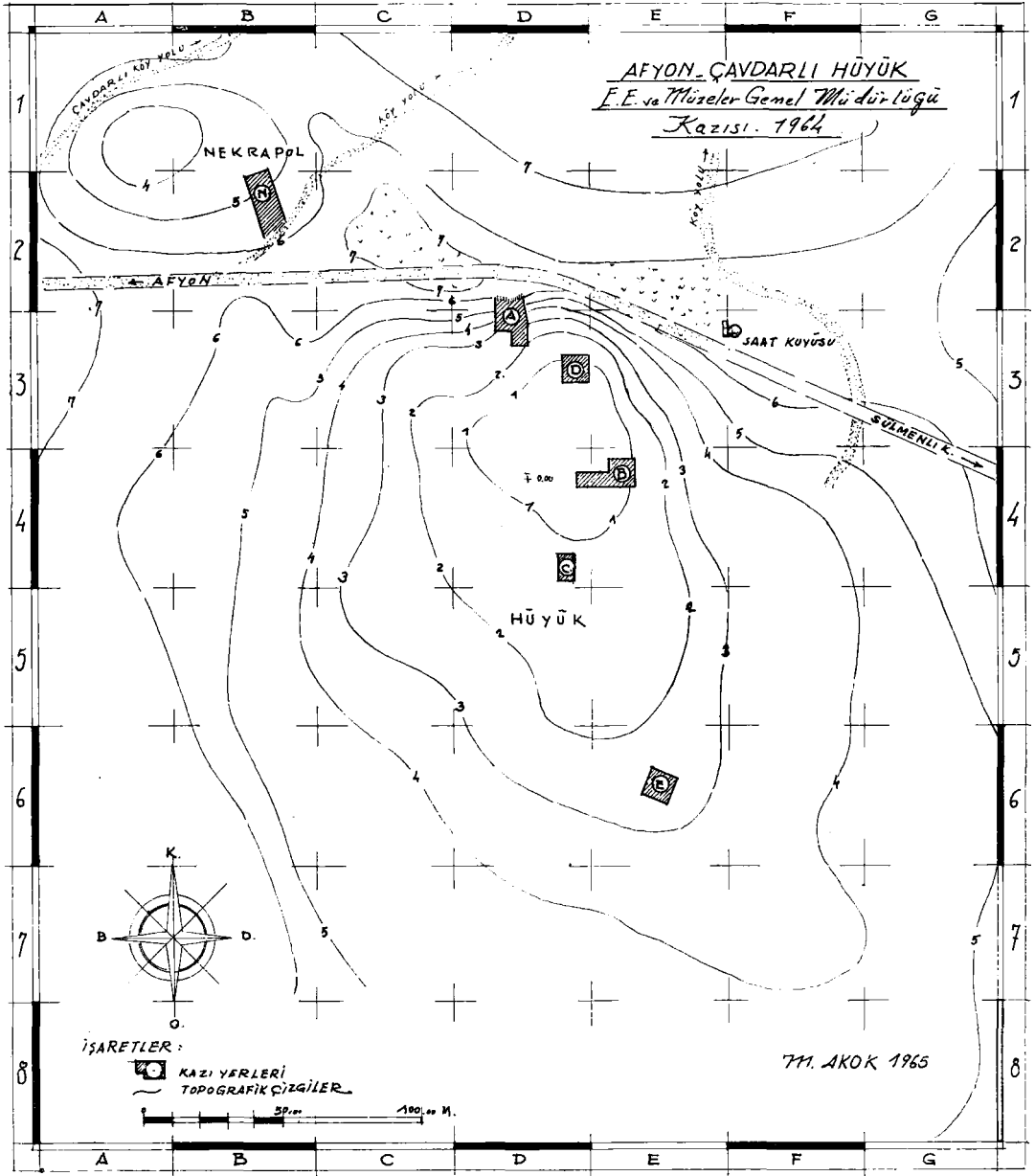
26 — Ok ucu bronz. Uz. 3,4 cm., kal. 1 cm.

Yassı ve iki kanatlı olup ortada uca doğru daralan bir zırh vardır. B çukurunda 1. seviyede ele geçmiştir.

27 — Sileks'ten destere. Uz. 8,8 cm., kal. 0,8 cm. En geniş yer 2 cm.

Sekonder tip sileks parçasıdır. Bir kenarı desterevari dişlidir. Diğer kenarı kalındır. İnce ucunda vurma yumrusu vardır. E. B. çağına aittir.

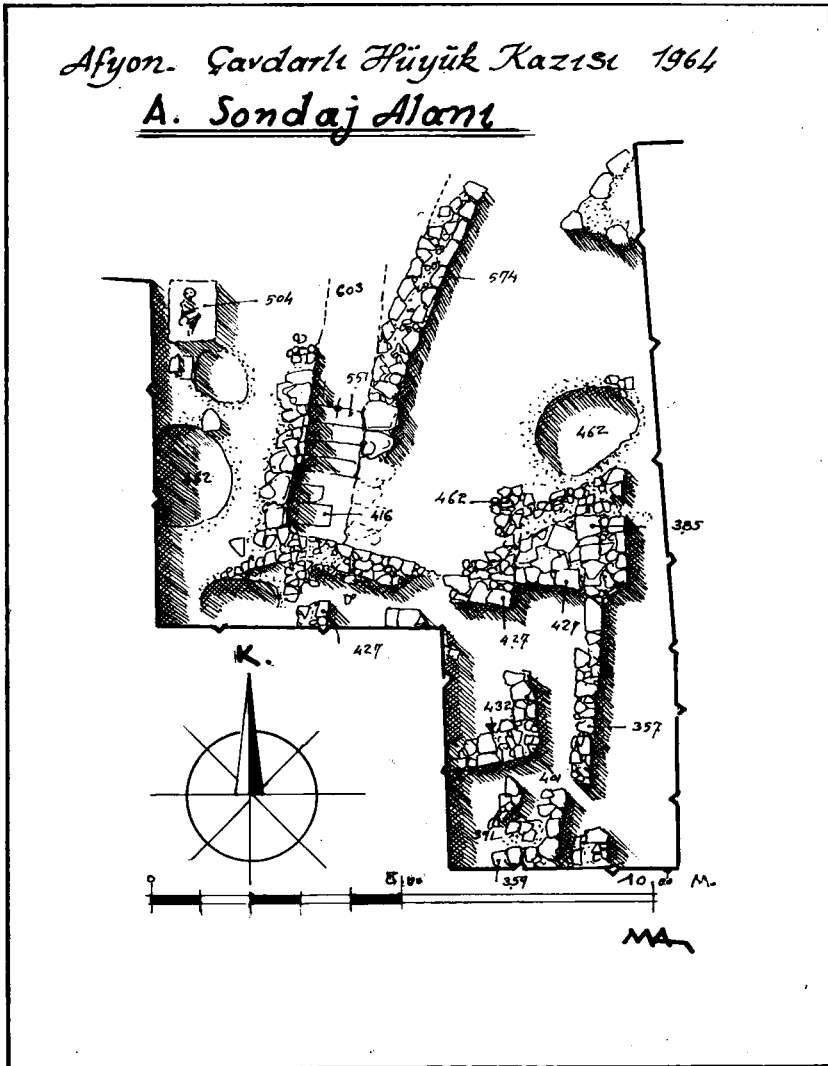

Res. 1

Res. 2 — Hüyükün genel görünüşü.

Res. 3

Res. 4

Res. 4 A

Bodrum iniş kısmı (klâsik çağ).

Res. 5 — Bodrum iniş kısmı (klâsik çağ yanında prehistorik çağ duvarları).

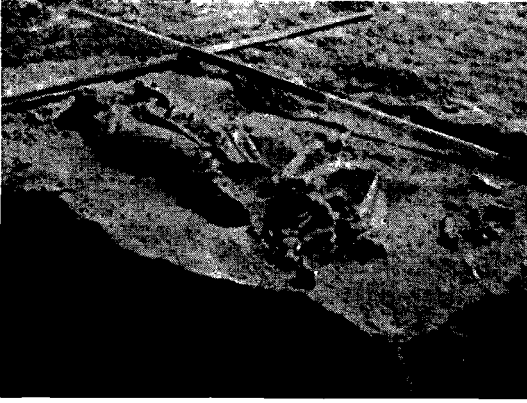
Res. 5 A — Sondaj alanında bodrum inişi.

Res. 6 — Pis su kuyusu ve içinde görülen (P. H. Ç.) yazı izleri.

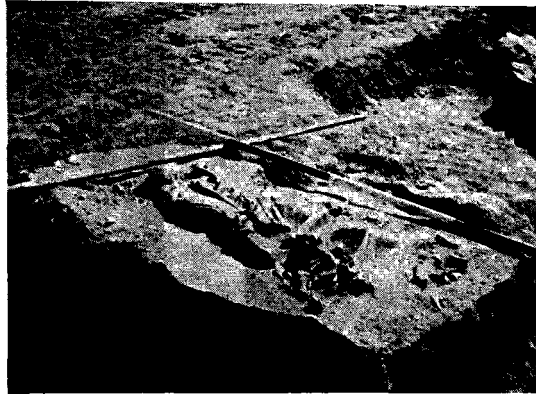
Res. 7 — Prehistorik çağ duvarı.

Res. 8 — Kazı alanının batı tarafında bulunan (P. H. Ç.) iskeleti.

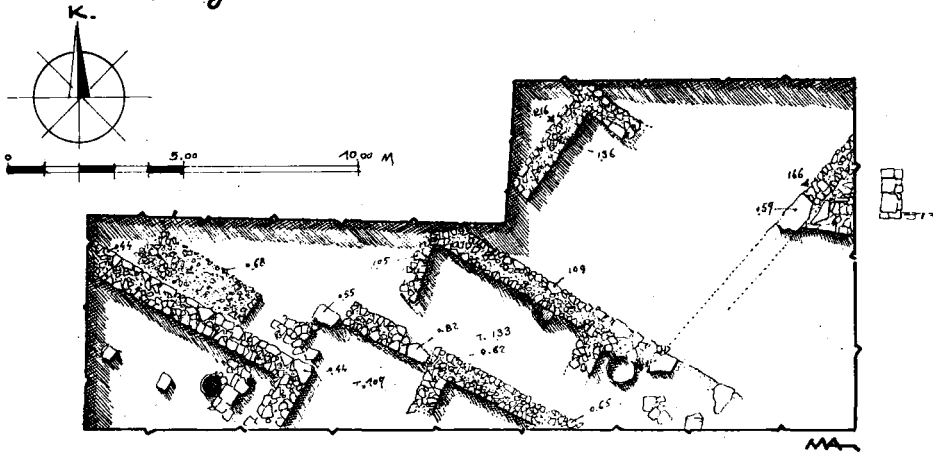
Res. 9 — Kazı alanının batı tarafında bulunan (P. H. Ç.) iskeleti.

Res. 10 — Kazı alanının batı tarafında bulunan (P. H. Ç.) iskeleti.

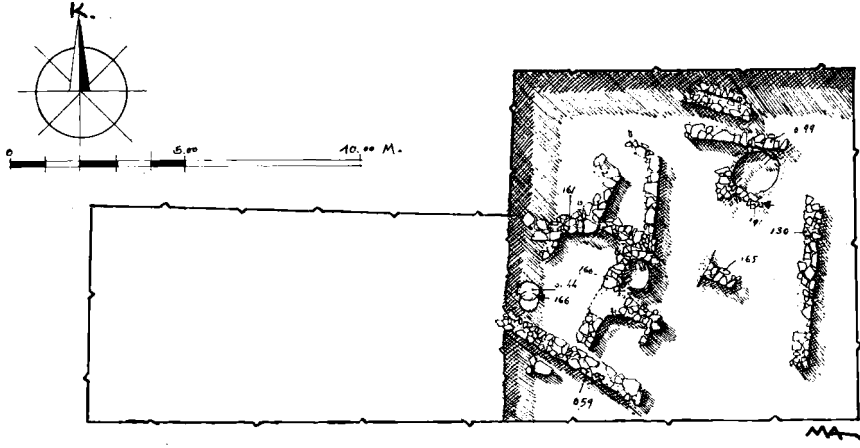
Afyon - Çavdarlı Hüyük Kazısı 1964

① B Sondaj Alanı

Res. 11

Afyon - Çavdarlı Hüyük Kazısı 1964
② B. Sondaj Alanı

Res. 12

Res. 13

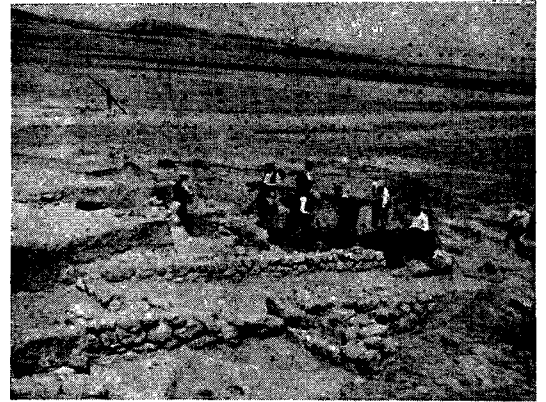

Res. 14

B - Sondajı
Roma çağı yapı kalıntıları.

Res. 15

Res. 16

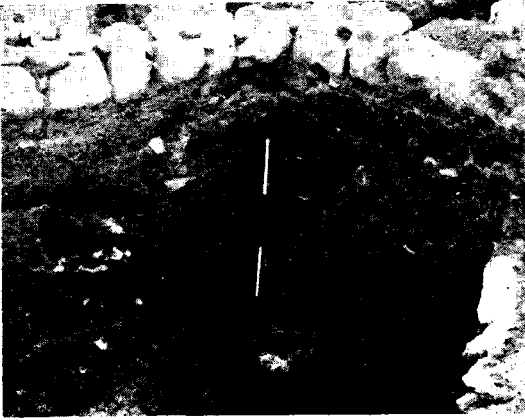
B - Sondajı
Roma çağı yapı kalıntıları.

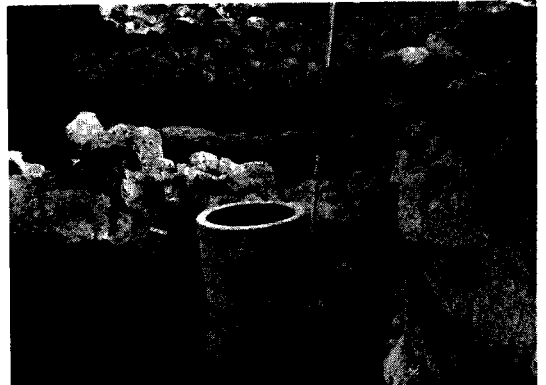
Res. 17 — Roma çağı kalıntısı.

Res. 18 — (P. H. Ç.) yapı kalıntıları.

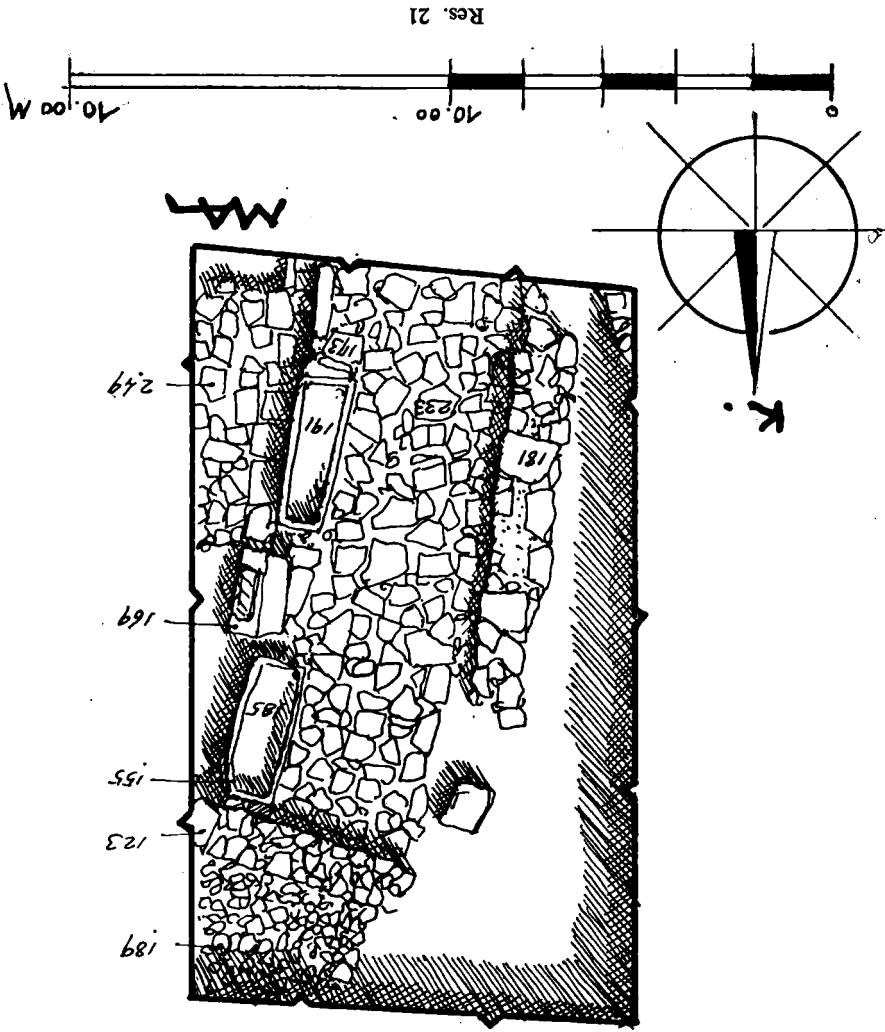

Res. 19 — (P. H. Ç.) kesiti.

Res. 20 — Roma çağı yapı kalıntısı.

C. Sondaj Alam
 Afyon. Çavdarlı Hüyük Kazısı
 1964

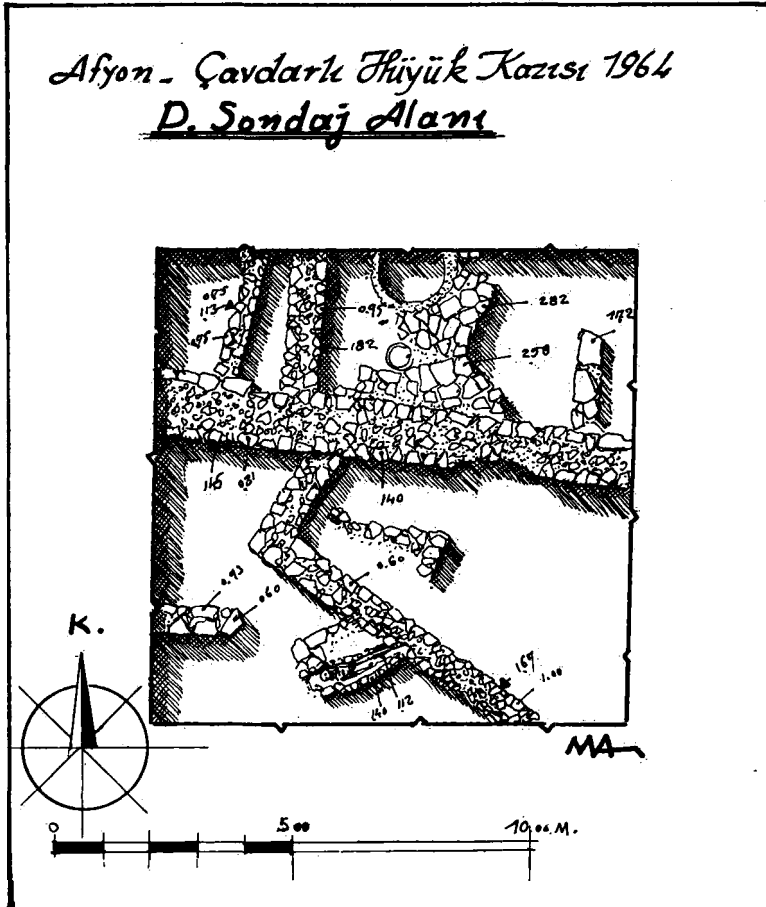
Res. 22 — C. Sondaj alanının görünüşü.

Res. 23 — C. Sondaj alanı yemlik kısmındaki bizans çağı lahitleri.

Res. 24 — C. Sondaj alanı : Yem tekneleri orta kısmındaki Romalı steli.

Res. 25

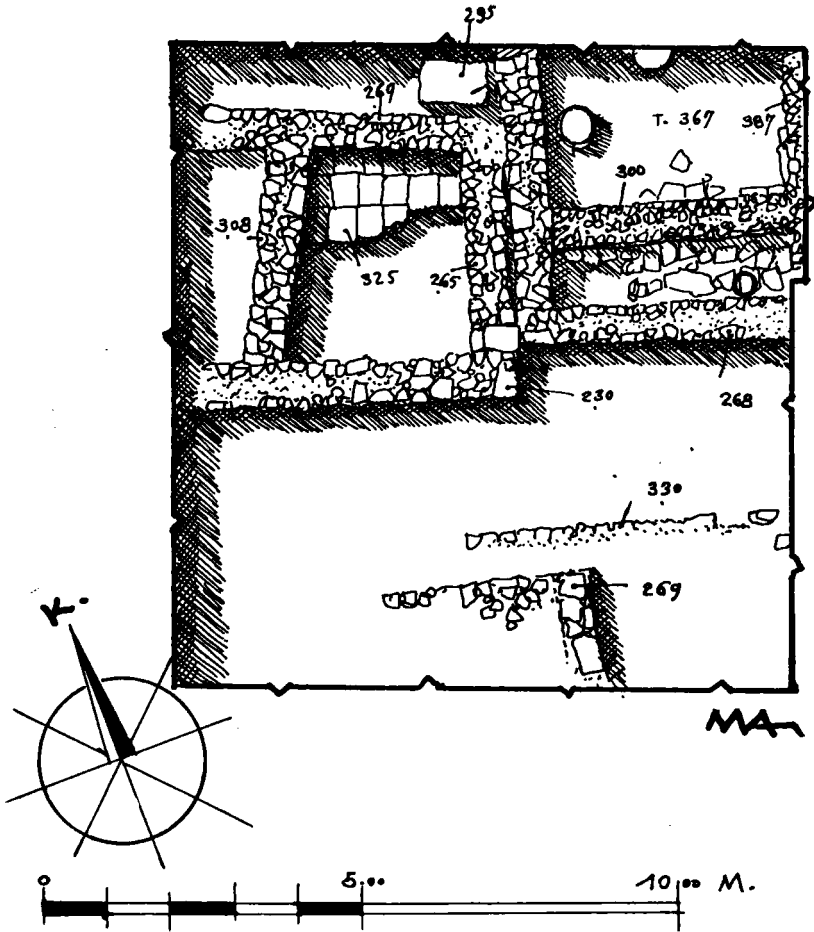

Res. 26 — D. Sondaj alanının güney tarafında bulunan iskelet.

Res. 27 — İskeletin durumu.

Afyon - Çavdalı Hüyük Kazısı 1964
E. Sondaj Alanı

Res. 28

Res. 32

Res. 33

Nekropolde kerpiç mezarlardan birinin görünüşü.

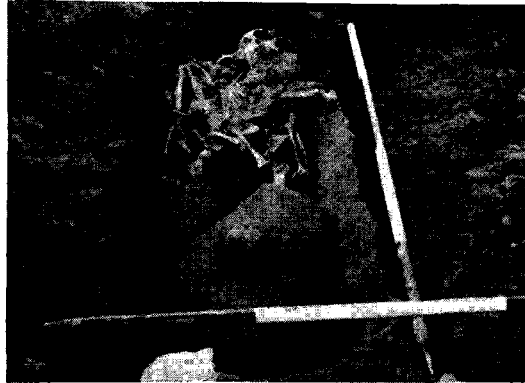

Res. 34

Res. 35

Nekropolde kerpiç mezarlardan biri.

Res. 36

Res. 37

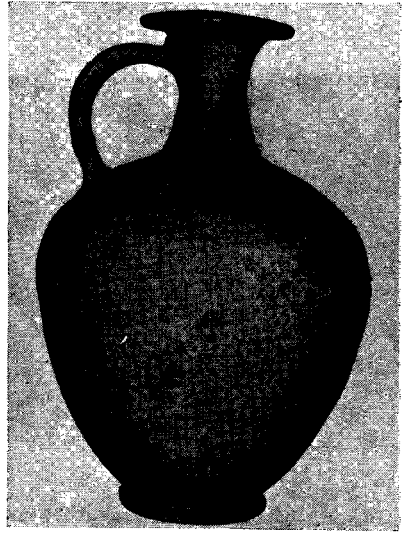
Nekropolde pişmiş toprak sarkotaj içindeki gömü.

Res. 38 — Nekropolde pişmiş toprak sarkofajlı ve çok iskeletli mezar.

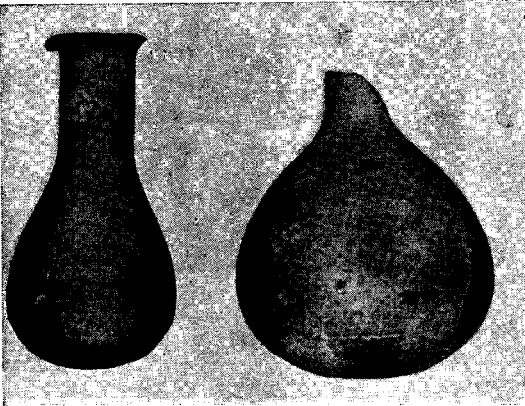

Res. 39

Res. 40

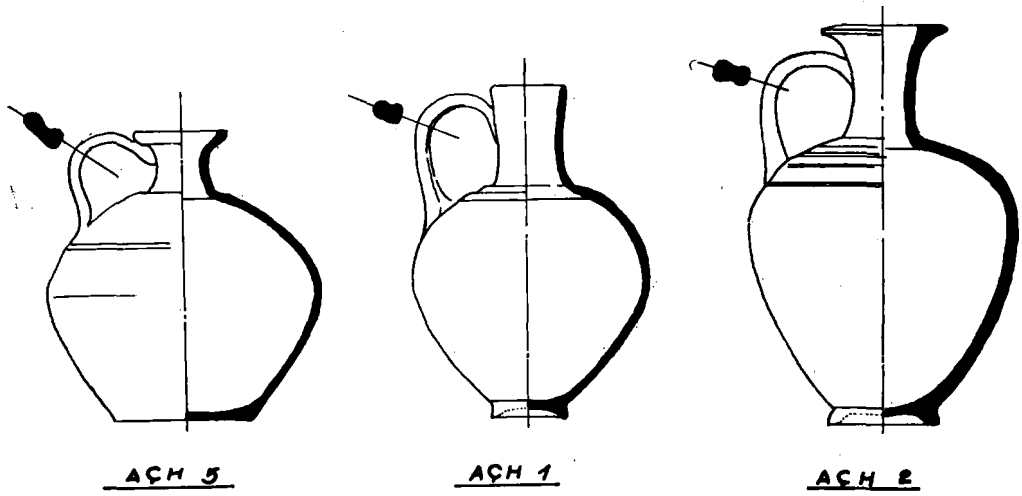
Mezar buluntuları : Pişmiş toprak kaplar.

Res. 41 — Pişmiş toprak gözyaşı şişesi.

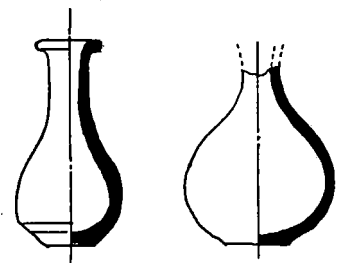
Res. 42 — Pişmiş toprak figürin.

AŞH 5

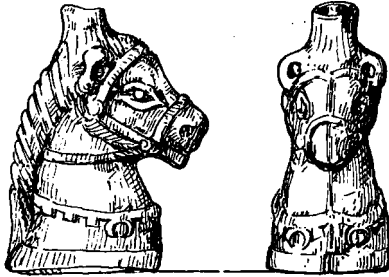
AŞH 1

AŞH 2

AŞH 3

AŞH 4

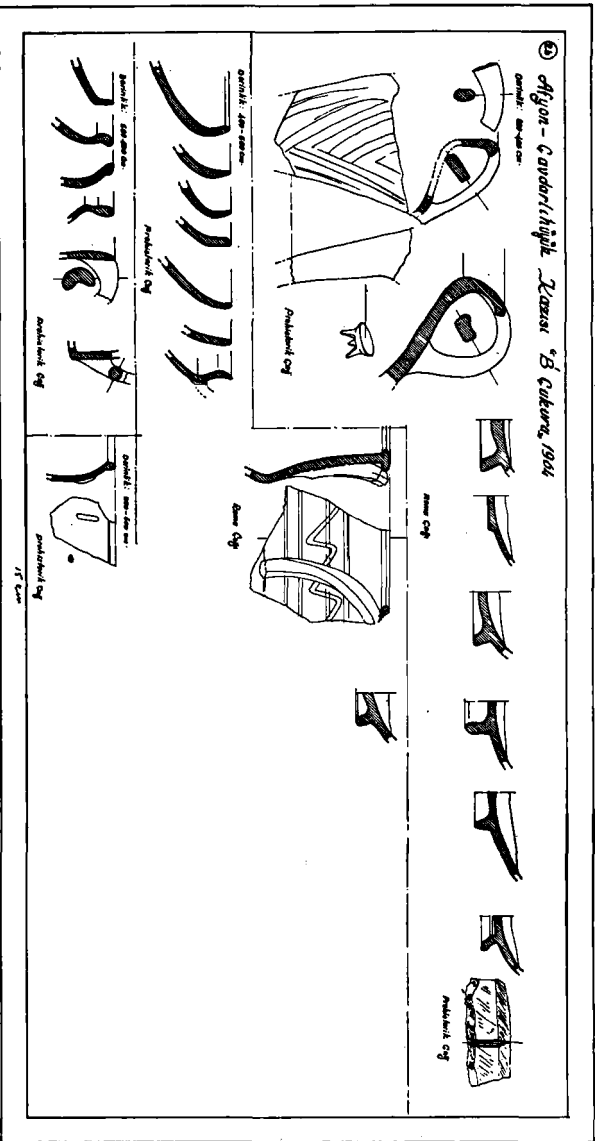
AŞH 6 RİTON

ROMA ÇAĞI PİŞMİŞ TOPRAK
NEKROPOL BULUNTULARI.

Kroki : 39-40-41-42

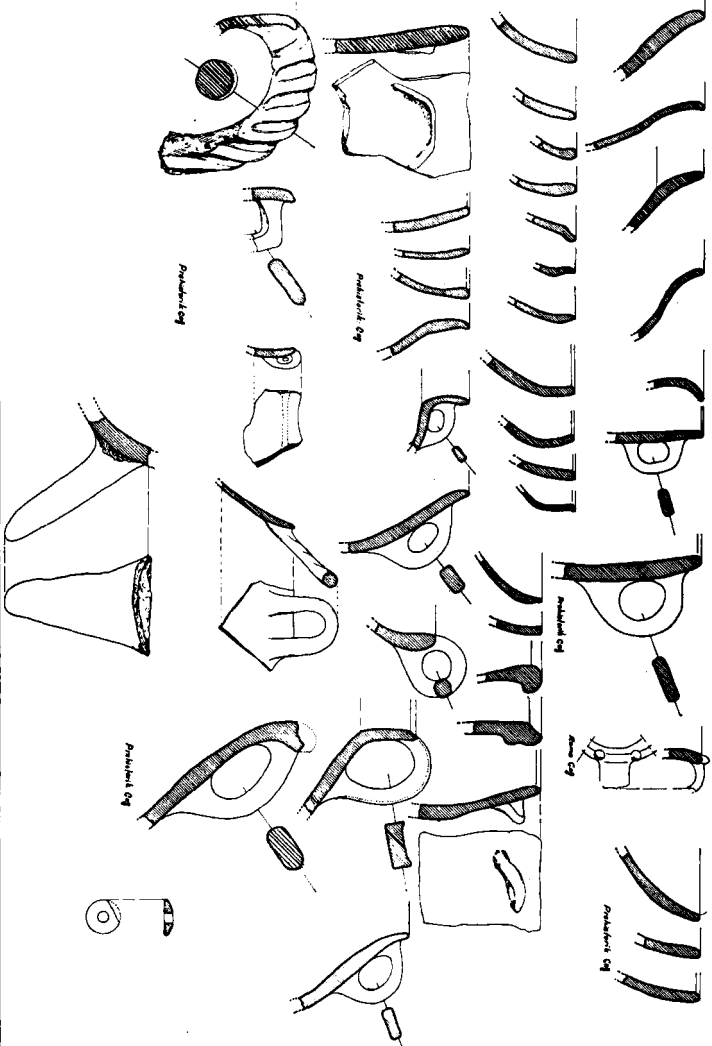
② *Figon - Cauder/höhe Tazzer "B Guberg, 1944*

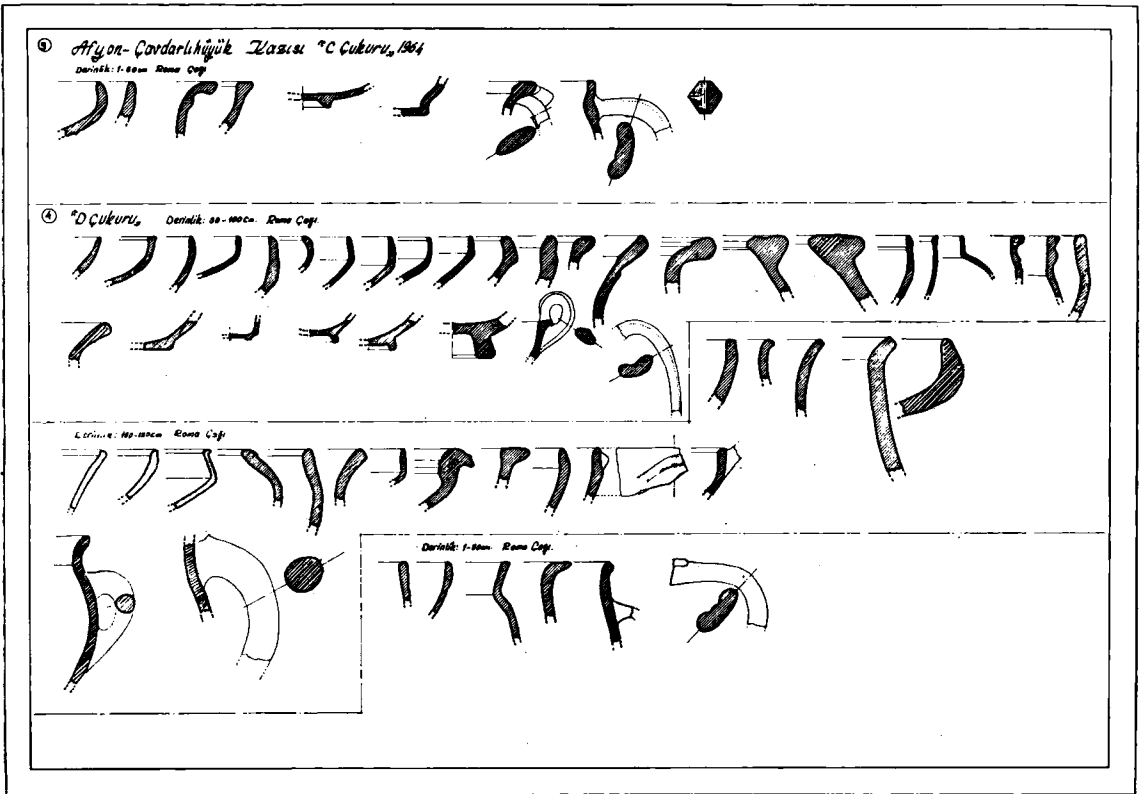

Res. 45

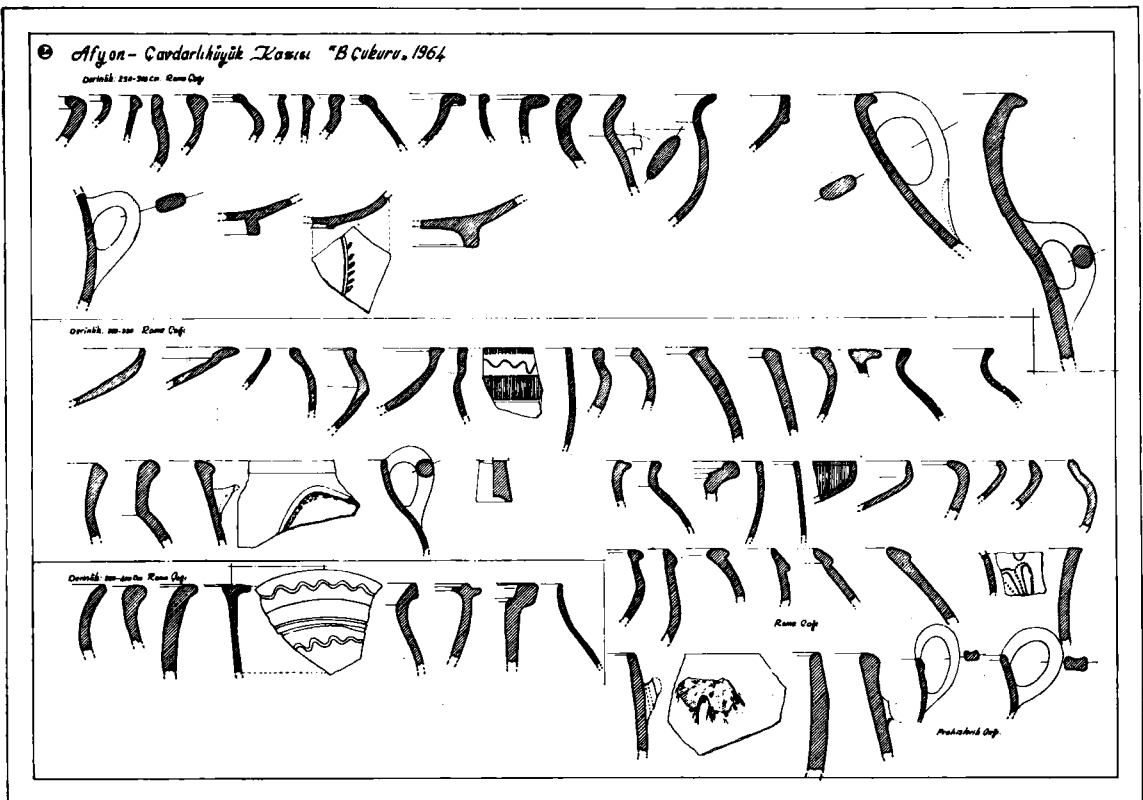

① *Figure-Condylarligament Trauma* *N. Catravas, 1984

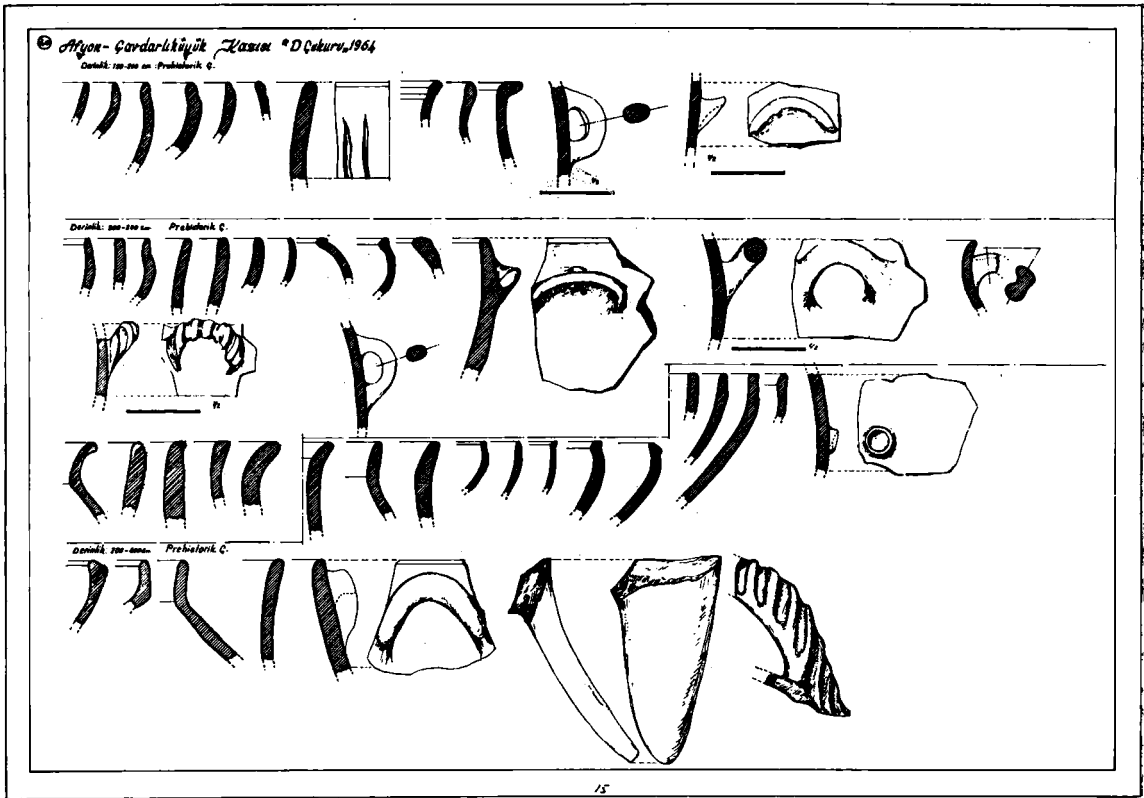

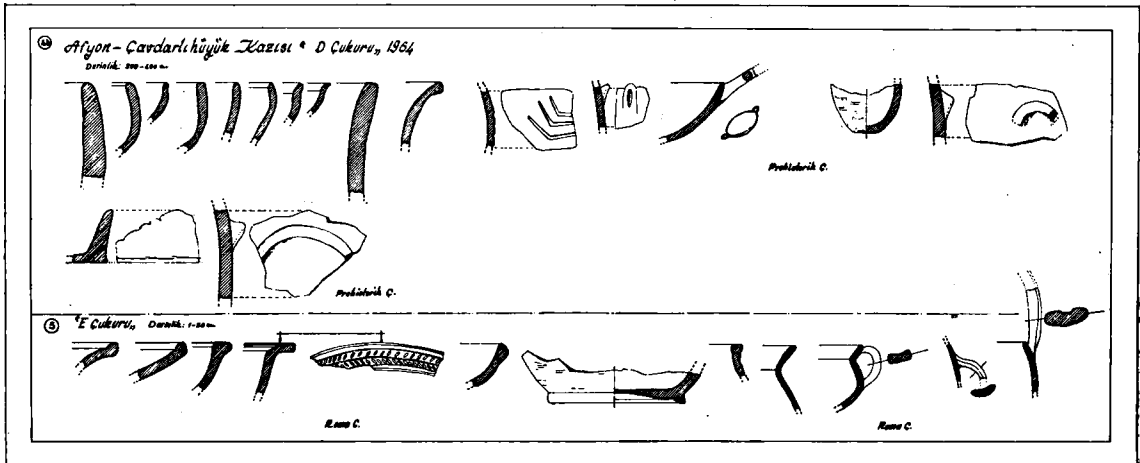
Res. 46

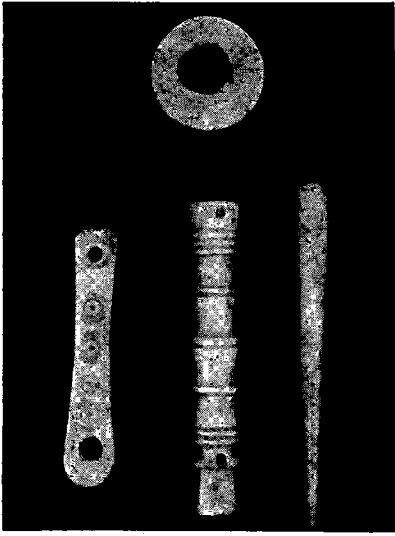
Res. 47

Res. 48

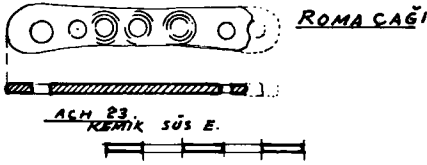
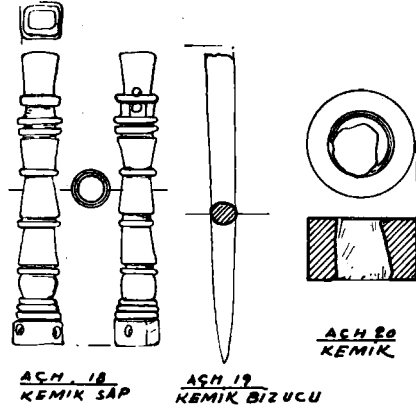
Res. 49

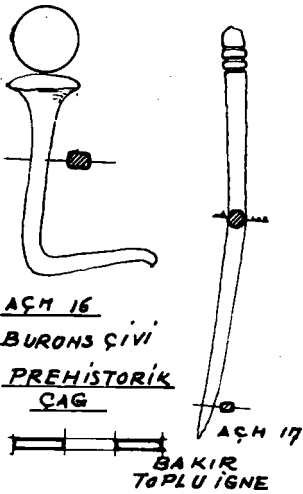
Res. 50 — Klasik çağ, işlenmiş kemik eserleri.

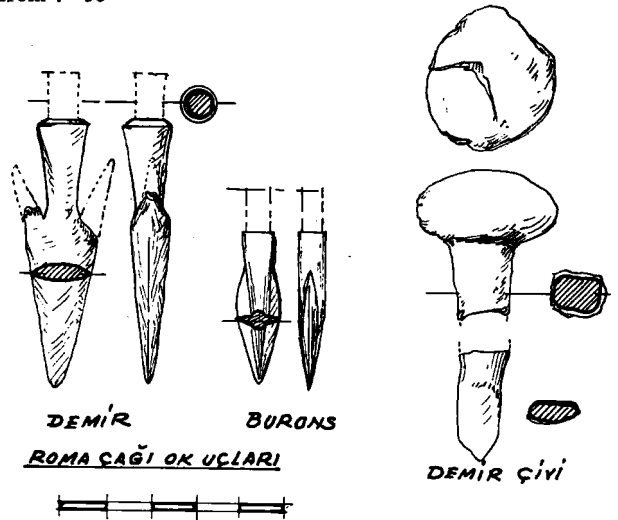
Res. 51 — Bakır çağı madeni iğne, klasik çağ ok uçları.

Kroki : 50

Kroki : 51

Kroki : 51

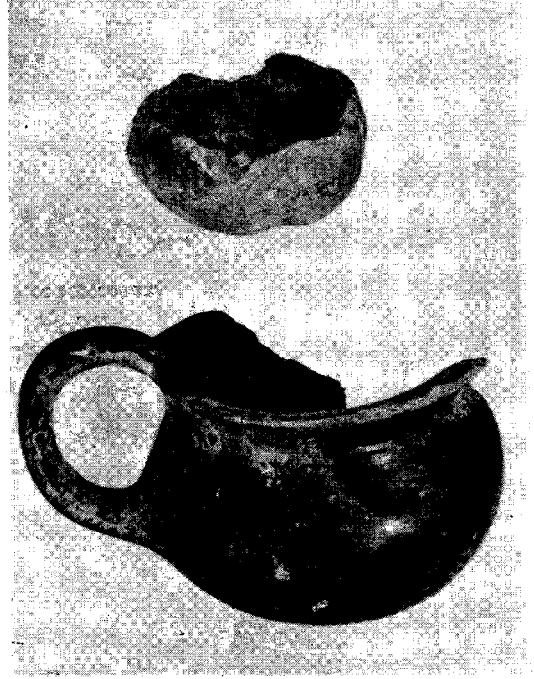
Res. 52 — Motif (adak) taşı (K. Ç.).

Res. 53 — Taslak figürin (K. Ç.).

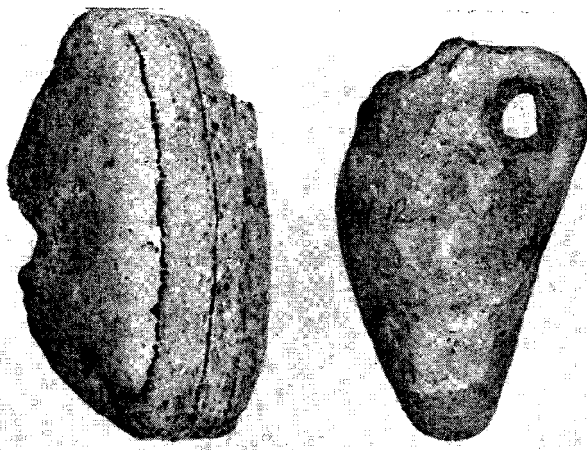

Res. 54

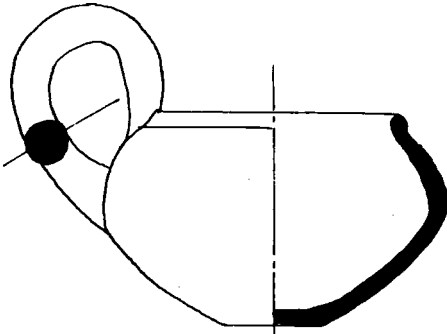
Res. 55

Pişmiş toprak Bakır çağı kapları.

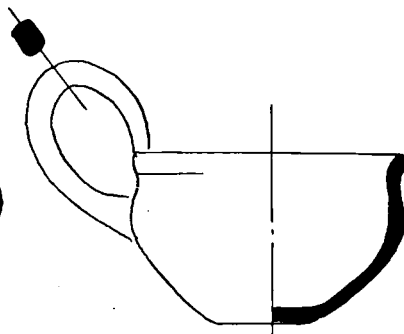

Res. 56 — Fırça sapı
(Bakır çağı)

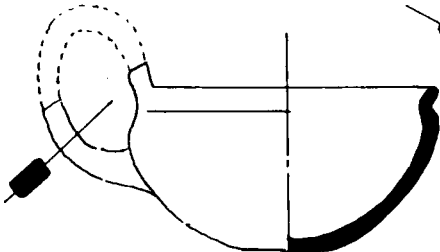
Küçük kap

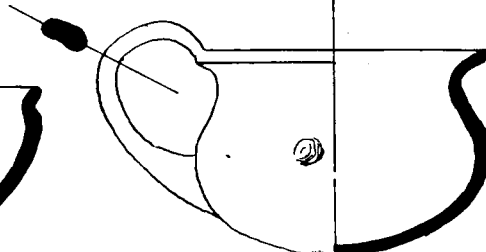
AŞH 9

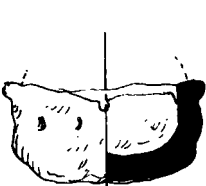
AŞH 8

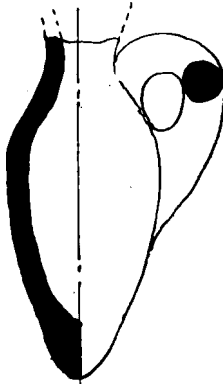
AŞH 7

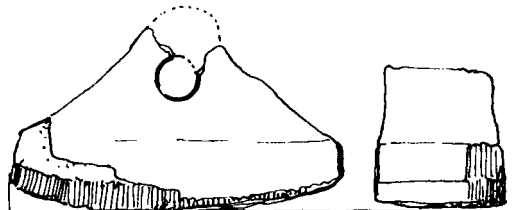
AŞH 10

AŞH 13

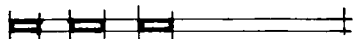
AŞH 12

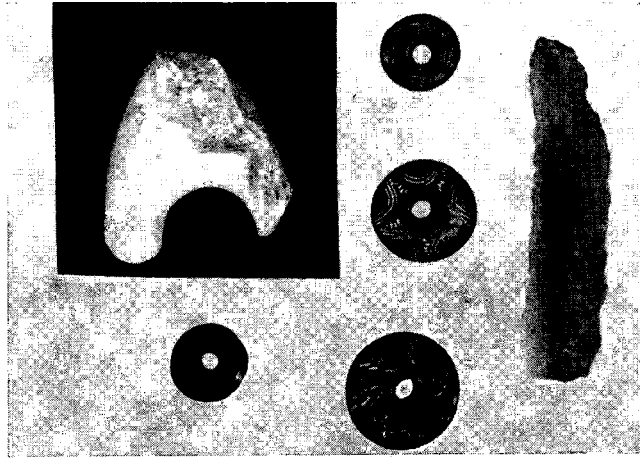
AŞH 11

PREHİSTORİK ÇAĞ PIŞMI TOPRAK EŞYA

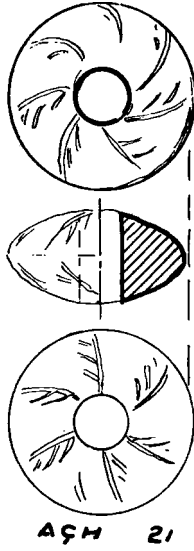
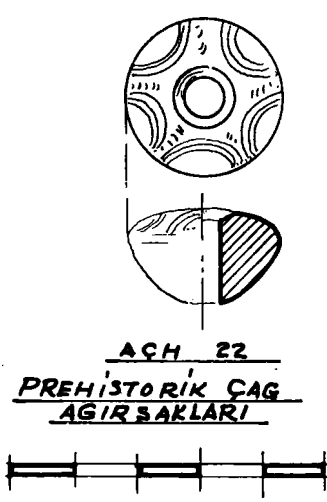
FIRÇA SAPI

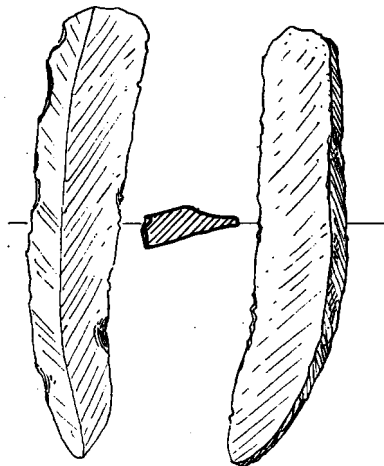
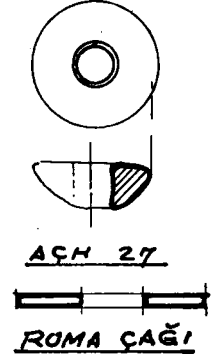
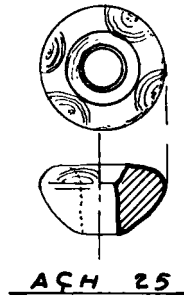
Kroki : 54, 55, 56

Res. 57 — Ağırşaklar, sileks ve taştan çekiç parçaları.

Kroki : 57

Pr. Hış. ÇAĞ

Kroki : 57

YERALTI ŞEHİRLERİNDE BİR İNCELEME VE YEŞİLHİSAR İLÇESİNİN SOĞANLIDERE KÖYÜNDE BULUNAN KAYA ANITLARI

I - YERALTI ŞEHİRLERİNDE BİR İNCELEME

Arkeolog

HİKMET GÜRÇAY

Arkeolog

MAHMUT AKOK

4 - 8. Mayıs. 1965 günlerinde hey'etimiz Nevşehir ve Niğde illeri sınırları içine rasthyan bazı yeraltı şehirleri üzerinde incelemelerde bulundu. Bu yeraltı şehirlerinin bir kısmı bizden evvel bazı bilgin tetkikçiler tarafından görülmüşlerse de, mâhiyetleri kesin olarak anlaşılacak durumda temizlenmemiş olduklarından ve bilhassa bazılarını rahat görebilmeleri için elektrik tesisleri de ikmal edilmemiş bulunduğundan, bu güne kadar bu tarihî değerlerin kuruluş özelliklerini gereği gibi hiç bir kimse inceleyip açıklanamamıştı.

Biz bu kısa geziden faydalanıp bu yerlerdeki yeni ve ilk görüşlerimizi bildirmeyi, etrafın ilgisini toplama bakımından faydalı bulduk. Gerçi bu ikl tanıtma çalışmalarımız, eserlerin gerçek değerlerinin anlamında oldukça noksanlı ise de, böyle bir esas dahilinde çalışmalarımızın gelecek zamanlarda, bu konuları inceleyeceklerle küçük bir ışık tutacağı kanaatindeyiz.

GÜLŞEHİRİ İLÇESİ YAKININDAKİ BAZI ESKİ ESERLER VE YERALTI ŞEHİR TESİSLERİ :

Gülşehri'nin Sayın Kaymakamı Hâlit Güngör'ü ısrarlı isteği üzerine ilk iş olarak İlçenin Batı tarafına rasthyan ve 30 Km; mesafede bulunan Sivas'a (Gökçetoprak)'ya gidildi. Buradaki göy yerleşmesi, ekseriyetle çevre yerleşme alanlarında olduğu gibi, bir kısım evleri arkalarında ana kayaya oyulmuş odaları bulunan

meskenler halinde idiler. Bu evler arasında Kuzeye bakan bir kayanın yüzüne oyulmakla kabartma haline getirilmiş oturan bir Zeus tasviri (Res. 1) dikkati çeken bir konu halinde görülüyordu. Bu kabartmanın vücudünün üst tarafı tam veya yarı çıplak, alt kısmı da kıvrımlı bir kumaşla giyimli olduğu anlaşılıyor. Sol kolu yukarı kaldırılmış ve elinde mızrak gibi bir şeyi tutar durumdadır. Sağ kolunun ise, dizi hizasına kadar aşağı doğru uzanmış olduğu izleriyle belli olmaktadır. Baş ve yüz çevresinde fazla tahribat yapılmış olduğundan yüz hatları belli olmamakta, saç ve sakal durumu anlaşılmamaktadır.

Bu kabartma tasvirinin gövde kısmı kayaya oyulmuş, üzeri yarım daire kemerli bir niş içinde bulunuyor. Diz ve ayak kısımları kayadan bir sedir teşkil edecek halde dışarıya taşıyordu. Kabartmanın sağ tarafına düşen kayada da, bu gün bozulmuş halde olan bir takım sekiler vardı ki, bunların bir nevi sunak olarak kullanılması hatıra gelmektedir.

Sivas'a Köyü kayalığında bu kabartmaya benzer başka tasvirlerin bulunabilecekleri her vakit kabul edilebilir. Bunun için uyanık bulunularak çevrede derinliğine bir inceleme yapılması düşünülmelidir.

GÖZTEZİN (OVAÖREN) KÖYÜ YAKININDAKİ YERALTI ŞEHİRİ :

Göztezin Köyü'nün Güneyine doğru 2 Km. kadar uzağında geniş bir ören yeri bulunmaktadır. Bu uörenin uzunluğu 2

Km. ye ve genişliği de 1 Km. ye yakındır. Batı tarafında içinde mezarlar ve şapal bulunan ve ören düzlüğünden yüksekçe durumda kayalık bir kısım da vardır. (Res. 2, 3, 4). Bu gün terk edilmiş durumda olan ören yerinde bundan 50 - 60 sene evveline kadar küçük bir köyün bulunduğu söylenmektedir.

Ören üzerinden toplayıp incelediğimiz çanak-çömlek parçaları bize Genç Bizans çağından daha ileriye işaret etmeyen nesnelere sahiptir.

Son günlerde bazı meraklılar bu yerde karıştırmalar yapmışlar ve örenin alt kısmını teşkil eden kaya kitlesinin menfez ve kapılarını bularak, yer altı şehri denen kaya içi bölmelerine girmişlerdir (Res. 5, 6).

Biz de bunlardan bir kısmını yerinde inceledik.

Yer altı tesislerinden bir tanesi (Res. 7), ortası iki sıra kayadan çıkartma direkli, takriben 40 m. uzunluğunda ve 9 m. genişliğinde bir galeridir. Bir tarafında yonu taşı ile hazırlanmış, söveli bir giriş kısmı bulunduğu gibi, başka bir tarafında da yeraltının diğer kısımlarına geçilebilen bir menfezi görülmektedir. Üstteki ören düzlüğünden buraya açılmış delikler de vardır. Bu kaya içi tesisi ören düzlüğünden 1 m. kadar aşağıdan başlar.

Galerinin iç oygusu pek muntazam değildir. Ortalama 1 x 1 m. kalınlığında olan direkler şöyle böyle yapılmıştır. Tavani teşkil eden tonoz vari kısımlar ulu orta işçiliktedir. Zemin kısmen toprak dolu olduğundan galerinin yüksekliği her yerde bir gözükmemektedir. Yaklaşık olarak 2.5 - 3 m. kadardır.

Bu örende ikinci bir tesisi daha görüp inceledik. Buranın esas giriş kısımları meraklıları tarafından zorlanmışada orijinal geçit ve kapı taşları oynatılmadığından, başka tarafından bu yere girilmiştir (Res. 8, 9). Bu tesiste birbirine köşe kapısıyla bağlı iki bölme yer almaktadır. Bölmelerden büyüğünde bir nevi iş evi karakteri vardır. Üst kademede kayadan çıkarılmış büyükçe, tekne şeklinde bir kısımdan, bunun daha alt kademesinde ve ona kısmen yapışık daha küçük çapta

bir taş tekne daha görülmektedir. Büyük tekneden küçüğüne açılabilen bir çörtene de vardır. Büyük teknenin üstüne rastlayan kısımda örenin üst düzlüğüne açılan ve koni şeklinde bir menfez de bulunmaktadır.

Burayı beraber gezdiğimiz kişiler, bunun bir şaraphane tesisi olabileceğini söylüyorlardı. Bu taştan oyma teknelerin üzüm sıkmaya ve süzmeye yarımacak bir tesis olabileceğini anlatmak istiyorlardı.

İkinci ve küçük bölme bir geçit holü mâhiyetindedir. Burada üç ayrı kısma geçilebilir kapılar görülmektedir. Bölmenin bir kenarında kapılardan birinin değirmen taşı şeklinde kapağı ile buna ait yatak ve destek görülmektedir (Res. 10).

Yeraltında gördüğümüz bu tesislerin her tarafından dar koridorlar ve emniyetli kapılarla başka kısımlara geçildiği anlaşıldığından, Göztezin Köyü öreninin yeraltı tesislerinin daha geniş kısımlara sahip olduğunu anlamaktayız. Buradaki yeraltı tesislerini kesin anlamda meydana çıkarabilmek için, ileride ilmî bir metot ile müdahalenin gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Göztezin öreninin yüksekçe olan kayalık kısmında ise, yerli kayalara oyulmuş nekropolle bir de şapel görülmektedir. Bir kısım mezarlar kaya setlerinin kenarlarında küçük nişler içinde bulunduğu gibi, bir kısmı da üstleri tonoz ve düz örtülerle kapatılmış bölmeler içinde, yine kayalara oyulmuş nişlerde özel bir şekilde hazırlanmış taş sandukalara yerleştirilmişlerdir.

Şapel'in iç kısmı salıp plânlıdır. Üst örtüsü tonoz ve kubbelidir. Tonoz özengileri hizasından geçen bir silme bütün binayı çevrelemektedir. Şapekin Narteksi olabilecek kısımda ve sola düşen bir niş içinde ayrıca mezar yatakları bulunmaktadır. (Res. 11, 12,).

Şapel'in iç mimarî durumu ve mezar kuruluşları yine bu çevrede görüp tanıdığımız diğer kaya anıtlarına benzeme bakımından bunların da İsa'dan sonra 6 - 10. yüz yıllardan kalma eserler olabileceği hatırlanmaktadır.

Göztezin öreninden ayrılarak Güney tarafa doğru ilerledikten sonra Frigören denilen bir kayalık kısma geldik. Yakın

köylülerce koyun ağılı olarak kullanılmakta bulunan bu kaya içi tesislerini gözden geçirdik (Res. 13 - 14).

Frigören kaya tesislerinin ön kısımları zamanla ve tabii sarsıntılarla parçalanarak yıkılmışlardır. İçlerinde tonozlar, kemerler, direkler ve nişler şeklinde oyulmuş Nekropol tesisleri bulunduğu gibi, aralarında Şapel vesair ibadet sahınları da görülmektedir.

Vaktimizin darlığı dolayısıyla bu yerde gereği gibi inceleme yapmaya imkân bulamadık. Şunu da itiraf etmeliyiz ki, bu tesislerin incelenmesi Anadolumuzun bu çağ tarihi için değerli buluşlara yol açacaktır. Bu çağın eserleri üzerinde çalışmak ve araştırmak isteyenlere bu öreni önemle ve ön plânda olarak hatırlatırız.

Frigören'den ortalama 2.5 Km. kadar uzakta, Güney istikametinde ve geniş ovanın ortasında kurulu yay biçiminde görünen bir höyük dikkatimizi çekti, havanın yağışlı olmasından üzeine varamadık (Res. 15). Bulduğumuz yerde yaptığımız incelemede bu hüyüğe Yassihüyük veya Yarımkale hüyük dendiğini üzerinde bol miktarda çanak-çömlek parçalarının bulunduğunu öğrendik.

Çevre gezisinden dönüşümüz sırasında Göztezin Köyüne oldukça yakın durumda Kayaören denen yere de uğradık. Bu çevredeki geniş ova ve ziraate elverişli düzlüklerin arasında, ortalama yükseklikleri 20 - 40 m. yi bulan ve üzerlerinde geniş düzlükleri olan kaya plâtoları vardır. Bu defa bizim yanına sokulduğumuz Kayaören de böyle bir kısım idi. Etraf kayalıkları, çevre köyleri için taş almak kastıyla yer, yer işlenmişti. Bu kaya plâtosunun Güney tarafına yakın durumda, Hitit çağına ait üzeri Hieroglif yazıtlı bir kaya bloğu da görülüyordu. Takribî ölçüleri $2.5 \times 1.5 \times 2$ m. olan bu kaya bloğunun eskiden plâtonun ana kaya kitlesine bitişik bulunabileceğini ve sonradan koparak yerinden ayrıldığını ve tesadüfî olarak ta bu günkü durumda yazıları düz görülebilecek şekilde oturduğunu zannetmekteyiz.

Yazıtlı kaya kitlesinin (Res. 16) dik dörtgen şeklinde ve bir küp yakın biçimde

işlenmiş gövdesinin iki yüzünde ve oygu halinde iri şekillerle bir hieroglif yazıtı görülmektedir. Bu yazıların iri ölçüde hazırlanmış olduklarına bakarak ta diyebiliriz ki, bu kaya kitlesi eskiden de ana kayaya bağlı yüksekçe bir kısımda bulunuyordu.

NEVŞEHİR'İN KAYMAKLI VE NİĞDE'NİN DERİNKUYU'SUNDA BULUNAN YER ALTI ŞEHİRLERİNİN İNCELENMESİ :

Nevşehir'den Niğde'ye doğru giden yolun 15. kilometresinde Kaymaklı denen kasabaya varılır. Burası Belediye teşkilâtı bulunan bir Nahiye merkezidir. Kaymaklı Belediyesinin yerinde bir hareketiyle yeraltı şehrini meydana çıkarıp tarih ve arkeoloji meraklılarının ilgisini haklı olarak bu yere çekmek istemişlerdir; ve bunun gayreti içinde bulunuyorlar.

İçi oygulu kayanın bir adı da Kaymaklı kalesi'dir. Halbuki bunun kale adıyla hiç bir ilgisi yoktur. Eğer Kaymaklı yeraltı tesisine bir ad vermek gerekirse, Kaya içi şehri demek daha doğru olur. Zira Kaymaklıda gördüğümüz bu tesisler bugünkü şehrin bulunduğu seviyenin hem üstünde ve hem de altındadır.

Buradaki kaya içi tesislerinin büyük bir kısmının açılma işi, son yıllarda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün verdiği ödeneklerle başarılmış ve uygun bir elektrik şebekesi de tesis edilerek, iç kısımlar da aydınlatılmıştır. Bu gün buraları rahatça görünür ve gezilir haldedir.

Dışta ve şehir ortasında yer alan kaya kitlesinin en üst kısmındaki düzlükte yerli kayalara oyulmuş mezar çukurları yer yer görülmektedir (Res. 17).

Bu kayanın Güney tarafında bir mimarî yapı halinde, duvarlarının bir kısmında freskleri de bulunan ve takriben M.S. 10. yüz yılda yapılmış olan bir kilise harabesi de görülmektedir (Res. 19). Bu kilisenin zamanla geçirdiği onarımlar sırasında bir çok değişikliklere uğradığı ve bu yüzden antik örenlerden alınmış çeşitli kitabeli taşların gelişi güzel şuraya buraya konulduğu görülmektedir (Res. 18).

Bu kilise esasında geçirdiği çeşitli onarım ve tadiller dolayısıyla gerçek şeklini

hayli değiştirmiştir. Orta ibadet sahnı üç neflidir. Bu günkü mihrap kısmı binaya ekli gibi durmaktadır. Narteksi tamamen kaldırılmıştır. Orta kubbeli kısmı da çökmüştür. Velhasıl bu gün çok harap bir haldedir. (Res. 19, 20).

KAYMAKLI'NIN KAYA İÇİ ŞEHİRİ TESİSLERİNE GELİNCE :

Kaymaklı kaya içi Şehri tesisine bugünkü Şehrin seviyesinden yüksek olan ve Batı tarafına düşen bir kısımdan girilmektedir.

Burada hayretle gördüğümüz manzara oyulmağa elverişli bir kaya kitlesinin içi bir karınca yuvası gibi kademe kademe işlenerek birtakım geçitler, bölmeler, hol ve depolarla bazı mukaddes mekânlar vücutte getirilmiştir.

Kaymaklı kaya içi tesisi, ilerde açıklayacağımız Derinkuyu tesisinden gerek plân ve gerek kuruluş bakımından oldukça farklıdır. Etraftan çeşitli dar geçitlerden ve emniyet tesisi kapılardan sonra bir takım gruplar halinde bölmelere rastlanır. Bunlar bir hol etrafında toplanabilen çok sayıda odalar halindedir. Bazı odaların içlerinde mezar yatakları olabilecek küçük niş ve sekiler bulunmaktadır. Bütün bu grup tesisler, kayanın iç kitlesine uygun olarak yukardan aşağıya doğru tabaka ve katlar halindedirler. Kaya içi tesislerinin muayyen bir havalandırma bacası etrafında yer aldıkları görülmektedir (Res. 21 - 22). Bu katların bugüne kadar yapılan temizlemeler sonunda 8 kadar tabaka teşkil ettikleri görülmüştür. Katlar ve tabakalar arasında hesaplı bir oyguculukla açılmış müsait ve mukavim taban döşemeleri vardır. Bu gün bunlardan bir kısmı yıkılmış ve delinmiş olduklarından, Müzeler İdaresi buralara demir parmaklıklı döşemeler yaptırmakla emniyete almıştır.

Kat ve tabakaları birbirine bağlıyan geçitler yer yer değirmen taşı şeklinde hareketli kapaklarla emniyete alınmıştır. Ayrıca taş kapakları idare etmiye yarıyan kilit odaları diyebileceğimiz bölmeler bulunmaktadır (Res. 23).

Kaymaklı kaya içi Şehrinin tarafımızdan yapılan şematik plânı tetkik edilecek olursa (Res. 24), kayanın şekline uygun muayyen dar geçitlerden sonra bir takım küçük hollere ve bunlar etrafında çeşitli ölçüde odacıklara ulaşılır. Bu kısımlardan tekrar başka geçitlerle daha aşağı seviyede bulunan ve aynı şekle yakın teşkilâtlı bölme gruplarına ulaşılır. Bazı kısımlarda daha geniş ölçüde Şapel veya ibadet sahnı tesislerine rastlanır. Her grup bölmeden diğerine geçerken emniyetli kilit taçlı kısımlarla karşılaşılır. Bütün bunlar yukardan aşağı inen bir havalandırma bacası etrafında toplanırlar.

Bölme gruplarının tavan yükseklikleri 2 - 2.10 m. dir. Őapellerde tavan yükseklikleri biraz daha fazladır. Oda bölmelerinin duvar diplerine yakın yerlerde pişmiş toprak küp şekline yakın biçimde oyuklar yapılarak içleri sıvanmış depoları görülmektedir (Res. 25).

Kaymaklı kaya içi Şehir tesisinin bu gün hâlâ açılmamış kısımlar bulunmaktadır. Şimdiye kadar yapılan temizlemelerin başında ancak inşaat Sürveyyanları ile bazı fen elemanları bulundurulabilmiştir. Bundan sonraki temizlemelerin bir ilim araştırması şekline sokarak, zaman zaman Arkeolog mütehasısların da kontrol edilebileceği bir çalışma şeklinde olması Şayanı temennidir.

Bize göre burada bulunan Şapel tesislerinin ifade ettiği anlam, bu yerlerin M. S. 6. yüz yıldan başlamak üzere 10. yüz yıla kadar tesis edildiği ve bu mânâda kullanılmış birer nekropol tesisi olması gerekmektedir.

Bu kaya içi tesisleri sonradan başka düşünceli insanlar tarafından başka türlü ihtiyaçlar karşılığı kullanıldıkları da anlaşılmaktadır. Bu yeni ihtiyaçlar karşısında yapılmış değişiklikler de yer yer görülmektedir.

NİĒDE'NİN DERİNKUYU İLÇESİNDE BULUNAN YERALTI ŞEHİRİ :

Derinkuyu İlçesinin içinde bulunan yeraltı Şehri tesislerine gelince; buranın kaya içi yerleşmesi Şehrin bulunmuş olduğu

seviyenin tamamen altındadır. Bir bakıma yukardaki yazılarımızda açıkladığımız Göztezin ören yeri durumundadır.

Şehrin ortasına yakın bir kısımdan yeraltı tesislerine girilmekte ve muayyen dar meyilli ve basamaklı geçitlerle aşağı doğru inilmektedir. Uzun uzun devam eden bu geçitlerin bir çok yerleri bir insanın zorlukla geçebileceği haldedir. Geçitlerin muayyen yerlerinde küçük odacıklar bulunduğu gibi döñüş teşkil eden dirseklerinde, değirmen taşı biçimli kapaklı emniyet yerleri bulunmaktadır. (Res. 26 - 27, 28).

Derinkuyu yeraltı tesisinde bugüne kadar açılan kısımlar arasında bu geçitlerden başka geniş teşkilâtli bir Şapeli ve buna bitişik bir kuyu başı sofası ve Kay-

maklı yeraltı şehrinde olduğu gibi, içinde su da bulunan, bir havalandırma bacası tesisi tespit edilmiştir.

Şapel salıp şeklinde plânlıdır. İbadet sahnına girilen kısımda direkli bir de narteksi bulunmaktadır.

Derinkuyu yeraltı şehri henüz gereği gibi temizlenmiş değildir. İlerde kapalı kısımların da usulünce ele alınarak ve araştırma metodu dahilinde bu işin neticelendirilmesi temenni edilir.

Derinkuyu yeraltı şehrinde bugüne kadar yapılan işler, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün verdiği ödeneklerle başarılmıştır.

Açılan kısımları rahatça gezip incelemek için esash bir elektrik tesisi de yapılmıştır

II. YEŞİLHİSAR İLÇESİNİN SOĞANLIDERE KÖYÜNDE BULUNAN KAYA ANITLARI

1936 Tarihinde Guillame De Jerphanion tarafından yayınlanan bir eserde tanıttığı Soğanlıdere'nin tarihî anıtlarını bu defa turistik ve arkeolojik yönden bakım ve tanzim için alınacak tedbirleri kararlaştırmak ve eserlerin kurtarılmasını temin etmek maksadıyla gerekli işleri görüşmek üzere hey'etimiz yerine giderek incelemelerde bulundu.

Yeşilhisar'la Ürgüp arasında yapılmakta olan yeni kara yoluna 5 Km. kadar ek yolla bağlanması düşünülen Soğanlıdere mevki, etrafı yüksek tepelerle çevrili, gölgelikleri bol ağaç ve bahçeli, derin vâdilerin içinde akar suların neş'elendirdiği bir tabiat güzelliğine ilâveten, çeşitli tipte kaya anıtlarıyla da ziyaretçilerini kendine bağlayacak ve görülmesi istenecek bir arkeolojik alandır (Res. 29, 30).

Yeşilhisar ilçesi Kaymakamı ve Soğanlıdere Muhtarının rehberliği ile buradaki tarihi anıtları inceleme fırsatını elde ettik. Gezi sıramıza göre aşağıki yazılarımızla bu eserleri anlatmaya çalışacağız.

1 — Tahtalı kilise:

Soğanlıdere vadisinin, girişe göre, sola uzanan kolu üzerinde ve vadinin en ileri kısmında münferit bir kaya kilesinin içine yerleştirilmiş, yanyana iki kısımdan ibaret olan bu şapel (Res. 31), aynı zamanda iki mihraplıdır. İbadet sahnlarından büyüğünün duvarlarında epeyce bozulmuş freskler görülür. Her iki ibadet sahnının girişlerinde narteks mahiyetinde ve çok harap bir kısım da bulunmaktadır. Her iki ibadet sahnının evvelce kapalı olan ara duvarı sonradan yıkılarak açılmıştır.

Köylüler bu şapele Tahtalı kilise demelerine sebep büyük kısımdaki freskler arasındaki süs çerçevelerinin hasıl ettikleri metodlar dolayısıledir.

2 — Küçük Kilise:

Bu şapelde köy girişine göre sol vadinin ucuna yakın bir yerdedir (Res. 32). Plânının ifadesinden anlaşılacağı üzere dört köşeli, orta sahnının bir tarafında bü-

yük ve küçük iki mihraplıdır. Bu mihraplar yanında ayrıca kandil nişleri de vardır. Mihrap içinde İsa ve Meryem'e ait freskler bulunduğu gibi girişe göre sol duvar yüzünde Aziz Sen Jan'a ait bir tasvir de görülmektedir. Eser bu gün oldukça toprakla doludur, temizlenmiye muhtaçtır.

3 — *Karabaş Kilise:*

Köylülerin bu kiliseye Karabaş demelerine sebep, fresklerdeki aziz tasvirlerinin başlarında bulunan hâlelerin zamanla kara bir renk almasından ileri gelmesindedir. Bu kilisenin bulunduğu kayalık grup, (Res. 33, 34), sol vâdinin sağ yamacındadır. Buradaki kayalıkta Karabaş kiliseden başka bir çok mezar odaları ve hatta geniş tonolu mekânlar da bulunmaktadır.

Bu kiliseye ait esaslı bilgileri bizden evvel yayınlayan Jerphanion'un eserinden plânını kopye ederek eseri tanıtmak için sunuyoruz (Res. 35).

İç kısmı süsleyen ve hâlâ yapıldığı gündeki tazlikleriyle özelliklerini muhafaza eden fresklerinin de bir kaç kopyesini sunmaktayız (Res. 36 – 37).

Karabaşlı tasvirleri havi kilisenin bulunduğu kaya kitlesiyle çevresindeki kayalık grup başlı başına bir inceleme konusudur. Burada şapel tesisleri, mezarlar, rahip ikâmet yerleri ve daha başka mânâda kaya tesisleri üzerlerinde önemle durulacak birer konudurlar. Erezyonlu arazi içinde kalmış bu kaya anıtlarının bir çok kısımları topraklara gömülüdür. Bunlar üzerlerinde dikkatle çalışacak kâşifleri beklemektedir.

4 — *Canavarlı Kilise:*

Soğanlıdere'nin sağ vâdisinin sağ kanadının en ileri kısmında bulunan bu kiliseye köylülerin böyle bir ad vermelerine sebep, fresklerinden birinde Sen Jan'ın canavarla mücadelesinin bulunmasıdır.

Bu kilise de kaya içine oyulmuş iki kısım gösterir. Ayrıca dış kısmında ilâve yapılmış ve inşâî bölmeler bulunmaktadır (Res. 10). Kaya içine yerleştirilmiş bölmelerden birinin mihrabı varsa da, diğeri kare plânlı bir mekândan ibarettir. Her

iki kısım arasında sonradan açılmış gibi duran bir takım geçitler bulunduğu gibi, her iki bölmeye de dışardan ayrı ayrı kapılardan da girilir.

Mihraplı kısmın sağ duvarındaki nişlerin içinde mezar yatakları görülüyor. Duvar ve tonozları yüzlerinde rengin fresk tasvirleri bulunmaktadır. (Res. 38, 39)

Dışta fazla harap halde olan inşâî kısımlarda, mermer kolonlar bulunduğu gibi, duvar yüzü freskleri arasında yılanları emzirmekte olan çıplak kadın tasvirleri dikkati çekmektedir (Res. 40).

5 — *Kubbeli Kiliseler.*

Soğanlıdere'nin sağa uzanan vâdisinin sol kanadında bulunan bu iki kilise fazla dik yamaçlarda ve erezyonlu bir muntıkada olduğundan yanlarına ulaşmak oldukça zor bir durum göstermektedir (Res. 41)

Tabii bir peri bacası manzarasında olan kayalar içten oyularak ve dıştan yontularak iki katlı şapeller haline konulmuşlardır (Res. 42).

Jerphanion'un kitabından aldığımız plân kopyesinin tetkikinden de anlaşılacağı üzere (Res. 43), bu şapellerin iç ve dış mimarî ifadelerinde olgun bir anlam göze çarpmaktadır. Kemerleri, tonozları, kubbeleri, mihrap nişleri ileri bir mimarî karakterdedir. Üst taraflarda bir veya iki ibadet sahnı yanyana bulunduğu halde alt kısımlarda üç nefli ve ayrı ayrı mihraplı ibadet mekânları bulunmaktadır.

Kubbeli Kiliselerin dış mimarîleri de dikkate şâyândır (Res. 44, 45, 56). Alt gövdelere ait dış cephelerin büyük bir kısmı tahribatla değişikliğe uğramış olduğundan kesin durumları anlaşılıyorsa da, üst kısımlara ait merkezi kubbelerin tanbur ve örtülerini teşkil eden kaya kitlelerinin işleniş şayanı hayret bir mimarî ifade taşımaktadır. Kayanın tabii sivrisini teşkil eden kubbe örtüsü kenar kornişi mahrutî külâh ile bağdaşacak bir mimarî özelliktedir. Şakulî tanbur çeşitli ve geometrik oygularla süslüdür. Kiliselerden birinin tanburunun yüzü kaplama taş taklidi gibi derzler yapılarak hazırlanmıştır. Bu taş

yüzlerinden bazılarında ifadeyi kuvvetlendirmek için ayrıca renkler de bulunmaktadır.

Kubbeli Kiliselerin yapı ve iç mimari özelliği Göreme ve çevresinde görüp tanıdığımız bir çok şapelinkinin aynıdır. Bir çok mimarî detayı canlandırabilmek için diğer inşâi elemanlardan istifade ediyor-muş gibi kolonlar, tonozlar ve kemerler yapılmıştır (Res. 47 - 48).

6 — Geyikli Kilise:

Soğanlıdere'nin vadilerinin iki kısma ayrıldığı yerde bulunan bu şapel de üzerinde durulmaya değer eserlerden biridir (Res. 49). Bir kısmı sağlam, bir kısmı da oldukça harap iki bölmeden ibarettir. Her iki kısımda da ayrı ayrı mihraplar bulunur. Duvar ve tonozlarındaki fresk tasvirleri çok renkli ve canlıdır. Giriş kısmına rastlayan nişlerden birinin içinde Hıristiyan mitolojisine uygun yüksek kayalar üzerinde yürüten bir geyik tasviri görüldüğünden, köylüler bu kiliseyi böyle bir adla ziyaretçilere tanıtmaktadırlar (Res 50). Geyikli kilise bölmeleri içinde görülen yarım direk ve takviye kemerleri sanki tuğla ile yapılmış gibi bir mimarî stildedir.

7 — Ak Kilise:

Bu kilise Soğanlıdere vadilerinin iki kısma ayrıldığı yerde ve köye girerken tam karşıya gelmektedir. Bu şapel'e kapısından girilince iç içe iki kısım görülür. (Res. 51). Her iki kısmın da ayrı ayrı mihrapları vardır. İbadet sahnalarının üzerleri tonozvarî örtülüdür. Birinci büyük bölmede zengin freskleri bulunur. İçi enkaz ile dolu olduğundan, tarafımızdan gereği gibi incelenememiştir.

8 — Yeni Kilise:

Köylülerin yeni bulup, temizledikleri bir şapeldir. Hiç bir kısmında fresk yoktur. Duvarların bazı yerlerinde doğrudan doğruya taşla sürülmüş kırmızı boya ile geometrik çizgiler bulunmaktadır (Res.

52). Tarafımızdan hazırlanan plân ve kesitinin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere şapel, salıp plânlıdır. İç mimariyi süsleyen niş köşelerinde yuvarlak şekilde yarım sütunlar bulunduğu gibi, tonozların özenleri hizasından muntazam bir silme de dolamaktadır. Orta sahnının üzerini örten kubbe düzdür. Kenarlarında üçgen pantantifler vardır. Dışardan bu şapele ancak bir kapı ile girilir (Res. 53).

Soğanlıdere vadisinde kalan Tokalı Kilise, Gök Kilise ve Soğanlı Kilise gibi diğer üç eseri (Res. 54), havanın yağmurlu olması dolayısıyla bu gezimizde inceleyemedik. Ama bu vadideki kıymetlerin gerekli anlamını da kavramış olduk. Göremediklerimizden bizden evvelki tetkikçiler yayınları ile tanıtmışlardır.

Şimdiye kadar bazı özellikleriyle tanıtmaya çalıştığımız Soğanlıdere vadisindeki eserlerin durumu, Türkiye'de Göreme ve çevresi, Aksaraydaki İhlara vadisi eserlerine kısmen yaklaşmakta ise de onlardan ayrı bir takım özellikleri de bulunmaktadır.

Soğanlıdere vadisi eserleri uzun zaman unutulmuş alelade güvercinlikler halinde kullanılmıştır. Bu gün dahi büyük bir kısım nekropol ve şapeller bu hizmeti görmektedirler. Güvercinlik hizmetini bu eserlere lâyık gören yine evvelce bu yerlerde oturan Hıristiyan sakinlerdir.

Bu gün Köyde ve İlçe merkezinde uyanan bir ilgi dolayısıyla bu metruk güvercinlikler, yer yer temizlenmekte ve ve bakımlı bir hale konmaktadır. Müzeler Genel Müdürlüğünün gönderebildiği ödeneklerle bu eserler etrafında emniyet muhafaza tedbirleri alınarak, değerli eserlere rahat ulaşabilecek geçit ve yollar tanzim edilmektedir.

Bu eserleri görmek ve incelemek için gelecek kişilere yol ve istirahat imkânları hazırlandığı gün, Soğanlıdere vadisi de dünyaca tanınmış bir gezi yeri olabilecektir.

Res. 1 — Sivas'a köyü içindeki kaya kabartması.

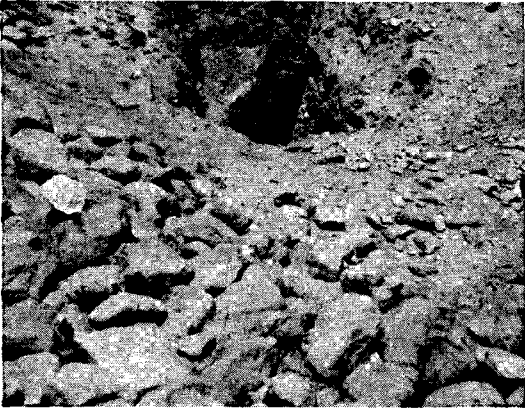
Res. 2 — Ören'nin kayalık kısmı.

Res. 3 — Ören kayada mezar.

Res. 4 — Ören kayada kilise.

Res. 5 — Göstezin köyüne 2-2,5 km.
mesafedeki yeraltı şehri girişi.

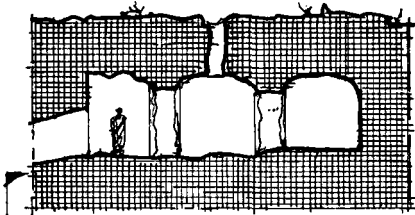
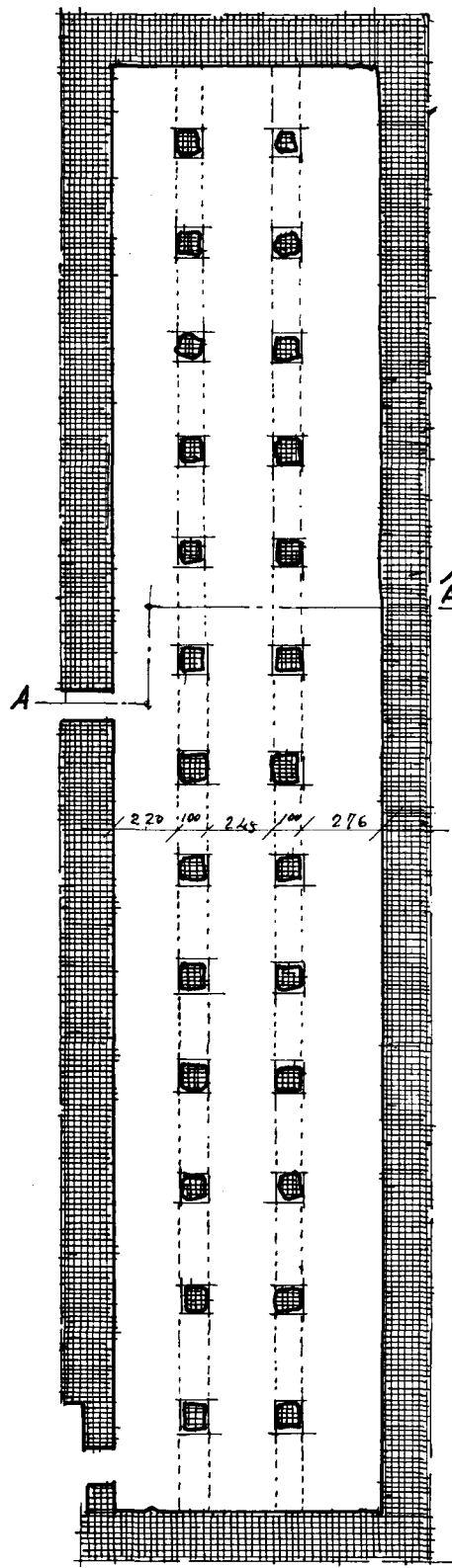
Res. 6 — Yeraltı şehri methali.

Nevşehir - Göztesin - Gülşehir - Öremimde

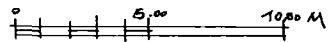
Yeraltı Şehri

Büyük Galeri

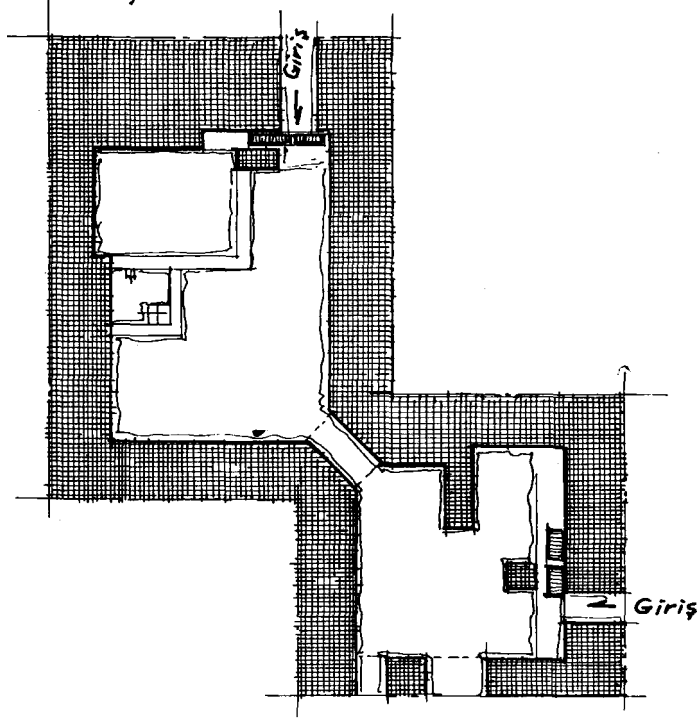
A-A Kesiti

Plan

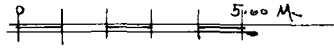

Res. 7

İşyeri bölmeler.

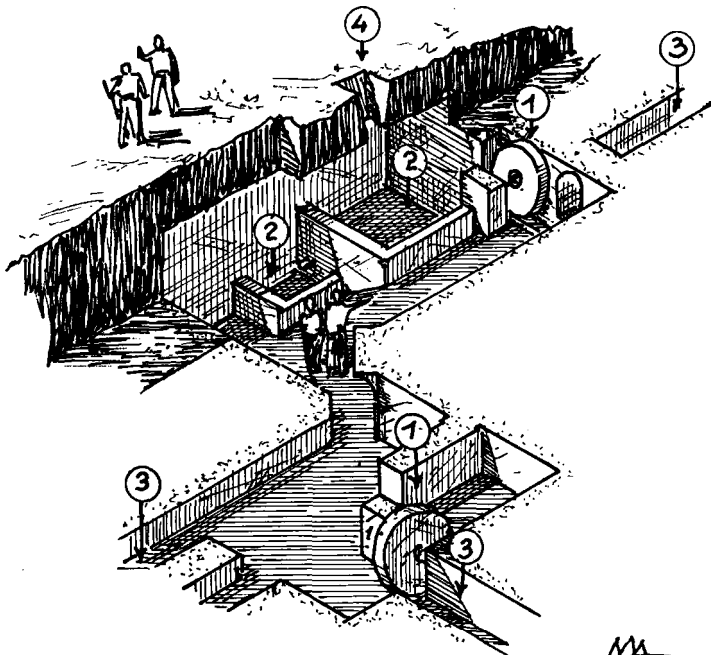

Plan

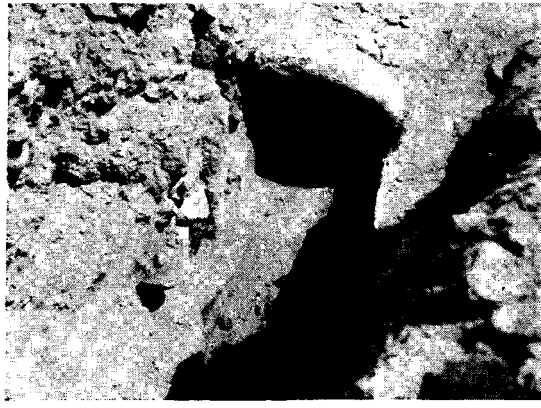
Yeraltı İşyeri bölmelerinden Görünüş

1. Kapılar.
2. Sarnıçlar.
3. Geçitler.
4. Havalandırma bacası.

Res. 8-9

MA
1965

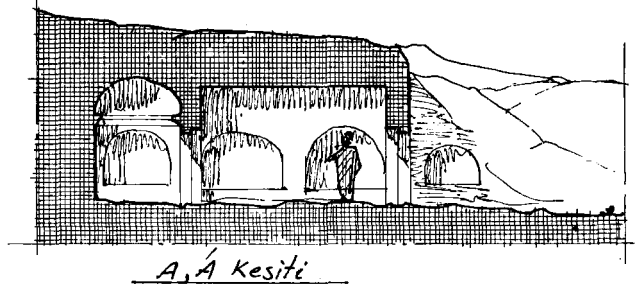
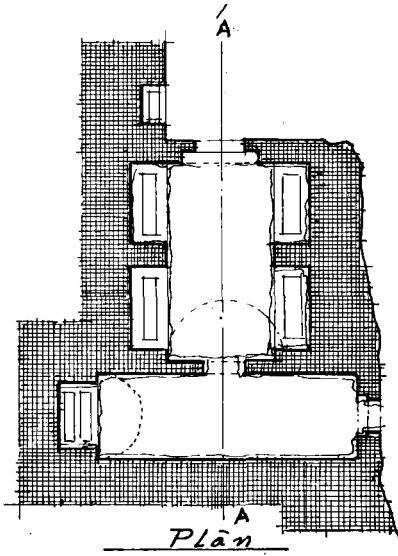

Res. 10 — Yeraltı şehri geçitlerinden birinin kapısı.

Nevşehir - Gülşehir - Göstevin Yeraltı Şehri

Örenin Kayalık kısmındaki Nekrapolden bir kısım

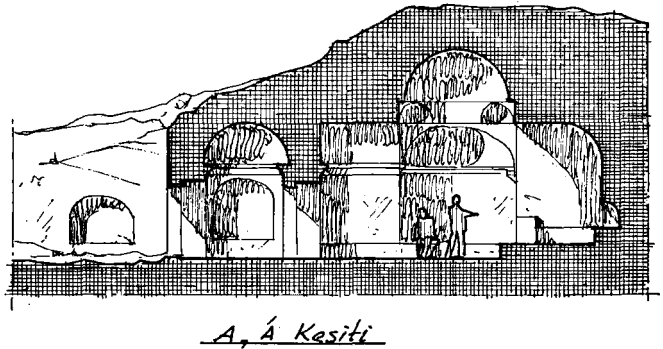
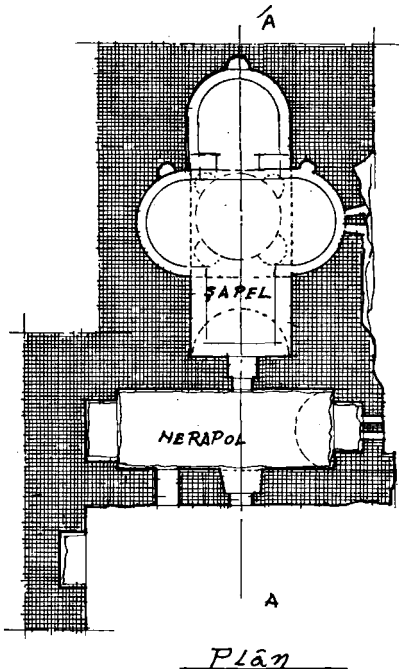
3

Res. 11

Nevşehir - Gülşehir - Göstevin Yeraltı Şehri
Örenin Kayalık kısmında bir Şapel

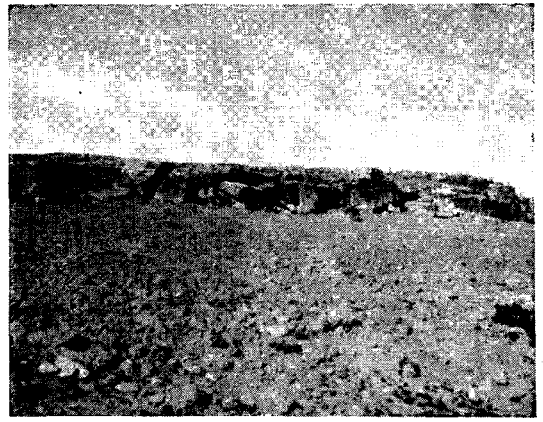
4

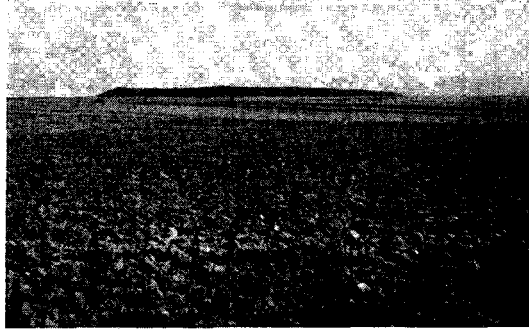
Res. 12

Res. 13 — Firik Ören.

Res. 14 — Ören'in kayalık kısmı.

Res. 15 — Yarım kale, Yassı Hüyük'ün Firik Örenden görünüşü.

Res. 16 — Kaya Örende Hitit yazısı.

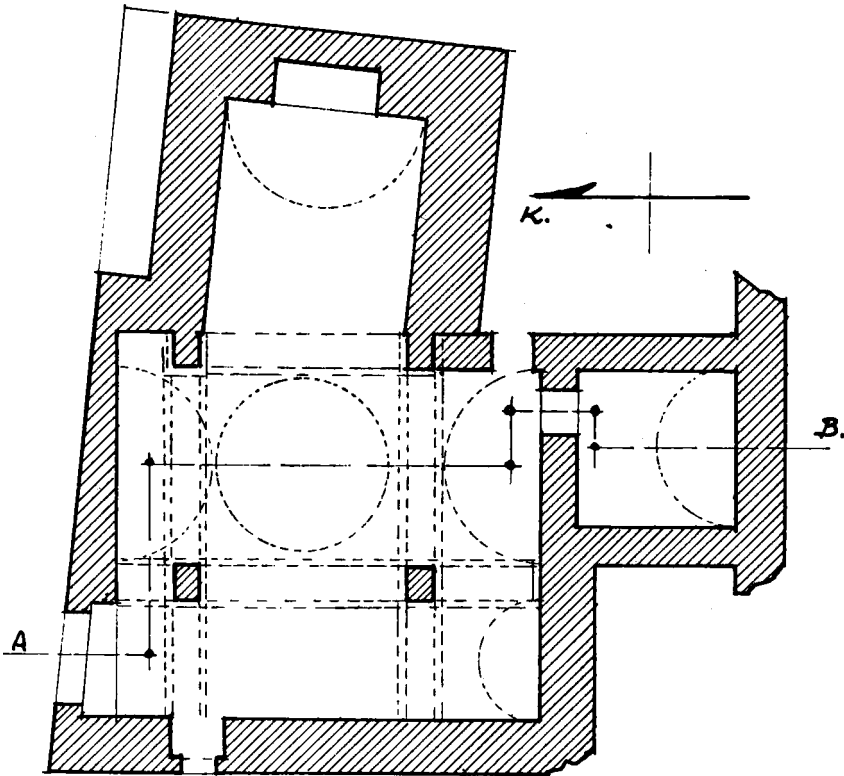
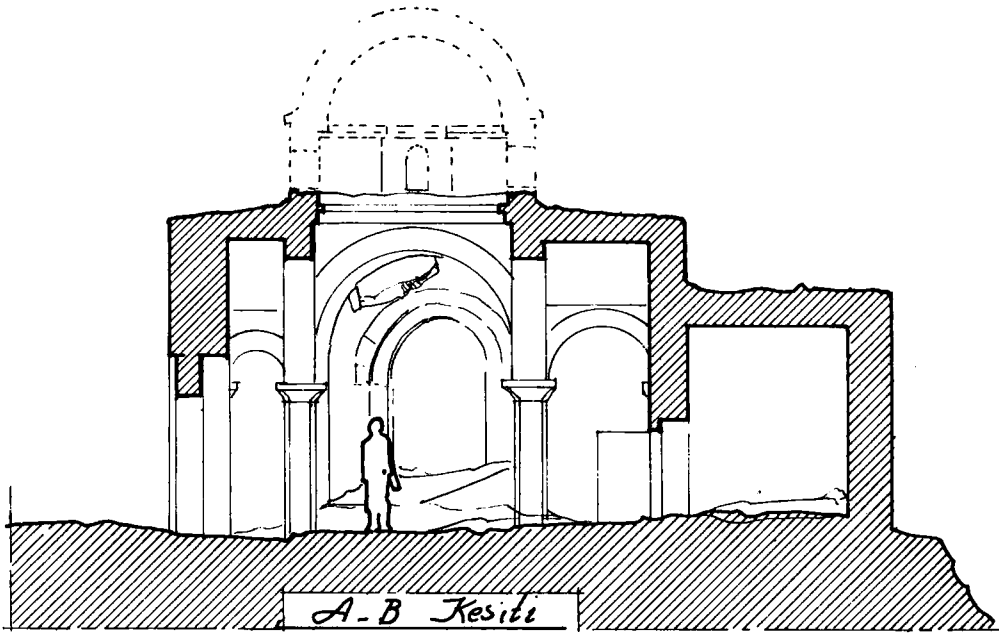
Res. 18 — Kilisenin bir kapısı üzerinde lento hizmeti gören (K. Ç.) mezar taşı.

Res. 17 — Kale üzerindeki mezarlar.

Nevehir. Kaymaklı "Enegi = Eneür,
Kilise Binası Krokisi

5.

Res. 20 — Kale eteğinde bir kilise.

Nevşehir - Kaymaklı Yer altı Şehri

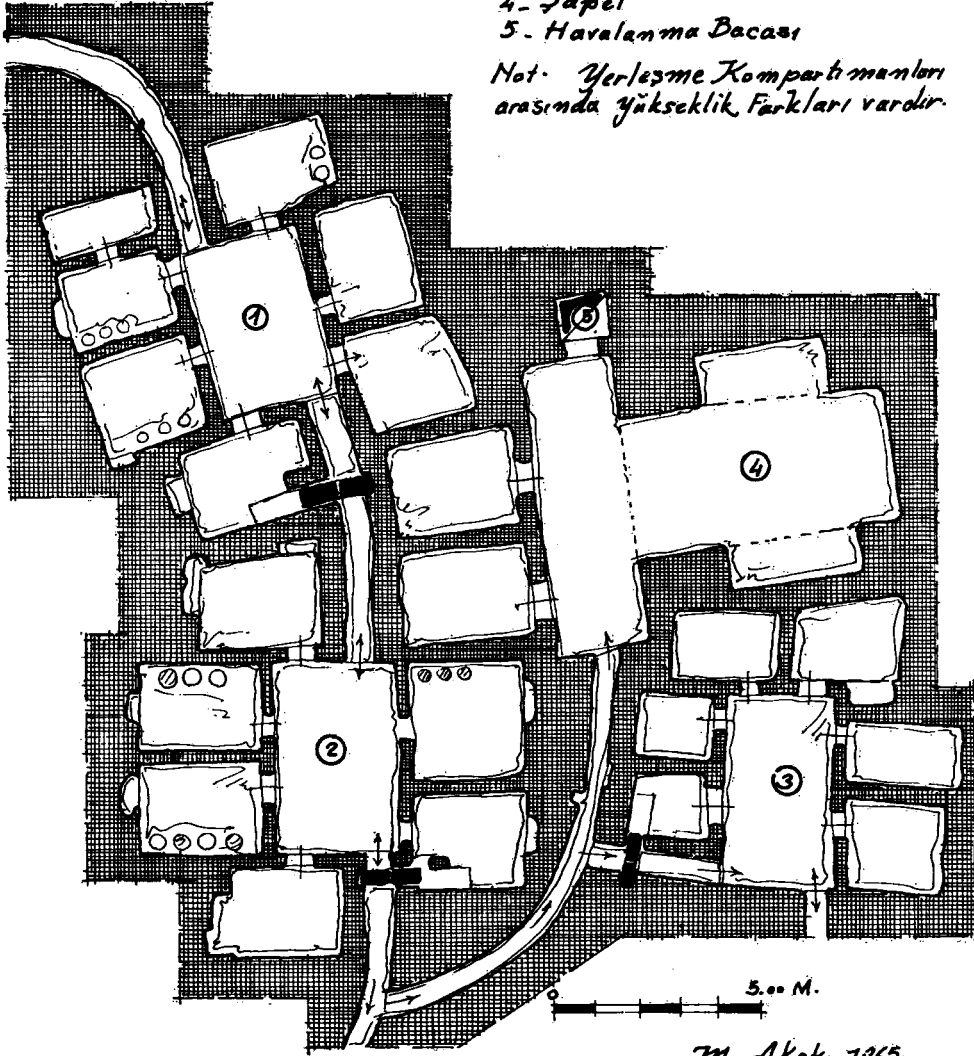

1,2,3 - Yerleşme Kompartımanları

4 - Şapel

5 - Havalandırma Bacası

Not: Yerleşme Kompartımanları arasında yükseklik farkları vardır.

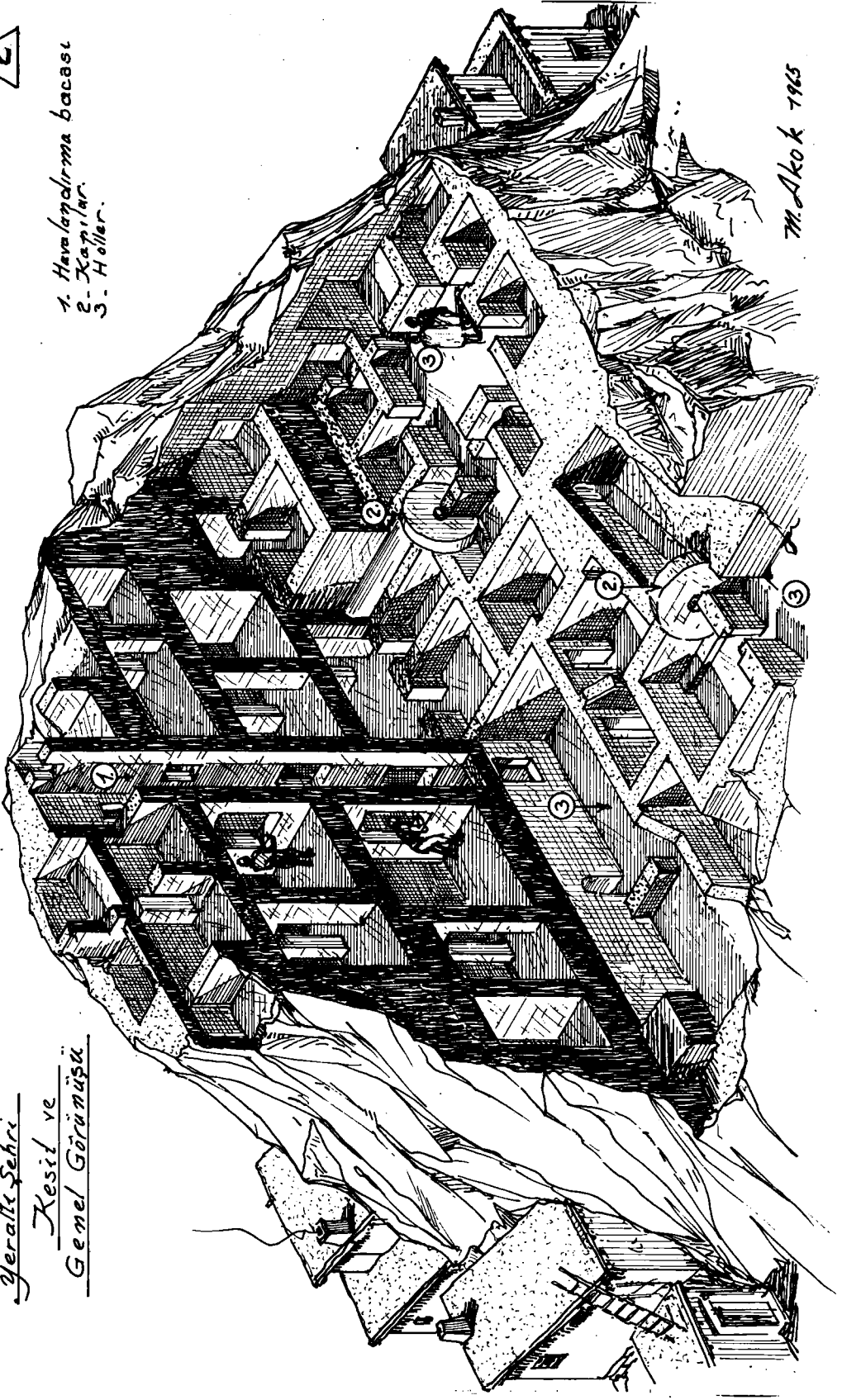

Res. 21

Nevşehir - Kaçmaçlı
yeraltı Şehri
Kesit ve
Genel Görünüşü

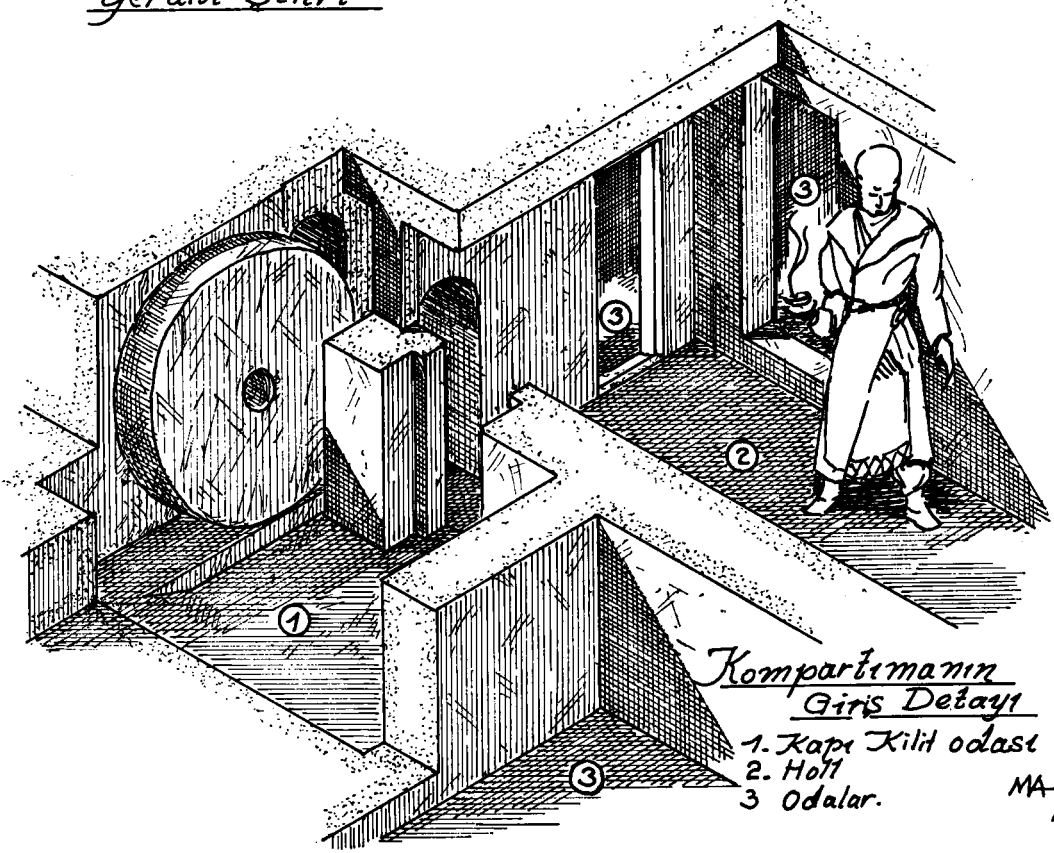
2

1. Havalandırma bacası
2. Kapılar
3. Hollar

M. Akok 1965

Nevşehir Kaymaklı
Yeraltı Şehri

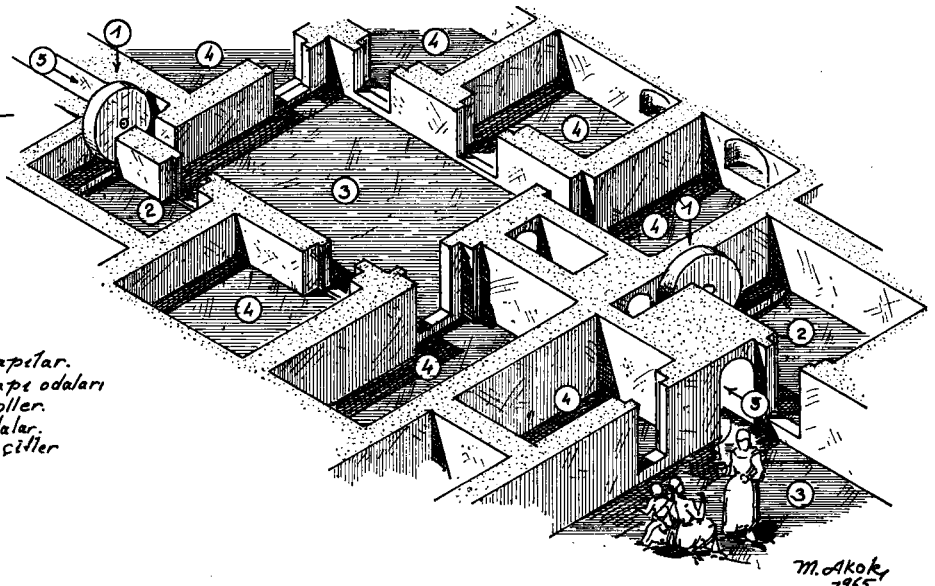
Kompartımanın
Giriş Detayı

- 1. Kapı Kilit odası
- 2. Hall
- 3 Odalar.

MA 1965

Res. 23

Nevşehir Kaymaklı
Yeraltı Şehri

- 1. Kapılar.
- 2. Kapı odaları
- 3- Haller.
- 4- Odalar.
- 5- Geçitler

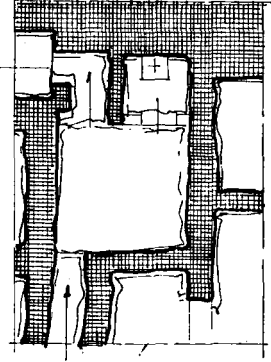
M. Akok
1965

Res. 24

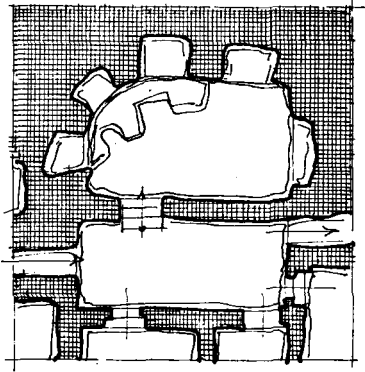

Nerşehir-Kaymaklı yeraltı şehri

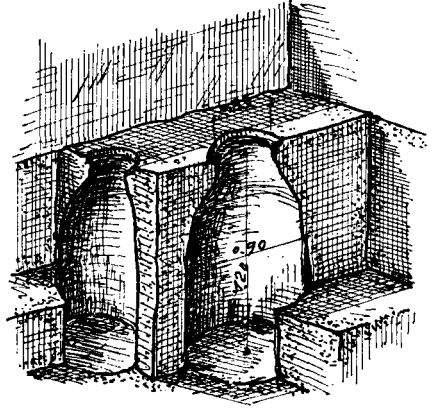
6.

küçük Şapel

Mezar odası

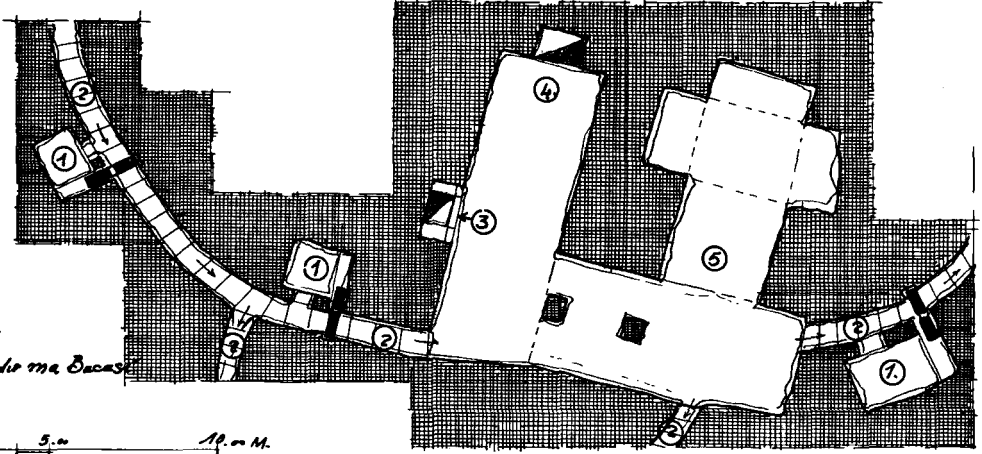

Bülmelerle Tabana
oyulan Depolar.

M. Akok
1966

Res. 25

Nigde- Derinkuyu
yeraltı Şehri

1. Kapılar
2. Geçitler
3. Kuyu
4. Havalandırma Bacası
- 5- Şapel.

PLÂN

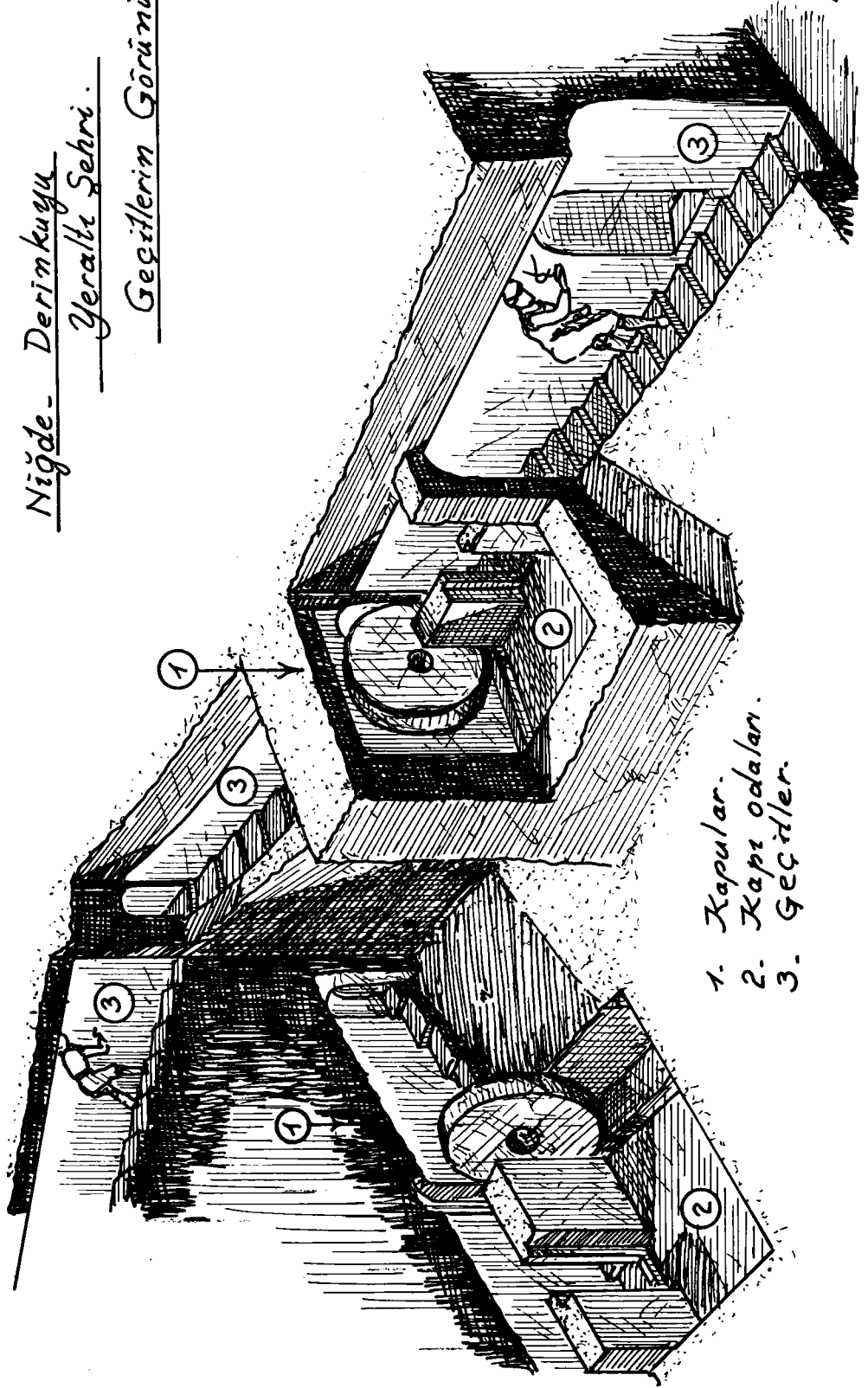
M. A. 1963

Res. 26

2.

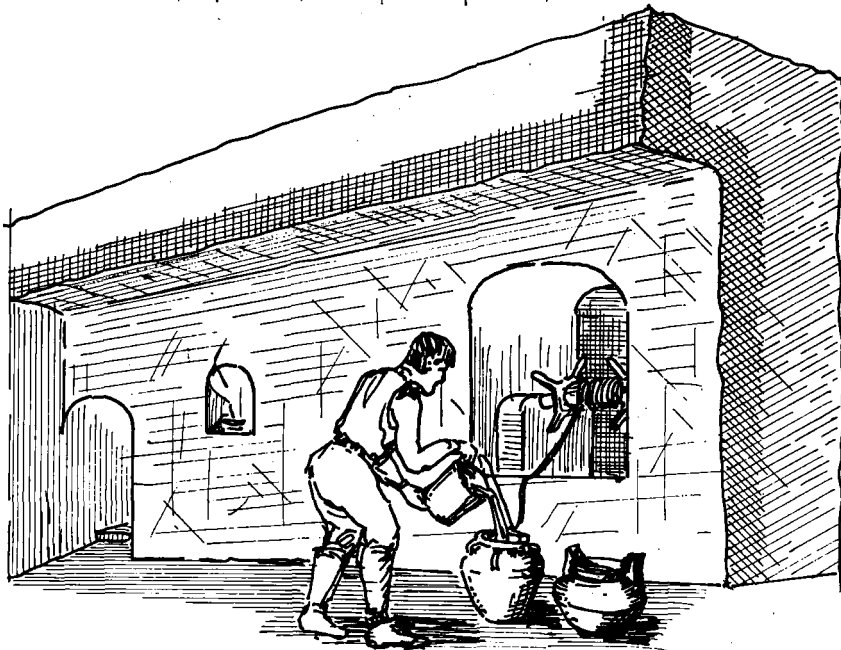
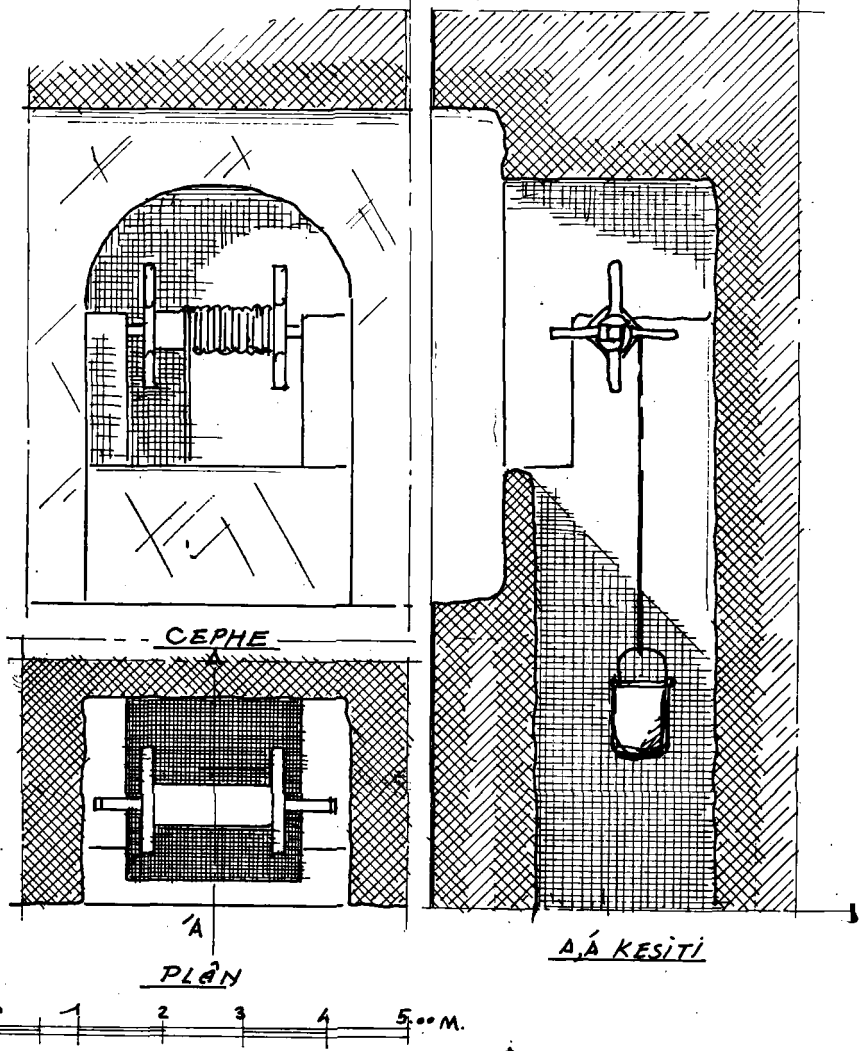
Niğde - Derinkuyu
Yeraltı Şehri.

Geçitlerin Görünüşü

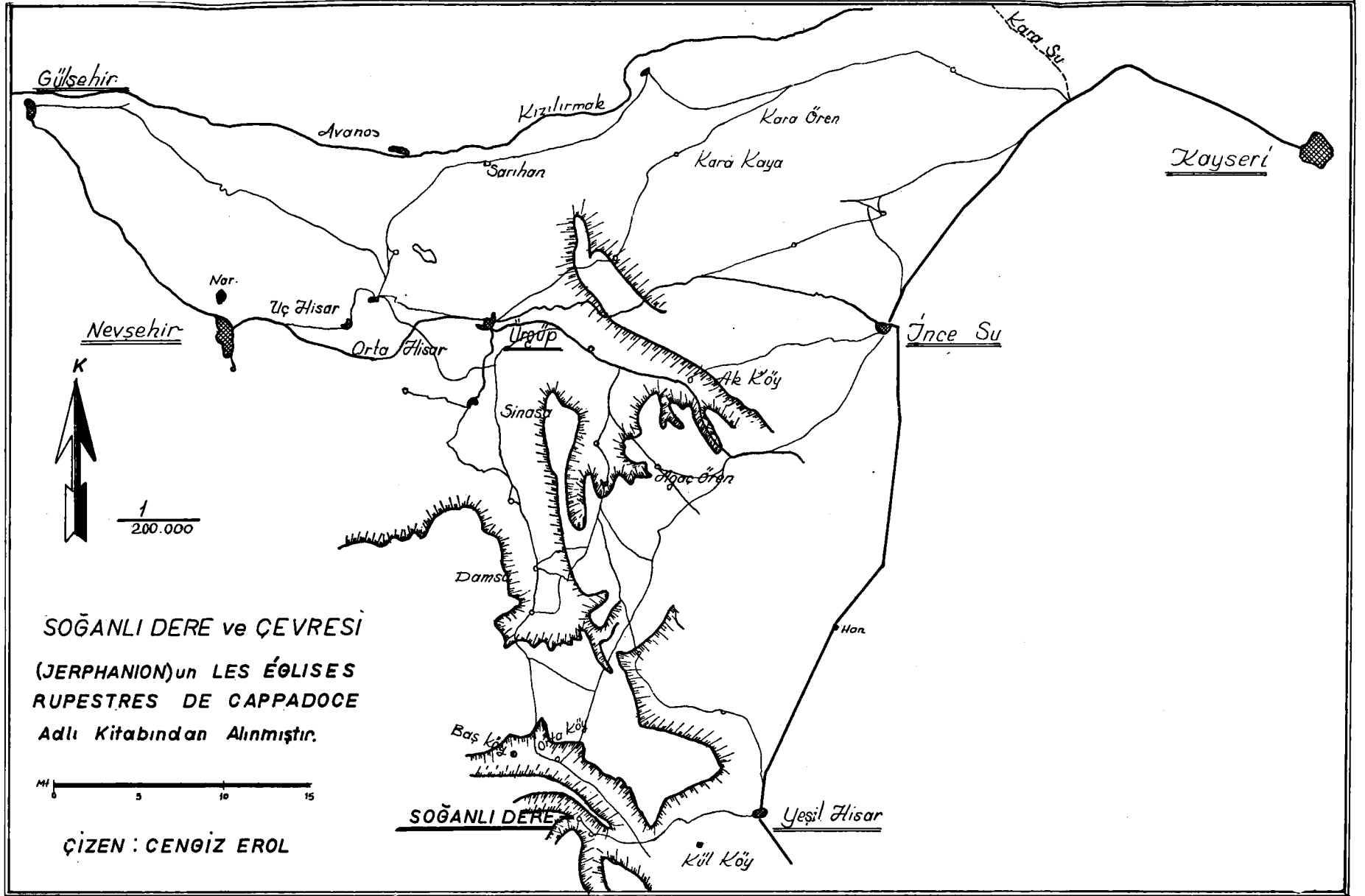

1. Kapular.
2. Kapı odaları.
3. Geçitler.

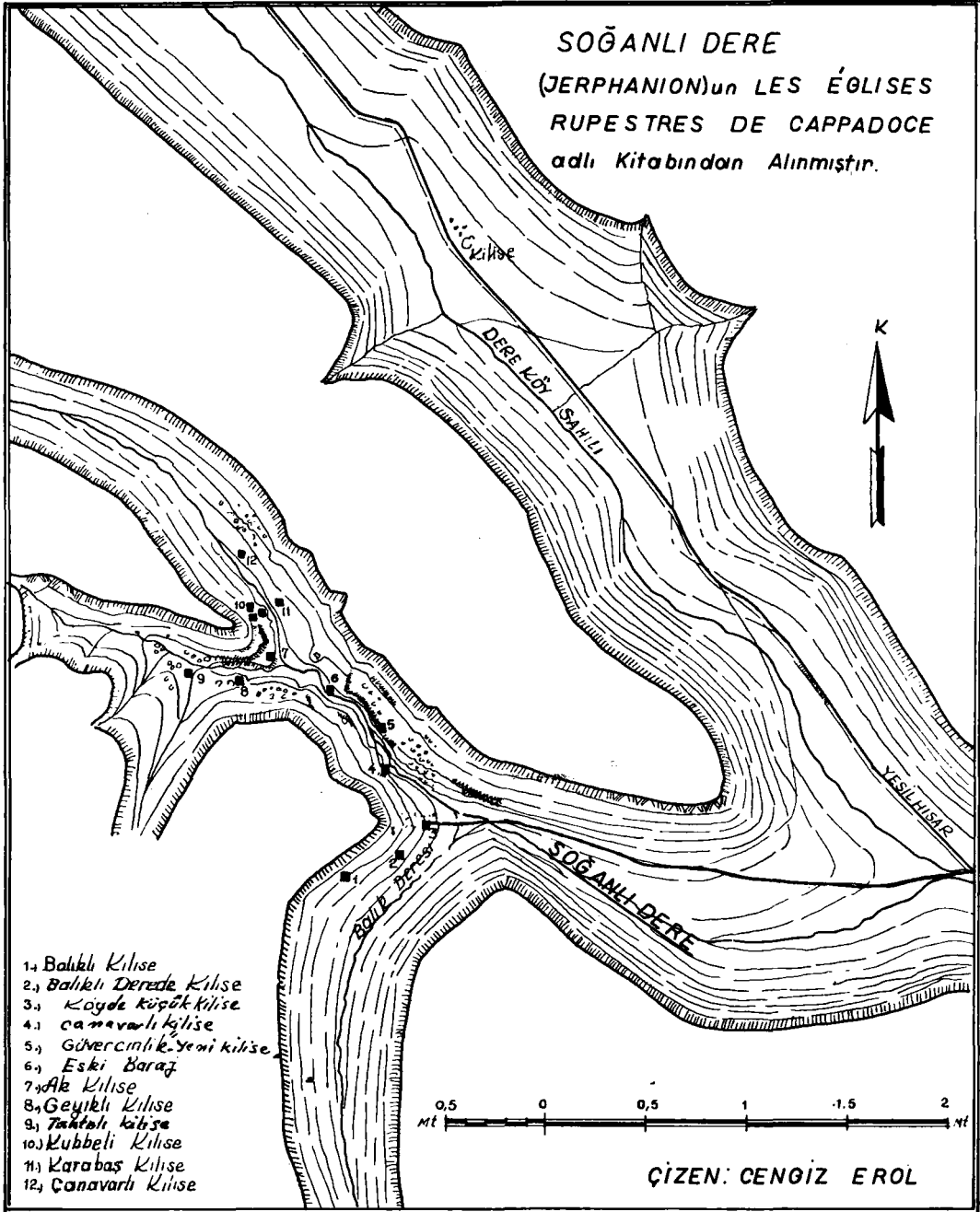
Res. 27

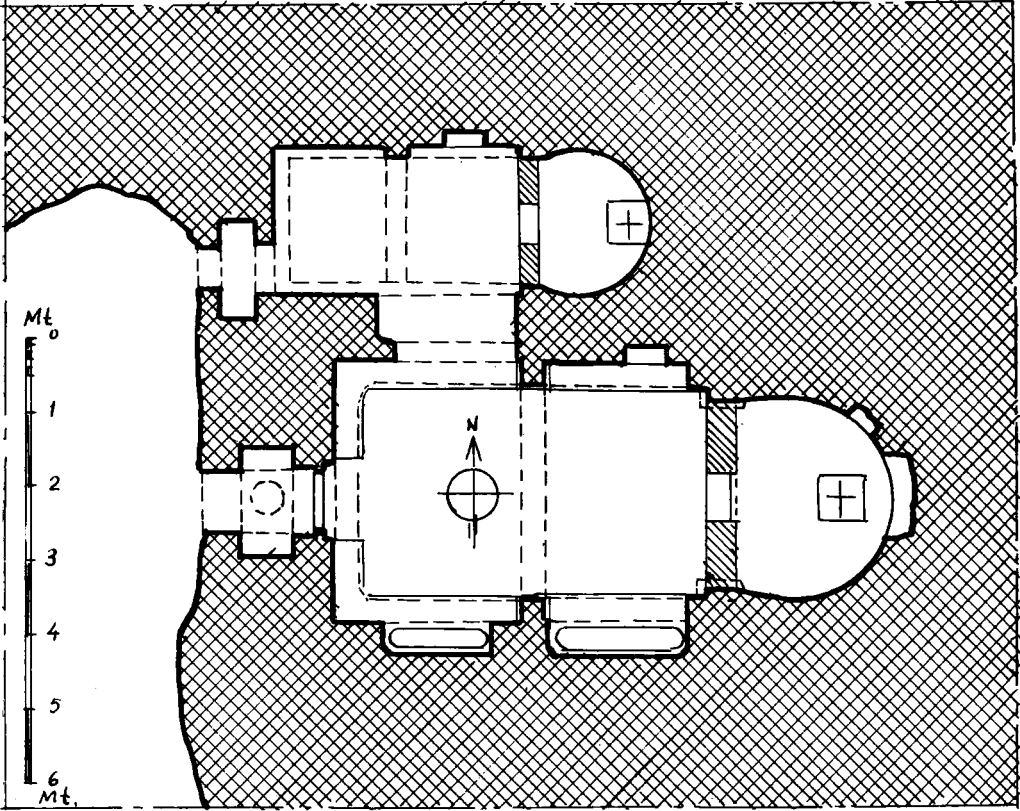
Res. 28

SOĞANLI DERE
(JERPHANION)un LES ÉGLISES
RUPESTRES DE CAPPADOCE
adlı Kitabından Alınmıştır.

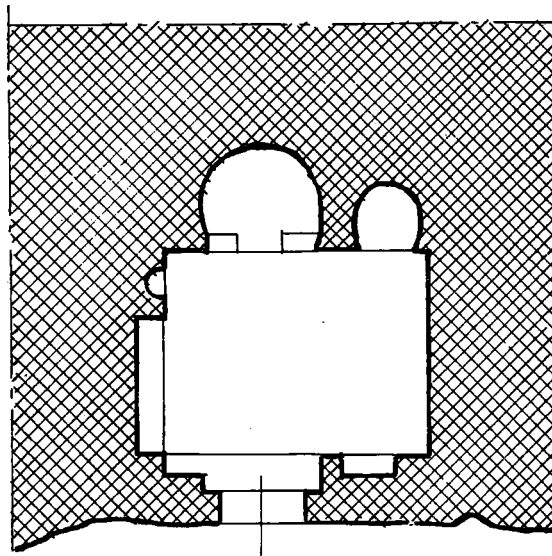

Tahtalı Kilise - Sainte-Barbe

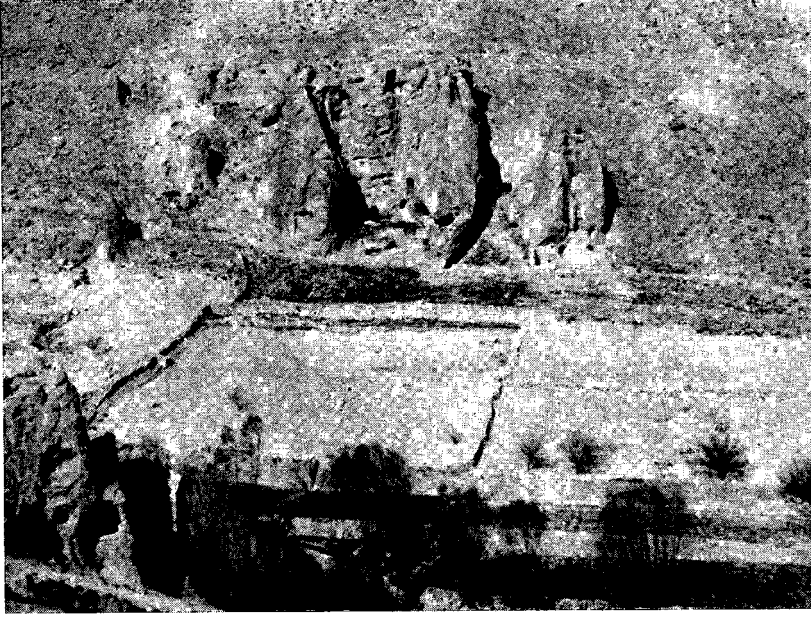

Res. 31

Küçük Kilise

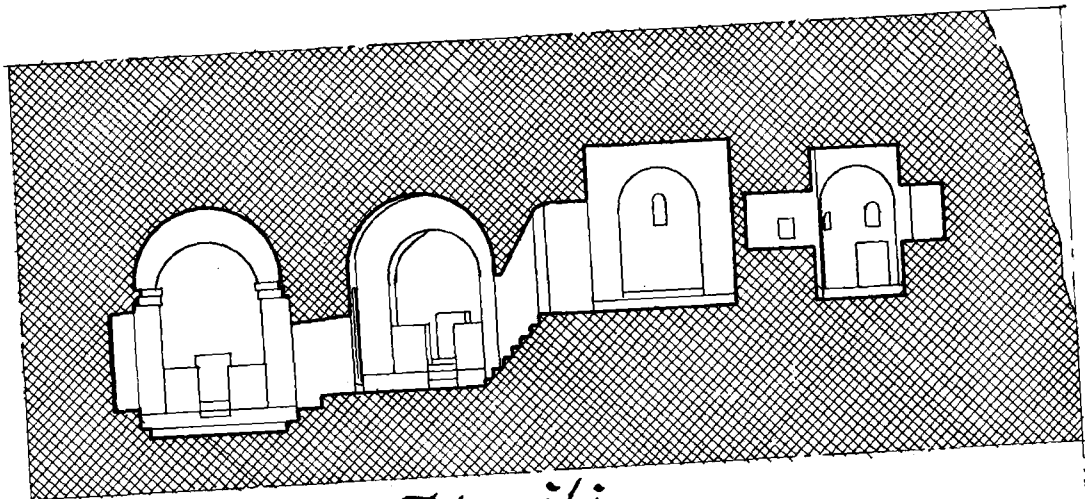
Res. 32

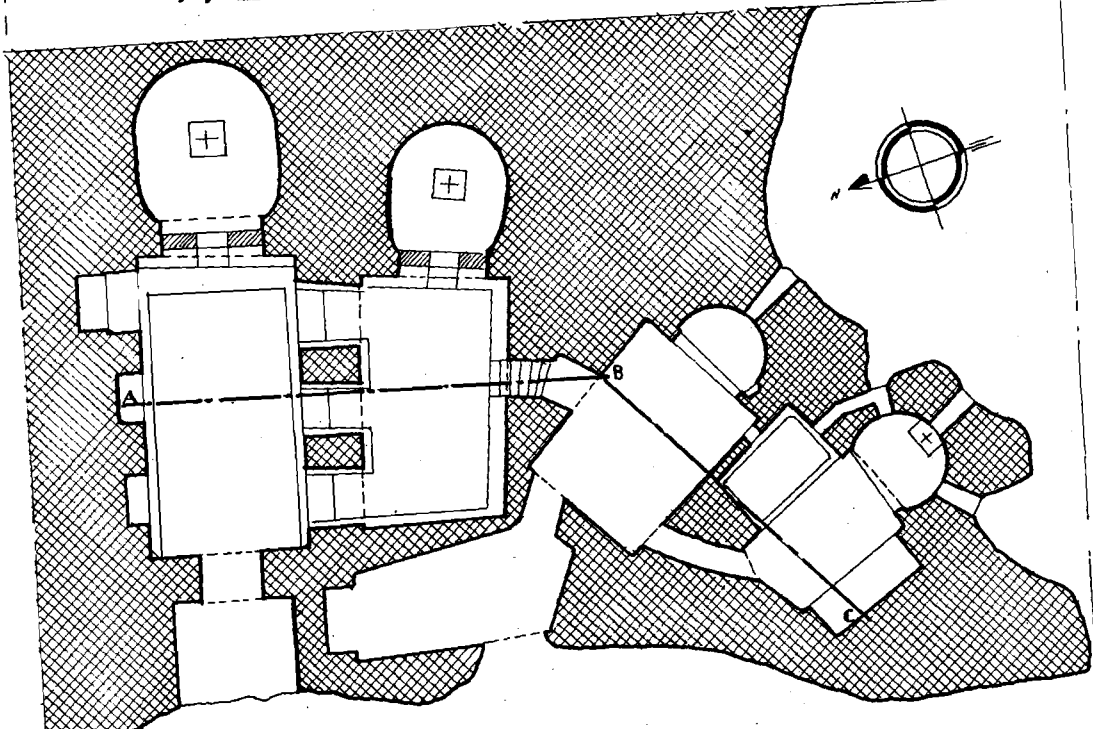
Res. 33 — Karabaş kiliseler gurubunun genel görünüşü.

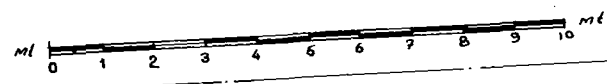
Res. 34 — Kubbeli Kilise.

A.B.C Kesiti

Karabaş Kilisesi

Res. 35

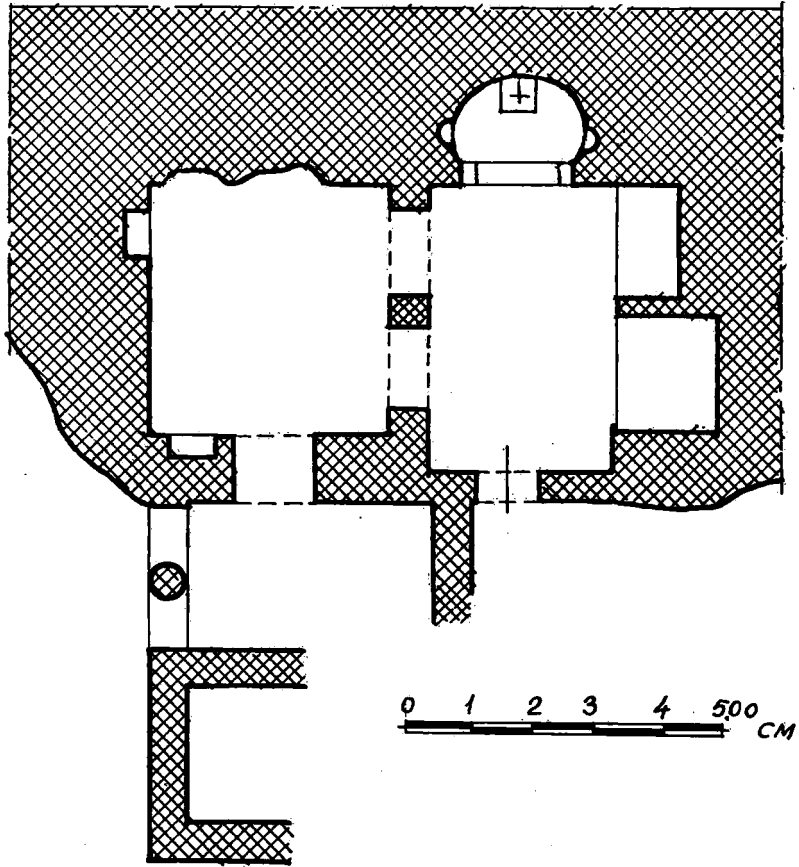

Res. 36 — Karabaş kilise freskleri.

Res. 37 — Karabaş kilise freskleri.

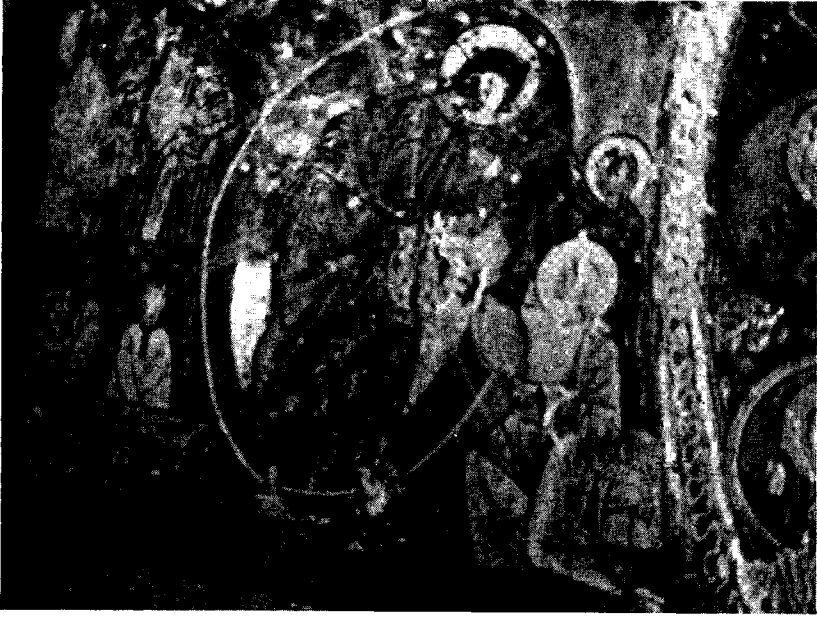
Canavarlı Kilise

Res. 38

Res. 39 — Canavarlı kilise.

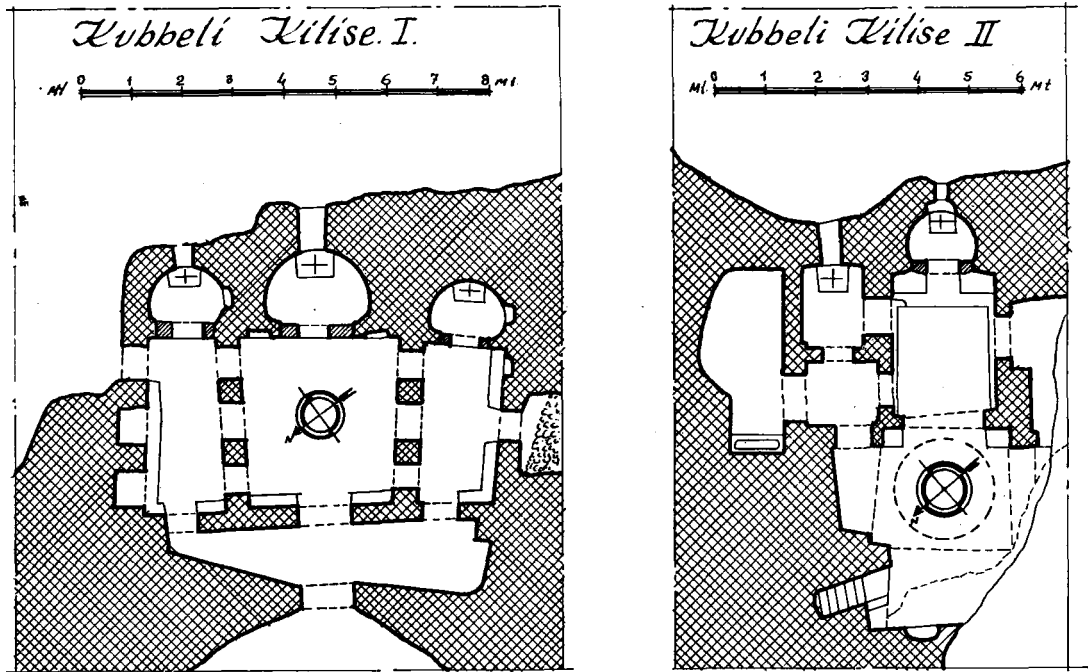
Res. 40 — Canavarlı kilise freskleri.

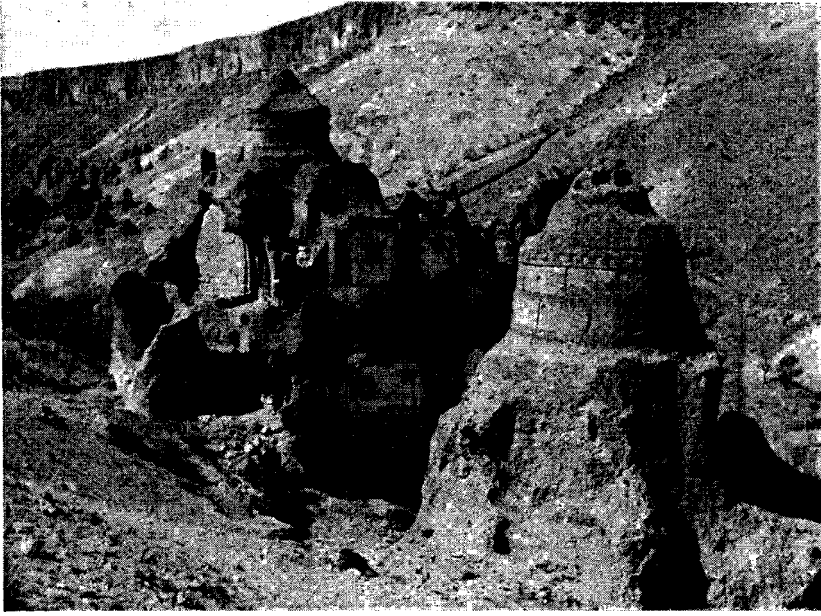
Res. 41 — Canavarlı kilisenin yıkık kısmı.

Res. 42 — Kubbeli kilise kaya gurubu.

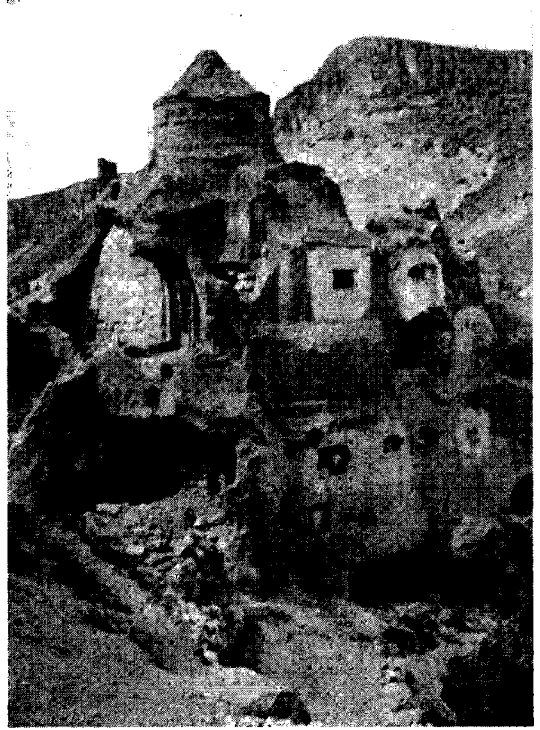
Res. 43

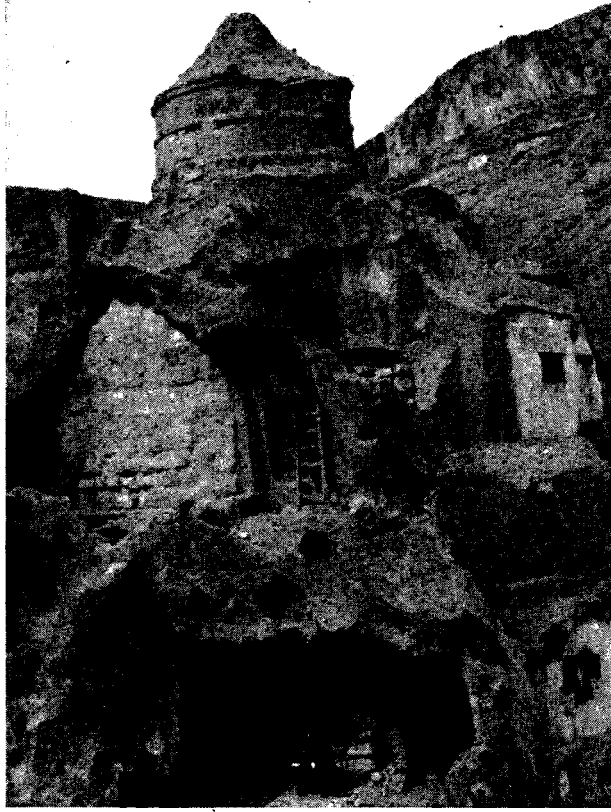
Res. 44 — Kubbeli kiliseler.

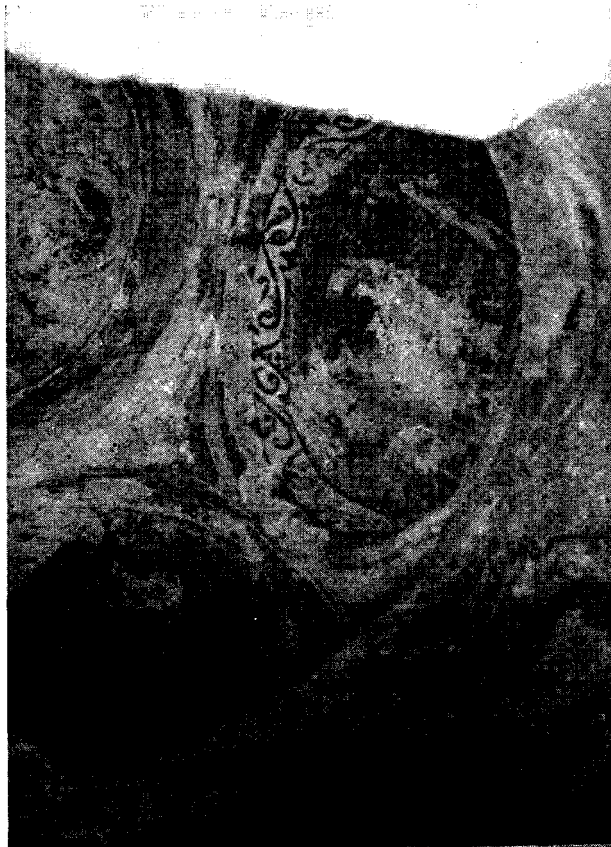
Res. 45 — Kubbeli kiliseler.

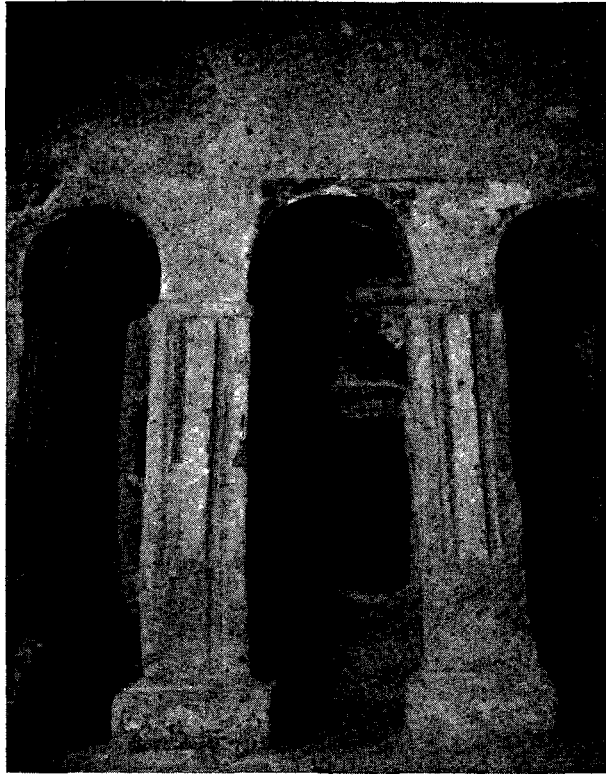
Res. 46 — Kubbeli kiliseler.

Res. 47 — Kubbeli kilise.

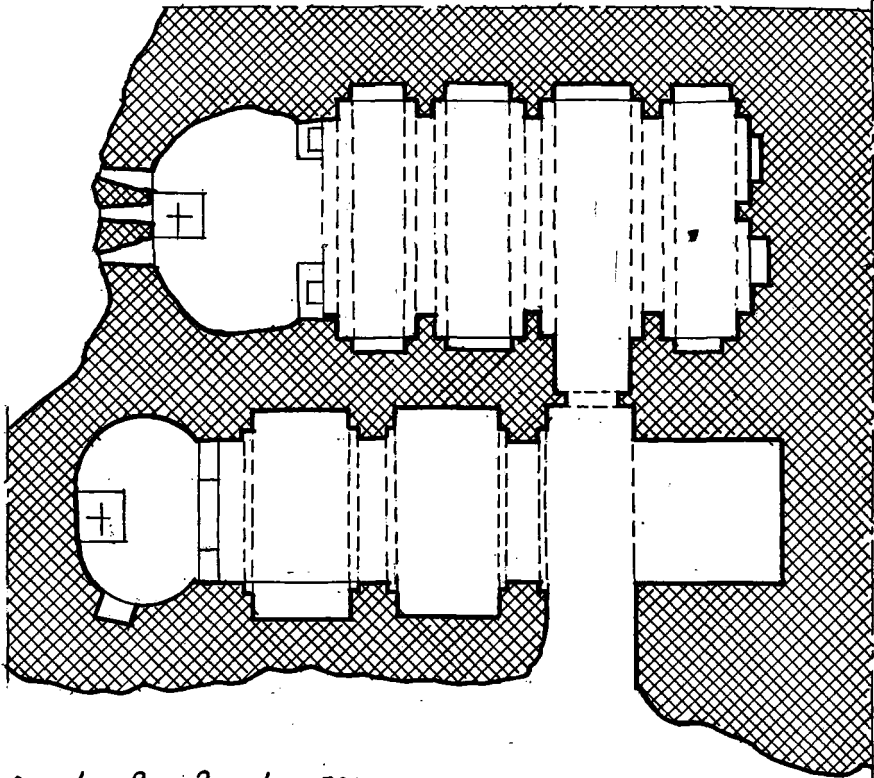

Res. 48 — Kubbeli kilisenin iç görünüşü.

Res. 49 — Direkli kilise.

Geyikli Kilise

0 1 2 3 4 500 CM

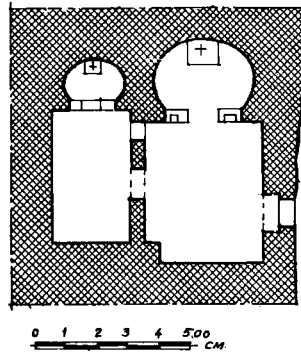
Res. 50

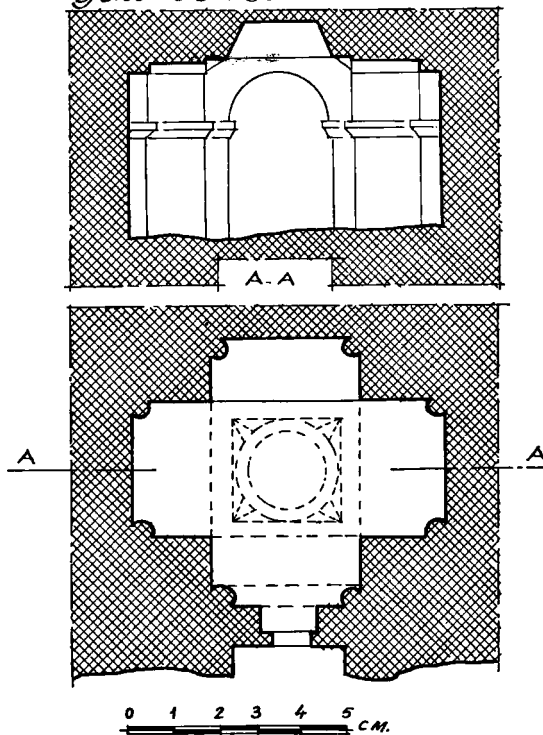
Res. 51 — Geyikli kilise.

Ak Kilise

Res. 52

Yeni Kilise

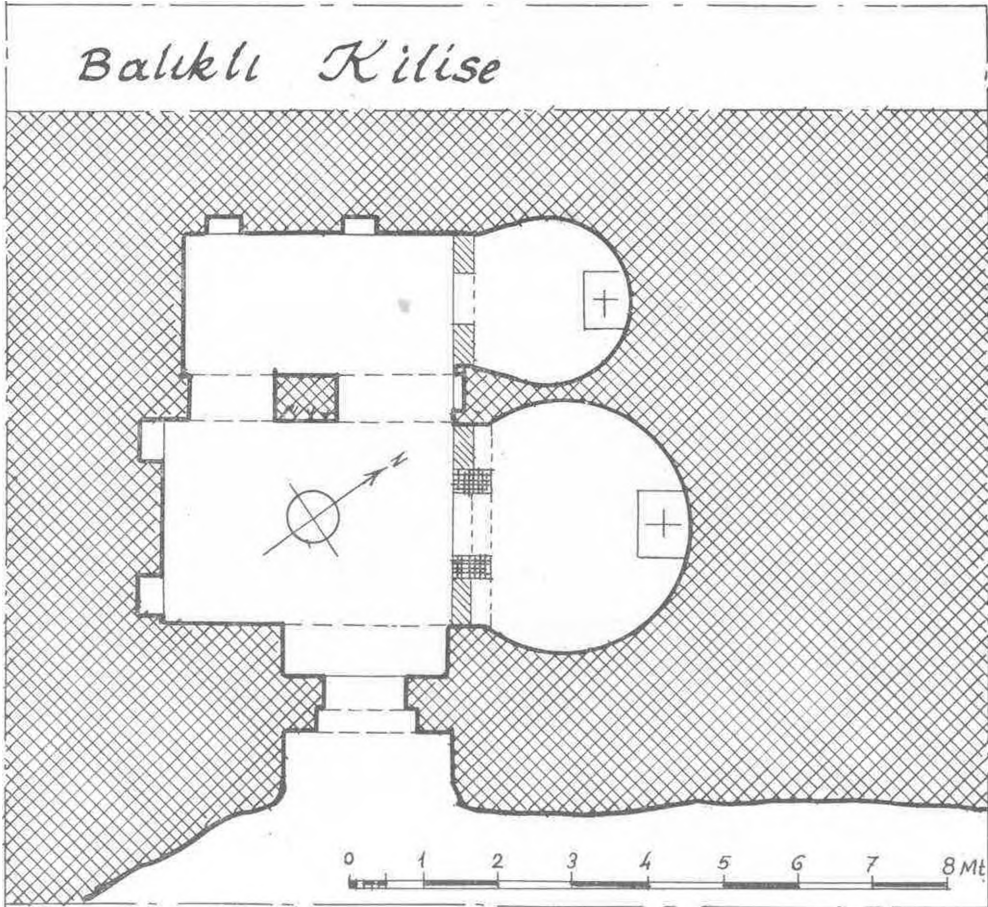

Res. 53

Res. 54 — Yeni kilise.

Res. 55

İSLÂHİYE BÖLGESİ ARAŞTIRMALARI: TILMEN VE GEDİKLİ HÜYÜK KAZILARI (1964) *

Prof. Dr. U. BAHADIR ALKIM

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ve İstanbul Üniversitesinin iştirakiyle Türk Tarih Kurumu adına yapılmakta olan İslâhiye bölgesi araştırmalarına, Prof. Dr. U. Bahadır Alkım, Handan Alkım (Başkan yardımcısı), Mühendis-Topograf Ferit Koper, Desinatör Âkif Dâi, Halûk Abbasoğlu, Ali Dinçol, Rasim Özgürel, Yılmaz Akçalı ve Yalçın Noyan'dan kurulu bir heyet tarafından 6 Temmuz-14 Eylül 1964 tarihleri arasında devam edildi. *

Bu çalışmaları üç ayrımda özetlemek mümkündür: Tilmen Hüyük kazısı, Gedikli (Karahüyük) kazısı ve tarihî coğrafya araştırmaları.

I. Tilmen Hüyük Kazısı

a) *Sûr kalıntısı*: Gaziantep ilinin İslâhiye ilçesinin 10 km. doğusundaki Tilmen Hüyük'de altıncı dönem çalışmaları, özellikle II. kat Sarayının "C" evresi ile çağdaş (M. ö. XVIII. yüzyıl) sûrun üzerinde toplandı. 1963 yılında açılmaya başlanan sûr ile aynı teknikte bir inşa sistemi gösteren bu sûr, hüyükün doğu yamacında takip sondajları yapılarak bulundu. Sûrun ilerleyiş istikameti, geçen sene bulunanına göre yöneldiği için onunla birleşip Hüyük üzerindeki M. ö. XVIII. yüzyıl krali binalarını kuşattığı tahmin olunabilir.

b) *IIIe katına ait bir bulla*: Saray avlusunda 1962 ve 1963 dönemlerinde açılmış olan sondaj çukurunda IIIe evresine ait bir döşeme üzerinde Akkad stilini andıran bir *bullâ* parçası meydana çıkarıldı.

Bu bulla, IIIe evresini tarihlendirmeye yarayan delillerimizi kuvvetlendirmektedir.

II. Gedikli (Karahüyük) Kazısı

İslâhiye'nin kuş uçuşu 28 km. kuzey-doğusundaki Gedikli (Karayüyük)'de (Res. 1'deki plân) gerek 1958 yılında ve gerek 1963'de yaptığımız topraküstü araştırmalarında Tilmen hüyükün "M-3" mezarından ve IIIg-IIIc katlarından meydana çıkmış olan ve tarafımızca M. ö. XXIV.-XXIII. yüzyıla tarihlendirilen kırmızı, portakalî renkte perdahlı keramik nevinden bol miktarda parça toplamıştık. Gaziantep Müzesinde Gedikliden gelme ve aynı türden müteaddid keramik örnekleri görmemiz, bizleri, hem bu türdeki keramiğin tarihlenmesini sağlama hem de yayılış sahasını araştırma amacıyla, 1964 döneminde Gedekli'de de bir kazıya başlamamızı zorunlu kılmıştır. Gedikli (Karahüyük)'ün üç yerinde sondaja girildi: Hüyükün tepesinde, kuzey yamacında ve doğu eteğinde.

* 1964 dönemi İslâhiye bölgesi çalışmalarımızda Kazı Kurulumuzun idarî ve ilmi işleri için yardım ve büyük kolaylıklar sağlayan Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, aynı Genel Müdürlüğün Şube Müdürlüklerine, Gaziantep Valiliğine, Millî Eğitim Müdürlüğüne, Ankara, İstanbul, Gaziantep ve Adana Arkeoloji Müzeleri Müdürlüklerine, İslâhiye kaymakamlığına, Belediye Başkanlığına, Malmüdürlüğüne, Orman Bölge Şefliğine ve Gedikli (Karahüyük) köyü ile Yeliburun köyleri Muhtarlıklarına derin teşekkürlerimizi sunmayı zevkli bir borç saymaktayız.

1) **Tepede** (=B-Sondajı): 20×30 m. boyutundaki bir alanda yapıldı (krş. Res. 1). Yeni devirlere ait çeşitli keramik ve ufak buluntular veren 2 m. kalınlığındaki bir toprak seviyesi bütün alanda kaldırıldıktan sonra kesin plân vermiyen taş temel kalıntılarına rastlandı. Bu karışık seviye Osmanlı-Türk, Bizans ve Roma çağlarına aittir; temel kalıntılarını Geç-Roma veya Bizans çağına tarihlemekteyiz (Res. 2).

Klâsik çağ kültürünün Hüyük tepesinde kalın bir tabakayı kapsaması dolayısıyla, bu tepe sondajında daha çabuk bir stratigrafik sonuca ulaşabilmek için tranşenin doğu yönünde yalnız 5×20 m. lik bir alanda derinleşmeye devam edildi, 4 m. lik bir derinlikte aynı teknikte taş temel kalıntılarına rastlandı ve bu seviyenin de aynı surette karışık olduğu görüldü. Bizans, Erken Roma veya Hellenistik devir çanak-çömlek parçaları, buluntular arasındadır. Bu mimarlık seviyesinin de Roma devrine aidiyetini tahmin etmekteyiz.

Tepe sondajı, böylece iki mimarlık evresi sonucu alındıktan sonra bırakıldı ve kısa bir zamanda Gedikli Hüyüğünün kat durumunu aydınlatmak amacıyla —hemen aşağıda açıklanacağı üzere— bu derinleşme, kademeli tranşede sağlandı.

2) **Doğu yamaçta** (= A-Sondajı): Bu kesimde, Hüyüğün kültürel teselsülünü tanımlamak amacıyla ve her mimarlık seviyesinde bir basamak bırakıp derinleşme suretiyle kademeli bir tranşe açıldı (krş. res. 1) ve Hüyüğün tepesi röper noktası olmak üzere 20 m. kadar derinliğe inildi. Yukarıdan aşağı doğru elde edilen stratigrafik sonuç şöyledir: Osmanlı Türk, Bizans, Roma ve Hellenistik devirlerinin altında iki safhalı Demir Çağı (=Kat I), M. ö. II. binyılı yerleşmesi (=Kat II), altı evresi tespit edilen Eski Bronz Çağı (=Kat III) ve Kalkolitik Çağ ? (=Kat IV ?). Ana toprağa henüz ulaşılmadı.

III. Kat başlangıcında (Hüyük tepesinden derinliği: 7.25 m.) önemli keramik değişikliğine ve dolayısıyla kültür değişikliğine rastlanıldığı için, kademeli tranş-

nin hemen III. kat başlangıcı hizasının kuzey bitişiğinde seçilen bir alanda (boyutu: 7.5×8.5 m.) —daha ayrıntılı bilgi edinmen amacıyla— derinliğine geliştirilen ikinci bir deneme kazısına paralel olarak başlandı (=A-1 Sondajı).

Altı evreli olan Kat III'ün tipik buluntuları şunlardır: Kırmızı boyalı üzeri çizik bezekli keramik (aynı keramiğe Tilmen IIIg-IIIc'de de rastlanmıştı), ayaklı meyvelik ve ayaklı kâse (aynı tipler, Tilmen'in "M-3 mezarında" ve IIIg-IIIc evrelerinde ve Gedikli'nin aşağıda değineceğimiz "oda mezarlarında" da meydana çıkarılmıştı), pişmiş topraktan yapılmış ufak bir araba tekerleği ve "Khirbet Kerak" keramiği parçaları.

III. Katın mimarlık izlerine pek az rastlandı. Mahallî imal olan bir kaç *Obeid* tipi çanak-çömlek parçasının ve —Dr. Seton-Williams'in deyiimi ile— müteaddit "Joba tipi kalın dipli ve kenarlı kâselerin" bulunması kademeli tranşenin bu IV. katında kalkolitik çağa ulaşıldığını göstermektedir.

3) **Doğu etekte** (= C-Sondajı): Gedikli Hüyüğünün doğu eteğine yakın yamacında köylüler tarafından 14 yıl kadar önce kerpiç için toprak çıkarma vesilesiyle açılmış olduğunu öğrendiğimiz bir kesimin 30×8 m. lik alanında çalışıldı ve bir kesimi bulundu (krş. res. 3). Bir kaç yüzyıl boyunca kullanıldığı anlaşılan bu nekropolde üç çeşit gömmeye tesadüf edildi: basit toprağa gömme, çömlek içinde kremasyon ve dikdörtgen plânlı oda mezarları.

a- *Basit toprağa gömme*: Tranşenin güney kesiminde bu günkü toprak düzeyinden 0.50-1.50 m. derinlikte ve 7×6.5 m. lik bir alanda doğrudan doğruya toprağa gömülmüş dört tam iskelet meydana çıkarıldı (= İ-1, İ-2, İ-3, İ-4). İskeletlerin (res. 4) hepsinin arka üstü yattıkları, genel olarak ellerini göğüslerinde kavuşturdıkları, başlarının ise değişik yönlere dönük bulunduğu görüldü. Başları kuzey yönde olan "İ-1" in başucunda "Suriye tipi" adı altında tanınan bir amfora *in situ* olarak bulundu (res. 5).

Keramik buluntularından bu basit gömmelerin M. ö. II. binyılının ilk yarısına veya ortalarına ait olmaları pek muhtemeldir.

b- *Kremasyon mezarları*: C - Traşesinin kuzey kesiminde 6.5×10 m. lik bir alanda sayıları 43'e yaklaşan çömler içinde kremasyon mezarları bulundu. (=Km 1-43). Çömlerin ortalama büyüklükleri 30-35 cm. olup yuvarlak form-ludurlar ; bazılarının gövdelerinde birer delik vardır. Bu günkü toprak düzeyinden 0.70 m. den itibaren görülmeye başlayan kremasyon çömleri üst üste konulmuş olup bu kalınlık 1 m. ile 1.75 m. arasında değişmektedir. Söz konusu kesimde pek çok kırık kremasyon çömleri parçasının ve yanık iskelet kalıntılarının görülmesi kremasyon mezarlarının gerçek sayısının pek daha yüksek olduğuna işaret teşkil etmekte ve aynı alanın bir kaç nesil boyunca krematoryum olarak kullanılmış olduğunu muhtemel kılmaktadır.

Ölülerin hemen doğu kesimdeki bir yerde yakıldıklarını tahmin etmekteyiz. Zira bahis konusu mahalde kalınca bir kül tabakasını ve yer yer kesif kömür kalıntısı, aynı yerinin uzunca bir süre faaliyete devam ettiğini göstermektedir (res. 6). Hemen her kremasyon çömlerinin içinde kemik parçaları, ölü hediyesi olarak da fincan profilli birer bej kap, birer bronz iğne, bir kaçında "Suriye şişesi" adı altında tanınan sivrice veya yuvarlak dipli pişmiş topraktan yapılmış birer şişe, çömlerden birinin içinde ise bir *depas amphikypellon* parçası meydana çıkmıştır (res. 7). Daha iki *depas amphikypellon* parçasının kremasyon yığını içinde bulunmuş olması bunların da aslında birer çömler içinde bulduklarını olanaklı kılmaktadır. Kremasyon çömlerinin üzerleri birer keramik parçası ile kapatılmıştır ; kapak vazifesini gören bu keramiğin çoğunluğunu bodur ayaklı meyva tabağı parçaları, tek kulplu olup geniş gaga ağızlı ve boyun kesiminde yatay paralel olukçukları bulunan ufak testi kırıkları teşkil etmektedir.

Gedikli'nin bu kremasyon mezarlarını, içlerinden çıkan keramik nevini, bronz iğne tiplerini, *depas amphikypellon*'ları ve kademeli tranşede elde edilen stratigrafik verileri göz önünde tutarak M. ö. XXIV. —XXIII. yüzyıla tarihlendirmeyi olanaklı görmekteyiz. Bu keyfiyet ise, Gedikli'de bizi, —son araştırmalarla Önasya'da ilginç örnekler verdiği tesbit edilen—. ölü yakma geleneğinin eski örneklerinden biri ile karşılaşmaktadır.

c- *Dikdörtgen plânlı oda mezarları*: C - Traşesinin orta kesiminde 9.5×7.5 m. boyutundaki bir alanda dikdörtgen plânlı üç oda mezarı (res. 3) meydana çıkarıldı (=M-1, M-2, M-3). Yukarıda da belirtildiği üzere, bu kesim daha önce define arayıcıları tarafından açıldığı için, mezarların üçünün de geniş çapta tahrip ve yağmaya maruz kalmış olduğu görüldü (res. 8).

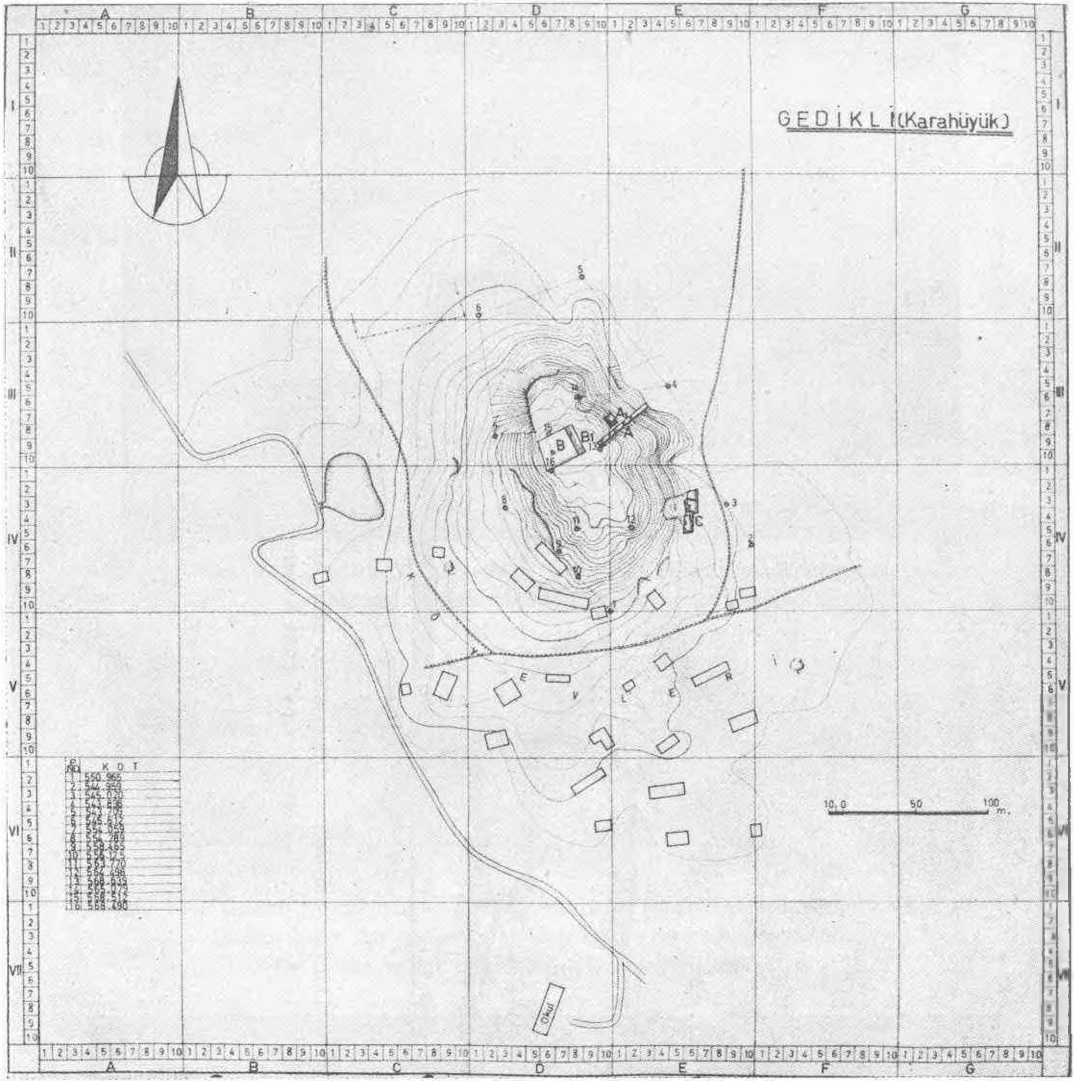
"M-1" ve "M-3" kendilerini nispeten daha iyi koruyabilmişlerdir; kenarları moloz duvar tekniğinde taş ile örülen bu iki mezarın tavanlarını örten yassı kalker taşı levhalarından biri *in situ* olarak bulundu. Zeminleri irice çakıl ile döşelidir, ("M-1" in ölçüleri: yaklaşık olarak uzunluk 3.5 m., genişlik 1.5 m., yükseklik 1.60 m.). Girişi, diğerleri gibi, doğu yönde olan "M-1" e iki basamakla dahil olunmaktadır. "M-1" in içinde sayısı on sekizi geçen tam kap bulundu (res. 9). Kaplar gerek profil ve kil kalitesi ve gerek üzerlerinde taşıdıkları mahkûk çizgi bezekleri bakımından ilgi çekicidirler. Alçak ayaklı bodur meyvelikler, ayaklı çömler, sepet kulplu ufak meyvelikler ve fincan profilli olup dış yüzeylerinde yatay paralel olukçuklar bulunan bej renkte keramik özellikle ilginçtirler. Aynı biçim, renk ve kalitedeki çanak-çömler tipleri Tilmen Hüyüğün IIIg-IIIc evrelerinde de meydana çıkarılmıştı. Ayaklı çömlerinin boyunlarında ve gövdelerinde mahkûk üçgen, birbiri ile kesişen eğik paralel çizgicikler, bir kaçında da yine mahkûk romboid süsler (res. 10) vardır ki, bunların benzerlerini Tarsus'un Eski Bronz II safhasında ve Zincirli'de de rastlanılmaktadır. Gerek Tar-

sus ve gerek Tilmen'in stratigrafik verilerine dayanarak Gedikli'nin bu dikdörtgen plânlı oda mezarlarını Eski Bronz II, 3 veya Eski Bronz III devrine tarihlemek mümkündür.

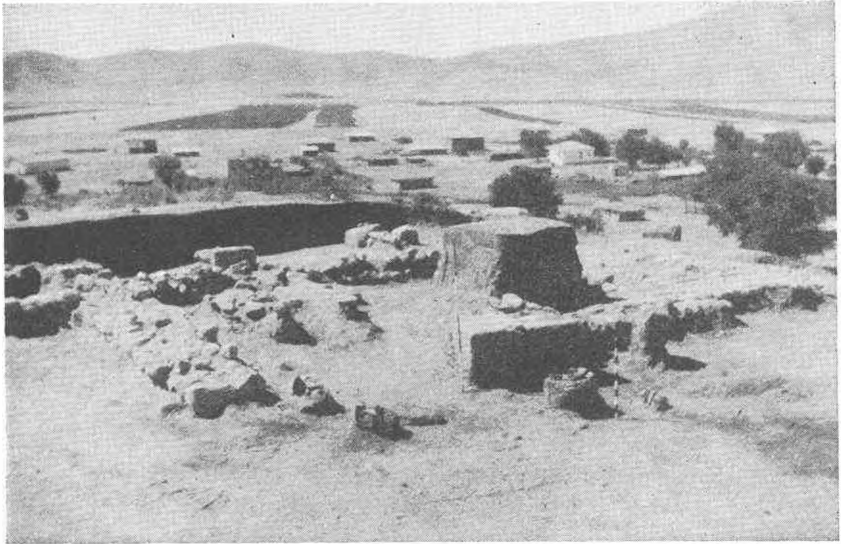
III. Tarihî coğrafya araştırmaları: Bir kaç yıldan beri İslâhiye bölgesinde yapılmakta olan tarihî coğrafya araştırmalarına 1964 döneminde de devam edildi. ve Amanus'ların doğu bölgesini Kilikya'ya bağlayan tâlî yollardan biri gözden geçirildi; bahis konusu olan ikinci yol (res. 11 ve 12) Hassa ile Dörtyol'un irtibatını sağlamakta olup seyri şöyledir: Hassa-Tiyek köyü-Tiyek Geçidi (1740 m.) – Çardak Yaylası— Domuzdamı-Taştektene-Cıvık-Dörtyol. Adı geçen yol üzerinde, bu gün Taştektene adı ile tanınan yerde Roma devrine ait olan ve yolun kontrolünü sağladığı anlaşılan harç kullanmadan yassı taşlarla inşa edilmiş yaklaşık olarak 36×26 m. boyutunda müstahkem

bir yapı yıkıntısı ve bu yapının arka kesiminde müteaddit bina kalıntıları görüldü. Amanus Dağlarının orta kesimindeki bu dağ yolunun, güneydeki Beylân (=Belen) ve kuzeydeki Arslanlı Bel geçitlerini aşan iki ana yol kapalı olduğu vakit tarih çağları boyunca icap ettikçe kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır; nitekim Taştektene'deki müstahkem yapı bu fikri desteklemektedir. Bu Hassa-Dörtyol tâlî yolunun Assurlular tarafından da zaman zaman aşılması çok muhtemeldir. Zira bu yol Amanus üzerindeki diğer ikincil yollara nazaran daha tabii, biraz daha rahat ve daha sulaktır.

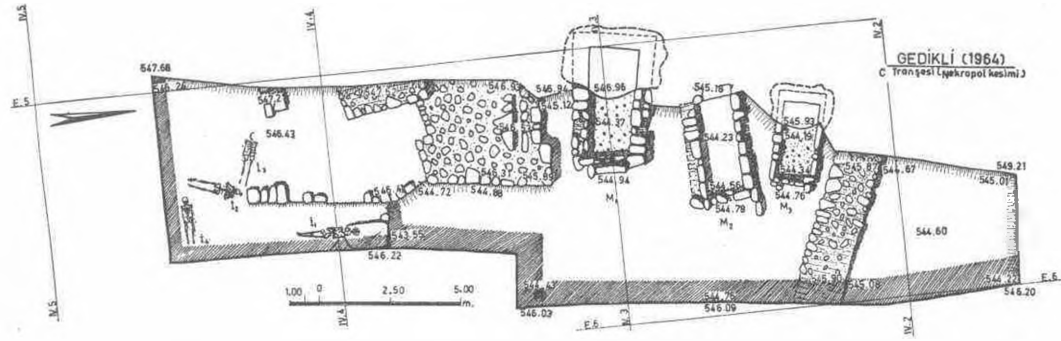
Gelecek dönemlerde gerek tarihî coğrafya araştırmalarımızın ve gerek Tilmen ve Gedikli Hüyüklerindeki kazılarımızın geliştirilmeleri ile İslâhiye bölgesinin iskân tarihi ve kültürleri ile ilgili konuların aydınlanması için çeşitli belgelerin çıkmakta devam edeceğini ummaktayız.

Res. 1 — Gedikli (Karahüyük)'ün topografik plânı.
 Çizen : Mühendis - Topograf Ferit Koper.

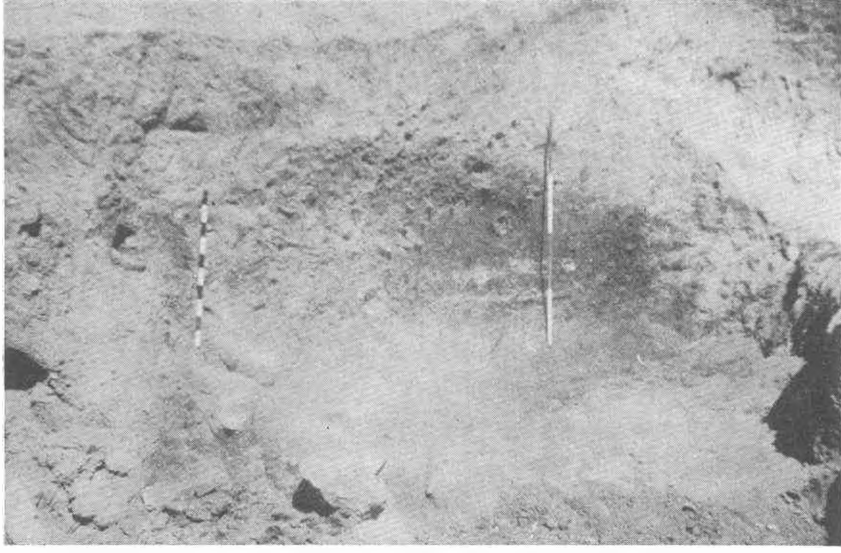

Res. 2 — Gedikli (Karahüyük) : B-Sondaj alanındaki
 üst kuzey mimarlık kalıntıları (Geç-Roma, Bizans).

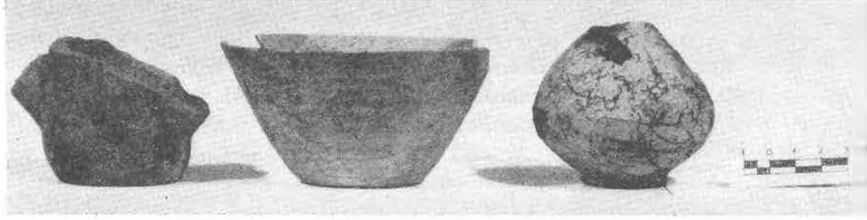

Res. 3 — Gedikli (Karahüyük) : C-Sondajındaki nekropol kesiminin plânı.
Çizen : Mühendis-Topograf Ferit Koper.

Res. 6 — Gedikli (Karahüyük) : Nekropol kesimindeki kremasyon alanında görülen kesif kül ve kömür kalıntısı.

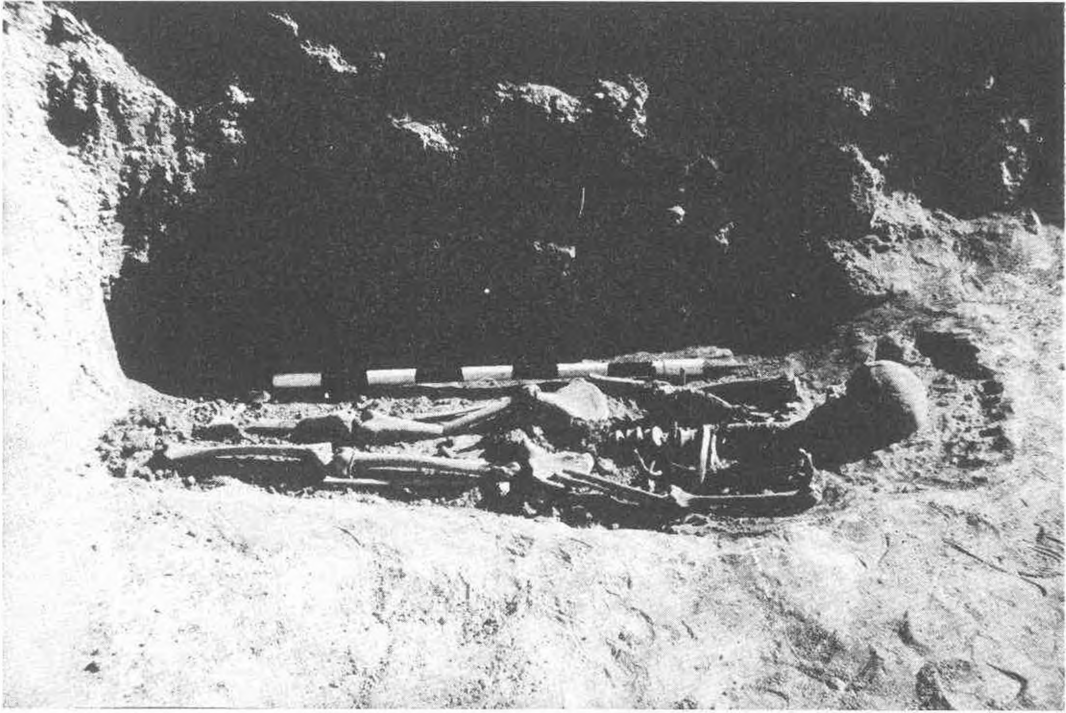

Res. 7 — Gedikli (Karahüyük) : Kremasyon mezar çömlüklerinden birinin (—Km 36) içinden çıkan ölü hediyeleri (soldan sağa : *depas amphikypellon*, bir fincan ve bir çömlükçik). Hepsi pişmiş topraktan.

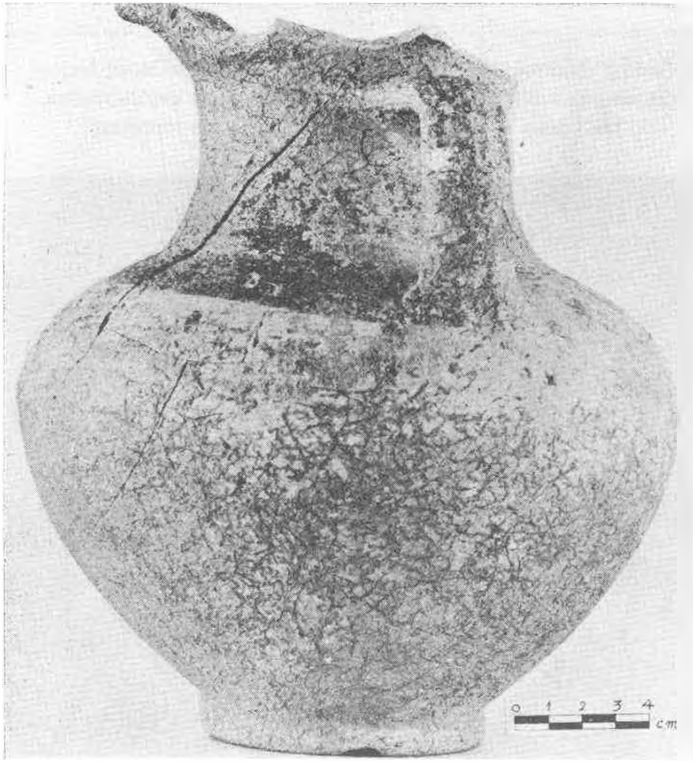

Res. 8 — Gedikli (Karahüyük) : Nekropol kesimindeki oda mezarlarından ikisi (soldan sağa : M-2 ve M-3).

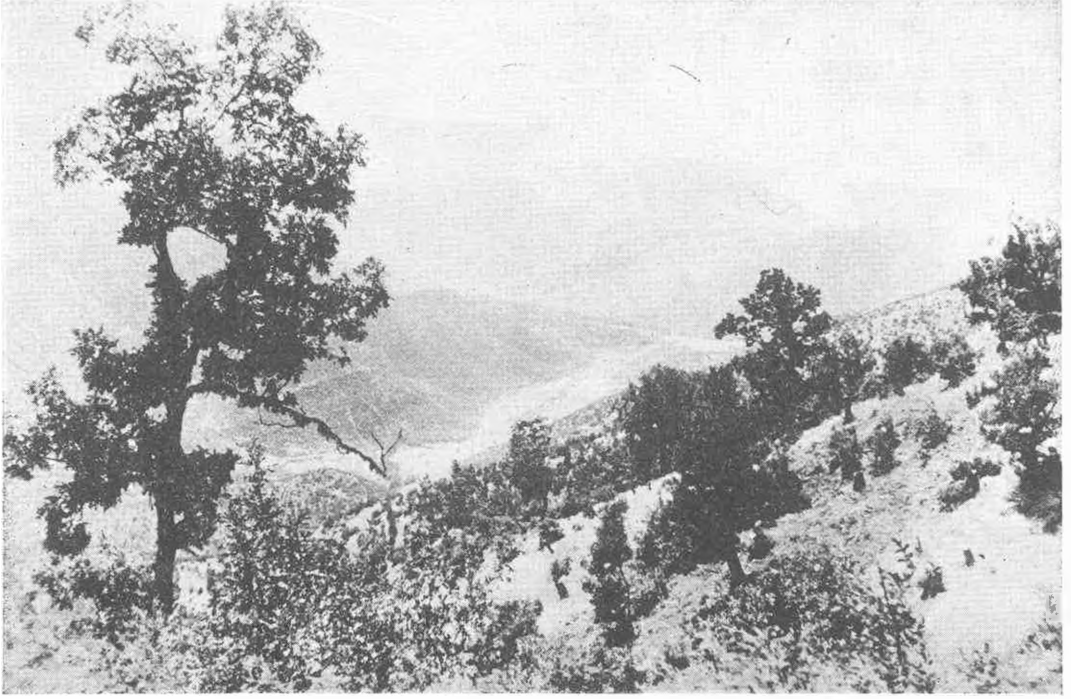

Res. 4 — Gedikli (Karahüyük) : C-Sondajındaki nekropol kesiminde bulunan iskeletlerden biri (—İ-4).

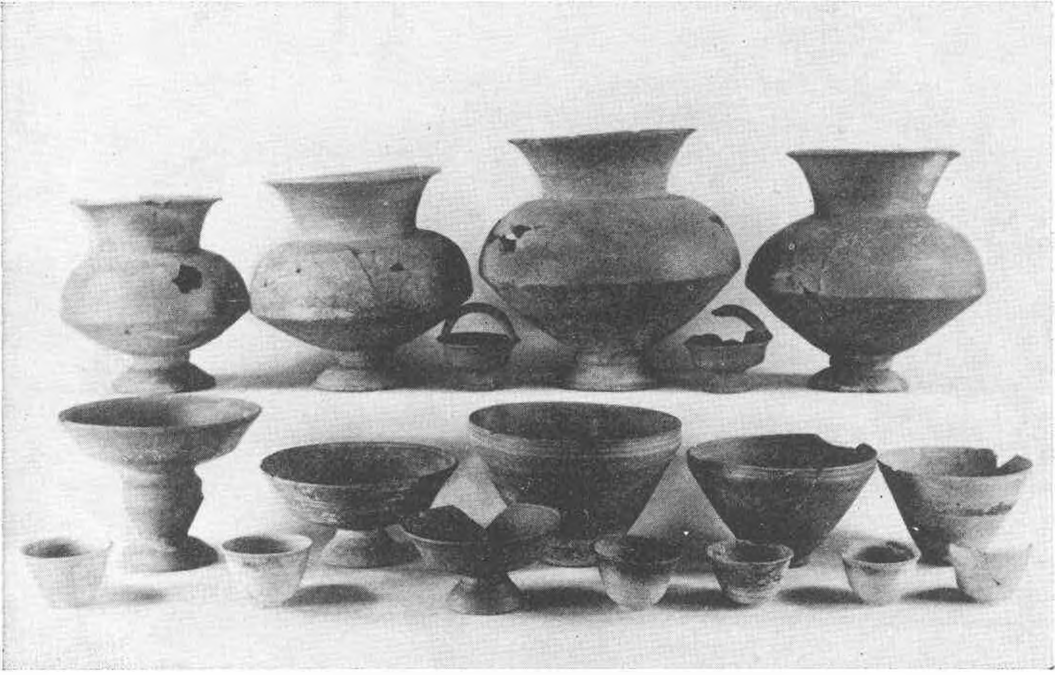
Res. 5 — Gedikli (Karahüyük) : Nekropol kesiminde meydana çıkarılan iskeletlerden birinin (—İ-1) başucundaki amfora.

Res. 11 — Amanus Dağlarında doğu-batı irtibatını sağlıyan tâli yollardan biri : Hassa ilçesi batısındaki Tiyek vâdisi.

Res. 12 — Amanus Dağlarında doğu-batı irtibatını sağlıyan tâli yollardan biri üzerindeki Tiyek belı.

Res. 9 — Gedikli (Karahüyük) : Oda mezarlarından birinin (—M-1) içinden çıkan keramik eserleri.

Res. 10 — Gedikli (Karahüyük) : “M-1 mezarından” meydana çıkarılan mahkük çizgi bezekli ayaklı çömleklerden biri.

İSLÂHİYE BÖLGESİ ARAŞTIRMALARI VE GEDİKLİ (KARAHÜYÜK) KAZISI (1965)*

Prof. Dr. U. BAHADIR ALKİM

Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsünün iştirakiyle Türk Tarih Kurumu adına Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın başkanlığı altında Handan Alkım, (Başkan yardımcısı), Doçent Dr. Muhibbe Darga, Asistan Dr. Refik Duru, Mühendis-topograf Ferit Koper, Uzman Fotoğraf Arkeolog Aziz Albek, Desinatör Âkif Dâi, Ali Dinçol ve Rasim Özgürel'den kurulu bir heyet tarafından İslâhiye bölgesi araştırmalarına 15 Temmuz-18 Eylül 1965 tarihleri arasında devam edildi ve bu dönemde yalnız Gedikli (Karahüyük)'de çalışıldı.

Gaziantep ilinin İslâhiye ilçesinin 23 km. kadar kuş uçuşu kuzeyinde bulunan Gedikli'de yapılmış olan 1965 kazısının sonuçlarını iki ayırında özetlemek mümkündür: doğu yamaçta ve güney-doğu etekte.

I. Doğu yamaçta: Bu yamacın iki kesiminde de bir önceki dönemde (1964) başlanılmış olan sondajlara devam edildi: basamaklı tranşede ve hemen onun bitişiğindeki derinliğine açılan çukurda.

1) Hüyüğün kültürel sürekliliğini tanımlamak amacıyla girilen basamaklı tranşede (=A Sondajı) geçen yıl onbir basamak bulunarak dört kültür katı tesbit edilmiş (Kat I=Demir Çağı, Kat II=M. ö. II. binyılı yerleşmesi, Kat III=altı evreli [IIa, IIb, IIc, IIId, IIIf] Eski Bronz Çağı, Kat IV [?] = Geç Kalkolitik Çağ), 21 metre derinliğe kadar ka-

zılmış ve fakat ana toprağa ulaşılamamıştı. 1965 çalışmalarımızda basamaklı tranşede geçen sene kalınan yerden itibaren 4 metre daha derinleşilerek bu günkü su düzeyine (Hüyük tepesine göre 25 ci metre) kadar inilmiş, su düzeyinden 1 metre daha aşağıda çalışılmış, fakat ana toprağa henüz rastlanmamıştır.

21 ci metre ile 25 ci metre arasında her hangi bir mimarlık kalıntısı görülmemiş, buna karşılık yine portakal kırmızısı renginde yol yol perdahlı, itinalı ve oyuk çizik bezekli keramik parçaları meydana çıkarılmıştır. Bundan da, bölgesel bir kültürün malı olan bu tür keramiğin Eski Bronz Çağının başlarına veya Kalkolitik devrin sonuna kadar geleneksel bir şekilde Gedikli'de örnekler verdiği sonucu çıkmaktadır. Geçen yıl on birinci basamakta (=IIIIf) bulunan mahallî imal iki *Obeid* türü keramik parçası bu fikri doğrulamaktadır.

2) Basamaklı tranşenin kuzey bitişiğinde derinliğine geliştirilen sondaj (=A₁ Sondajı): 1964 döneminde basamaklı tranşeye paralel ve ondan daha geniş ola-

* 1965 dönemi İslâhiye Bölgesi Çalışmalarımızda Kazı Kurulumuzun idari ve ilmi işleri için yardım ve büyük kolaylıklar sağlayan Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Genel Müdür Yardımcılığına, Şube Müdürlerine, Gaziantep Valiliğine, Millî Eğitim Müdürlüğüne, Ankara, İstanbul, Gaziantep ve Adana Arkeoloji Müzeleri Müdürlüklerine, İslâhiye Kaymakamlığına, Malmüdürlüğüne, İlköğretim Müdürlüğüne, Gedikli (Karahüyük) köyü muhtarlığına ve Gedikli köyü Başöğretmenliğine derin teşekkürlerimizi sunmayı zevkli bir borç saymaktayız.

rak (9×9 m.) açılmaya başlanılan ve IIIa-IIIb evreleri tesbit edilmiş olan bu tranşedeki sondaja devam edildi. 1965 mevsiminde A₁ - Sondajında bir biri üzerinde yukarıdan aşağıya doğru beş evrenin açıklanması mümkün oldu: IIIb₂, IIIc, III d, IIIe ve IIIf.

IIIb₂: IIIb'nin ikinci bir evresidir; bir üstündeki IIIb'ye nazaran mimarlık bakımından pek az farklıdır, ki kuzey-güney doğrultusunda ilerliyen kalın duvar (=sûr kalıntısı) her ikisinde de mevcut olup IIIb₂'de bu duvara batı yönünden birer metre kalınlığında olan ve bir birinden 3 m. uzaklıkta bulunan iki duvar parçası yaslanmakta ve yaklaşık olarak 3×2 m. boyutunda bir oda teşkil etmektedir.

IIIb₂'nin küçük buluntuları arasında, Gedikli Hüyüğünün Eski Bronz Çağının hâkim ve geleneksel keramik türü olan kırmızımtrak portakal renkli çanak-çömlek parçalarını, aynı keramik türünün âdetâ "Khirbet-Kerak" nevini andıran çok itinalı örneklerini, siyah hamurlu günlük kaplarını, ince hamurlu paralel yivli bej renkteki fincanlarını, bazalt ezgi taşlarını ve bir kaç sileks biraçığını zikredebiliriz.

IIIc: IIIb₂'den kısmî bir yangın ile ayrılmaktadır. Tranşenin ortası ile batı kesimi arasında 4 m. kalınlığında çakıltası döşeli bir zemin ile tranşenin güney-batı köşesinde iri taşlarla yapılmış bir temel bu evrenin mimarlık kalıntılarını teşkil etmektedir.

Keramik türünde bir değişikliğe rastlanılmamış ve mahkûk çizgi bezekli kırmızımtrak portakal renkli çanak-çömleğin güzel örneklerinin devam etmekte olduğu görülmüştür.

III d: Üzerinde IIIc'nin karışık bir moloz tabakası vardır. Alanın batı kenarında yine kuzey-güney doğrultusunda ilerliyen bir duvar kalıntısı ve güney köşesinde de çakıl döşeli bir zemin meydana çıkarıldı ve bu zeminin üzerinde kerpiç duvar bakıyesi görüldü; bu tesviyeli zeminin, üzerinde yükselecek olan kerpiç duvar için hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Bu evrede iki çeşit keramiğe rastlandı: süreklilik gösteren kırmızımtrak portakal renkli mahkûk çizik bezekli keramik ve mahallî imal bir kaç *Obeid* türü parçası (yeşilimtrak gri zemin üzerine siyahımsı kahve rengi; açık kahve rengi üzerine koyu kahve rengi ve bej üzerine kirli kahve rengi boya band bezekli).

Çakmak taşından bir bıçak, bir taş topuz parçası, bir kemik bız, bazalt bir topuz, pişmiş topraktan bir ağırlık ve basit bir silindir mühür bu evrenin diğer küçük buluntuları arasındadır.

IIIe: III d'den yine bir moloz tabakası ile ayrılmaktadır. Alanda kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda ilerliyen ve irice taşlarla örülmüş olan bir temel duvarı kalıntısı (kalınlığı: 1.00 m.) ve bu temeli hem kuzey-doğu ve hem güney-batı kesiminde dik açı ile kesen daha ince bir taş temel bakıyesi (kalınlığı: 0.75 m.) meydana çıkarıldı. Kuzey köşede yarım ay biçimli bir toprak ocak, güney yönde daha büyük başka bir ocağın bir kısmı ve alanın güneybatı kısmında da çakıltası döşeli kısmî bir döşeme bulundu; bu mimarlık belgeleri bu kesimde büyükçe bir odanın mevcudiyetini açıklamaktadır. Oda içinde üstleri irice taşlarla örtülü olduğu anlaşılan iki iskelet meydana çıkarıldı. İntramural olarak âdetâ kucak kucağa gömülmüş olma hissini veren bu iki iskeletten birincisi (=Sk 1) batı-doğu doğrultusunda sırtüstü yatmaktadır. İkinci iskelet (=Sk 2), Sk 1'e bir dik açı teşkil etmekte güney-kuzey doğrultusunda sağ yanı üzerine yatmış vaziyettedir; gömü yerinde Sk 2'nin belden aşağı kısım kemikleri görülemedi. Sk 1'in sol omuzu yanında, içinde bir fincan olan pişmiş topraktan yapılmış bej renkte bir kâse bulundu. Sk 2'nin başının altında da kırmızı hamurlu ve çok iyi perdahlı bir tabak ve karnı üzerinde ise parçalanmış bir çömlek ve çan ayaklı bir tabağın ayak kısmı meydana çıkarıldı.

IIIe evresine ait bu odanın içinde intramural bir gömüye rastlanılmış olması, Gedikli Hüyüğünün doğu eteğinde ise bir nekropolün mevcudiyeti kronolojik bir

farka, başka bir deyimle bir devir değişikliğine işaret teşkil etmektedir. Stratigrafik verilere ve küçük buluntulara göre IIIe'nin Eski Bronz Çağının başlarına ait olması pek muhtemeldir (yaklaşık olarak M. ö. III. binyılının ilk çeyreği).

IIIe: Bu evrenin üzerinde IIIe'nin oldukça kalın bir moloz tabakası vardır. Tranşenin doğu kesiminde ufak duvar kalıntıları (kalınlıkları: 0.75-0.80 m.) ve bir kapı açıklığı (1.75 m.) bulundu. Bu kapının, öteki duvarları harap olmuş olan yine büyükçe bir odaya ait olduğu anlaşılmaktadır; odanın, bastırılmış toprakla yapılmış döşemesi alanın orta ve batı kesimlerinde, ocağı ise kuzey yönünde bulundu.

Kırmızımtrak portakal renkli geleneksel keramik türü IIIe evresinde de görülmektedir. Maamafih bir kaç boyalı kap parçasının bulunmuş olduğunu da ayrıca zikrederim. Oda içinde meydana çıkarılan kemik saplı ve ilginç profilli bir bronz hançer (parça hâlinde) önemli buluntular arasındadır.

Zemini, Gedikli Hüyüğünün tepesine nazaran 19 m. derinlikte olan IIIe evresinin de Eski Bronz I'e maledilebileceği kanısındayız. Gelecek dönemde A₁-Sondajını ana toprağa kadar derinleştirebileceğimizi ummaktayız.

II. Güney - Doğu etekte (=C-SONDAJ = NEKROPOL KESİMİ):

1964 döneminde üç çeşit gömü tarzı gösteren bir nekropol kesiminin meydana çıkarıldığı bu sondajdaki çalışmalara devam edildi, alan hem doğu ve hem güney doğrultusunda genişletildi (Sondaj yerinin şimdiki boyutu: 12×33 m.) ve bu yıl üç nevi mezar tipine ait örnekler bulundu: basit toprağa gömü, sist mezarlar ve kremasyon mezarları (res. 1).

1) Basit toprağa gömü: Nekropolün kremasyon kesiminin üst düzeyinde bu türe ait iki iskelet açığa çıkarıldı. Bunların, geçen sene alanın güney yönünde bulunmuş olan aynı nevi mezarlarla çağdaş oldukları anlaşılmaktadır. (M. ö. II. binyılı ortaları).

2) Oda mezarlar = sist mezarlar: Geçen yıl bu tipten üç mezar açılmıştı. (M₁ M₂ M₃). Bu dönemde bu gömü türünden iki örnek daha bulundu (=M₄, M₅).

a- M₄ = *Dromos'lu mezar*: C- Tranşenin güney kesiminde 1964'de açılmış olan basit toprağa gömülerin rastlandığı alanın derinleştirilmesi suretiyle M₁'nin 7.60 m. güneyinde bulundu (res. 2-4). M₄'ün girişi batıdadır, genişliği 0.80-1.00 m. uzunluğu ise 7 m. olan dromos'u batıdoğu doğrultusunda ilerlemekte olup yan duvarları kaba taşlarla örülmüştür; üzeri ise yan yana bitiştirilerek konan ve düzenli olmayan büyük monolitlerle örtülmüş (res. 4) ve kireç taşından olan monolitlerin bitiştirilmeleri sırasında hasıl olan ufak delikler küçük taşlarla kapatılmıştır (res. 2-3). 7 m. uzunluğundaki bu yeraltı dromos'u yine bir yeraltı odacığına açılmaktadır (ortalama boyutu: 3×1.5 m.). Yüksekliği 1.50 m. kadar olan bu odacık içinde derinliğine kazı gelişince su çıkmaya başladı; su düzeyinden itibaren 0.80 m. inilmiş olmasına rağmen odacığın duvarlarının temel başlangıcı bulunamadı. Ancak kuzey duvarının ortasında yatay olarak yerleştirilmiş olan ve duvarın takviyesinde hizmeti dokunduğu anlaşılan bir ağaç bir kalas parçası kısmen çürümüş bir halde meydana çıkarıldı.

M₄'ün, Hüyüğün doğu yamacında olan girişi ile etek bitiminde olan odacığı arasındaki kot farkı 7 metredir; başka bir deyimle odacığa dik bir meyille inilmektedir. Âdetâ megalitik bir inşa hissini veren bu taş yapının bir mezar olmasını muhtemel görmekteyiz. Odacığın içinde kaba keramik parçalarından ve kırmızımtrak portakal renkli Gedikli'nin Eski Bronz çağının geleneksel keramik örneklerine ait bir kaç parçadan başka hiç bir buluntuya tesadüf edilemedi; bu husus ise M₄'ün çok eski devirlerde yağma edilmiş olması ihtimalini göstermektedir. M₄'ün, M₁, M₂, M₃ ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır.

Megalitik karakteriyle M₄'ün daha sonraki devre ait (yaklaşık olarak M. ö. II. binyılı son çeyreği) Ankara yakınların-

daki Gâvurkale'deki dromos'lu Hitit mezarının inşa tarzını andırması dikkat çekicidir. Gelecek dönemde ihtiyatî tedbirler alındıktan sonra su düzeyinin altında motorpomp kullanarak çalışıp M₄'ün ayrıntılı açıklamasını tamamlayacağımızı düşünmekteyiz.

b- M₅: C - Traşesinin doğu sınırında M₁'in doğu yönünün 2 m. kadar kuzey-doğusunda dikdörtgen plânlı başka bir sist mezar açıldı (M₅). Boyutu 2.10 × 1.60 m. dir; yan duvarları ufak kaba taşlarla örülü olup üstü yine megalitik karakterde üç kalker monoliti ile örtülmüştür (res. 5). Bu mezarın içinde ekserisi kırmızımsak portakal renkli zarif 15 tam kap, 2 taş balta bulundu; keramiğin bir kısmı da bej hamurlu fincan ve şişe profilli toprak kaplardır (res. 6-8). M₅'in batı kesiminde 5 kafatasının ve fazla miktarda gövde kemikleri parçalarının bulunmuş olması bu sist mezarın belirli bir gömü türünü göstermeyip üst üste yığma şeklindeki bir defni temsil etmekte olduğu fikrini telkin etmektedir.

c- Kutsal hayvan mezarı: M₁ ile M₅ arasındaki alanda ve C-Traşesinin doğu sınırında bir hayvan mezarı açıldı (=KHM 2). Geçen sene de aynı kesimde yine bir hayvan mezarı (=KHM 1) bulunmuştu. Basit toprağa gömü tarzında olan KHM 2'de kutsal hayvanın başı batıya dönük olup gömülme sırasında hayvanın bedeni kıvrılmıştır. Gömü hediyesi olarak 4 bej fincan hayvan iskeletinin yanına konulmuştur (res. 9). Bu kutsal hayvanın oda mezarları ile ilgili olduğu anlaşıldığı için onların bölümünde tasvirini yapmış bulunmaktayız.

3) Kremasyon mezarları: Geçen yıl bu türden 43 mezar bulunmuştu. Bu dönemde 35 daha meydana çıkarılmış ve böylece kremasyon mezarlarının sayısı 78'i bulmuştur. Gedikli Hüyükünün meyline uygun bir yayılma gösteren bu mezarların buluntu durumlarını ayrıntılı bir surette tesbit etmek amacıyla yedi muhtelif kesit profili alınmış ve bu sâyede mezar çömlerinin ve buluntularının nekropol alanı içindeki genişliğine ve derinliğine dağılımlarını plân üzerine nakletmek mümkün olmuştur.

1964'de bulunan kremasyon mezarlarının hemen hepsi siyah kaba hamurlu

çömlerinin içinde idi. Bu senekilerinin bazılarının ise kırmızımsak portakal renkli itinalı çömler içinde de meydana çıkarılmış olması (res. 10) ve hele —ölü yakma sırasında kasden kırıldıkları anlaşılan— kapların bir çoğunun aynı renkte ve aynı türde mahkûk çizik bezekli olmaları özellikle ilgi çekicidir. Nekropol kesimindeki oda-mezarlar (=M₁, M₂, M₃) den yine geçen sene bu türdeki çanak-çömlerden bol miktarda bulunmuş ve oda-mezarları M. ö. XXIV.-XXIII. yüzyıla tarihlenmişti. Böylece, biraz daha derin seviyedeki kremasyon mezarlarında, oda-mezarlarındaki keramiğin ayninin görülüşü bir kısım kremasyon mezarlarının dahi eski bir tarihe aidetini ve binaenaleyh oda-mezarları ile çağdaş olabileceklerini mümkün kılmaktadır. Bundan da, kremasyon mezarlığının bir kaç nesil boyunca kullanılmış olduğu sonucu çıkmaktadır.

Kremasyon çömleri içinde çok miktarda dışı yivli bej renkli ufak fincanların, birer başlı bronz iğnenin ve kremasyon alanında da sayıları 10'a yaklaşan *depas amphikypellon*'ların meydana çıkarılmış olması (res. 11) hususuna da işaret edelim. *Depas amphikypellon*'ların Troya II'ye nazaran Gedikli'de daha eski bir devirde zuhur etmeleri, bunların batı menşeli olmaları hakkındaki teoriyi âdetâ değiştirecek niteliktedir. Bu konuda daha kesin bir fikre sahip olabilmek için gelecek dönem kazılarımızın sonuçlarını beklememizin gerektiği kanısındayız.

Gedikli'nin kremasyon mezarlığının hiç olmazsa M. ö. XXIV.-XXIII. yüzyıl arasında kullanılmış olması ve geleneksel keramik türünün 700-800 yıl boyunca devam etmesi hem bu mevkiin ölü yakma âdeti bakımından kıdemini isbat etmekte ve hem —buradaki raporumuzun sınırları dışına taşıdığı için açıklama imkânını bulamadığımız— bazı önemli kültürel konuların açıklanabilmesi hususunda ip uçları vermektedir.

Gerek İslâhiye bölgesinde ve gerek Gedikli'de gelecek dönemlerde geliştireceğimiz araştırma ve kazıların henüz problematik olan müteaddit sorunların aydınlanması için çeşitli belgeler vermekte devam edeceğini zannetmekteyiz.

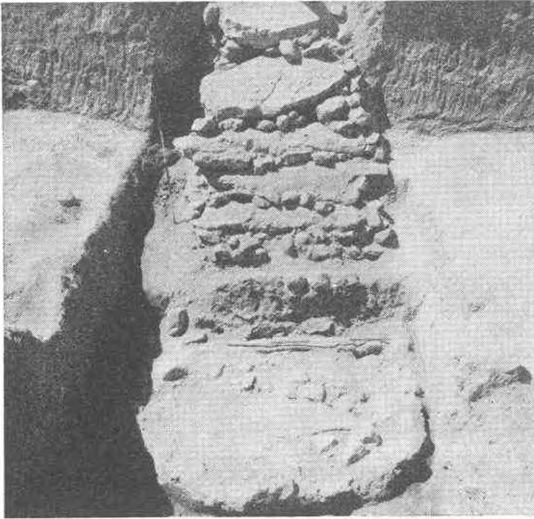

Res. 1 — Gedikli (Karahüyük) : C-Sondajı alanında kuzey kesiminde 1965 dönemi kazısına başlanırken.

Res. 2 — Gedikli (Karahüyük) : Dromos'lu mezar (—M4) açılırken. Mezarın üstünü kalker taşı monolitleri örtmekte ve aralarında kalan ufak boşluklar ufak taşlarla kapatılmaktadır.

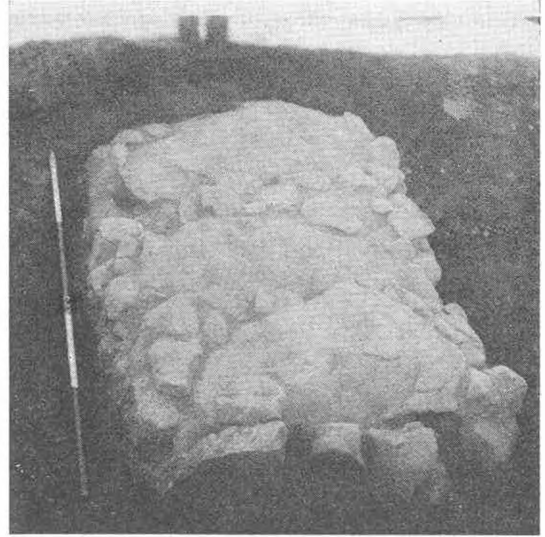

Res. 3 — Gedikli (Karahüyük) : M4'ün doğu kesiminin üstten görünüşü. Ön planda mezar odasının tavanı görülmektedir.

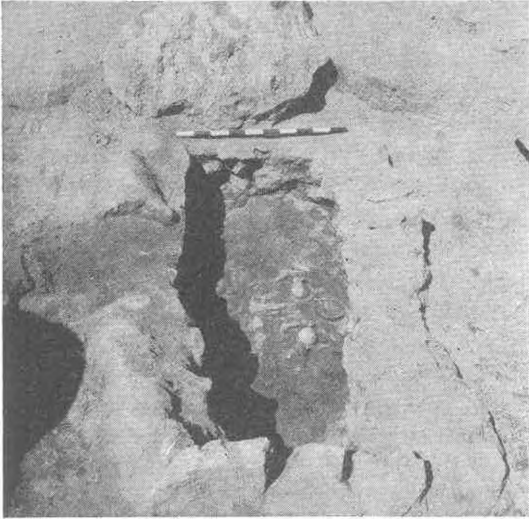

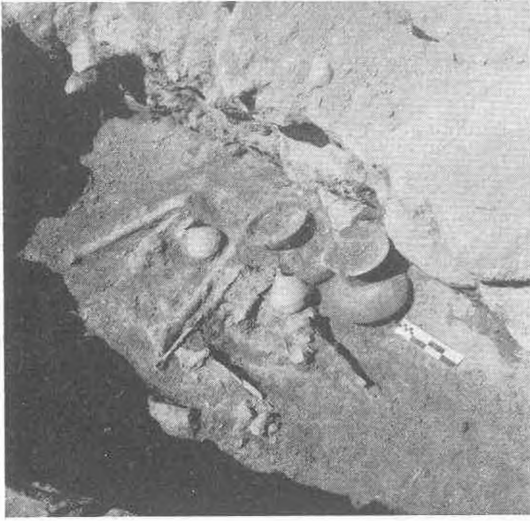
Res. 4 — Gedikli (Karahüyük) : M4'ün dromosunun içinden girişine doğru bir bakış.

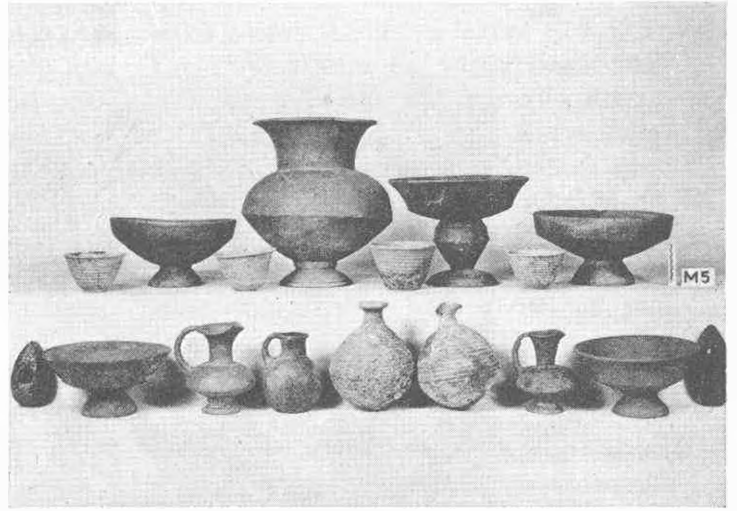
Res. 5 — Gedikli (Karahüyük) : "Cist-mezarının" (—M5'in) üstten görünüşü.

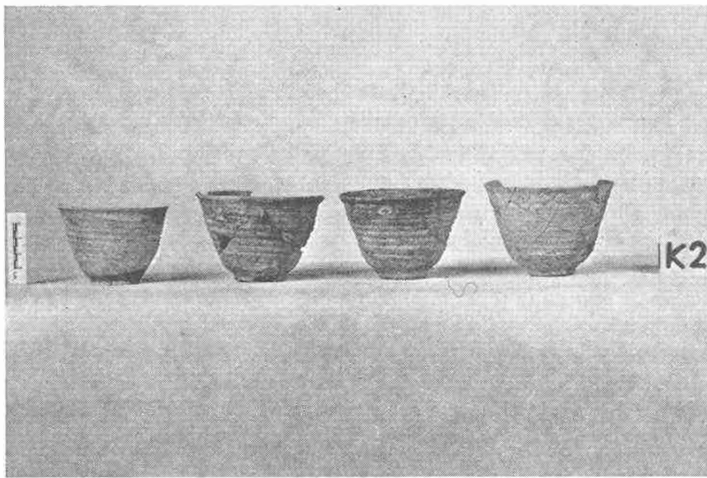
Res. 6 — Gedikli (Karahüyük) : M5 açıldıktan sonra.

Res. 7 — Gedikli (Karahüyük) : M5'in kuzey kesimindeki mezar buluntuları.

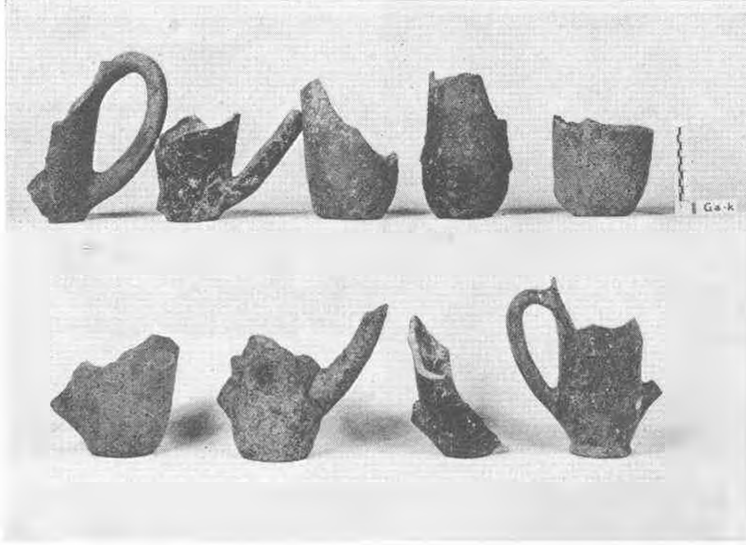
Res. 8 — Gedikli (Karahüyük) : M5 içinden çıkan keramik buluntuları. Alt sıranın en sağında ve en solunda delikli birer taş balta görülmektedir.

Res. 9 — Gedikli (Karahüyük) : Kutsal hayvan mezarından çıkan bej renkli, dışı oluklu pişmiş topraktan yapılmış fincanlar.

Res. 10 — Gedikli (Karahüyük) : Kremasyon mezar çömlerinden bir örnek. Soldan sağa doğru : Kırmızımtrak portakal renginde kremasyon mezarı çömleği ; mezar çömleğini örten ayaklı tabak; aynı mezar çömleğinin içine ölü hediyesi olarak konan şişe profili kap; aynı çömleğe yine ölü hediyesi olarak konmuş olan pişmiş topraktan yapılmış bej renkli bir fincan.

Res. 11 — Gedikli (Karahüyük) : Kremasyon mezarlığı kesiminde meydana çıkarılan "depas amphikypellon" ların toplu bir resmi.

ALINDA KARPUZLU¹

Doç. Dr. MÜKERREM ANABOLU

İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık
Tarihi ve Rölöve Kürsüsü Doçenti

1963 yılının Eylül ayında İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesinin hesabına yapmış olduğumuz bir inceleme gezisi sırasında, Aydın'dan Muğla'ya doğru inerken, eski Karya bölgesinin ünlü müstahkem şehri Alinda'yı da ziyaret edip örenlerini incelemek fırsatından faydalandık. Fakat çok iyi bir vaziyette ayakta durmakta olan kalıntıların üzerinde çalışmağa gün ayıramadığımızdan birkaç ölçü almak ve fotoğraf çekmekten fazla birşey yapamadık.

¹ Çine'nin "Karpuzlu" bucağında mevcut olan örenlerin antik Alinda şehrine ait oldukları kat'i olarak kabul edilmektedir. Örenlerin içerisinde ve dolaylarında bulunmuş olan sikkeler, yerin "Alinda" olduğunu tesbit etmekte çok faydalı olmuşlardır (W. R. Paton ve J. L. Myres, Karian Sites and Inscriptions, JHS. XVI. (1896) 2 s. 240). Örenler XIX. yüzyılın ortalarından itibaren gezginler tarafından ziyaret edilmeğe ve bunların sehayatnamelerinde anlatılmağa başladılar. İlk olarak Ch. Fellows, burasının Alinda olduğunu ileriye sürmüştür (Ch. Fellows, An Account of Discoveries in Lycia (1840) s. 64). H. Kiepert, önceki haritasında Mesevle çayının yakınındaki Kapraklar'ı Alinda olarak göstermişse de sonraki haritasında yanlışını düzeltmiştir (H. Kiepert, Formae Orbis Antiqui (1894) Doğru gösteriliş). Aynı hata Pauly-Wissowa'daki "Alinda" maddesine de geçmiştir. (G. Hirschfeld, "Alinda" maddesi, PW. RE. 1/2 (1894) s. 1489; A. Wilhelm, "Alinda" maddesi, Neue Beitrage (1913) s. 43). Bütün Avrupa'lı gezginler örenleri "Demircideresi" olarak göstermekteydiler (Ch. Fellows, An Account of Discoveries in Lycia, s. 64; W. R. Paton ve J. L. Myres, Karian Sites and Inscriptions, s. 238; P. Trémaux, Exploration Archéologique en Asie Mineure, tamamlanmamış nüsha; L. Le Bas, Voyage Archéologique, Itinéraire (S. Reinach, Bibliothèque des Monuments Figurés, c. I) s. 45; E. Fabricius, Zu den Institutschriften, AA (1889) s. 188, 189; C. Schuchhart ve R. Bohn, Altertümer von Aegae, s. 27-30;

Bunun için Kürsümüzün üyeleri olan mimar arkadaşlar ve öğrencilerden bir ekip teşkil ederek Alinda'ya tekrar gitmeği ve kazı yapmaksızın da yapılabilecek olan rölöveleri yapmağı çok arzu ediyoruz.

İlkçağ tarihinde Alinda, Karya satrapı Mausolos'un kızkardeşi Ada'nın, gene kardeşi olan Piksodoros tarafından M. Ö. 340 yılında Halikarnassos (Bodrum) dan uzaklaştırılıp buraya yerleşmesiyle önem kazanmağa başladı. Kraliçe Ada'nın yeni

A. Laumonier, Archéologie Carienne, BCH. LX (1936) s. 298; aynı yazar, Les Cultes Indigènes en Carie, s. 431). Zira "Karpuzlu" bucak adı yenidir.

Pauly-Wissowa'daki "Alinda" maddesi artık çok eskimiştir. Alinda ve Alinda hakkında yazılmış olan şeyler için A. Laumonier, Les Cultes Indigènes en Carie, s. 431, 432'ye ve İnönü Ansiklopedisi'ndeki "Alinda" maddesine (İnönü Ansiklopedisi, II (1947) fas. 10, s. 101) bakmak daha doğru olur.

Avrupa'lı gezginlerden P. Trémaux'nun yapmış olduğu arazi plânı kaba taslak bir plândır fakat bunda cihetlendirme doğrudur (P. Trémaux, Exploration Archéologique en Asie Mineure, plan, Alinda). L. Le Bas'nın plânında şehrin Kuzeyinde yer almakta olan bazı duvarlarla stadion da gösterilmiştir fakat cihetlendirme yanlıştır (L. Le Bas, Voyage Archéologique, Itinéraire (S. Reinach, Bibliothèque des Monuments Figurés, c. I) s. 45, lev. 62-63 Örenlerin planı).

L. Le Bas'nın vermekte olduğu plân, P. Trémaux'nun işaret etmekte olduğu terasın ilâvesiyle tamamlanabilir. Bununla beraber meydana gelecek olan plân, gene de tashih edilmeğe çok muhtaç bir plân olacaktır.

C. Schuchhart ve R. Bohn, Aigai stoası münasebetiyle Alinda'daki stoadan da etraflıca bahseder ve resim verirler (C. Schuchhart ve R. Bohn, Altertümer von Aegae, Jahrb. des Inst. Erg.-Heft, II (Berlin, 1889) s. 27-30, res. 27 ve 28). Lâkin diğer yapılara temas etmezler.

merkezini başarıyla idare etmekte olduğu sabittir. Şehrin stratejik bakımdan önemli olan mevki ve müstahkem surları, burasının Büyük İskender'in ordularına karşı koymasına imkân vermiştir. Nitekim Alinda'nın asıl şöhreti, Makedonya'lıların eline geçmeksizin kalmış olan yegâne şehir olması yüzündendir². Bunun neticesi olarak Büyük İskender Batı Küçük Asya'yı fethettikten sonra kraliçeyi iş başında bırakmış ve bütün Karya'nın idaresini kendisine tevdi etmiştir³. Kraliçe Ada da, bütün hayatı boyunca Büyük İskender'e karşı derin bir hürmet beslemiştir. Ve Alinda şehri onun ve onun arkasından gelenlerin zamanında sür'atle yunan kültürünün çerçevesine girmiştir. Alinda'nın belirli bir zaman için kendisine "Latmos bölgesindeki Aleksandreia" adını takmış olması da bu yunan kültürünü benimseme çabasını gösteren en kuvvetli bir delildir⁴. Ayrıca kraliçe Ada'nın ünlü yunan heykeltrâşı Praksiteles'in kendi elinden çıkma bir Aphrodite heykeline malik olduğu bilinir⁵. Yunan kültürünün içerisine girmekte o kadar ileri gidilmiştir ki şehrin ahalisinden bir kısmının mensup olduğu kabilenin adına bile "Erechteis" adı verilmiştir⁶.

Alinda'nın kudret, refah ve ihtişamı, Roma İmparatorluk Çağında da aynı şekilde devam eder. Zaten mevcut olan örenlerin büyük bir kısmı bu çağa işaret etmektedir.

Örenler, hep mahallî taş olan granitten meydana gelmederler. Mamafih mermerin yokluğu manzaranın haşmetini eksiltmez. Yapıların cesameti, inşaattaki ustalık ve işçilikteki temizlik akılları dururacak derecededir.

² Strabon, XIV, s. 657; Arrianos, Anabasis, I, s. 23, § 8.

³ W. Judeich, Kleinasiatische Studien, s. 255; Cambridge Ancient History, VI, s. 363.

⁴ J. G. Droysen, Geschichte des Hellenismus, VI, s. 596.

⁵ Byzantion'lu Stephanos'un ifadesine nazaran.

⁶ A. Laumonier, Inscriptions de la Carie, BCH. c. LVIII (1934) s. 292.

Bugün Alinda örenlerini gezmek isteyen bir insan, motörlü vasıtayla Karpuzlu'ya kadar gelir. Karpuzlu'da vasitasını bırakır ve başlangıçta evlerin arasından geçen, biraz sonra ise açık sahaya çıkan sarp fakat kestirme yollardan tırmanmak suretiyle örenlere ulaşır. Ortalama olarak yarım saatlik bir tırmanma lâzımdır. Karpuzlu'dan ören bekçisini kılavuz olarak almak doğru olur. Bu arada bucağın evlerinde yapı malzemesi olarak kullanılmış olan işlenmiş bloklara da rastlamak mümkündür (Res. 1 Karpuzlu bucağının eski yapılardan sökülme bloklardan inşa edilmiş olan evlerinden bazıları; Res. 2 Duvarlardan birisinin içerisine sıkışmış olan bir heykel parçası; Res. 3 ve 4 Friz parçaları).

Kestirme yollar tabiatıyla antik yolla aynı istikameti takip etmezler. Lâkin bazı yerlerde kesişirler. Zaman zaman geniş ve yassı bloklardan inşa edilmiş olan antik yolun kalıntılarını tesbit etmek mümkündür.

Antik yolun şehre iki ayrı yerden girmek için ikiye ayrılmakta olduğu noktanın dolaylarında pek çok mezara rastlanır. Birer sanduka ve birer kapaktan ibaret olan bu mezarlar tezyinat ihtiva etmezler. Her yerde mezar mevcuttur. Meselâ su kemerlerinin hemen yakınında bunlara ait güzel örnekler sıralanırlar (Res. 5 Su kemerlerinin hemen yakınında bulunan mezarlar; Res. 6, 7 ve 8 Su kemerlerinden çeşitli görünüşler). Lâhit kapakları genel olarak sandukaların üzerlerinden kaymışlar ve bazı hallerde kaybolmuşlardır.

Akropolisi ve şehri çevirmekte ve günümüzde bile tamamiyle ayakta durmakta olan surlar çok muhkemdirler. İnsan bunları gördükten sonra Makedonyalıların şehri almak için niçin fazla ısrar etmemiş olduklarına pek şaşmaz (Res. 9 Surlar). Genel olarak dikdörtgen planlı ve ikişer katlı olan burçlar, bu surlara bağlanırlar (Res. 10, 11 ve 12). Kocaman taş bloklarının dış yüzeylerinin yontulmuş olmayıp bossage'lı olarak bırakılmış olması

çok tesir yapar. Burçlarda belirli bir yükseklikten sonra pencereler başlar.

Burçlardan bir tanesi özellikle anıtsal bir görünüş arz etmektedir (Res. 13 Anıtsal bir görünüş arz etmekte olan burcun şehre açılan cephesi; Res. 14 Aynı burcun kapısının üst söğesinin içeriden görünüşü (detay)).

Kuzeyde ve esas sur çemberinin dışarısında ve akropolisten de daha yüksekte bulunan hakim bir noktada, bu noktanın savunulması gayesiyle münferit bir müstahkem kule bina edilmiştir⁷.

Akropolisin hemen yakınında bulunmakta olan bir terasta birtakım kalıntılar vardır. Fransız arkeologu A. Laumonier burada bir tapınağın mevcudiyetinden bahsetmekteyse de biz bu hususu tesbit edebilecek olan kat'i bir delile rastlamadık⁸. Bu teras muhkem bir istinat duvarı tarafından desteklenmiştir.

Akropolisin dik ve kayalık olan güney yamaçlarındaki tiyatro örenlerin merkezi vaziyetindedir. Güneybatıya müteveccih olan cavea'sının çapı 70 m. kadardır. Cavea oyulmak suretiyle tabii kayanın içerisine yerleştirilmiştir. Bununla beraber duvarları çok yükseğe kadar çıkar (Res. 15 ve 16 Tiyatronun cavea kısmının duvarları; Res. 17 ve 18 Üzerleri beşik tonozlarla örtülü olan geçitler). Parados duvarlarının bir tanesi mükemmel bir durumdadır (Res. 19 Parados duvarlarından bir tanesi). Oturma kademeleri hep yerlerinde ve ufak bir temizlikle meydana çıkabilecek kadar yüzyededir (Res. 20 ve 21 Oturma kademeleri).

Orkestrayla sahne binasının üzeri enkazla örtülmüştür. Lâkin kazı yapılırsa sahne binasının plânı tesbit edilebilir. Nitekim Le Bas, seyahatnamesinde pulpitumu (ahşap sahne zeminini taşıyan taş kaideleri

⁷ G. Perrot ve Ch. Chipiez, L'Histoire de l'Art dans l'Antiquité, c. V, s. 324, res. 224'de Kuzey surlarının ve münferit müstahkem kulenin P. Trémaux'dan alınmış olan bir plânı verilmiştir.

⁸ A. Laumonier, Archéologie Carienne, BCH. c. LX (1936) s. 298 res. 10'da terasın fotoğrafını vermektedir.

yerlerinde görmüş olduğundan bahsetmektedir⁹ (Res. 22 sahne binasının başlangıç kısmına ait bir detay).

Stadion, Güneydoğu istikametinde olup şehrin epeyce dışarısındadır¹⁰.

XIX. yüzyıl gezginlerinden P. Trémaux ve L. Le Bas, Alında agorasının şehrin Güneydoğusundaki terasların üzerinde olabileceğini doğru olarak tahmin etmişler lâkin arazinin üzerinde seçememiş olduklarından planlarında bunu kesin olarak belirtmemişlerdir¹¹. 1889 yılında H. Kiepert ile birlikte buraya giden E. Fabricius, onların plânlarının özellikle bu teraslar kısmını islâh etmiştir. Bu sonuçların meydana getirmiş oldukları plân, Kuzeyinde direkli galeriler, Güneyinde iki katlı stoa tarafından çerçevelenmiş olan dikdörtgen plânlı agorayı belirli bir şekilde gösterir (Res. 23 E. Fabricius ve H. Kiepert tarafından tamamlanmış olan plân)¹².

Agoranın üzeri açık olan avlu kısmının derinliği 50 m. kadardır. Uzunluğu ise 99,40 m. yi bulur¹³.

Son olarak Alında şehrinin en iddialı yapısı olan stoasını gözden geçirelim:

99,40 m. gibi büyük bir genişliğe malik olan bu iki katlı bina, agoranın avlu kısmının üzerine kurulmuş olduğu terasın alt kenarındadır ve Kuzey duvarıyla avlu kısmına bitişmektedir. Yani stoanın ikinci katı Kuzey taraftaki direkli galerilerle aynı hizaya gelir.

Stoanın Güneye müteveccih olan cephesi, daha şehrin dışarısından gözükmeğe başlar. Bina, bazı yerlerde tabii kayalığa, bazı yerlerde ise insan eliyle inşa edilmiş olan temellerin üzerine oturmaktadır. Cep-

⁹ L. Le Bas, Voyage Archéologique, Itinéraire (S. Reinach, Bibliothèque des Monuments Figurés, c. I) s. 45, 46.

¹⁰ L. Le Bas, Voyage Archéologique, Itinéraire (S. Reinach, Bibliothèque des Monuments Figurés, c. I) s. 45, 46, lev. 62-63'deki plânda gösterilmiş.

¹¹ Zaten Le Bas'nın plânındaki bu kısımlar çok vuzuhsuzdur.

¹² E. Fabricius, Zu den Instituschriften, AA. (1889) s. 189'da verilmiş olan plân.

¹³ Verilmekte olan rakkamlar "Altertümer von Aegae" da tekrarlanan rakkamlardır.

he, yer yer istinat duvarlarıyla desteklenmiştir (Res. 23 Stoanın Güneye müteveccih olan cephesindeki istinat duvarları).

Stoanın Doğu kısmında zemin, Batı taraftakine nisbetle 1 ilâ 2 m. kadar daha yüksektedir. Bu fark alt katın bu taraflarda daha alçak olmasını intaç ettirmiştir. Lâkin bu fark birinci katın tavanıyla birlikte kaybolmaktadır. Nitekim birinci katın tavanı ve ikinci katın döşemesi, Güneydeki cephe duvarında kuvvetli bir silme halinde kendisini göstermektedir (Res. 25 Stoanın Güneye müteveccih olan muazam cephe duvarı).

Cephe duvarının kalınlığı 1,48 m. dir.

Stoanın içerisi, alt katta bir paye sırasıyla az derin fakat geniş iki sahına ayrılmıştır. İnşa edilmek suretiyle meydana getirilmiş olan ve kısa taraflarında birer Dor yarım sütunu ihtiva eden bu payeler, üzerlerinde taşımakta devam ettikleri döşeme parçası ve ikinci kat sütunlarıyla birlikte hâlâ ayakta durmaktadırlar. Arkadaki sahanın içerisi bugün tamamen dolmuş olduğundan bölme olup olmadığı pek görülememektedir. Lâkin öndeki sahanın birbirlerine paralel olan duvarlarla bir takım bölmelere (depolar) ayrılmış olduğu hemen göze çarpmaktadır. Bunun için arka sahanın da bölmeler ihtiva etmekte olduğu tahmin edilebilir.

Bu bölmelere, dışarıdan, Güney cephe duvarına açılmış olan kapılardan girilir. Bölmelerin genişlikleri farklı olduğu gibi cephe duvarındaki kapıların aralarındaki mesafeler de farklıdır.

Kapıların bazıları üzerlerinde taşımakta oldukları yarım daire şeklindeki kemerlerle nihayetlendirler (Res. 26 Üzerleri yarım daire kemerli kapılar). Bazıları üzerlerinde düz söge taşır (Res. 27 ve 28 üzerlerinde düz söge ihtiva eden kapılar).

Stoanın ikinci katı, birinci katına nisbetle daha alçaktır ve içerisi bölmelere ayrılmamıştır.

Birinci katın Güneybatı duvarında dışarıya doğru açılan dikdörtgen biçiminde bir penceresi vardır (Res. 29 Stoanın Güneybatı köşesinin dışarıdan görünüşü);

Res. 30 Stoanın Güneybatı köşesinin içeriden görünüşü).

Üst kat sütunlarının sadece en alt trommeleri yerlerinde kalmışlardır (Res. 31 İki ayrı kata ait olup hâlâ üst üste durmakta devam eden paye ve sütunlar; Res. 32 İki taraflarında birer yarım sütun ihtiva etmekte olan alt kat payelerinden birisinin daha yakından görünüşü). Sütunların alt kısmı toros halindedir. Gövdelerde yiv yoktur. Hiç başlık bulunamamış olduğundan nizam hakkında bir fikir yürütmek mümkün değildir.

Burada her şey o kadar yerli yerinde ve o kadar açıktadır ki binayı anlamak ve rölövelerini yapmak güç değildir. Sadece maddî imkân, eleman, çalışma ve zaman verme mes'alesidir. Onun için durum bu kadar elverişliyken bu önemli binanın ele alınması lâzımdır. Kaldı ki bu tesisin, gene yakınlarda bulunan benzerlerinin benzerliklerinden de faydalanılabilir. Bu benzer tesisler Aeolis bölgesindeki Aigai (Nemrudkale) stoasıyla gene Karya bölgesindeki Latmos bölgesindeki Herakleia (Kapıkırı) stoasıdır (Res. 33 Aigai (Nemrudkale) stoasının R. Bohn tarafından yapılmış olan rekonstrüksiyonu¹⁴; Res. 34 Latmos bölgesindeki Herakleia (Kapıkırı) stoasından bir görünüş). Bunlar arasında bir karşılaştırma yapacak olursak Alinda stoasının diğer ikisinden çok daha büyük olduğunu görürüz. Sadece işçiliği, belki Aigai stoasındaki işçiliğe nazaran biraz kabadır. Etraflıca incelendiği takdirde onların bilinmeyen taraflarına da ışık tutacağı muhakkaktır.

Örenlerin içerisinde ve dolaylarında bulunmuş olan ve bulunmakta devam eden sikkeler, antik Alinda şehrinde vaktiyle hangi tanrıçaların revaçta olduğunu bize göstermişlerdir¹⁵.

A. Laumonier, Roma İmparatorluk Çağında

¹⁴ S. Schuchhart ve R. Bohn, *Altertümer von Aegae, Jahrb. des Inst. Erg.-Heft II* (Berlin, 1889). res. 16

¹⁵ E. Bosch, *Türkiye'nin Antik Devirdeki Mes-kükâtına Dair Bibliografya*, s. 140'da sikkeler için bakılması gereken kaynaklar.

a) Ayakta duran ve sağ elinde patera taşıyan, sol koluyla da bir asâya dayanan

b) Gene ayakta duran ve sağ kolunu kaldıran ve sol koluyla da bir khiton ve bir khimationdan ibaret olan elbisesini tutan Zeus tipleri tesbit etmiştir. Ayrıca münferit olarak çiftbalta sembolleriyle şimşekdemeti sembollerine de rastlanır¹⁶. De-

mek ki Roma İmparatorluk Çağında Alinda'da Zeus birinci derecede hürmet ve ibadet görmektedir. Bundan başka A. Pius, S. Severus ve Caracalla sikkelerinde Apollon da karşımıza çıkar.

Alinda'nın en son ne zamana kadar sikke basmış olduğunu bilmiyoruz. Öğrenlerin de ne zaman terkedilmiş oldukları bizce meçhuldür.

¹⁶ A. Laumonier, Les Cultes Indigènes en Carie, s. 432'de de sikkeler için bakılması gereken kaynaklar verilmiştir.

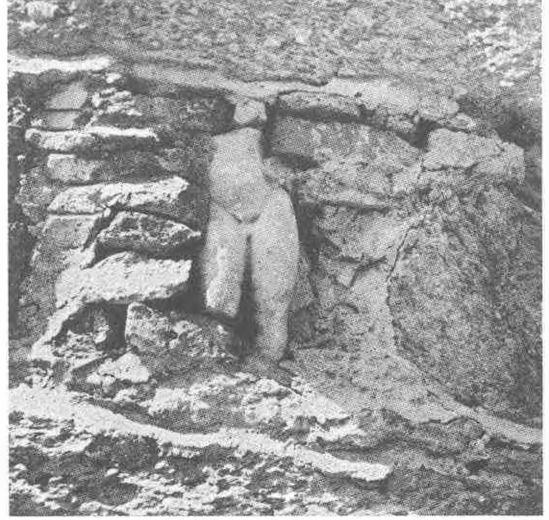
¹⁷ T. E. Mionnet, Descriptions de Médailles Antiques Grecques et Romaines, c. III, s. 312 no. 50; Suppl. c. VI, s. 445, 446 no. 53-55.

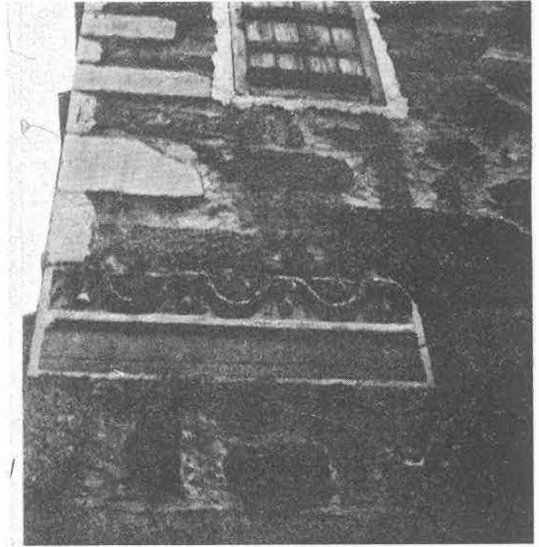
Res. 1 — Karpuzlu bucağının eski yapılardan sökülme bloklardan inşa edilmiş olan evlerinden bazıları.

Res. 2 — Duvarlardan birisinin içerisine sıkışmış olan bir heykel parçası.

Res. 3 — Friz parçası.

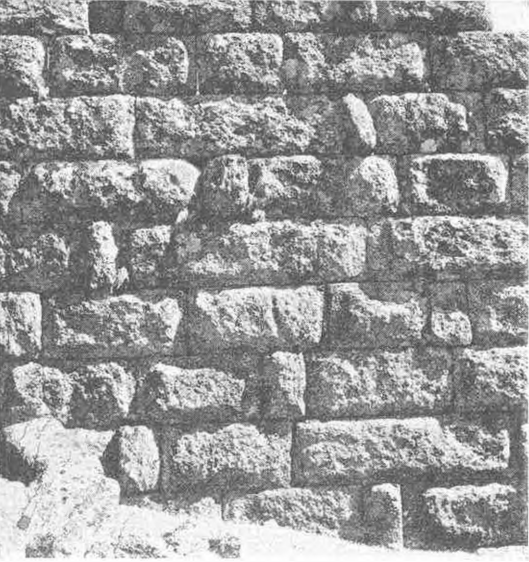
Res. 4 — Friz parçası.

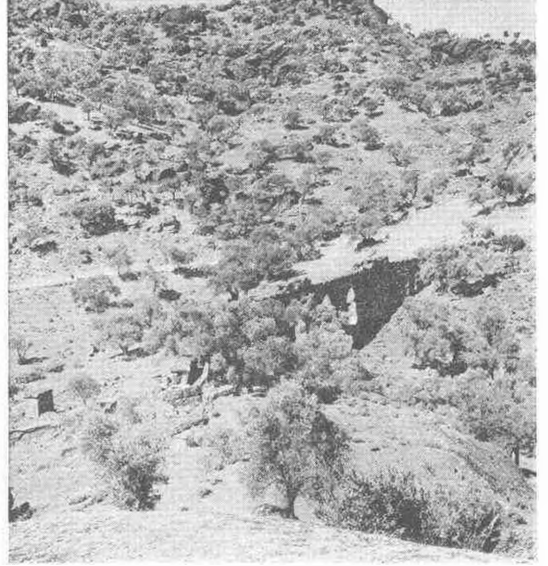
Res. 5 — Su kemerlerinin hemen yakınında bulunan mezarlar.

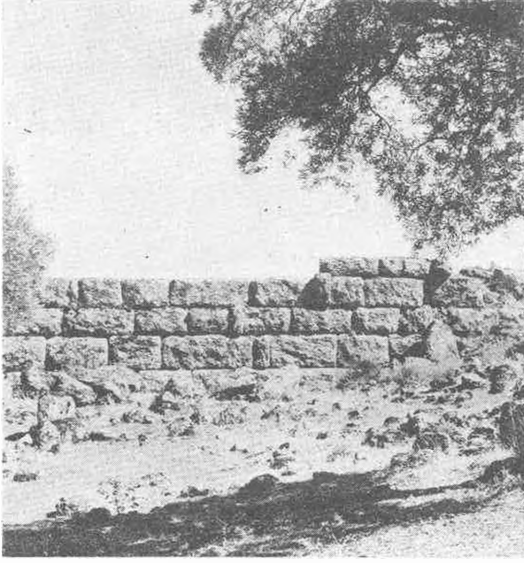
Res. 6 — Su kemerleri.

Res. 7 — Su kemerlerindeki duvar işçiliği (Detay).

Res. 8 — Su kemerlerinin uzaktan ve yukarıdan görünüşü.

Res. 9 — Surlar.

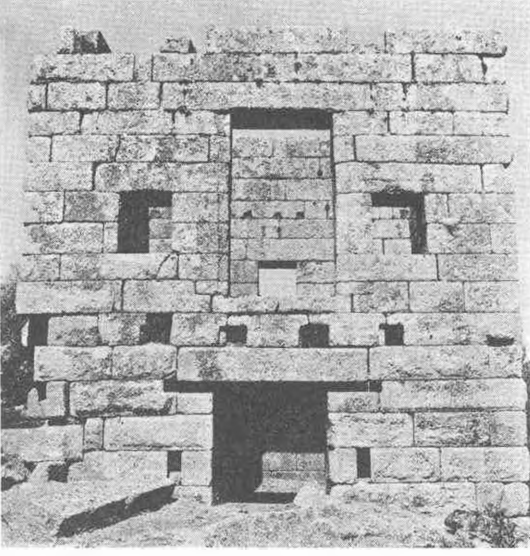
Res. 10 — Burç.

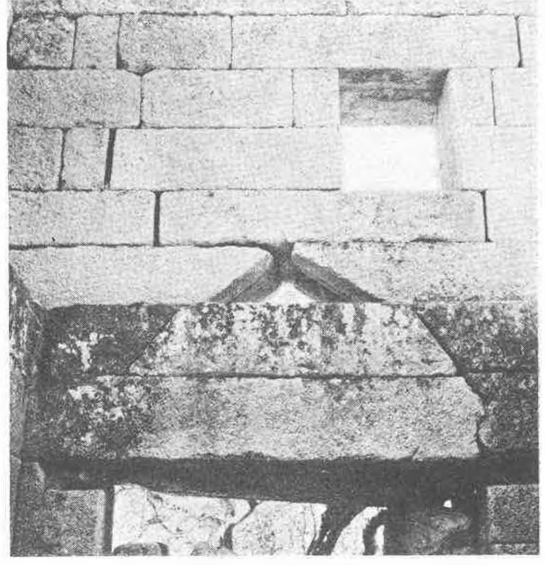
Res. 11 — Burç.

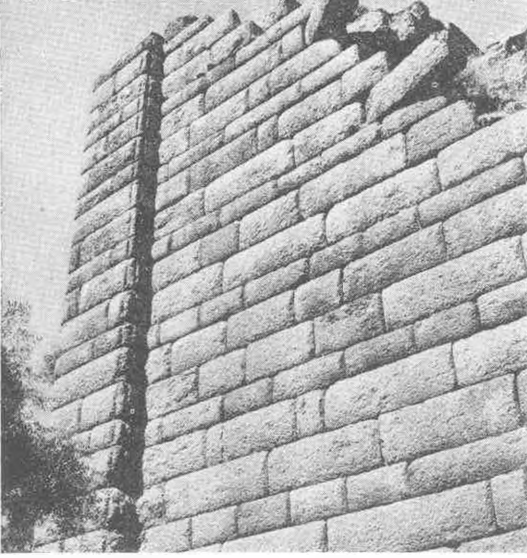
Res. 12 — Anıtsal bir görünüş arzietmekte olan burç.

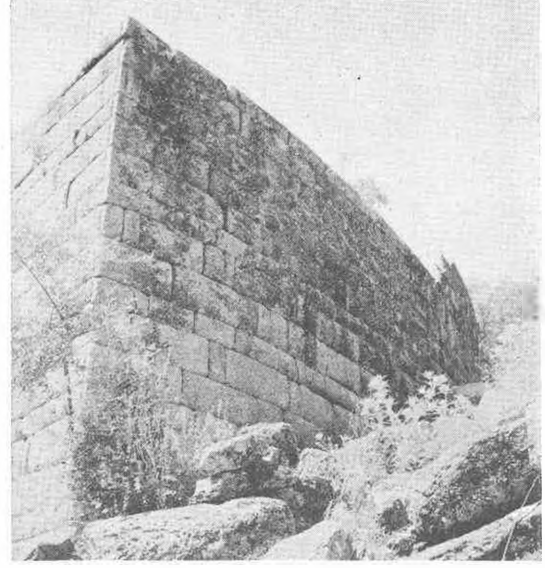
Res. 13 — Anıtsal bir görünüş arzetymekte olan burcun şehre açılan cephesi.

Res. 14 — Aynı burcun kapısının üst sögesinin görünüşü

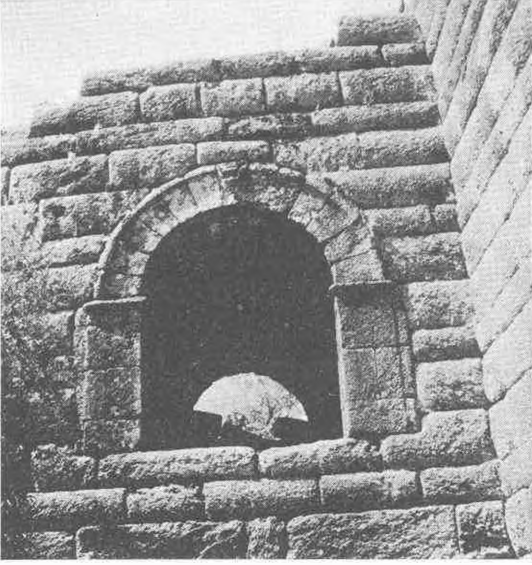

Res. 15 — Tiyatronun Cavea kısmının dış duvarları.

Res. 16 — Tiyatronun Cavea kısmının dış duvarları.

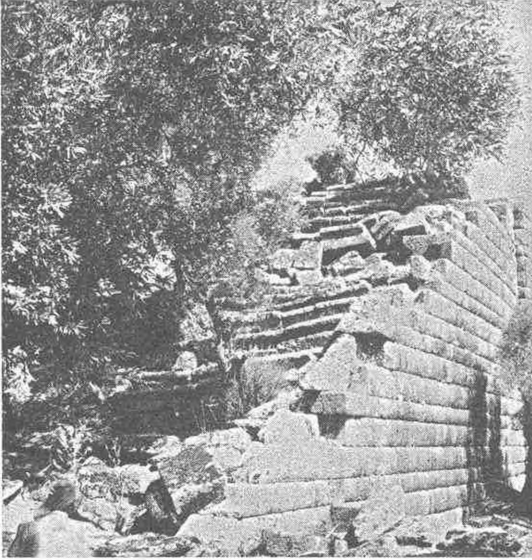

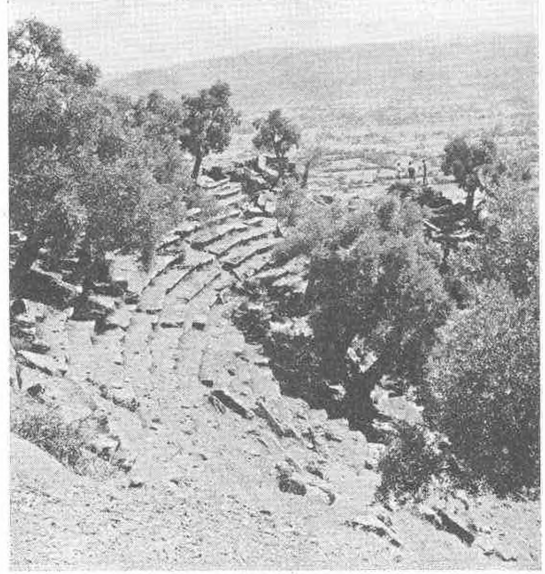
Res. 17 — Tiyatronun Cavea kısmının girişi sağlamakta olan geçitlerden birisi.

Res. 18 — Tiyatronun Cavea kısmına girişi sağlamakta olan geçitlerden ikincisi.

Res. 19 — Parades duvarlarından bir tanesi.

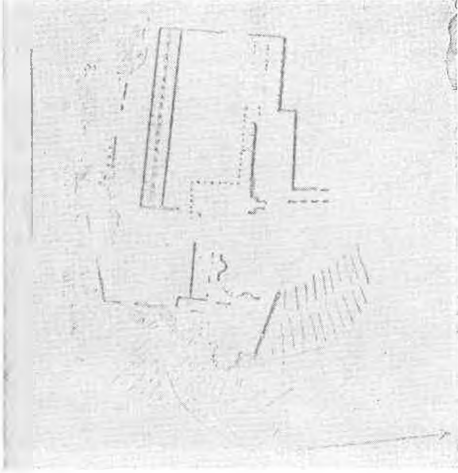
Res. 20 — Tiyatronun Cavea kısmının içeriden görünüşü.

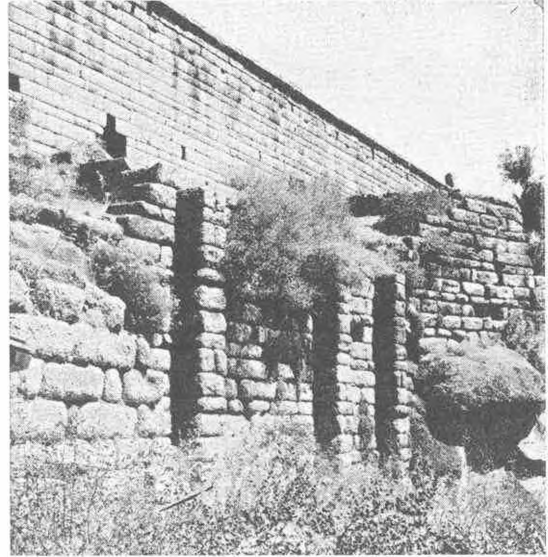
Res. 21 — Oturma kademeleri.

Res. 22 — Sahne binasının başlangıç kısmına ait bir detay.

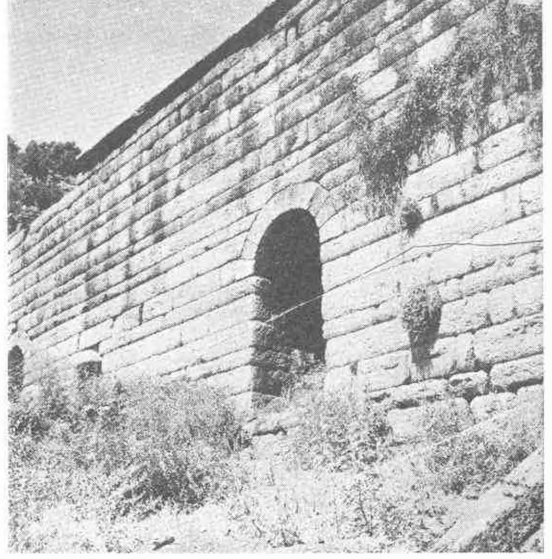
Res. 23 — E. Fabricius ve H. Kiepert tarafından tamamlanmış olan plân.

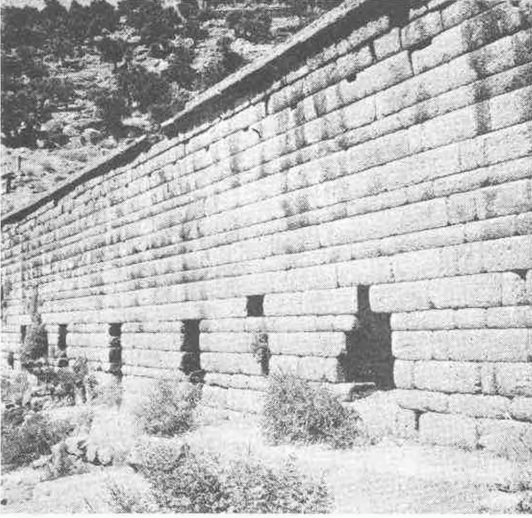
Res. 24 — Stoa'nın Güneye müteveccih olan cephesindeki istinat duvarları.

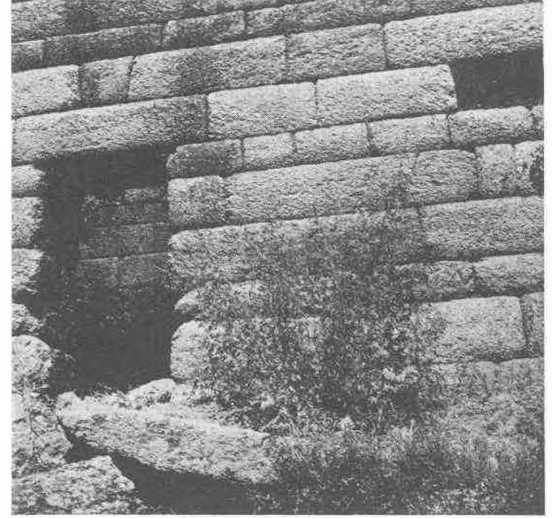
Res. 25 — Stoanın Güneye müteveccih olan muazzam cephe duvarı.

Res. 26 — Üzerleri yarım daire kemerli kapılar.

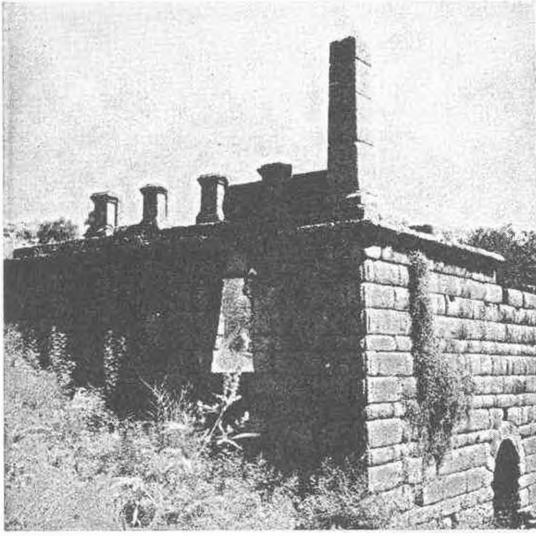

Res. 27 — Üzerlerinde düz söge ihtiva eden kapılar.

Res. 28 — Üzerlerinde düz söge ihtiva eden kapılar.

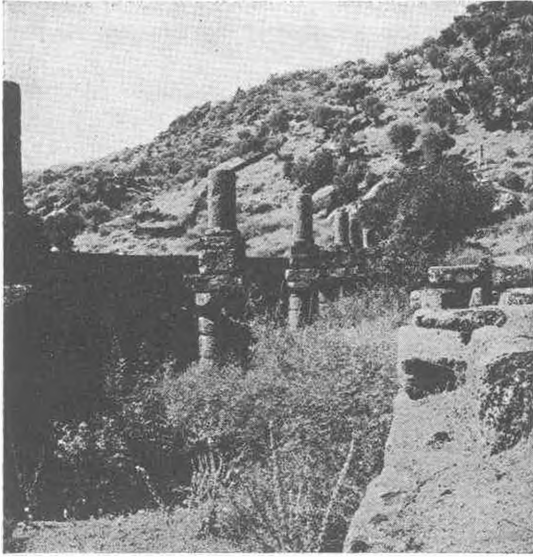

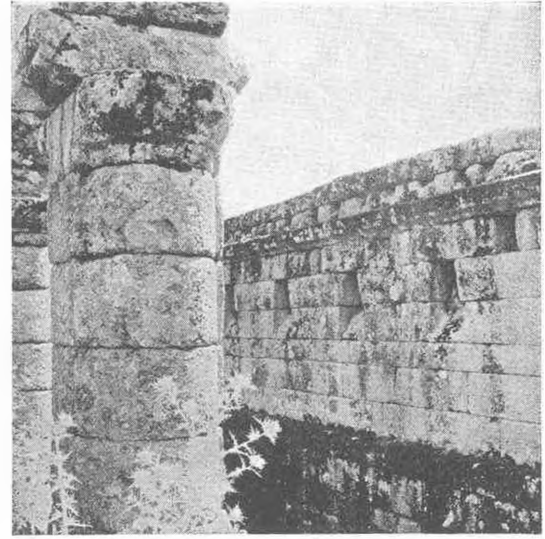
Res. 29 — Stoanın Güneybatı köşesinin dışarıdan görünüşü.

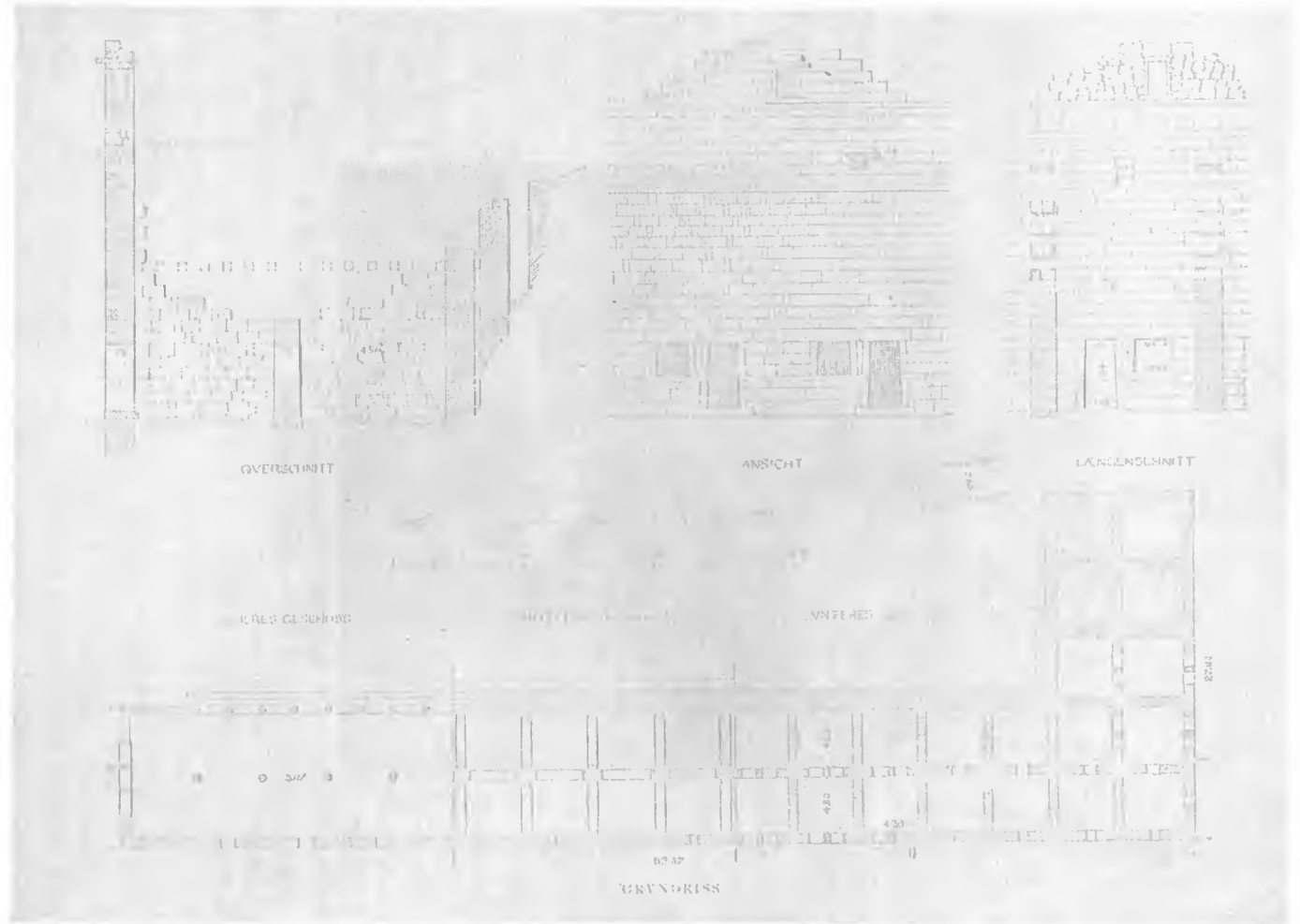
Res. 30 — Stoanın Güneybatı köşesinin içeriden görünüşü.

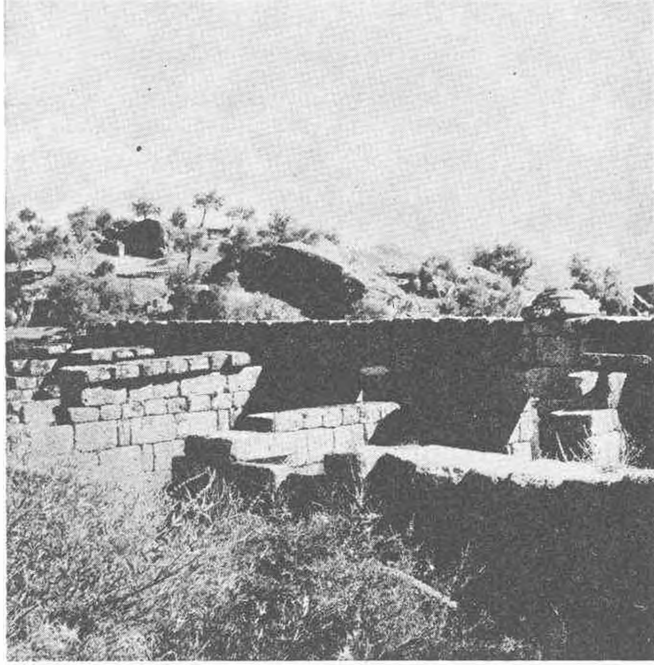
Res. 31 — İki ayrı kata ait olup hâlâ üst üste durmakta devam eden paye ve sütunlar.

Res. 32 — İki taraflarında birer yarım sütun ihtiva etmekte olan alt kat payelerinden birisinin daha yakından görünüşü.

Res. 33 — Aigai (Nemrudkale) stoasının R. Bohn tarafından yapılmış olan rekonstrüksiyonu.

Res. 34 — Latmos bölgesindeki Herakleia (Kapıkırı)
stoasından bir görünüş.

1965 YILI ANI KAZILARI HAKKINDA KISA RAPOR

Prof. Dr. Kemal BALKAN - Osman SÜMER

Kars ili Arpaçay ilçesine bağlı Ani köyünün yakınındaki tarihî Ani harabelerinde (harita 1) 1965 yılında heyetimiz 16 Ağustostan 16 Eylül'e kadar bir ay süresince kazı ve araştırmalar yapmıştır¹. Kazı heyeti, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi profesörlerinden Dr. Kemal Balkan'ın başkanlığı altında Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Şube Müdürlerinden Osman Sümer, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sümeroloji Bölümü öğrencilerinden Sefer Budak, Galip Çağır-gan ve Aydın Tansel'den kurulmuştur.

Eski Ani, dik yamaçlar arasından akan Arpaçay'ın sağ kıyısında ve Türkiye topraklarındadır (Resim 1). Bugünkü köy ise harabelerin 1 km batısındadır (harita 2).

Çalışmalar birbirini takiben üç ayrı alanda devam etti.

1 — Köyün güney doğusunda, Bostanderesi üstündeki Cirit Tepesi,

2 — Köy içindeki harmanların civarı,

3 — Ani harabeleri.

Cirit Tepesindeki Çalışmalar

Köylüler tarafından tesadüfi bulun-tuların ele geçtiği söylendiğinden² bu yıl

¹ Bu çalışmalar için gerekli ödeneğin verilmesinde her türlü yardımı ve ilgiyi esirgemeyen Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü sayın Mehmet Önder'e, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına, bir hudut karakolu bölgesi olduğu için burada çalışmalara müsaade eden Genel Kurmay Başkanlığına, Kars Tugay Komutanı Sayın Tuğgeneral Haydar Topçak ve Hanefi Ergenekon'a ve Kars Valiliğine teşekkür etmeyi borç biliriz.

ilk çalışmalara Cirit Tepesinde başlandı (harita 2). Burada iki gün çalışılarak toprak yüzünden 20 sm derinlikte keramik parçalarına ve bir temeli andıran yanyana dizilmiş taş topluluklarına rastlandı. Toprak yüzünden 50 sm derinlikte ise kroki 1 de görülen şekilde muntazam olmayan taşlardan fakat itina ile yapılmış 205 sm yüksekliğinde bir çeşit kule bulundu. Kulenin kaidesi ince bir toprak tabakası üzerine oturtulmuştu. Kulenin tepesinden 60 sm aşağıda tek kulplu, siyah renkli bir vazo bulunmuştur (Resim 2). Vazo kulenin taşları arasına dikkatle yerleştirilmiş durumda, dik vaziyette ele geçmiştir. Bu vazo 1964 yılında köyün doğusundaki bir prehistorik mezarlıkta ele geçen küplerden birisine tam manâsile benzemektedir. Üç metre uzakta bu kulenin bir benzeri daha bulunmuş ise de gerek burada ve gerekse bir üçüncü sondaj yerinde yer yer taş topluluklarından başka bir eser ele geçmedi.

Harman Yerindeki Çalışmalar

Cirit mevkiinde çalışmalar devam ederken köyün önünde Harman Yeri adile anılan (harita 2) yerde de kazıya başlandı. Burada bir yıl önce Prof. Dr. Kemal Balkan tarafından 15 gün çalışılmış ve beş adet taş mezar (Resim 3) ve iki adet taş mahzen

² Köylüler tarafından Cirit Tepesinin muhtelif yerlerinden ele geçen ekserisi siyah veya devetüyü renkli çeşitli kaplardan ibaret 16 parçalık bir koleksiyon Ankara Arkeoloji Müzesi Müdürlüğüne satın alınarak müzeye maledilmiştir. Bu kaplardan birisi boyalıdır.

bulunmuştu³. Aynı yerde bu seneki çalışmalarda da bir yer mezarına rastlanmıştır. Yakılmış cesede ait kemikler hediye kaplar arasına bir yığın halinde toprak üzerine bırakılmış ve bu kaplarla birlikte etrafları ve üzeri taşla kapatılmıştır (kroki 2, resim 4). Kaplar siyah renkte olup bir tanesi itina ile yapılmıştır. Karın kısmından kaideye doğru paralel derince çukurlarla süslüdür (Resim 5). Kaplardan başka mezar buluntusu olarak bronz bilezik, cımbız, iğne, kolye ve huni biçimli bronz bir nesne ele geçmiştir. Bu sonuncunun tam bir benzeri 1964 yılında aynı yerde açılan mezarlarda bulunmuştu. Bu toprak mezarda bir kolyeye ait olduğu anlaşılan akik boncuklar da ortaya çıkarılmıştır.

Köy önü, harman yeri olması dolayısıyla kısmen düzlenmiş bulunmasına rağmen bir mezarlık tepesi halini arz etmektedir. Nitekim köyün şimdiki mezarlığı da buradadır. Bazan yeni mezarlar kazılırken tesadüfi buluntuların ele geçtiği söylenmektedir. Ancak harman yerinde olduğu gibi sanduka şeklinde taş mezara rastlanmamıştır. Harman Yerinde ileride yapılacak araştırmalar eski Ani mezarları ve mezar eşyası hakkında daha esaslı bilgiler verecektir.

Harabeler İçindeki Çalışmalar

Ani'de çalışmaların en uzun süreli harabelerde devam etmiştir (kroki 3, resim 6). Harabelerde üç ayrı yerde çalışılmıştır.

1 — Cami,

2 — Hamam,

3 — İçkale etekleri,

1 — Cami, Orta Ani'de Aslanlı Kapıdan İçkaleye giden bugünkü yolun solunda, Arpaçay vadisinin dik yamacı üzerin-

³ Aynı Harman Yerinde 1964 yılından evvel köylüler tahıl çukuru açarken bu mezarlardan daha başkalarını da bulmuşlardır. Mezarlar içinde ölü hediyesi olarak konmuş kap kacak ve madeni eşyadan bir kısmı Kars Müzesindedir. Yaşlı köylülerin bildirdiklerine göre N. Marr da aynı yerde çalışmış ve bazı mezarlar açmıştır (krş. İslâm Ansiklopedisi C. I, s. 435). Kılıç Kökten de 1942 yılında Ani'de harabeler içinde ve Harman yerinde sondajlar yapmıştır. Harman yerinde taş mezarlar, keramik ve madeni eşya bulmuştur (bk. Belleten 32, 1944, s. 669-671; DTCF Dergisi III, 1945, s. 473).

de Ani'nin bugün halâ ayakta kalmış en önemli anıtı olan Ebu Muammeran Camii'dir. Bu bina XII nci yüzyılda yapılmıştır (Resim 7)⁴. Sekiz köşeli minaresinin gövdesinde, yıkılmış olan şerefeden altında uzaktan görülebilecek şekilde "Bismillah" yazılıdır. Camiinin içi büyükçe bir salon halindedir⁵. Pencereleleri Arpaçay ırmağına bakar. Gerek esas bina ve gerekse şerefeden üst tarafı yıkık olan minare kırmızı taştan yapıldığından "Kızıl Minare" adıyla de anılır. Duvarlarda taşlar arasında kiremit de kullanılmıştır. Açık ve koyu renkteki taşların ve tuğlaların ahenkli birleşmelerile bilhassa minare süslü bir manzara arz etmektedir. Cami harap görünmesine rağmen temel ve duvarları gayet sağlamdır. Burası N. Marr'ın Ani'de çalıştığı yıllarda müze olarak tanzim edilmiş ve kullanılmıştır. 1917 den sonra eserler kısmen kaçırılmış, tahrip edilmiş veya vadiye atılmıştır. Yakın zamanlara kadar kullanılan bu cami halen terk edilmiştir. Camiinin içinde ve civarında gerekli tanzim yapıldıktan sonra harabelerde ve N. Marr Evinin yıkıntıları arasında bulunan taşınabilir taş eserler burada toplanmış ve bir müze deposu haline getirilmiştir⁶. İleride burasının restore edilmesi mümkün olduğu takdirde hem Ani'deki önemli anıtlardan birisi kurtarılmış, hem de Ani Müzesinin nüvesi atılmış olacaktır.

2 — Ani'deki çalışmaların en uzun süreliisini teşkil eden hamam kazısı 18

⁴ Selçukluların zaptından sonra Ani'de hakim olan Türk ve İslâm devirleri İslâm Ansiklopedisi (cilt I, s. 435 ve devamı) ne göre şöyledir:

1064-1073 Büyük Selçuklu devri

1073-1124 Azerbaycanlı Şeddad'lı Hanedanı

1226-1239 Hvarizmşâh Calâl al-Din

1239-1319 Mogol devri.

K. J. Basmadjian, Les Inscriptions Arméniennes d'Ani, de Bagnaïr et de Marmachen (Revue de l'Orient Chrétien, 1920-1930, Paris, 1931), S. 339'da Selçuklu devri için: 1064-1124, 1126-1161, 1166-1174 ve 1192 - 1199 tarihlerini; Mogol çağı olarak da 1236 - 1348 tarihlerini bildirmektedir.

⁵ Kırzioğlu M. Fahrettin, Kars Tarihi, I. cilt, s. 370.

⁶ Ani'den ayrılırken Kars Halkevi Başkanlığı büyük bir anlayış göstererek buraya bir tahta kapı yaptırdı ve eserlerin emniyetini temin etti.

Ağustosta başlamış, en son güne kadar devam etmiştir. Büyük Katedral ile Me-nuçehr Camii arasında, Kale kapısından İçkale'ye giden yolun solunda Arpaçay istikametine doğru bir sıra tepecikler dik-katimizi çekmişti (Resim 8). Bunlardan en yüksek olanının yamacında bir kaç yıl önce çökmek suretile hasıl olan kuyu ağzı-na benzer, taşla örülü bir çukur görül-mekte idi (kroki 3). Kuyunun solundan bir yarma ile çalışılmaya başlanmış ve 1 m derinlikten itibaren pek çok maden cürû-funa rastlanmıştır. Daha derinlere inilince kademeli taş dolaylar üzerinde bol mik-tarda maden cürûfu görülmüştür (Resim 9). Daha derinlerde ise cürûfun ufaldığı ve toprakla karışarak toz haline geldiği mü-şahede edilmiştir. Tepeden 2,25 m aşağıda bir başka cins taştan yapılmış kemerler (tonoz) ve bunların dayandığı muntazam duvarlar meydana çıkınca burasının bir hamam ve geniş kuyu ağrız gibi görünen yerin tepesi delinmiş bir halvet olduğu an-laşılmıştır⁷. Hemen bunun mütenazırın-

⁷ Ani'de şehrin doğusunda Gregor Honentz kilise-sinin yakınında de bir hamam bulunduğu mâlûm-dur. Plâni ve bazı özellikleri bakımından tarafımızdan keşfedilmiş olan hamama çok benzeyen bu binanın plâni için bk. Josef Strzygowski, Die Baukunst der Armenier und Europa, cild II, S. 864 Resim 817. (Plân 2) Bu hamamın Ani harabeleri içindeki yeri St-ryzowski'yi eser S. 64'deki plânda 7 numarada; K. J. Basmadjian, Les Inscriptions Arméniennes d'Ani ..., Figure 33'de 18 numarada gösterilmiştir (Plân 1).

Strzygowski'nin bu hamam hakkında verdiği bil-ginin önemli yerlerini yukarıki eserde S. 864 v. d. dan aynen alıyoruz: "In Ani sind Reste eines Bades in der östlichen Stadtecke über dem Arpatschai erhalten, die ich bisher unbesprochen liess. Abbildung 817 zeigt den Grundriss nach Alischan, "Schirak", Seite 82. . . . . Die Arme sind durch starke Mauern von vierquadratischen Eckräumen getrennt, die ebenfalls von Kuppeln überdeckt sind . . . . Der Eingang ist von einem Kreuzarm aus, in einem andern führt eine Seitentür zu zwei rechteckigen Nebenräumen . . . .

Mit den Bauformen, die wir bisher in Armenien kennen lernten, hat die Ruine (Abb. 817) nichts zu tun. Sie dürfte wohl auch jüngerer Ursprunges sein, wenigstens deutet die Zeichnung Alischans in den Zwickeln der Eckkuppeln eine Konstruktion an, die auf Zellenverband (Stalaktiten) schliessen lässt. Abich, der den Bau 1844 im Grundriss aufnahm ["Aus Kau-kasischen Ländern" I, S. 196], spricht dennauch von souterrainartigen, unter einem Trümmerhügel beg-

da meydana çıkan halvetler arasındaki ke-merlerden ve avludan dolgu toprağının boşaltılması uzun sürdü. Bu çalışmaların sonunda bir iç avlu etrafında sıralanmış mütenazır dört halvet ortaya çıktı. (Plân 1). Bunların her birinde ayrı ayrı iyi korunmuş dörder kurna ve bunlara inen su yolları meydana çıkarılmıştır (Resim 10, 11, 12, 13,14). Halvetlerden yalnız birisi-nin kubbesi oldukça iyi durumda, diğer üçü ise tamamen çökmüş haldedir. İyi ko-runmuş kubbenin dış kısmının sıcakın kaybolmaması için cürûfla örtülmüş ol-ması ve kubbe taşlarının gayrimuntazam şekilde bulunuşu ve kubbenin en yukarı-dan küçük şekilsiz taşlarla kademeli ola-rak inişi dikkati çekmiştir. Binanın üstü-nün ve kubbelerin kalınca bir toprak taba-kasile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Her halvete duvarlar arasından inen, pişmiş topraktan, birbirine geçme ince su boruları yukarıda daha kalın bir ana borudan tak-sim edilmektedir. Halvet kapıları, Selçuklu üslûbuna uygun şekilde, kemerli taştan o-lup halvet aralarında tonozlar bulunmak-tadır. (Plân 1, Resim 10, 11, 13). Tonozun köşelerinde konkav taşlardan simetrik mu-karnas süslemeler son derece itinalıdır (Resim 12, 13). Halvetlerin boyu 3,30, yüksekliği 5,5 metredir. Buna göre hama-mın kapladığı saha oldukça geniştir. Ha-mamın üstü ve etrafındaki tepeler başka yerlerden getirildiği anlaşılan topraklardan hasıl olmuş yığınlardır. Zira bu topraklar içerisinde alındıkları yerlerden karışıkları anlaşılan çeşitli keramik parçaları vardır. Bunlar arasında prehistorik devirlere ait

rabenen inneren Räumen eines ebenso geschmackvollen als zweckmässig angelegten Bades in arabischem Stile. Trotzdem nennen Inschriften als Erbauer des "Bade-hauses" denselben Tigran Honentz, der 1290 bis 1215 die Gregorkirche daneben gebaut hat. Es war das sein väterliches Sommerbadehaus, das er den Kloster schenkte, damit es davon eine Einnahmsquelle habe".

Strzygowski, yukarıki eserinde S. 865'te Ani'de Pazaryeri yakınında bir başka hamamın varlığından da şu şekilde bahsetmektedir: "In der gleichen Inschrift wird auch noch ein anderes Badehaus in der Nähe des Marktplatzes der Stadt erwähnt." Bu ikinci hamamın 1965 yılı kazılarında ortaya çıkardığımız hamam ile aynı olup olmadığı ileriki yıllardaki çalışmalarda ay-dınlanacaktır.

olanlar bulunduğu gibi sonraki çağlara ait sırlı, sırsız parçalar ve sikkeler de görülmektedir⁸. Hamamın giriş, ısıtma ve soyunma yerleri, suyun giriş ve çıkış yolları gibi lüzumlu kısımlarının ileriki çalışmalarda meydana çıkması kuvvetle muhtemeldir. Bugünkü ha lile hamamın XII nci yüzyıla ait Selçuklu üslûbunda bir Türk yapıtı olduğunu söylemek pek hatalı sayılmamakla beraber kesin tarihlemeyi daha sonraya bırakmak lâzımdır.

3 — Hamamdaki çalışmalar devam ederken 2 Eylülde İçkale'nin Bostanderesine bakan eteklerinde, dış surların önünde (kroki 3, resim 15, 16) çalışmalara başlandı. Tepenin Bostanderesi tarafındaki İçkale surları ile dış surları arasındaki yamaçlarda yapılan toprak üstü incelemelerde ele geçen keramik parçaları ümit verici olduğundan sondajlara başlandı ve hüyükün sonraki yapıtlarla bozulmamış yerlerinden birisi olması dolayısıyla sondaj için bu yer uygun görüldü. Toprak üstünde görülen küçük taşlarla çevrelenmiş bir saha kazılarak 4 × 3 × 2 metre ölçüsünde bir tranşe açıldı. Burada 1,40 m derinlikte büyükçe bir binaya ait olduğu anlaşılan odaların taş duvarları ortaya çıkarıldı. Bu seviyede içiçe geçmiş durumda, yer yer çatlamış ve bazı tarafları da kırılmış iki tandıra rastlandı. (Resim 17,-

⁸ Hamamı örten toprak yığını içinde bulunan keramiğin dakik bir etüdü yapılınca hamamın inşa tarihi hakkında her halde daha iyi bir fikre varılabilir. Bu buluntular arasında, görülen ve şimdiye kadar "el bombası" (hand grenade) olarak tanımlanmış olan sfero-konik kapların civa kabı olduğu ileri sürülmüştür. (Bu hususta son olarak bk. Richard Ettinghausen, The Use of Sphero-conical Vessels in the muslim East (Journal of Near Eastern Studies, vol. XXIV, 1965, s. 218-229). Bu konuda bir etüdü olduğunu bildiğimiz Mehmet Önder bu çeşit kaplar hakkında bize şu bilgiyi verdi: "Bu eserlerin el bombası olmayıp, birer terazi ağırlığı olduğu kanısındayım. Zira bunların ağırlıkları 1, 1/2 nisbetindedir. Eksik vezinli olanların içlerine kurşun akıtmak suretile vezinleri tamamlanmakta, üstelik bunlar ayar (ölçü)'lara bakan makam (muhtesib)'lar tarafından damgalanmaktadır. Bunların bazılarının dış yüzeyleri sırlanmaktadır (bk. Konya Müzesi Çini Eserler Seksiyonu). Bu konuda etraflı bir yazı hazırlamak üzereyiz.,,

18). Tandırların ağız kısımları daha fazla kırık. Birinci sondaj yerinden 20 metre kadar güney batıda açılan 3,5 × 4 m ölçüsündeki ikinci bir kazı yerinde ve 1,40 m derinlikte bir binanın iki odasına ait duvarlar ve bir kapı ortaya çıkarıldı. Burada da taban seviyesinde (ağız çapı 50 sm) bir tandıra rastlanmıştır (Resim 19). Tandırın içinde toprakla karışık çeşitli renklerden sırlı ve sırsız pek çok keramik parçaları bulunmakta idi. Odalardan birinde çeşitli renklerden sırlı ve sırsız kap parçaları görüldü. Duvarlar muntazam örülmüş iri taşlardan büyük bir maharetle yapılmıştı. Açılan kısımlarda yukarıdakilerden başka kalın kenarlı daha bir çok tandırlara da rastlanması dikkatimizi çekmiştir. Tandırlar toprak tabana ağızlarına kadar gömülmüş vaziyette idi. Bunların hava delikleri taban hizasına kadar uzanmaktadır. Zeminde bir miktar da birbiri içine geçmiş vaziyette büyük küpler bulunmuştur. Aynı sahada kazıların en verimli neticesi tandırlarla birlikte bir çok parçalar halinde ele geçen büyük küp olmuştur. Tandırlar açık kırmızı renkte olup halen bugün Ani köyünde kullanılan tandırlara tamami benzemektedirler. Büyük küp ise koyu kırmızı renkte ve cilâlıdır. Küpün boyunun gövdeye yaklaştığı kısımda dar bir şerit halinde dairevi süsler bulunmaktadır. Küpün karın kısmında 4 sm enindeki bir şerit üzerinde kabartma halinde stilize edilmiş çeşitli süs motifleri görülmektedir. Bunlar hayvanlar, kuşlar, nebatlar ve geometrik şekillere dayanan seri halindeki kabartma süslerdir (Resim 20). Bunlara benzer, fakat başka sahneleri ihtiva eden daha pek çok perakende parçalar köylülerden de satın alınmıştır⁹.

Güneybatı istikametinde gelişen çalışmaların sonunda 3 m derinlikte, taş duvarlar arasında yine kısmen düzgün taş-

⁹ Kılıç Kökten'in 1942 yılında İçkale'de yaptığı bir sondajda, derinde "insan ve ağaç kabartmalı küçük kırmızı boya astarlı bir çanak parçası" bulunmuştur. Bunun bir benzerinin aynı yere yakın bir yamaçta ele geçtiği bildirilmektedir. (Belleten 32 s. 670).

larla kaplı başka bir zemine rastlandı. Burası büyük binanın tabanı altında ikinci bir yapı tabakasını andırmaktadır. Bu husus ileriki çalışmalarda daha iyi anlaşılabilir.

İhtiyat kaydile şunu işaret etmek isterizki birinci tabakada tandırların çokluğu ve şekilleri Patnos'ta Değirmen-tepe'de birinci tabaka olarak adlandırılmış ve Urartu devrine ait büyük bir sarayın üzerinde bulunmuş Tandırları andırmaktadır. Ani'de bulunan bu seri halindeki stilize hayvan motifleriyle süslü küp te bu nisbi tarihlenmeyi teyit etmektedir. Nitekim Patnos'ta Değirmen-tepe'de birinci tabakada bu teknik ile yapılmış ve karın hizasını

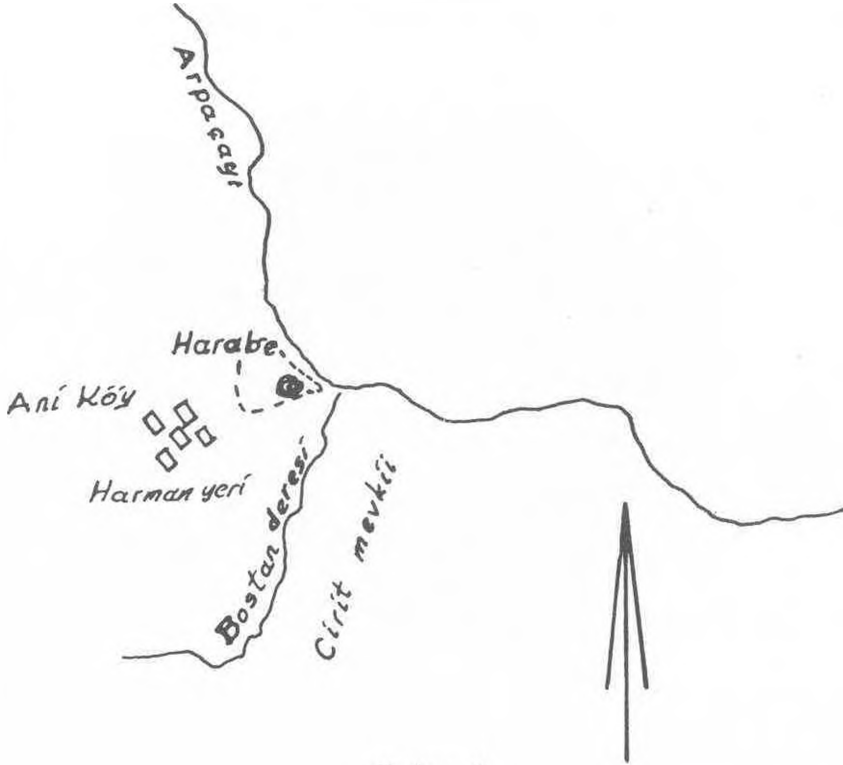
çevrelemiş süsleri ihtiva eden büyük bir küp bulunmuştur. Küplerin üzerine henüz yaş iken baskı tekniği ile yapıldığı anlaşılan bu nevi süslemenin merkezi Ani'de veya Ani'ye çok yakın bir yerde olsa gerektir. Ani'de bir önceki yıl çalışmış olan kazı heyetine bu neviden çeşitli motifleri ihtiva eden başka başka kaplara ait parçalar teslim edilmiştir. Bu tip eserlere Erzincan'da Altın-tepe'de Urartu çağında rastlanmamış olması bahiskonusu eserin zikrettiğimiz tarihe düştüğüne bir işaret olarak alınabilir. Bu çeşit kapların Urartu devrinin sonuna veya Urartu devrini takip eden bir çağa tarihlenebileceğini şimdilik ihtiyatla kaydetmek isteriz.

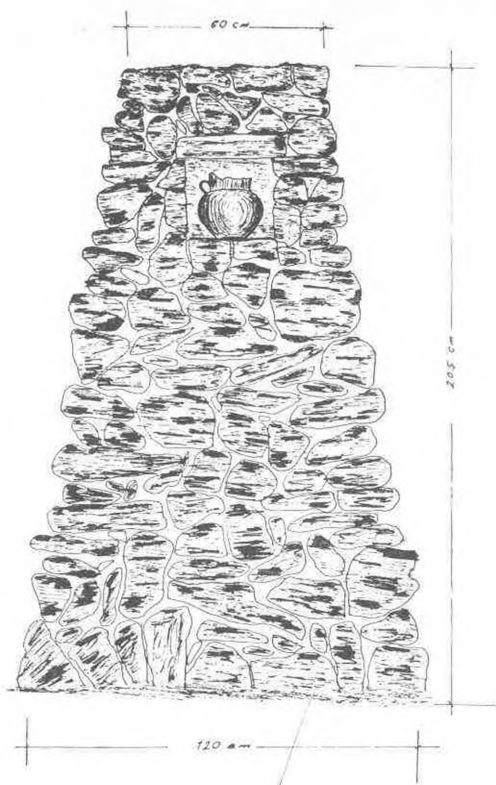

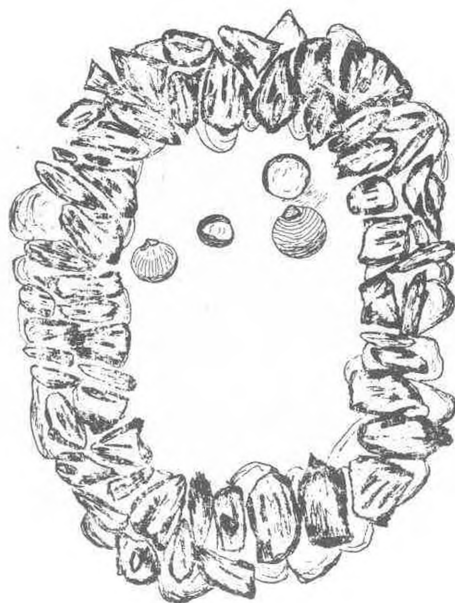
Harita : 1

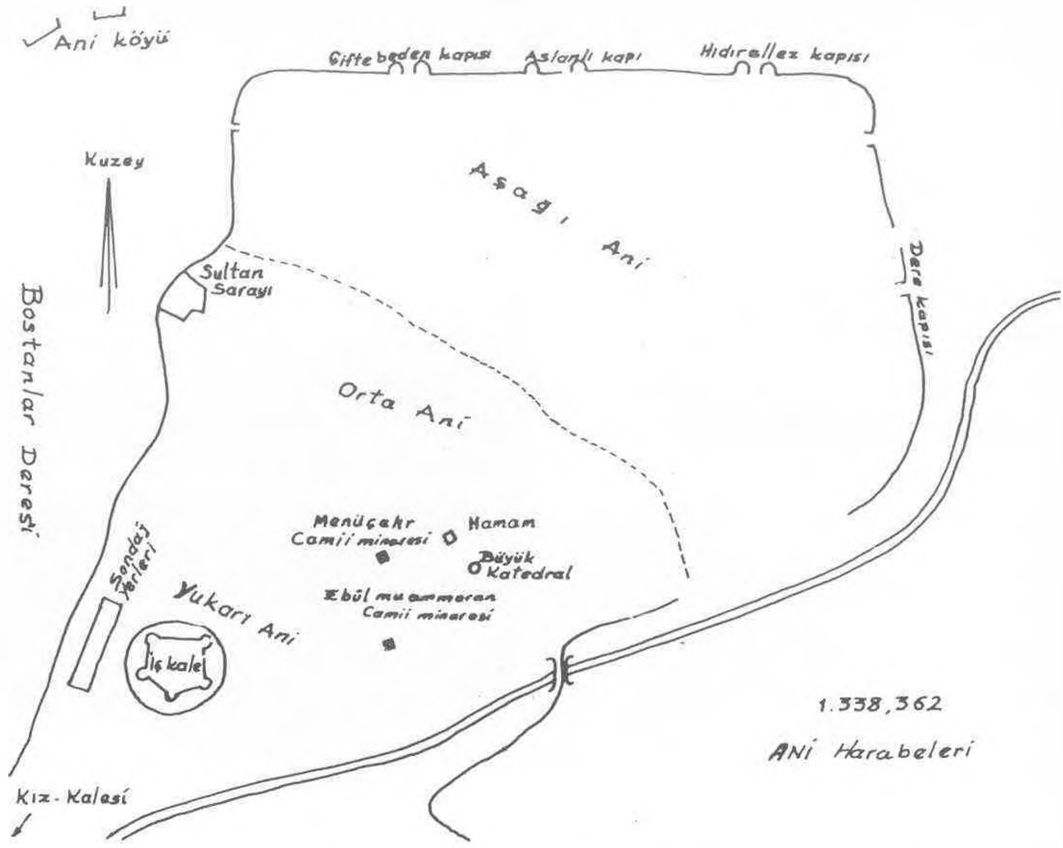
Harita : 2

Kroki : 1

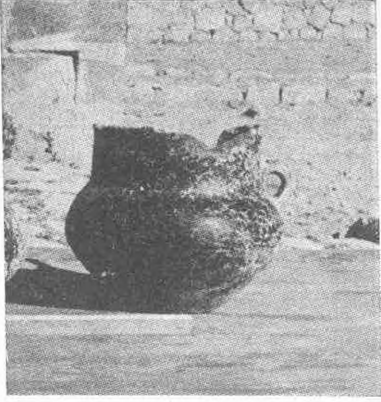
Kroki : 2

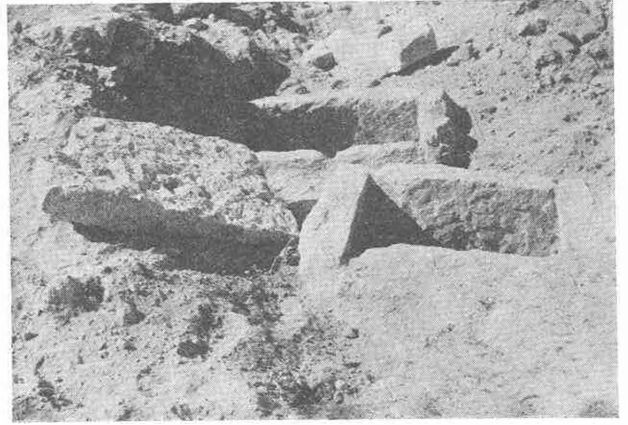
Kroki : 3

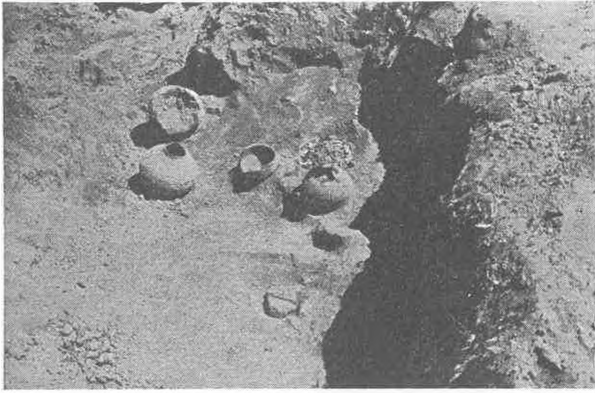
Res. 1

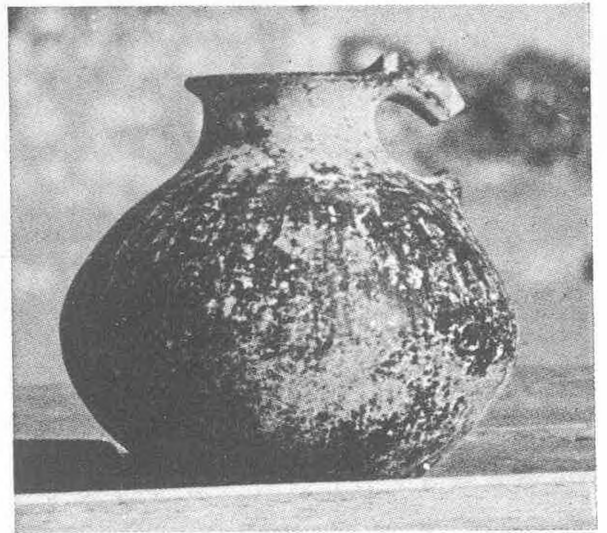
Res. 2

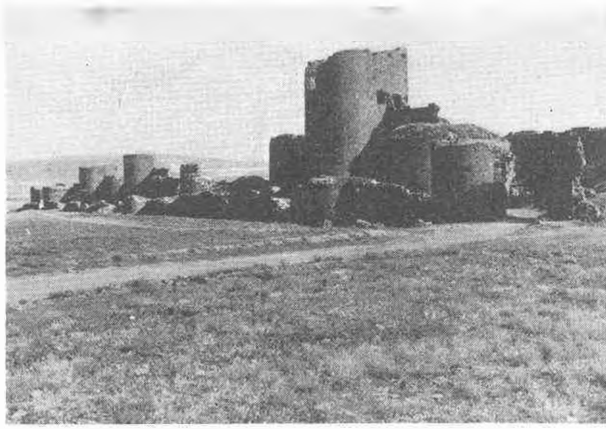
Res. 3

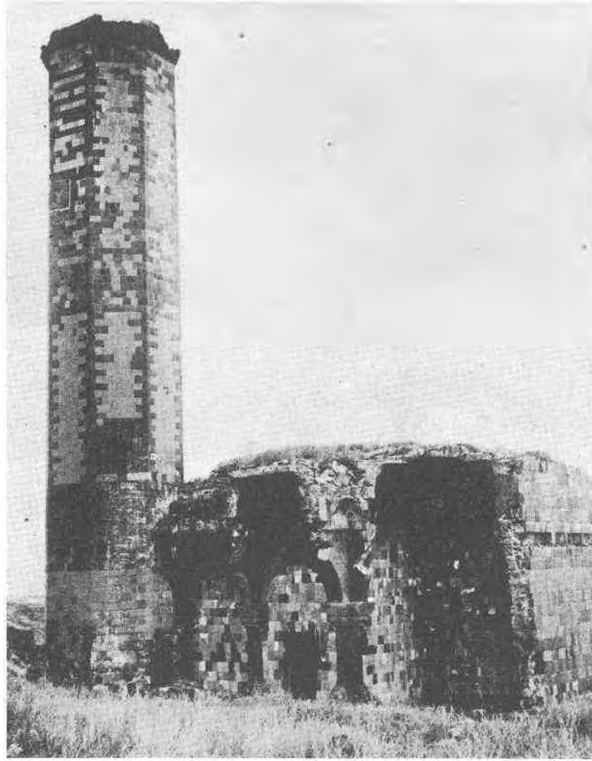
Res. 4

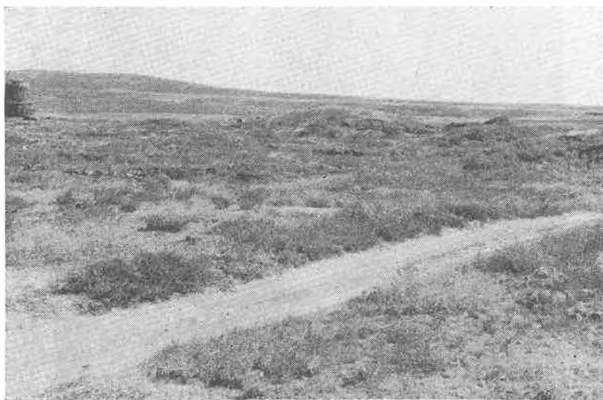
Res. 5

Res. 6

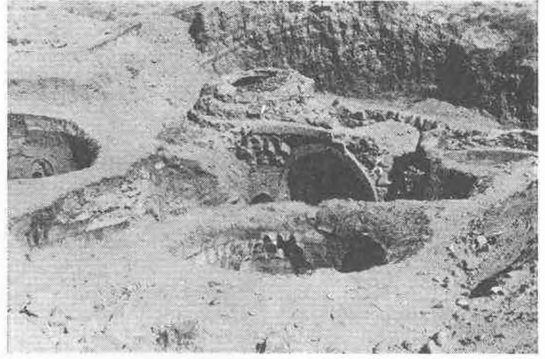
Res. 7

Res. 8

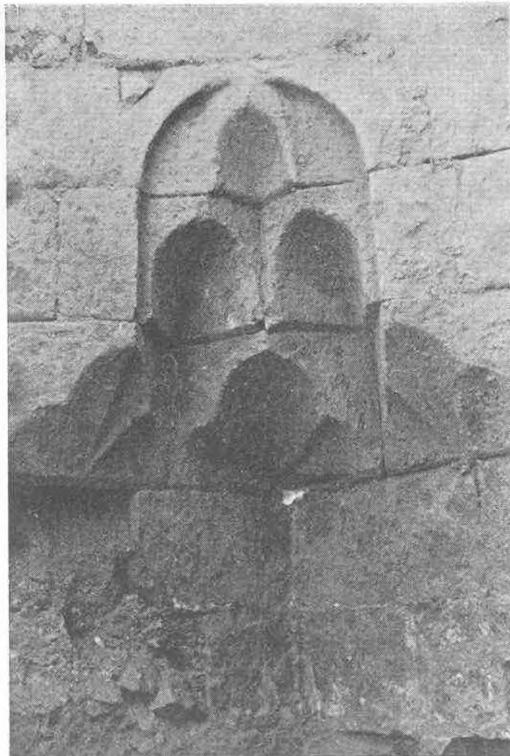
Res. 9

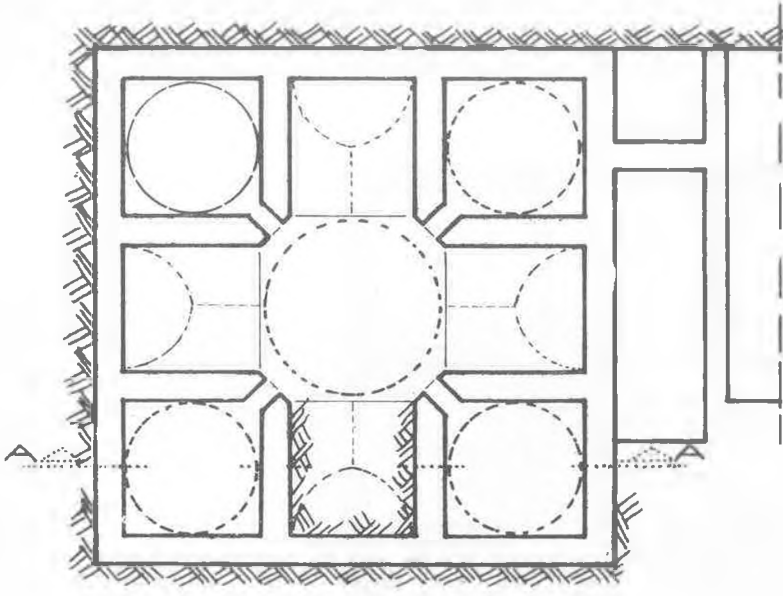
Res. 10

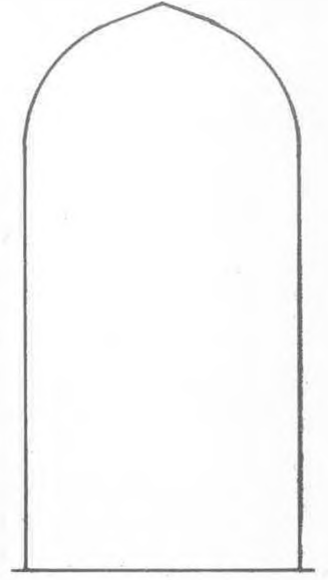
Res. 11

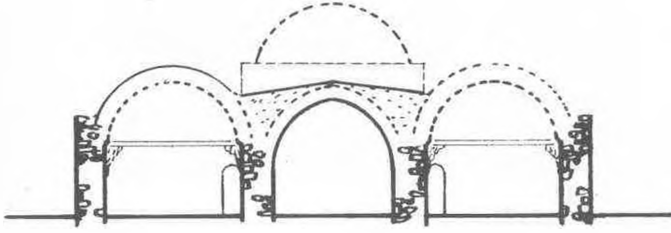
Res. 12

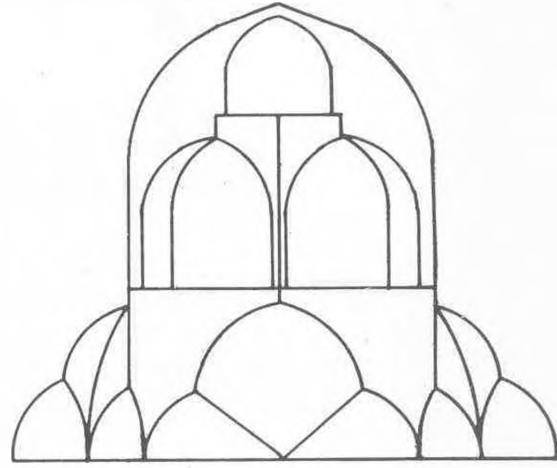
PLÂN ÖLÇEK 1/200

Kabin giriş kapısı ÖLÇEK 1/20

A A KESİTİ ÖLÇEK: 1/200

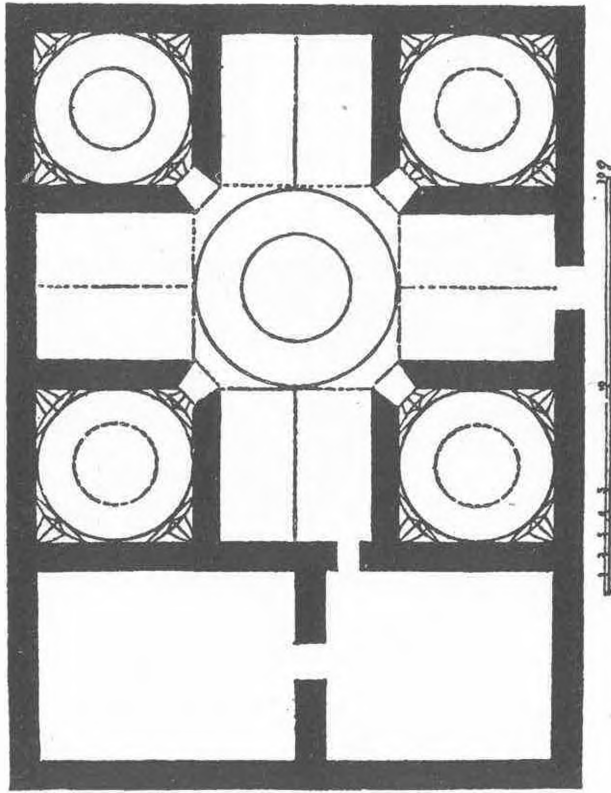

Kabin köşe motifi ÖLÇEK 1/20

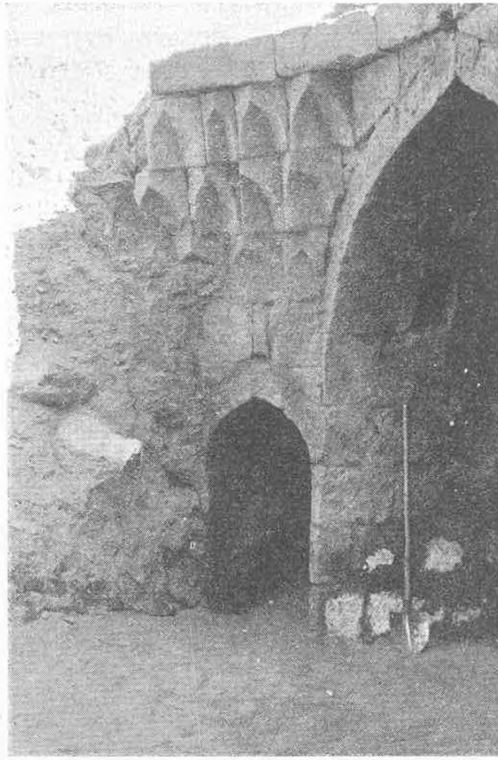
ANİ KAZISINDA ORTAYA ÇIKARILAN SELÇUKLU HAMAMI

Plân : 1

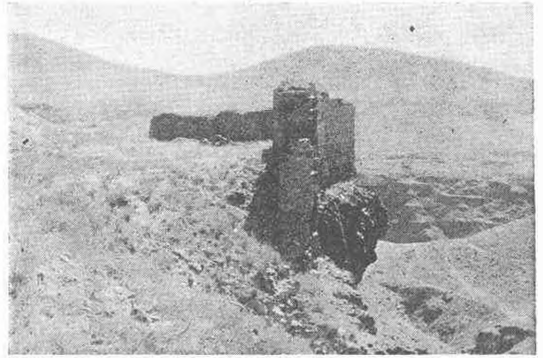
Plân : 2

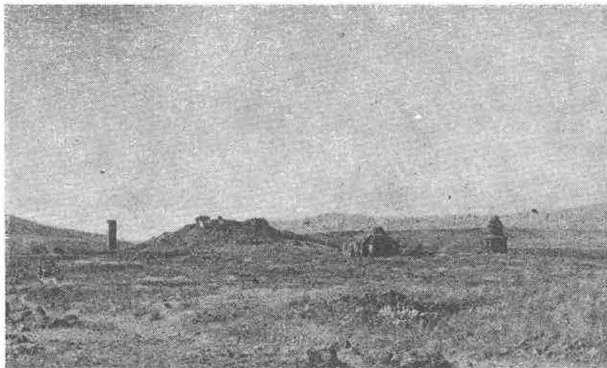
Res. 13

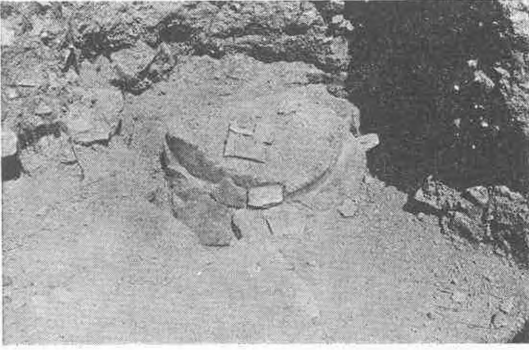
Res. 14

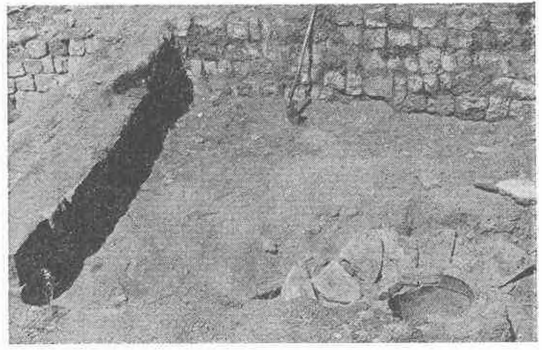
Res. 15

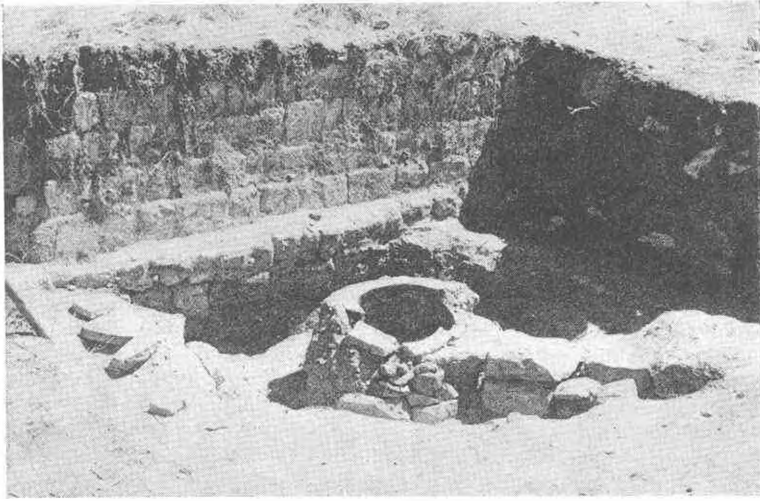
Res. 16

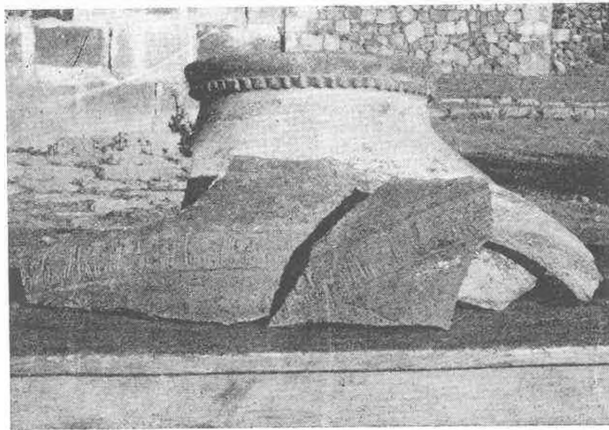
Res. 17

Res. 18

Res. 19

Res. 20

ADILCEVAZ'DA İKİNCİ MEVSİM KAZILARI (1965)

Prof. Dr. EMİN BİLGİÇ - Doç. Dr. BAKİ ÖĞÜN

1964'te Prof. Emin Bilgiç ve Doç. Baki Ögün tarafından başlanılan ve neticeleri haber halinde *Anatolian Studies* XV, S. 27-29 da bildirilen, geniş bir rapor ve mukayeseli tetkik halinde *Anatolia VIII*'de "1964 Adilcevaз Kef Kalesi Kazıları-Excavations at Kef Kalesi of Adilcevaз, 1964" başlığı altında yeni neşredilmiş olan Adilcevaз kazısına 1965'te de devam edilmiştir. Bu sefer de kazı, 1959'dan beri, Doğu Anadolu'da kazılar ve araştırmalar yapmakta olan Ankara ve İstanbul Üniversiteleri öğretim üyelerinden kurulu Van ve Çevresi Kazı Hey'eti'nden Prof. E. Bilgiç ve Doç. B. Ögün tarafından yürütülmüştür. Haziran sonundan Ağustos ortasına kadar devam eden bu kampanya Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Rektörlüğünün, kısmen de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin desteği ile yapılabilmektedir.

Adilcevaз'ın 6 Km. kuzeyinde bulunan Kef Kalesi'nin hüyük şeklindeki en yüksek kısmının güneye bakan yamacında geçen yıl A çukuru, bunun 25 m. kadar kuzeyinde de B çukuru açılmışlardı. Bu mevsimin ilk buluntularına göre 10 × 20 eb'adında açılmış olan A çukuru, güney tarafı hariç üç yönde, ve 20 × 30 boyutunda açılmış olan B çukuru kuzey ve batı istikametlerinde genişletilmek suretiyle çalışmalara devam edilmiş, bütünü düz daha doğrusu düzlenmiş bir zemin veren B çukuru takriben 30 × 30 ve teraslı bir vaziyet arzeden A çukuru 25 × 25 eb'adında birer geniş çukur halini almış, aynı zamanda böylece her ikisi

birleşerek bir tek çukur durumuna girmiş bulunmaktadır. B çukuru güneyinde ve A çukuru kuzeyindeki takriben 2.50 m. kalınlığında olan aynı bir duvarla iki çukur birbirinden ayrılmaktadır. Duvarın A çukuru tarafı teraslı ve bu tarafta odanın tabanı hayli alçakta olduğu için güney yüzünün sıvaları tamamiyle sağlam vaziyette açığa çıkarılmıştır. Kuzey tarafı, seviye yüksekliği sebebiyle henüz sıvayı belirtecek şekilde ortaya çıkarılmamıştır.

1964'te güneydeki 1 ve onun kuzeyindeki 2 No: lu odaları açılmış olan A çukuru'nun bu yıl daha kuzeyde, odanın kuzey duvarına bitişen 3 No: lu odası da açılmağa başlanmıştır. 2.60 m. genişliğindeki 1 No: lu odanın doğusunda bulunan birinci kabartmalı taş blok ve ortasında çok parçalanmış olarak bulunan ikinci kabartmalı taş bloka ilâveten aynı odanın bu yıl açılan daha batı tarafında üçüncü kabartmalı blok (Lev. I) meydana çıkarılmıştır. 2.45 cm. genişliğindeki 3 No: lu odanın batısında ise dördüncü ve daha doğusunda beşinci taş blok elde edilmiştir. Kazıya, kalenin en yüksek noktasını teşkil eden hüyükün güney yamacında A çukuru ile başlamamıza âmil olan daha güneye yuvarlanmış ve meydanda duran çok silinmiş blok da (Burney, AS VIII, 1958 S. 217, Fig. 3, Pl. XXXIV a), sayılacak olursa bunların sayısı şimdilik altıya yükselmektedir.

A ve B çukurlarındaki çeşitli belirtilerle büyük bir yangın neticesinde harap olduğu anlaşılan bu yerde A çukurundaki 1 ve 2 No: lu odaların güney duvarları, bu yangın yüzünden kitle halinde iyice güne-

ye meyletmiş ve kitle halinde kızışmış veya yer yer kararmış haldedir.

Saray olduğu tahmin edilen büyük bir yapıya ait olan depo odalarının batı yönündeki üçüncü duvarları bulunmuş, ayrıca 3 No: lu odanın batı duvarında bir giriş yeri tesbit edilmiştir. 1 ve 2 No: lu odaların arasındaki duvarda, odanın batı duvarından itibaren 2 m. kadar doğuda 2 m. den fazla genişlikte bir geçit yeri bulunmuş ve iki odanın böylece birbirine bağlandığı görülmüştür. 1 No: lu odanın içindeki pithos'lar sırasının toprak altında devam ettiği müşahede edilmiştir. 1 No: lu odada geçen yıl iki sıra halinde 5'er küp dizisi meydana çıkarılmış iken bu yıl doğu duvarına varılmayan bu odada 20'şerden 40 adet olmak üzere iki küp dizisi meydana çıkarılmıştır. Bu odanın açılan hali ile boyu 25 m. den fazladır (Lev. II).

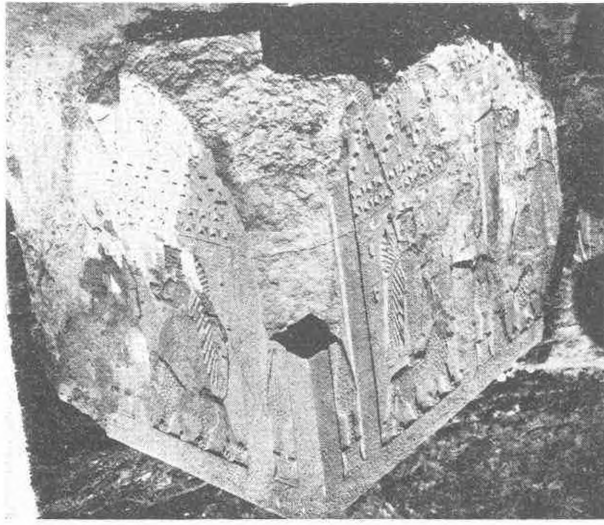
6 m. genişlikte olup batı duvarına varılmış ve doğuya doğru da 20 m. den fazla açılmış olan 2 No: lu odada batı duvarından doğuya doğru 5 m. ileriden itibaren üç dizi küp sırası başlamaktadır. Bu yıl bunların 11'erden 33'ü meydana çıkarılmıştır. Doğü duvarı henüz bulunamamış olan bu odadaki küp sıralarının da doğuya doğru devam ettikleri görülmüştür.

3 No: lu odanın derinliklerinde de iki dizi pithos olduğu anlaşılmış, fakat bu küpler kazılan seviyeden daha aşağıda bir seviyede bulduklarından henüz ortaya çıkarılamamışlardır. Bütün bu küplerin hemen hepsinin üzerinde çivi yazılı muhteva işaretleri vardır.

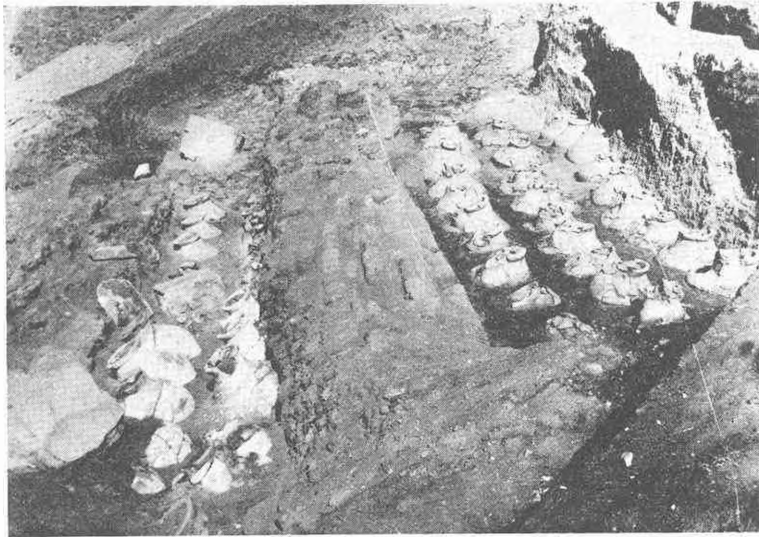
AS XV, S. 28 de tahmin ettiğimiz gibi bu sene meydana çıkarılan bloklardan bunların dört yüzünde de aynı kabartmaların

bulunduğu sabit olmuştur. Bütün bloklar $140 \times 140 \times 110$ cm. ölçüsündedirler. Bunlardaki kabartmalar, çatısı, çatı üstünde mazgal delikli siperleri ve bunlar üzerinde karşılıklı kartallar tasvir edilen, 2 katın pencereleri tersim edilmiş, iki yanlarda ve bir de ortada olmak üzere üç kulesi bulunan bir müstahkem konağı ve onun önünde karşılıklı iki aslan üzerinde iki tanrıyı ve bunların önünde ve arkasında kuleleri teşkil eden paneller içinde mızrakları tasvir etmektedir. (Bk. Bilgiç-Öğün, *Anatolia VIII*, Fig. 2. deki restorasyon). Bu blokların üst kısımlarında tek satır halinde dört taraflarını çevirmiş olan çivi yazısından bu âbidevî yapının II. Rusa tarafından meydana getirildiği anlaşılmıştır. (*Bu kitabelerle küpler üzerindeki yazılar E. Bilgiç, kabartmalar da B. Öğün tarafından Anatolia IX da neşre hazırlanmıştır*).

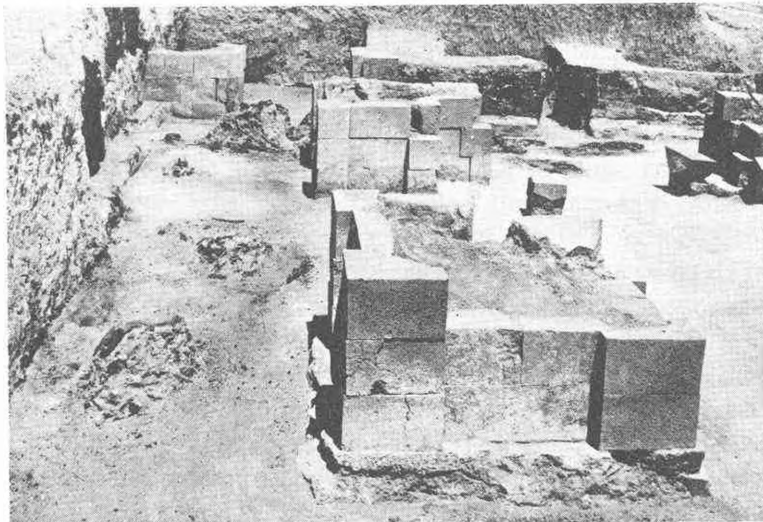
B çukurundan geçen yıl batıdan doğuya tek sıra halinde bulunan takriben 3.5×2.5 ölçüsündeki 4'er m. aralıklı fil ayaklarının güneyinde ve onlara paralel olarak tam geçen senekiler gibi 4 ayak daha meydana çıkarılmıştır. Kesme taşlarla yapılmış olan ve Karmir-Blur'da bulunanlara benzediğine işaret ettiğimiz bu ayaklar sarayın üst katını veya terasını ayakta tutmuş olmalıdırlar (Lev. III). Bunların kuzeyinde bu yıl, sarayın servis kısımlarını teşkil eden birbirine bitişik üç oda ve kuzey batısında muntazam taşlardan yapılmış bir giriş kısmı meydana çıkarılmıştır. Fil ayakları sahasının batısında nisbeten muntazam taşlarla ve kerpiçle yapılmış bir duvar, kısmen meydana çıkarılmıştır. Bu alâmetlere göre asıl sarayın, açılan B ve A çukurlarının batı ve batı-kuzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Levha : 1

Levha : 2

Levha : 3

1964 MÜSGBİ KAZILARI HAKKINDA KISA RAPOR

Doç. Dr. YUSUF BOYSAL

Millî Eğitim Bakanlığı adına Bodrum'un Müsgebi nahiyesinde başlayan kazılara bu sene de devam edilmiştir. Ekim ayı içinde yapılan ve Doç. Dr. Yusuf Boysal tarafından yürütülen çalışmalara Bodrum Müzesi Müdürü sayın Haluk Elbe, Fakültemiz fotoğrafçılarından bay Ali Madenlioğlu ve yedi arkeoloji öğrencisi katılmışlardır.

Başta Kaymakam Tevfik İmsel olmak üzere Millî Eğitim Memuru Osman Bilgin, arkeolog Fikret Ejder'e, gösterdikleri yakın ilgi ve yardımlarından dolayı ve ayrıca bizimle ilgilenmiş diğer müessese ve kurumlara, heyetimiz teşekkür etmeyi bir borç bilir.

Müsgebi'de bu sene yapmış olduğumuz kazılar, geçen sene olduğu gibi, daha ziyade Miken devri nekropolüne inhisar etmiştir. Çalışma sahamızı teşkil eden üç bölgeden, Hasan Canbakan'ın palamutluğunun batı tarafını sınırlayan yol üzerindeki A bölgesi ile aynı tarlanın Doğu tarafında bulunan C bölgesinde, 13 mezar tesbit edilmiş ve açılmıştır. Bunlardan A bölgesinde bulunanlar şekillerini kısmen koruyabilmişler, C bölgesindekilerin ise, zamanla toprak kayması yüzünden bilhassa üst kısımları tahrip olmuştur.

Bu mezarlarda, 1963 yılında yapmış olduğumuz çalışmalarda tesbit ettiğimiz gibi, hem yakma hem de gömme gibi iki adetin mevcut olduğunu tahmin ediyoruz. Fakat hemen ilâve edelim ki, çalışmalarımız esnasında kab içinde yanmış kül ve kemiklere raslamadık. Ancak yer yer tesbit edilen kül izlerine ve bazı mezar-

larda çok az kemik bulunmuş olmasından dolayı bu sonuca varmış bulunuyoruz.

Bu sene, üzerinde çalışmakta olduğumuz Miken nekropolünün sahiplerine ait iskân yerinin bulunması için de gayret sarfettik ve iskân için bölgedeki müsait yerleri gözden geçirdik. Bütün araştırmalara rağmen, civarda iskân ile ilgili olabilecek herhangi bir kalıntıya raslamadık. Bu duruma göre, Miken devri iskânı ile ilgili olarak, şu ihtimaller akla gelmektedir. Üzerinde çalıştığımız nekropol'ün sahipleri, ya eski tunç devri sakinleri gibi, sahile doğru uzayan bahçelerin olduğu yerde oturuyorlardı ve onların kalıntıları gibi toprak altında kaldı, yahut da bölge ikliminin kışları mutedil olmasından dolayı, meskenler çitten ve ahşaptan idi ve bunun için kalıntılar zamanımıza kadar intikal edemedi. Mamafih ileride yapacağımız çalışmalarla bu ihtimaller üzerinde durarak bir sonuca varmak belki mümkün olacaktır.

Bu sene açtığımız mezarlarda ele geçen bazı buluntular İ. ö. 1400 tarihinden daha eskiye gitme istidadını göstermektedirler. Bu bakımdan Müsgebi mezarlarının tarihi Miken kronolojisi içinde oldukça eskiye gitmekte ve bu da bölgenin tarihi için ayrı bir önem taşımaktadır.

Müsgebi mezarlarının diğer bir özelliği de mezar adedinin fazla ve buluntularının zengin olmasıdır. Bu güne kadar tesbit ettiğimiz 40 kadar mezardan 150 ye yakın sağlam vaziyette Miken kabı ele geçmiştir. Bu bakımdan Müsgebi buluntuları, Miken buluntularının geçirdikleri istihaleye dayanan Furumark'ın kronolojisini

teyit yahut tadil hususunda söz sahibi olacakları kanısındayız.

1. *Kotyle*. Yük. 15,6 cm; ağız gen. 12 cm. Kulpun bir tanesi kırık ve gövdede yer yer atmalar görülür. Hamur kiremit renginde, satıh açık deve tüyü, desen kahve rengindedir. Gövdede ince boya çizgiler ve bandlar. Omuzda, kulplar arasında, ast subay rütbe işaretlerine benzeyen süsler.

Kabın omuzunda ve alt kısmında (kaidede) hafif dış bükeylik var ve bu özelliklerden dolayı bu buluntuyu Miken'in III A veya B safhasına vermek mümkündür. (Furumark, *The Mycenaean Pottery* (bu yazıda kısaltılışı, Furumark), fig. 12, Nr. 94.

2. *Üzengi kulplu kab*. 34 Nr. 1 mezarda bulunmuştur. Sağlamdır. Yük. 10 cm. dir. Hamur deve tüyü, astar krem rengindedir. Gövdeyi saran kahve renginde boya çizgi ve bandlardan başka omuzda yarım daireye benzeyen helezoni süsler. Yalancı boyunun iki tarafından üzengi sapına benzeyen kulplar. Ayrıca emzik şeklinde mayinin doldurulması ve boşaltılması için emzik şeklinde ağız vardır.

Bu şekildeki kablar Miken vazoculuğu için karakteristik ve geçirdiği değişiklik bakımından tarihlenmeleri de kolay olmaktadır. Gövdenin küre şeklinde olması bakımından bu kabı Furumark kronolojisine göre Miken'in III A 2 (1400-1300) safhasına tarihlenmek mümkündür.

3. *Amphora*. 34 Nr. 1 mezarda bulunmuştur. Satıhda yer yer atmalar görülürse de sağlam bir kabdır. Hamur ve satıh

açık deve tüyü, desen kahve rengindedir. Kabın alt ve karın kısmında boya çizgi ve bandlar vardır. Omuzda paralel dikey çizgiler. Omuz üzerinde yatay üç kulp vardır.

Kab profil bakımından Miken'in II B veya III A safhalarına tarihlenmesi icabetmektedir.

4. *Amphora*. 36 Nr. 1 mezarda bulundu ve sağlamdır. Yük. 35 cm., gen. 29,5 cm. dir. Hamur kiremit renginde, satıh koyu krem rengindedir. Gövde üzerinde boya çizgi ve bandlar, omuzda balık pulu tezyinatı vardır. Boyun kahve renginde boyanmıştır. Omuz üzerinde dikey vaziyette oturmuş üç kulp, kulpların üzeri balık sırtı şeklinde olup alt kısımların çıkıntılar vardır. Tezyinat, fazla yıkama ve fırçalamaya dayanmadığı için, kabın üzerindeki kreçlenmiş toprağı tamamen temizlemek mümkün olmadı.

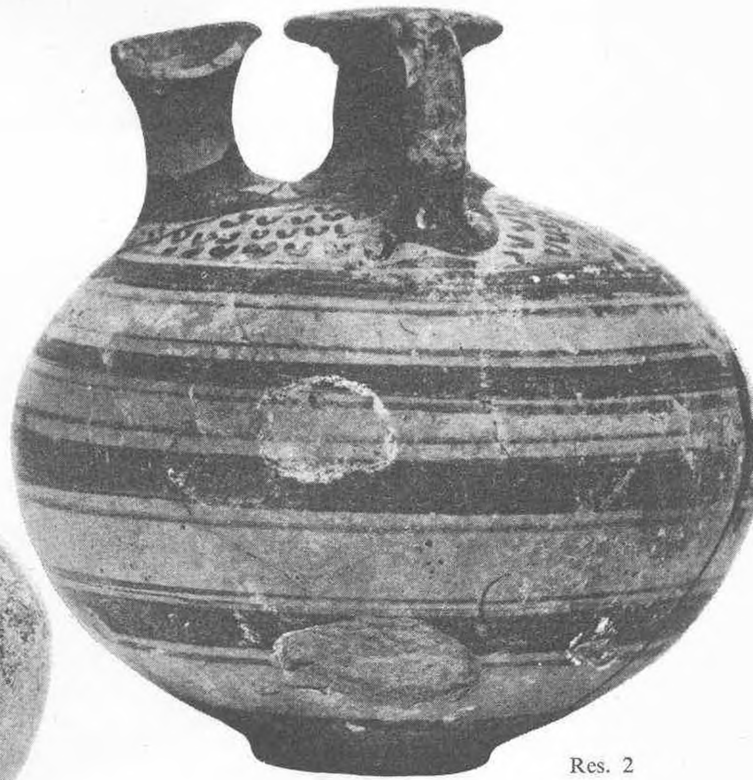
Kabın, karnının genişçe olması ve profilin gösterdiği şekil bakımından Miken'in III A (1425-1300) safhasına tarihlenmesi mümkündür. (Furumark, fig. 3, Nr. 19).

5. *Üç ayaklı gövdesi delikli kab*. 32 Nr. 1 mezarda bulunmuştur. Ayağının birisi kırıktır. Yük. 9 cm. ağız gen. 6.8 cm. dir. Hamur açık gri renktedir. İnce bir işçilik göstermez.

Gövdenin şekli, üzerindeki delikler ve ayaklar bakımından tipik bir Miken kabıdır. Delikli olmasına bakılırsa süzgeç gibi kullanılmış olması gerekir. 32 Nr. 1 mezarda bulunduğu göre, diğer buluntuların yardımıyla Miken'in III A safhasına tarihlenmek mümkündür.

Res. 1

Res. 2

Res. 3

Res. 4

Res. 5

THIRD CAMPAIGN IN THE MONASTERY OF ST. BARLAAM

Djobadze, Prof. Dr. Wachtang

Under the auspices of the University of Utah, we were able to continue the excavations of the Monastery of St. Barlaam on Mount Casios. The work began on the 15 th of July and continued until the 28 th of August. At the excavation site, the Turkish government was represented by the director of the Museum of Karaman, Mr. Abduraman Erdal. The architect was Mr. Nuri Ödekan from the Technical University of Istanbul. Both members proved to be extremely helpful in process of our work.

The plan of the work was to continue the excavation in the northern section of the *mandra* along the main wall from west to east, and finally to reach the southern area between the Basilica and the southern wall.

At the beginning of the work, after freeing the small compartments arranged along the northern wall from accumulated debris, it became evident that the medieval structures had been erected on earlier walls which had been constructed with evenly shaped rectangular blocks. The walls were not excavated but left unexamined at that time.

The excavation of the northern section (Fig. 1) of the *mandra* revealed nine rectangular, longitudinal chambers divided into two or three small compartments (north-south direction.) These compartments which display various degrees of irregularity are built by unevenly cut rectangular blocks of limestone ($0.34 \times 0.23 \times 0.15$ m) with an occasional application of marble spoils.

The surface of the walls in all of the chambers displayed traces of thin plaster painted in red or yellow. The red plaster was used for the floor pavement which in four instances still covers the whole surface of the floor. In the compartments numbered 7,9 and 10 we located small hearths of semi-cylindrical shape (the lower diameter 0.26 m, the upper 19 cm, height 23 cm, with a narrowing upper part (Fig. 2) The frontal flanks of the hearths are engraved with geometric patterns; one fragment displayed the head of a bull.

In seven instances the chambers were equipped with small irregularly shaped cylindrical cisterns of various sizes (1.35×1.15 m. to 1.93×1.35 m.) The interior surface of the cisterns was not covered with plaster but left unfinished which indicates they were used for the conservation or storage of food. From two of these cisterns, three small pitchers were recovered.

In the compartment immediately under the northern wall of the *mandra* we uncovered eleven storage jugs (height 0.77 to 0.91 m.) placed symmetrically in the east-west direction (Fig. 3.) All jugs, except one, were severely damaged by the collapse of the walls caused by a fire.

In the same compartment (north-west corner) we found the metal rims of two barrels which originally were embedded in shallow depressions. The storage jars contained small portions of charred grain, garlic, walnuts, and beans.

The small size of these monastic compartments indicates that each of these cells

was occupied by only one monk. Two larger chambers east of the Basilica were paved with fine gravel of 0.013 m. thickness and fine plaster of the same texture as on the floor of the Basilica, painted in dark red. In this particular place our findings did not reveal any direct indications as to the nature of these rooms.

The western front of the Basilica, comprising an area of 11.00 × 6.50 m, was paved with rectangular large blocks of limestone 0.15 m. thick. The south-western part of the same area contained five tombs.

The western section of the mandra appeared to be very promising. In the vicinity of the southern cistern we located two Doric drums (Fig. 4) built into the wall (in vertical and horizontal position.) The first one is 0.57 m. high, 1.20 m. in diameter; the second is 0.53 m. high, 1.16 m. in diameter (Fig. 5.) Both have circular dowel holes in the center (4 cm wide, 0.052 m deep) and twenty flutings (0.188 m wide.) The material used for the drums as well as for three fragments of a Doric frieze (Fig. 6) is an extremely fine grained limestone. Similar architectural fragments built into the walls were excavated at the very end of the previous campaign.

No direct evidence for the date of the Doric architectural parts was found, but for the present it appears that it could have been built at the same time as the Doric temple, excavated in the upper city of Seleucia Pieria (Antioch of the Orontes III, p. 33-34), between the end of the fourth century and the first century B. C.

In the northwestern section of the mandra in the exterior wall were incorporated two bases (Fig. 7) and one Corinthian Capital (Fig. 8) matching the Corinthian capital found in the previous excavation. It is evident that the two bases are of the same size and fine workmanship. The total height: 0.382 m; diameter of the lower torus 1.27 m; diameter of the upper torus 1.08 m. The plinthe is 1.26 m square. It is peculiar that the shaft and peristyle are missing. They could have

been cut and used for the basilica of St. Barlaam. Inasmuch as the evidence of such practice in this mandra has been ascertained on a few occasions. In regard to the nature of the monument which originally incorporated the two huge capitals and bases, we cannot come to a definite conclusion. But the number and size of the Corinthian fragments suggest a distyle, a commemorative monument which is not unusual for northern Syria in the Second Century, particularly in the valleys of Dana and Qatura.

The excavation revealed also five fragments of three chancel posts of which two are terminated by a hemispherical cup (0.094 m high) that are adjusted to the square tops (0.275 m) of the posts (Fig. 9) of the tops have holes in the center upon which originally some kind of metallic object could have been fastened. The surface of these and of other chancel posts which were found earlier, is decorated with plant ornaments without repeating the motif of the design once. At this stage we are not able to offer a definite date for these chancel posts, which are uncommon for northern Syria, but the stylistic features indicate they could belong to the Fourth Century.

Our work exposed a number of Greek, Latin and Georgian inscriptions, as well as objects of minor art, some of which may be mentioned in short: two molds for hosts, carved into a soft limestone, both circular in form and bearing inscriptions in one line around the exterior limits of the molds. The first, which is 0.317 m in diameter, with a broken off upper edge, bears a Greek inscription. The middle part is occupied by the full size image of St. Barlaam (identified by the accompanying inscription.) He holds in the right hand, in front of his breast, a cross; in the left, a scroll. The head of the saint, as well as a large portion of the mold's handle, is missing.

The second mold is intact except for small parts broken off the exterior rim (Fig. 10.) The total height is 0.075 m, the

height of the handle 0.035 m. The diameter of the mold is 0.165 m. This mold also bears an inscription in one line around the exterior limits of the circle. The inscription is Georgian (0.017 m high) executed in majuscul (mrgwlowani.) The central part of the mold consists of twelve equally divided squares in the form of an equal-armed cross; four squares in the crossing (each of the squares contains one abbreviated word) and two squares for each arm. The circular inscription reads: "O Lord, our God, accept this offering through the intercession of the Holy Mother of God, and Eternal Virgin, Mary." The inscription in the four middle squares reads: "Jesus Christ, Son (of) God." The paleographic characteristics of these inscriptions suggests them as products of the Twelfth Century.

Finally, it should also be mentioned that we found fragments of two candlesticks and one very handsome silver pectoral cross, worked in *niello*.

The numerous architectural parts as well as fragments of inscriptions, some of which we were able to reconstruct, were spread disorderly around the courtyard of the mandra. In one instance, the upper section of a chancel post uncovered du-

ring the season of 1964 in the Basilica, was found in a small compartment located immediately west of the southern gate of the monastery. This is one additional symptom indicating the willful and forceful destruction of the monastery.

We were fortunate to obtain dependable evidence which unmistakably indicates the close association between the monastic colony of S. Barlaam and two monasteries located on the southern slopes of the Black Mountain during the Eleventh and Twelfth Centuries. One is the Monastery of the Holy Cross (dzeli Ckhorobisa) or of the Mother of God located near the town Surutme, and the other, where the above mentioned association can be extended to the end of the Thirteenth Century, the monastery of S. George (or S. Michael) located in the northern limits of Seleucia Pieria in a valley near the present town Kaboussie.

The fragments of two colonetts (one of them with a square base) carved with interlaced octogonal geometric motifs, testify that the Georgian architects active particularly in the monastery near Kaboussie during the Eleventh-Twelfth Centuries, were working in or for the monastery of S. Barlaam in Kasios.

Figure 1 — The northeastern section of the mandra after the excavation.

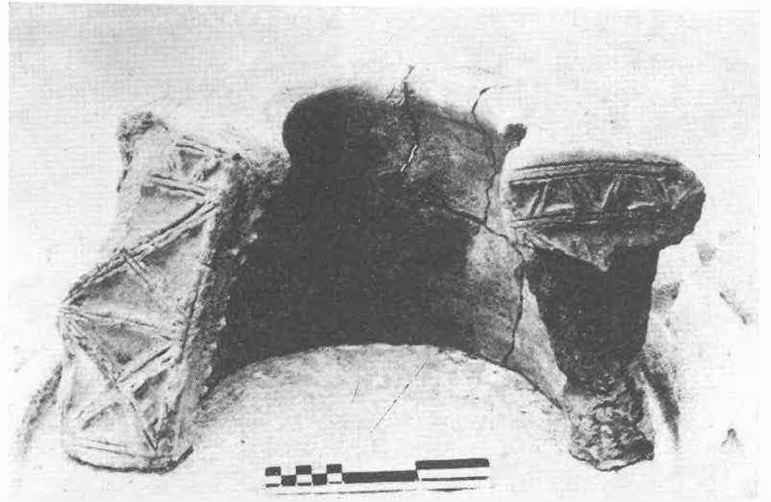

Figure 2 — Hearth found in compartment 7.

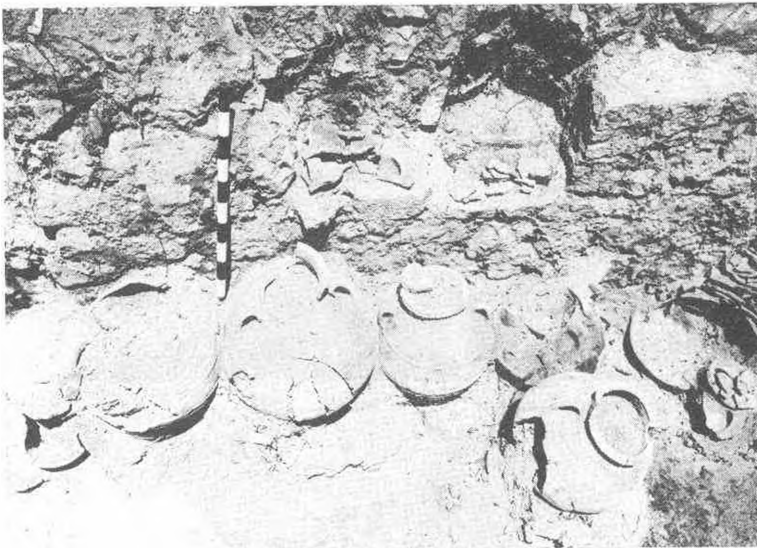

Figure 3 — Storage compartment.

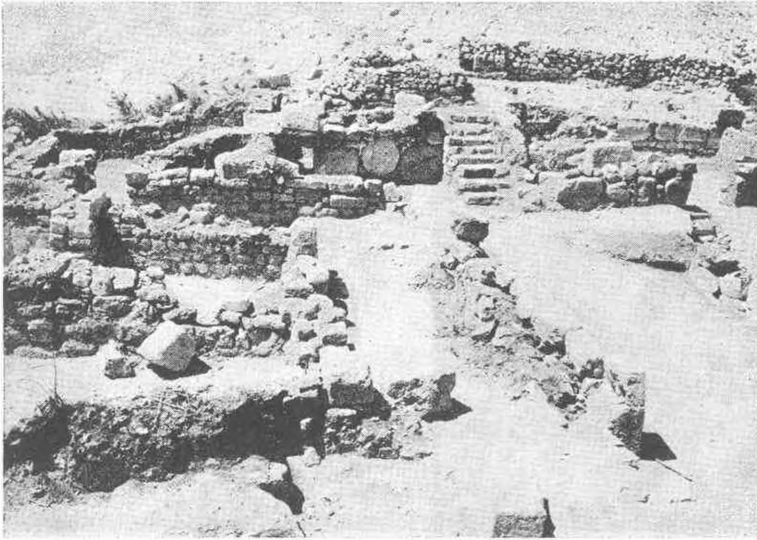

Figure 4 — Southwestern section of the mandra.

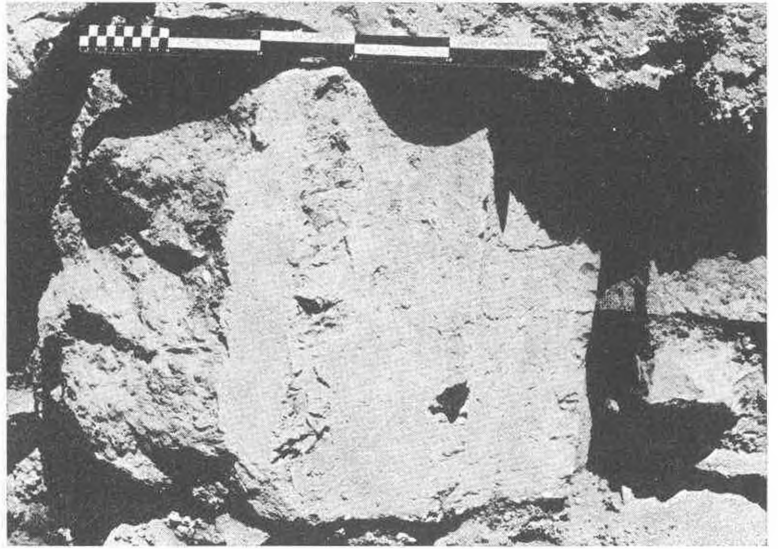

Figure 5 — Drum of Doric column built into the southwest wall.

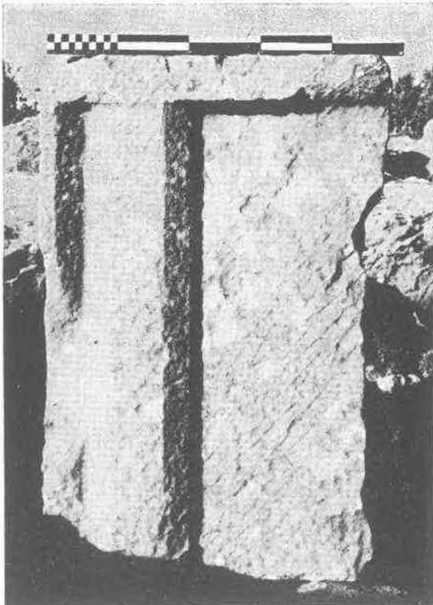

Figure 6 — Fragment of Doric frieze.

Figure 7 — Base matching Corinthian capital.

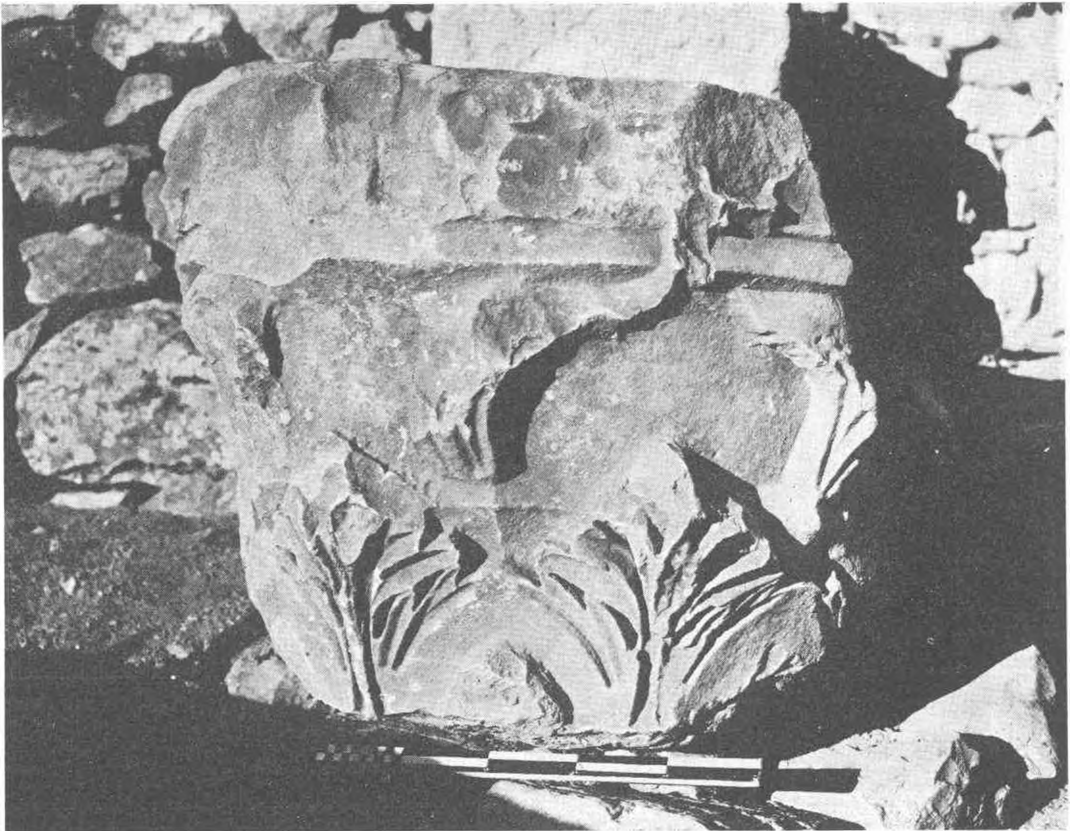

Figure 8 — Corinthian capital built into the north-western section of the main wall.

Figure 9 — Fragment of chancel post (upper part).

Figure 10 — Mold for hosts (upper part).

Aphrodisias'ta her yıl devam eden kazılar Aphrodisias tarihi ile abidelerine ait bilgilerimizi gittikçe inkişâf ettirmektedir. 1964 senesinde elde edilen neticeler mevki'in ilk işgali ile alâkadar çok önemli malûmat edinmemize yardımcı olmuştur, Filvaki, eski kaynakların bu hususta çok mahdud olmasından Aphrodisias'ın gayri meskun bulunduğu iddia edilemez isede, bu sahada ancak arkeolojik deliller ile iktifa etmek zarureti vardır. Bu delillere dayanarak, Aphrodisias'ın meskûn bir merkez olarak mevcudiyetine Hellenistik devrinde tesadüf edildiği isede, adını almış olan ilâheden bu şehrin kurulduğu mevkiin en eski zamanlarda dinî bir ehemmiyeti olduğu kuvvetle iddia edilebilir. Aphrodisias'ın Afroditi ile diğer bir takım Anadolu ilâheleri arasında —meselâ Ephesos'un Artemis'i, Kybele veya bunlara benzer bereket ilâheleri— ki benzeyişlerin tarihten evvel zamanlarla alâkalı olduğu fikri öne sürülebilir. Bu itibarla ve bahsi geçen Anadolu tradisyonuna istinaden denilebilirki, belki çok mümbit bir arazisi olmasına binaen, Aphrodisias mevki, bir tabiat ilâhesine merkez olarak seçildikten sonra Grek Afroditinin ismi ile anılmıştır. 1964 hafriyatı esnasında müşahade edilen, mevkiin ilk işgali ile alâkadar şeyler bu zaviye içinde tamamen görünebilmesine şaşılacak icab eder.

Tapınağın bazilikaya tahvil edilen sahının kısmında evvelce yapılan temizlemelere ilâveten açılan iki sondaj hendeği, birbirine dikey iki temel ile bir mozaik döşemesini meydana çıkarmıştı. Bunların tam yakınında yapılan kazılar,

sella ile irtibatını kat'i bir surette tespit etmiş ve bu suretle Tapınağın inşa tarihi hakkında tahminleri mümkün kılmuştur. V. asır civarlarında Hıristiyan kilisesine çevrilen mâbet hiç şüphesizki gayet ustalıklı bir mimârî intibaka sahne olmuştur. Umumiyetle kabul edildiğine göre, işbu tahvil Tapınağın ön ve arka sütunlarının kaldırılarak güney ve kuzeydeki sütunlara ilâve sureti ile meydana gelmiştir. Birer sütun kuzey ve güneyin en batılarından sütunların yanına konmuş ve geriye kalan sütunlar ise doğuya doğru sıralanmıştır. Kuzey ve güneydeki sütunlardan 5 metre mesafede duvarlar yapılarak, Doğusunun sonuna *prothesis* ve *diakonikon*'la bir apsid, batıya bir *narthex* tertibi düşünülme sureti ile bu merkezi nef ve iki kanadı olan bir bazilika meydana çıkarılmıştır. Sella yıkılarak, elde edilen bloklarla apsid'irt arka tarafı örülmüştür. Eski sütunlar arasına bakılırsa, nef'in genişliği, Tapınağın ön ve arkasındaki 8 sütunu ihtiva edebilecek mahiyettedir.

Nef'de meydana çıkarılan temellerle, mevkileri ve mesafeleri nazarı itibara alınmak sureti ile, *preton*'a olan münasebetleri, bazilikanın Tapınağın bir bozuntusu olduğunu ispat etmekle beraber, binanın dahili teşkilâtı hakkında da aydınlatıcıdır. 1963'te açılıp iki dikey temeli meydana çıkaran sondajların bir kaç metre yakınındaki kazılar, doğudan batıya doğru uzanan ve sütunlara paralel temelin devamını göstermektedir. Eski hendekte görülen bu kısım temelden anlaşıldığına göre, Tapınağın dahili tertibatı, *in antis* iki sütunlu, tetrastil prostil pronaos'un arka-

sında bir sella mevcuttu. Filvaki Tapınağın pseudodipteral olması, oktostil cephesi Batı Anadolunun Hellenistik ve ilk Roma dinî inşaatında bir rolü görülen Alabanda "II Hermogenes'e matuf hususiyetleriyle ilgili olduğu hissini veriyorsa, *opisthodomos*'suz iç plân Anadolu misalları ile alâkadar görülmektedir. Bu hususta Lagina'da Hekate Tapınağı, Ephesos'ta Domitianos'a atfedilen Tapınak zikredilebilir. En doğudaki temellerin temizlenmesi, derinliklerinin mukayesesi ve iç sütunlara ait olup daha bulunamayan parçaların meydana çıkarılması sureti ile, sella'nın dahili tertibatı hakkında daha kati malûmat elde edilebileceği düşünülmektedir.

Temeller boyunca bulunan seramik parçaları 1963 hendeklerindeki parçalara uymaktadır. Bu buluntuların ekseriyeti Hellenistik çömlek olup (bunlar arasında Megaryen tipi kâse parçaları), *unguentaria* ve pişmiş toprak figürin parçaları ile M. ö. 2 inci asıra ait bir kadın kafası ve bir arkaistik *protome de* vardır. Bunlardan maada, 1963 te olduğu gibi, bu Hellenistik kırıklar arasında daha eski devirlere ait seramiklerde görülmüştür. Bunlar arasında güzel siyah Attik çömlek parçaları, kırmızı figürlü bir parça, M. ö. 6 ıncı asıra ait Lidyen ve Doğu Grek seramikler ve bunlar arasında M. ö. 7 inci asıra ait hissini veren fakat, kat'i tespiti kabil olmıyanlar vardır. Tapınağın Hadrianos zamanında inşa edildiği hakkında evvelce ileri sürülen nazariyenin bazı değişikliklere tabi tutulmasını zarûrî kılmaktadır. Denilebilirki, muhakkak olan bir cihet binanın inşasına geç Hellenistik devrinde yâni (M. ö. geç 2 inci veya birinci asırda) başlanmış bulunuyordu. Bu ciheti yapılacak tetkiklerle daha ziyade aydınlatmak kabil olacaktır. Bu suretle, ve bunlara ilâve olarak Tapınak-bazilika'nın apsidin arkasındaki hendeklerde çıkan parçalar Aphrodisias'ın tarihine yeni noktalar verilmiş olacaktır. Şimdiden kat'i olarak söylenebilirki bilhassa inşa edilen Tapınağın yer ve yakınında bir diğer arkaik mâbet mevcut idi.

Roma işgalinden evvel olan işgale ait bir delil de 1962 ve 1963 te kısmen meydana çıkarılan mozaik döşemesidir. Bu döşemeye ait başka bazı parçalar da *pronaos*'un temel hendeklerinde bulunmuştur. Burada gösteriyorki, döşeme, sella temellerinin derinliğini bulmak üzere yapılan kazılarda geç Hellenistik devirde kırılmıştı. Beri kırmızı, diğeri mâvi tesseralar ile iki hatla çerçevlenen kabamsı yapılmış mozaik dekorasyon hususiyeti görülüyor. Bununla beraber güney doğu parçasındaki *emblema* taslağında bir hayvan, kuş ve ya bir grifon olup mavi tessera ile işlenip kırmızı tessera ile çizili bir şeklin soluk bakiyeleri vardır. Mihveri, derinliği (1.25 m.) ve bulunduğu yer göz önünde tutulunca mozaikin Tapınağın M. ö. birinci asırda kazılmış olduğu tahmin edilen temelleri yerinde bir binanın mevcudiyeti tebarüz eder. Döşeme belki de daha evvelce yapılan bir Tapınağa ait idi. Tesseraların arzettikleri hususiyetlere bakılırsa, bunların çakıl ile hakiki tessera mozaik arasındaki bir safhaya ve ihtimalen ilk Hellenistik devrine ait bir iş teşkil ettiği söylenebilir.

Tapınak - bazilikanın alâka uyandırıcı hususiyetlerinden biri de, binanın doğu kısmında görülmüştür. Kilisenin *bema* sında ve apsid ile *presbyterion*'un cephesinde, H şeklinde açılan üç hendeğin birinde, üstü Bizans döşemesi ile kapalı ve ağzı bir sütun kaidesinden yapılan, 6.30 m. derinliğinde bir kuyuya rastlanmıştır. Yanlarından bu kuyunun, birbirine pembemsi çimento ile bağlı orta büyüklükte, taşlarla örülü olduğu görüldü. Dairesi darca ve eylevm mevcut su birikintisi takriben 35 santimetre idi. Kuyu, her ihtimale karşı, *bema*'nın zemini ile *ciborium*'un tâmiri sıralarında doldurulmuş ve kapatılmıştı. Kuyudan çıkanlar arasında, Bizans'a ait mimârî parçalar ile 11 inci asra ait paralar, iki Selçuk parası (1225-1236) ve bâzı seramikler kuyunun 13 üncü asrın ortalarında ve şehrin 1270 teki son sükuttundan evvel, yapılan tâmir ve değişiklikler sırasında kapatıldığına işaret etmektedir.

Kuyu ile alâkadar meseleler boldur. Evvelâ böyle bir vaziyet Bizans kiliselerinde çok sık görülmez. Buna benzer bir misale İstanbul St. İren kilisesinde tesadüf edilebilir isede, yapılmış olan değişiklikler meseleyi bir çıkmaza sokmuştur. İşarete değer bir cihet, kuyunun sella'nın mihranı ile tamamen aynı hizadadır. Her ne kadar bulunduğu yer asıl Tapınağın dışında olmasına rağmen, Temenos'un bulunması, kuyunun Karien ilâhelerine ait bir mezhep ile alâkadar olduğu düşünülebilir. Bu takdirde ilk Hıristiyanlar onu kiliseye mal ederek, temizlemişler ve ağzını, binanın doğu kısmı seviyesine kadar yükseltmişlerdir. Çıkan döküntüler arasında Bizans öncesi zamana ait olanların bulunmaması, Bazilikaya ilhak edildiği sıralardan kuyunun temizlenmiş olduğuna tabiatıyla işaret etmektedir. Kuyunun Afrodit mezhebi ile olan münasebetine ait faraziyeler incelenirken, Pausanias'ın tarafından yazılan satırlar (1.26.5) bu hususta cazip bir mahiyet arz etmektedir. Pausanias Atina Akropolundaki *Erechtheion*'un tuzlu su kaynağından bahsettiği bir sırada Karia'daki Aphrodisias'da böyle bir tuzlu kuyunun mevcudiyetine işaret etmektedir. Bilindiği gibi Pausanias devamlı olarak dinî asârı atıka ile alâkadar olmuş ve *Erechtheion*'dan bahsederken kaynağı mukaddes olarak tasvir etmiştir. Bu itibarla Aphrodisias'taki kuyudan bahs edişi bu çerçeve dahilindedir. Kuyuda pek az kalmış olan suyun tahlili böyle bir münasebetin ne dereceye kadar belki hakikata yakın olduğunu gösterebilir.

Kilisenin dış duvarı, bilhassa sella duvarlarındaki mermer bloklarla örülmüş olup, ekserisi ya bir haç, veya her hangi bir Hıristiyan işaretleri taşımaktadır. Bu bloklardan güney intihânın alçak kısmındaki iki tanesi bir Grek kitabesi taşımaktadır. Bu yazıların sıvanın yayılabilmesini temin maksadı ile çekiçle delinmiş ve okumaları pek güç gözüküyor. Mamafih, bu kitabenin tetkikinde Tapınak ve Afrodit mezhebine ait bazı malûmat elde etmek kabil olacağı ümid edilebilir.

Bu apsid'in arka cephesinde üç hendek genişliğinde 23 Bizans mezarı meydana çıkmıştır. 10-13 asıra ait olmaları muhtemel olan bu mezarlar, Roma devrinden lahit parçaları ile kaplanmış olup, içerlerinden bronz ve camdan mâmul mücevherat ile noksansız iki adet camdan bardak çıkmıştır.

İşbu hendeklerin en alt tabakasında, sella'nın temel hendeklerinde görülen döküntülere benzer bir hayli malzeme çıkmıştır. Burada dahi, kabartmalı Hellenistik seramik parçaları ile beraber, M. ö. 7 inci ve 6 ıncı asırlara ait seramikler meydana, Attik, Korint, Lidyen ve Doğu Grek tipinde seramikler görülmüştür. Zikre şayan olanlar arasında, bir siyah figürlü kupa üzerinde bir Menadı kovalıyan bir Satir görülmektedir. Afrodit mezhebinin eskiliği ve bir arkaik devrinde burada bir mâbetin olduğuna işaret eden M. ö. 6 ıncı asıra ait oturan İlâhe tipinde üç pişmiş toprak figürinler parçaları, bir *protome* ve başsız bir kuş bulunmaktadır. Bundan başka, tam veya parça halinde çakmak taşı ve obsidyen bıçak kırıkları buraların, diğer başka izlerden evvelen anlaşılabilindiği gibi, bir prehistorik meskene sahne olduğuna işaret ettikleri söylenebilir. Kısaca denilebilirki, sella'nın temel hendekleri ile Bazilika'nın arka duvarı hendeklerinde seramikler, Tapınağın Hellenistik mimarlar tarafından inşa sırasında toprakla karışmış ve yığılmış olanlardır. Tabakaların teşekkülüne gelince, Bizans işgali ve mezarlarının kazılması, bunların etüdünü daha ziyade müşkil kılmıştır.

Odeon'la diğer semtlerdeki araştırmalar heykel sahasında zengin keşiflerle neticelenmiştir. Bunlara ait tavsilat aşağıda verilecektir.

Son iki kampanya müddetince Odeon'da yapılan kazılar bilhassa arka odalar ile güney sahne arka portikosun (*porticus post scaenam*) da yapılmıştır. *Cavea*'nın üst kısmına istibad teşkil eden işbu kısmen dairevi on bir odadan beşeri sahnenin orta mihranı üzerindeki merkezi odanın her iki tarafında yer almış bulu-

nuyorlar. Doğudaki beş oda, batıdaki beş oda ile kemerli kapılarla birbirine birleştirilmiştir. Merkezi odanın bunlar ile bağlantısı yoktur. En geridekilerin doğu ve batı *aditus*'e çıkarları olup, *praecinctio* (ve ya *diazoma*)'ya merdivenleri vardır. Merkezi odanın iki tarafındaki birer odanın dahi merdivenleri olup bunlarla evvelâ bitişindeki odaya oradan da bir sahanlıktan geçtikten sonra *praecinctio*'ya varılır. Her odada, aşağı *cavea*'nın altında bulunan ve kermerli bir kapı ile girilen bir hücre vardır. *Aditus*'e bitişik olan her iki odada tuhaflık arzeden, bir kenarları sıvalı havuzumsu teşkilât ile *cavea*'nın altına giden kısmı, kemerli kapıyı kapamaktadır. En batıdaki odada, malzeme yakın, pişmiş toprak su boru parçaları meydana çıkmıştır. Bunlar, bazı merasim veya temsil münasebeti ile doldurulacak kadar derinliği olan orkestra'ya su ısı ile alâkadar olabilirler. Filvâki, *konistra* ile *pulpitum*'un uçlarında yapılan sondajlar, aşağı son sıraların kaldırılması sureti ile orkestra'nın genişleyip derinleşmiş olduğu nazariyesi vardır. Yapıldığı tarih gayri malûm olmakla beraber, bu nazariyeyi *opus sectile* mozaik kenarları ile *konistra* arasında döşenmemiş görünen kısım takviye etmektedir.

Odaların duvarları ufak mermer bloklarla işlenmiş olup, tavanları üst *cavea*'nın ağırlığını taşımak üzere kemerlenmiştir. Mevcut delillere göre, odalar şehrin hemen son günlerine kadar kullanılmıştır. Dükkân gibi kullanılan bunların üçünde fırın ve ocağa benzer tertibat görülmüştür. Seviyeleri, asıl kaldırımın bulunduğu tahmin edilen seviyeden yüksektir. Burada Klaudios Diogenes Dometeinos ismini taşıyan uzunca kitabeli bir lahid bulunmuştur. İki batı odayı ayıran duvar yanında bir heykel kaidesi çıkmıştır. Üzerinde heykeltraş Fl. Andronikos'un ismi ve imzası vardır. Bilhassa zikre değer bir cihet, 1885 senesinde Romada Eskilin tepesinde diğer Aphrodisias heykeltraşlarının imzalarını taşıyan heykellerle ve bilhassa kaybolmuş olan aynı artiste ait heykel kaidesi Kopenhag'da Ny Carlsberg Glyptotek'te bulunmaktadır.

Odeon'daki keşifler arasında bu sene en göze çarpan eserler arasında heykeltraşlığa ait olanlar olmuştur. Doğudaki arka iki odanın zemininde bulunan çok mikdar parçalar ise belli başlı bir hususiyet arzermemeeleri itibarı ile hüviyetlerini tespit kabil olamamıştır. Bulunanlar arasında, M. s. 5 inci asrın tabii büyüklükten bir az küçük çok ince işlenmiş bir *togatus* heykeli; bir geç Julyo-Klodyen erkek portresi, ve buna ait ufak parçalarla, bacakları ve sağ ayağı ile kolunun bir kısmı; ayrıca bunlara ilâveten 1963'te bulunan bir Apollo kafasının hemen aynısı batı odalardan birisinin duvarın yanında bulunmuştur. Fakat bu yıllık hafriyatlarımızın en önemli buluntularını başında hiç şüphesiz ikisi tabii büyüklükten büyük ve hemen hemen tamam olan, Aphrodisias heykeltraşlarının şaheseri denilebilecek heykellerdir. *Porticus post scaenam*'ın sahne koridoru ile müşterek en doğu ve en batı kapıların yanında, yüksek (2.25 m.) kaidelerin önlerine düşmüş olarak bulunan heykellerinden biri (batıda) yüksek mevki işgal eden ve M. s. 2 inci asrın sonlarına doğru yaşayan L. Ant. Kl. Dometeinos Diogenes isminde bir Aphrodisias vatandaşına aittir (yukarıda bahsi geçen lâhit üzerinde ismi olan şahıs olabilir). Çok ihtimamla yapılmış olan bir dinî taçında Aphrodisias'ın Afrodit'inin yanında küçük büstler taşıyan bu sakallı çehrenin, kaidesinin kitabesi ile beraber etraflı bir tetkik icabetmektedir.

Büyük bir ustalıkla çalışılmış, bir birinin üzerine katlanan drapelere ile bir kadın portresi olan ikinci heykelin evvelâ başsız olduğu zannedebilmiştir. Filvaki, heykelin başa ait hiç bir ize tesadüf edilmemiştir. Fakat ince uzun araştırmalardan sonra bu kadın başına ait olan ve 1963 senesinde orkestrada meydana çıkan iki parçanın, işbu portrenin olduğu teşhis edilmiştir. Bir talih eseri olarak çehreye ait diğer bir parça batıdaki odaların birisinde bulunmuştur. Heykelin kaidesinin üzerindeki yazıya göre adı Klaudia Antonia Tatiana olan Kl. Diogenes'in kuzini olduğu anlaşılır. Heykelin elbisesinin sağ tara-

finda, yalnız ayakları kalmış olan bir Eros asıllı bulunmaktadır. Kaidesi cephesinde heykeltraş Zenon'un oğlu Aleksandros'un ismi yazılıdır. Bu imza Aphrodisias ananesini tâkiben ve imparatorluk devrindeki sanat eserleriyle temayüz edenlerden birine aittir. Aleksandros oğlu Zeno ismini bir kaidede taşıyan ve M. s. 2 inci asrın başına ait bir eser Girit'te Lyttos'ta bulunmuştur. Bu sanatkâr Tatiana'nın heykelini yapmış olanın belki babası olabilir.

Mimarlık itibarı ile *porticus post scenam*'a ait teferruat serahat göstermemektedir. Zemin döşenmişe benzemekte ve ilyevm alt parçaları dikili olan Korint sütunlar portikonun güney kısmını tahdid etmektedir. Hemen hemen 5 metre geniş olan sütun araları arşitravlar gerek ahşap ve yahut aralar kemerlerle örtülü olduklarını telkin etmektedir.

Odeon'un sahne arkası koridorunun doğusundaki sıva kaplı duvarlarına Erken Bizans devrinde tuhaf olduğu kadar sevimli graffitolar meydana çıkarılmıştır. Yazı, resim ve karikatürlerden teşekkül eden işbu graffitolar bazan tecrübesiz ellerin eseri olmakla beraber, Odeon'un Bizans müşterileri hakkında fikir vermektedir. Diktatı çeken şeyler arasında : paganikonografik noktaların bolluğu, bilhassa bir elinde bereket boynuzu diğer elinde küre taşıyan tipik kuleli taçlı Tyche figürüdür. Tabii kürenin üzerine Bizans artisti bir haç tersim etmeye ihmal etmemiştir.

Odeon'a ait restorasyon işleri tekrar ele alınmış ve işe en elzem görülen noktalardan başlanmıştır. Bu suretle *opus sectile* orkestra mozaiki daha fazla harab olmanın önüne geçmek maksadı ile tamir edilmeye başlanmıştır. Konistra'yi süsleyen beyaz ve koyu kül rengi mermer döşeme ve kaplamalar ya takviye edilmiş veya mevcut olmaları yerine yenisi konulmuştur. Bundan maada, binanın yıkılması sırasında harab olan *cavea*'nın en aşağı sıraları ayak koyacak yerleri yeni mermer bloklarla tahkim edilmiştir.

Tapınağın güney-batısında ve Odeon'un kuzey-batısındaki Bizans komp-

leksine ait kazı ve tamirlere devam edilmiştir. *Triconch* cephesindeki peristil ile kuzey portikosu tamamen açılmış ve mavikurşunî renkteki sütunlardan yedisi tamirden sonra dikilmiştir. Binayı en son kullananlar, ihtimalen 12 inci ve 13 üncü asırda, en batı daki portikoyu doldurmuşlar, sütun ve kaidelerinin kaldırmışlar, aralarında epigrafik parçaları bulunan gelişigüzel seviyesi yüksek bir döşeme inşa etmişlerdir. Kuzey portikonun arka duvarı yedi müstatil hücrenin yer alması maksadı ile süslenmiştir. Binanın doğu nihayetinde *triconch* ile yol üzerinde bulunan hall'un hafriyatı tamamlanmıştır. Batısında, mermerle döşeli tabanlı bir antişambra rast gelinmiştir. Bu antişambra kapılarından birisi peristilin kuzey batı köşesine yol açmaktadır. Fakat burası, son devirlerde mühürlenmiş gözüküyor. Diğer üç kapıdan biri kuzeye diğer ikisi de batıya açık olup meydana çıkarılmışlardır. Antişambra kaplayan toprak tabakaları bir çok döşemenin mevcudiyetini göstermişlerdir. Bunların bir biri üzerine ve mulasik peristilin batı portikosunun doldurulmasını andıran bir manzara arz etmektedirler. Apsidal hall'un kuzey doğusunda yapılan bir sondaj buradaki faaliyetler hakkında sarîh olmamakla beraber bazı malûmatı elde etmiye yaramıştır.

Binanın görünen büyüklüğü geçirdiği bir çok safahat, yeniden inşa faaliyetleri, bu yerin yüksek rütbeli bir memur ve ihtimal Karia'nın Metropolitine tahsis edilmiş bir bina olduğu zannını kuvvetlendirmektedir. Burada bulunan ve zikre şayan buluntular başsız bir kadın büstü (M. s. 2 inci asra ait) vardır.

Şehrin kuzey doğu köşesindeki "Su Kanalı" denilen sahası civarında yapılan araştırmalara devam edilmiştir. arzu edilen gaye Aphrodisias'ın meskûn kısımlarının bulunduğu yerleri tespit etmek idi. Bu husus için dört noktada asıl hendekler açılmıştır: Su kanalı sahası bir taraftan, geçen sene rastlanan Bizans ev temellerini takiben şehrin surlarına, diğer taraftan

işbu surun haricine kadar genişletilmiştir. Birinci ameliye neticesi 12 inci asırda yapılmış olması muhtemel dayanıksız ve şekilsiz hücremsi ev ve dükkânlarla, malzemesi nispeten iyi olup tespiti yapılamayan fakat daha evvelki tarihe ait olduğu anlaşılan Bizans yapısı duvarlar bulunmuştur. Çıkan bronz ve demir aletlere bakılırsa, buralardaki faaliyetlerin mahdud ve ehemmiyetsiz olduğu kanaatine varılır. Bunlar arasında en ziyade dikkati çeken bir heykeltraşın aletidir. Güzel işlenmiş bu aletin iki ucu bükülü ve törpülüdür.

İstihkâmlar haricinde ve arka sur kapısının hemen güney doğusundaki hendekler, Aphrodisias'ın su ihtiyacı ile alâkadar yol ve lâğımlar hakkında sarih olmamakla beraber bazı malûmat elde etmemize imkân vermiştir. Yine bu noktada, evvelce bulunan Zoilos frizine ait olduğu tespit edilen ve oldukça örselenmiş miğferli bir kadın başı bulunmuştur. Kötü vaziyetine

rağmen, figür bir Roma devrine ait olabileceğine işaret ediyor.

İstihkâmlar dahilindeki şehrin surlarına dikey olarak açılan hendek meskenlere ait kayda değer ve kati bir netice vermemiştir. Bazı duvar ve kiremit döşemelere bakılırsa, son hususi meskenlerin fakirliği görülür. Mamafih yarı taş yarı tuğladan yapılmış daha muntazam bir duvara bakılırsa, Roma devrinde "Su Kanalı" civarlarında bazı mühim ve iyi inşa edilmiş binaların olması gerektir. Şehir surlarına gelince, bunların birden fazla takviye edilmiş olduklarıdır. Diğer yerlerde görüldüğü gibi, 2.75 metre genişliği olan bu surlar, ortası doldurulmuş, biri iç diğeri dış olmak üzere iki yüzden ibarettir.

1964 senesinde Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yine restorasyon işlerinde mâli yardımlarda bulunmuştur.

VAN BÖLGESİ ÇAVUŞTEPE KAZISI

Prof. Dr. AFİF ERZEN

Türk Tarih Kurumu ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürütülen Van bölgesi kazısı 1965 yılında Temmuz başından Ağustos'un son haftasına kadar devam etmiştir.

Çavuştepe kazısı üyelerimizden Prof. Dr. Afif Erzen'in başkanlığında Prof. Dr. Emin Bilgiç, Doç. Dr. Adnan Pekman, Doç. Dr. Oktay Akşit, fotoğrafçı Ali Madenli ve iki kız, üç erkek olmak üzere beş arkeoloji öğrencisinden kurulu heyet tarafından yürütülmüştür.

Çavuştepe'nin önemli bir kazı yeri olması gözönünde tutularak, 1965 de çalışmalarımız burada teksif edilmiş ve gerçekten de bu mevsim buluntu bakımından çok verimli olmuştur. 1965 kazı mevsiminde Çavuştepe'de başlıca dört yerde çalışılmıştır: 1) uç kale yahut giriş kısmı, 2) Merdivenler sahası, 3) Tapınak, 4) Saray yahut sarnıçlı salonlar.

1 — *Uç kale*'de bu yıl kuzey-doğudan itibaren I ve II nolu mekânlarda çalışıldı. I nolu mekânda temizlik yapılmış, zemin meydana çıkarılmış ve duvarların ne şekilde temele indiğini ve satıhta görünen ana kaya meylinin durumunu anlamak maksadiyle dört sondaj yapılmış ve neticede meyilli kısımların düz satıh elde etmek için muhtelif seviyelerden itibaren kireçli, çakıllı bir dolgu ile doldurulduğu anlaşılmıştır. Odanın zemini pembemsi bir sıva ile sıvanmış intibaini vermekte olup, orta kısmı muhtelif boyuttaki sal taşlarla kaplanmıştır. Birinci mekânla ikinci mekân arasındaki duvar kerpiçtendir; ve, Urartu kerpiç duvarları için çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu mev-

simde II nolu mekânda ele geçen buluntuların en önemlileri *mavi, kırmızı, siyah ve beyaz renkli muhtelif bitki ve geometrik desenler gösteren fresklerden başka*, yürür halde bir insan figürü ihtiva eden bir parçanın bulunmuş olmasıdır. Gösterdikleri motifler ve şekillerden dolayı fresk parçalarının bir kısmının duvarlara, diğerlerinin ise tavana ait olması ihtimal dahilindedir. Burada üzeri yuvarlak şekilli boyalı tezyinat gösteren bir metreden uzun bir kalas parçasının bulunması, tavanda da tezyinat bulunmuş olduğuna delâlet etse gerektir. Ayrıca burada en önemli buluntu olarak, zemin üzerinde ikisi içiçe geçmiş, yanaklı iki bronz miğferle, yine geniş kısmı doğu istikametinde olan diğer bir miğferin bulunmuş olmasıdır. Miğferler maalesef çok paslanmış ve kırık olarak ele geçmiştir. Miğferlerden birinin üzerinde friz halinde arslan kabartmaları vardır. Bundan başka yine aynı mekânda doğu duvarı dibinde ve tam zeminde yazılı tarafı toprağa gelmek üzere, dört satırlık çivi yazılı büyük bir kitabe taşı bulunmuştur. Fresk parçalarına rastlanması, miğfer gibi nadir tesadüf edilen buluntuların ele geçmesi, burada itinalı ve ağır çalışmak zaruretini doğurmuştur. Gelecek sene bu mekânın araştırılması sonuçlandırılacaktır.

2 — *Merdivenler sahası*. Çavuştepe kalesinin güney-doğusundaki surlar önünde ve surlara bitişik büyük merdivenler sahasında iki yıldanberi çalışılmaktadır. Bu sene merdivenleri tamamiyle ortaya çıkarmak suretiyle mahiyetini açıklamak ve aynı zamanda kaleye giriş meselesini aydın-

latmak gayesiyle kazının başından sonuna kadar burada devamlı ve itinalı çalışmalar yapıldı. Geçen sene sınırı çizilmiş olan 9 metre genişliğindeki bir sahada çalışıldı. Gerek eskiden sur duvarlarından dökülen kerpiç yıkıntıları ve gerekse önceki senelerin hafriyat molozlarından vücuda gelen takriben iki metre kalınlığındaki toprağı kaldırmak icab etmiştir. Merdivenler sahası çok dik bir meyil göstermektedir. Üst kısımdaki platformda molozların altında, ana kaya üzerinede çakıl, toprak, kireç ve toprak halinde paslanmış demir parçalarından müteşekkil bir blokaj meydana getirilmiştir. Buna Urartu devrinin bir nevi betonarmesi denilebilir. Moloz içinde iyi kalitede ve aynı zamanda kaba keramik parçalarına rastlanmıştır. Kaba keramiğin günlük ihtiyaçlarda kullanılan kap-kaçağa ait olduğu anlaşılmaktadır. Yine molozlar içinde çeşitli hayvan kemiklerine tesadüf edilmiştir.

Tamamen açılan ve temizlenen merdivenler 9 metre genişlikte ve 30 metre boyunda bir sahayı kaplamaktadır ki bu abidevi bir manzara teşkil etmektedir. Basamakların işlenişi, sahanlıklar, muhtelif ölçülerdeki yükseklik, genişlik ve uzunluklar burada monotonluktan kurtulan bir açık merdiven sisteminin bahis mevzuu olduğunu göstermektedir. Sur duvarları ile irtibatı bulunması ve bazı basamakların fazla geniş ve yüksek olması, uzunlukların eşit olmaması bu abidevi merdivenler manzumesine sadece merdiven adını vermenin de yerinde olmayacağını gösteriyor. Resmî törenlerde burasının kullanılmış olduğu düşünülebileceği gibi, surlarla irtibatı dolayısıyla askerî maksatlara da hizmet ettiği, kalenin müdafaasında rol oynadığı hatıra gelebilir.

Temelini yerli kayanın teşkil ettiği bu merdiven sistemi ihtimaldir ki, yerli kayanın durumuna ve meyline uygun bir şekilde inşa edilmiş ve böylece yelpaze şeklinde bir görünüşe sahip olmuştur. Bununla beraber, çok meyilli yerli kayaya yerleştirilmiş olan bu merdivenlerin sağlam bir şekilde ele geçmişi bulunması ve basit

malzeme ile yapılmış olmasına rağmen abidevi bir manzara arz etmesi Urartu mimarisinin bir başarısı olarak kabul edilmektedir. Yerli kayaya oyulmuş olan yuvalara merdivenin temel taşları tam manâsiyle intibak ettirilmiş ve taşın ağırlığı eşit şekilde dağıtılarak ana kayaya bindirilmiştir. İkinci sıra taşlar kuru veya balçıkla takviyeli olarak yer almış, aralıklar balçıkla doldurulmuş ve geniş satırlarda ufak taşlarla blokaj yapılmıştır. En üstte ince balçık tabakası üzerine kaplama düz taşlar yerleştirilmiştir.

Merdiven dediğimiz basamaklı saha geniş şekilde açılmış olmakla beraber, kaleye giriş problemi henüz çözülmüş değildir. Gelecek sene doğuya doğru bu sahada çalışacak ve yukarı kale ile aşağı kale arasındaki boyun kısmı ile irtibat kurulacaktır. Merdivenler sahasında önemli buluntu olarak iyi kalitede bir Urartu tabak parçası ele geçmiştir ki, bunun üzerinde oyuntu çizgilerle işlenmiş bir hayvan başı resmi vardır. Merdivenlerin tahribe uğramış bazı kısımları yerli kerpiç çamuruyla onarılmıştır.

3 — *Tapınak*. Bu yıl tapınağın ön kısmı geniş şekilde açılmış, batı duvarına bitişik bir mekân tamamen boşaltılmış ve kuzey duvarı önünde çalışılarak burada çok önemli buluntular ele geçirilmiştir. Batıdaki mekân kuzey-güney yönünde olup kuzeyde bir eşik taşı ve kapı yeri meydana çıkarılmıştır. Duvarlar beyaz kireçle badana edilmiştir. Burada üstten bir metrelik derinlikte kemik bir iğne ve bir tane delikli boncuk bulundu. Zemine kadar kazıldığında, zeminin çakılla döşenmiş olduğu görülmüştür. Bu mekânın bu günkü seviyeden zemine kadar olan derinliği güneyde 2.30, kuzeyde ise 2.80 m. dir. Zemin kuzeyden güneye meyillidir. Kuzeydeki duvar önünde batıya giden dar bir koridor vardır. Tapınağın kuzey duvarı dışındaki sahada çalışılmaya başlanmış 2 metre derinlikte, 3 metre uzunluğunda birbirine paralel üç tane tahta kalas meydana çıktı. Bunların yangın ve yıkılma neticesinde tavandan düşmüş olduğu anla-

şılmaktadır. 2.10 m. derinlikte ele geçen başlıca buluntular şunlardır: Bol miktarda kemik ve kaba keramikten başka kırmızı renkte bir tabak, bir testicik bir düğme şeklinde dokuma aracı, iki bronz ok ucudur. Aynı seviyede en önemli buluntu ise tapınak duvarından 1.75 m. ve mekânın doğu duvarından 3 m. mesafede gri kilden çivi yazılı bir tablettir. Tabletten bir tarafı kırık, ve küçük bir parçası da eksiktir. Aynı yerde ayrıca boynuzdan yapılmış 15 cm. uzunluğunda üç delikli bir sap veya kült sembolü ile at koşumuna ait zil şeklinde bronz levhalar ele geçti. 2.50 m. derinlikte ve aynı yerde bir parçası eksik ve kırık ikinci bir çivi yazılı kil tablet bulundu. Böylece, bütün Urartu kazı sahalarında ilk defa olarak yalnız Çavuştepe tapınağında çivi yazılı kil tablet ele geçmiş oluyor. Ancak bundan 70 yıl önce Toprakkale'de bir kırık tablet bulunmuştur. Bu itibarla bu buluntu son derece önemlidir. Ayrıca bu seviyede ince kolları kesilmiş 15 cm. uzunluğunda ve 4 cm. çapında geyik boynuzu, kırmızı renkte bir çanak, deve tüyü renginde iki küçük, siyah renkte bir küpçük ve bazı kemik araçları bulunmuştur. Bundan başka, yine aynı seviyede makaraya benzer siyah taştan bir aletle ucunda altın kaplama bulunan bir bilezik parçası ve at koşumuna ait bronzdan kanca şeklinde bir parça ele geçmiştir. 2.55 m. derinlikte ise koyu kahve renkli bir seramik parçası üzerinde kulplu olarak bir boğa başı bulunmuştur. Kuzeydeki kerpiç duvarın dibinde 2.65 m. de biri koyu kırmızı renkte kulplu, yonca ağızlı diğeri kahve renkli yine yonca ağızlı ve kulplu 8 cm. yüksekliğinde iki testicik tam olarak ele geçmiştir. Bu eksiksiz olarak ele geçen testicikler Urartu keramiğinin en güzel örneklerini teşkil etmektedir. Kulplarından ve profillerinden madenî vazoların taklidi olarak yapılmış olan bu testiciklerin tapınakta dinî maksatlarla kullanılmış oldukları anlaşılıyor. 2.75 m. de tabaka halinde kül ve kömürlü toprak çıktı. Ağır bir yangın geçirdiği anlaşılan bu tabaka içinde madenî eşya parçaları, Urartu keramiği parçaları ve bu arada bir

çuvaldızla, makaraya benzer bir kemik araç bulunmuştur. 2.85 m. de koyu gri renkli küpçük, üç tane kemikten yapılmış üç delikli bıçak veya kama sapı çıkmıştır ki, bunlardan bir tanesinin uç kısmı işlenmiş, usluşturulmuş kartal gagası şeklindedir. Kama sapının başının çift kartal şeklinde olduğu anlaşılıyor, zira diğer taraf kırıktır. Aynı seviyede delikli kemik eşya ve tapınak duvarının dibinde 15 cm. çapında, pişmiş topraktan bir su borusu çıkmıştır. Bugün künk denilen borunun bir tarafı diğer boruya geçmesi için girintili ve bu yerin çapı daha dardır. Bunun tapınağın yağmur borusuna ait bir parça olması pek muhtemeldir. 2.90 m. de siyah renkli, kaidesi şua motifli bir küpçükle bronz bir fibula parçası bulundu. Bu seviyede aynı zamanda sağlam ve bozulmamış olarak bir çam kozalağı ile 10 cm. yüksekliğinde kulplu bir küpçük elde edildi. Ayrıca tapınak duvarına 4 m. mesafede paralel bir kerpiç duvar meydana çıkmıştır ki, bu duvarda iki kapı yeri tesbit edilmiştir. Bundan başka yine burada boynuzdan yapılmış oval şeklinde 3 cm. yüksekliğinde kapaksız çok güzel bir kutu bulunmuştur (Yük. 3,7; en. 4,7; boy 8,7 cm.) çapındadır.

2.95 m. de ise 12 cm. yükseklikte siyah renkli ve omuz kısmının iki tarafında meme şeklinde çıkıntılı (buckel) küp çıktı. Bu keramik gerek şekil ve gerekse yapılış bakımından Urartu eserleri arasında nadir tesadüf edilen bir nevi gösteriyor. Ayrıca aynı seviyede 15 cm. çapında siyah renkli bir de tabak bulunmuştur. Ayrıca, yine bu seviyede Urartu kırmızısı dediğimiz, kırmızı renkte iyi kaliteden, seramikten çizme şeklinde bir kap bulunmuştur. Çizmenin bağ yerleri paralel çizgilerle ve tabanın dikişleri noktalarla belirtilmiştir. Çizmenin yüksekliği 18 cm. dir. Bu bir içki kabı yahutta mabede konulmuş bir adak eşyası olabilir. Çizme kırık olup tabanda bir kısım eksiktir. Aynı seviyede kırmızı renkte küp kapağı ve ayrıca boya olarak kullanıldığı ihtimalini veren sarı renkte son bir taşla, vişne çürüğü renginde başka boya taşları ele geçmiştir. 3 m. de

bir mızrak ucu, ortası delik bir kolye parçası, koyu vişne renginde piramidal şekilde delikli kırık taş bir mühür bulunmuştur. 3.10 m. de ise zemin elde edilmiştir.

Kitabe taşlarına gelince: tapınağın batısında, köşeye 2.10 m. uzaklıkta ve 2.75 m. seviyede 37×17 cm. boyutunda yassı çivi yazılı bir kitabe taşı bulunmuştur. İki satırı yazılmış ve sekiz satırı boş bırakılmış durumdadır. Anlaşıldığına göre kitabenin önce satırları çizilmiş ve yazıya başlanarak bitirilememiştir. Ani bir felâketten dolayı kitabenin bitirilmesine imkân kalmadığı düşünülebilir. Mabet sahasındaki ikinci kitabe ise mabedin dışında, kuzey batı köşesine 2 m. mesafede kerpiç duvarın dibinde ele geçen 36×53×7 cm. boyutundaki çivi yazılı taş olup üzerinde altı satır yazı bulunmaktadır. Üçüncü kitabe mabedin ön cephesinin açılması sırasında ele geçmiştir. Bu kitabe mabedin güney köşesine 6 m. mesafede bulunmuş olup 4 satırlık çivi yazısını ihtiva etmektedir. Dört tarafından kırık olarak ele geçen bu bazalt taşın kalınlığı 13 cm. olup 95 cm. derinlikten çıkmıştır. Böylece tapınak sahasından üç kitabe taşı elde edilmiş oluyor.

4 — *Saray yahut sarnıçlı salonlar.* Burada bu yıl esas itibarıyla güney ve kuzeydeki büyük koridorlar, sarnıçlı büyük salonun doğu ve batısındaki mekânlarda çalışılmış; 2 ve 3 numaralı sarnıçlar temizlenmiş ve bir de sarnıçlı sahanın kuzeyinde bugünkü Hoşap yolunun geçtiği kalenin eteğiyle surlar arasında bulunan derin kaya yarıntısında sondaj yapılmıştır.

Güney koridorunun kazısına doğuya doğru devam edilerek 6.80 m. daha açılmış ve burada zeminden 40 cm. yükseklikte, kırık, içi tamamen toprak dolu uzunluğu 1.70 m., karın çapı 1.30 m. kalın cidarlı büyük bir pithos bulunmuştur. Kiremit renginde olan bu pithos üzerindeki dekorasyon ve şekli itibarıyla tipik bir Urartu eseridir. Buna benzer Urartu pithoslarına Asur kabartmalarında rastlanmaktadır. Yangın neticesinde koridor içinde birikmiş olan kalın kül tabakası kaldırıldıktan sonra, koridorun ana kayanın

düzeltilmesiyle meydana getirildiği görülmüştür. Şimdiye kadar açılmış olan güney koridorun uzunluğu 95.80 m. olup, kapı yerleri ve payelerle çok gösterişli bir manzara arz etmektedir. Koridorun batı ucu tamamen açılmıştır. Gelecek sene Doğuya doğru kazıya devam edilecek ve doğu ucunun da bulunmasına çalışılacaktır.

Kuzey koridor ise doğu yönünde tamamen açılmış ve ana kayada son bulunduğu görülmüştür. Koridorun sonunda duvara rastlanmamıştır. Ancak, kuzey koridorun doğusunda 1 nolu odaya rastlayan kısımda ana kayaya oyulmuş bir kanal bulunmuştur. Kanalin üstü sal taşla örtülü olup 1 nolu odanın kuzey duvarından içeriye girdikten sonra, doğuya kıvrılmakta ve kuzey duvarına paralel devam ederek, odanın doğu duvarından dışarı çıkmaktadır. Kanalin vasıl olduğu ve kalın moloz ve kül tabakasıyla dolu bulunan bu mekân kazılmıştır. Kül tabakası arasında tesadüf edilen önemli buluntular şunlardır: Sağlam vaziyette bir küçük testi, bir tane bronzdan, paslanmış, yılan başlı bilezik tam olarak ele geçmiştir. Bronz çivi ve bilezik parçaları, iki tane okside olmuş demir mızrak ucu, oniks? taşından bir adet yassı, benekli ve üst kısmında delik bulunan kolye ünitesi, yine muhtemelen oniks taşından silindir şeklinde ucu delikli bir mühür bulunmuş olup mühür kısmında bir kartal tasviri vardır. Bu mekân tamamen açıldığında 1 numaralı odanın taş duvarına bitişik vaziyette iki yanı ve alt kısmı kerpiçten bir ocak meydana çıktı. Ocağın yanları ve alt kısmı sıvalı olup, üstünde duvar içinde bir oyuk vardır. Ocağın etrafı is ve yangın izleri gösterdiği gibi, içinde bol miktarda kül ve kemik bulunmuştur. Çok iyi kalmış olan ocak bugünkü köy ocaklarına benzemektedir. Diğer taraftan, odanın içinde kanalın sonu elde edilmiş ve 1.04 m. çapında, odanın tabanını teşkil eden yerli kayaya oyulmuş daire şeklinde bir taş leğene bitişmiş olduğu görülmüştür. Ocağın yanında bugün köylerde test denilen sabit taş leğenin ve bunun kanala bitişik bulunması, burasının bir mutfak olacağı kanaatını vermiştir.

Ocaklı oda doğuya doğru kazılmış ve bütün mekân meydana çıkarılmıştır. Bu mekânın içinde kuzey-güney yönünde uzunlukları ve genişlikleri 1.50 m. olan iki duvar bulunmuştur ki, bunlardan biri güney, diğeri kuzey koridor duvarlarına bitişmektedir ve aralarında bir açıklık vardır. Böylece birbirine geçilen iki oda olduğu anlaşılıyor. Ocaklı odada leğenin hemen yanında taş duvarlı bir sedir meydana çıkmıştır. İhtimaldir ki, mekânlar bir kapıyla birbirine bağlanan bir mutfak ile bir oturma odasıdır. Ayrıca, bu mekânda iki yuvarlak taş kaidenin bulunması ve güney koridorla irtibatta olduğu gibi bir taş merdivenin de yükselmesi burasının zemin katı olduğunu anlatıyor. Molozlar arasında küçük boyda açık deve tüyü renginde sivri dipli bir testicik, güzel Urartu seramiği nevinden bir küçük sürahi, çift hazneli bir toprak kandil, kemikten silindirik şekilde dört delikli ve dokumacılığa ait bir araç, silindirik şekilde üzerinde paralel üç yiv bulunan taştan bir ağırşak ele geçmiştir. Bütün mekânın uzunluğu 8.30 ve genişliği 7.40 m. dir. Mekânın zemini düzeltilmiş yerli kayadır.

Kuzey koridorun kuzey duvarının temelleri tam olarak bulunmuş ve ana duvarın kuzey tarafında, buna paralel ikinci bir duvar meydana çıkmıştır ki, bu yerli kayaya oturtulmuştur. Kuzey koridora, kuzeyden açılan kapıların duvar dışındaki başka mekânlarla bağlantısı olup olmadığını anlamak için 9 m. boyunda bir tranşe açıldı burada molozlar arasında boynuzdan üç delikli bir bıçak sapı bulundu. Tranşeye devam edilerek beyaz zemin harcına tesadüf edilmiştir ki, bu güneydeki depoların zemininde bulunanlara benzetmemektedir. Gelecek sene buradaki araştırmalara devam edilecek ve kazı sahası genişletilecektir.

Sarnıçlı salonların güney yönünde, kalenin eteğinden yukarı doğru kuzey surlarına uzanan büyük bir kaya yarıntısı vardır ki, bunun duvarları panolar şeklinde düzeltilmiş bir manzara arz etmektedir. Bu kaya yarıntısının mahiyetini anlamak için surlarda nihayetlendiği ve dörtgen bir

plân gösterdiği üst kısmında bir sondaj yapılmıştır. Bir metreye varan kazıdan sonra, içeriye doğru bir girinti teşkil ettiği görülmüş ve gayet muntazam kenarları olduğu anlaşılmıştır. Bugünkü durumda yönünün sarnıçlara doğru olması arada bir bağlantı bulunabileceği, bir yeraltı geçidi olarak kullanılmış olduğu ihtimalini vermektedir. Bu sondaj 4 m. derinliğe kadar devam ettirilmiş, fakat henüz tam bir fikir edinmek kabil olmamıştır. Gelecek sene daha başka teknik vasıtalarla sondaja devam edilecektir.

Sarnıçların bulunduğu büyük salonun batısında, doğudaki 1 numaralı odanın karşısında 2 nolu oda dediğimiz mekân bu yıl açılmıştır. Mekânın batı duvarının dış kısmında, zeminde ve duvara gömülü bir taş kurna veya çeşme 2 numaralı odanın içine geçmekte olup, iç tarafları oyuk taşlarla üstü kapatılmıştır. Çeşmenin 2 nolu oda içindeki duvardan itibaren uzunluğu 50 cm. dir. 2 nolu oda 13.70 m. uzunluk ve 6.30 m. genişlikte bir mekândır. Odanın ortasında yaklaşık olarak 50 m. yükseklikte sıkıştırılmış topraktan vücuda getirilmiş bir düz saha üstünde blok taşlarla döşeli sunağa benzer bir kalıntı meydana çıkmıştır. Dik dörtgen şeklinde olan bu kalıntı kareye yakın bir plân göstermektedir. 1 nolu odanın esas taş zemin üzerinde de kalın bir toprak tabakasından sonra aynı şekilde fakat çok daha geniş bir taş kaplama vardır. 2 nolu odada ayrıca bir çeşmenin bulunması buranın başka maksatlarla kullanıldığı ihtimalini veriyor. Mekânın 1 numaralı odada olduğu gibi esas zemini düzeltilmiş ana kayadır.

Freskler, taş, maden ve kemikten ilgi çekici eserler, güzel tüm seramik kablaklar, miğferler, dört çivi yazılı kitabe taşı, iki çivi yazılı kil tablet ve mimarî kalıntıların meydana çıkarılmasıyla bu seneki Çavuştepe kazıları çok verimli olmuştur.

Üç senedenberi uğraşmamız neticesinde, bu yıl Van valisi sayın Nazım Üner'in himmetiyle köy yolları dairesi tarafından Çavuştepe kalesine doğu rampası üzerinde her türlü vasıtanın çıkabileceği bir yol yapılmıştır.

CAN HASAN 1965

David H. FRENCH

The excavations at Can Hasan were continued this year from September 1st to October 14th. The number of assistants in addition to my wife and myself was six: S. Payne and J. N. Postgate, field assistants, and Miss E. Dowman, conservator, Miss R. J. Worth, pottery assistant, and Misses A. C. Hird, and S. M. Page, general assistants in the house. Bay Hayrettin Solmaz of the Konya Museum represented the Turkish Government. For most of the season we employed about eight men from the village. At the end of the work, the registered objects were brought to the Ankara Archaeological Museum, together with all the sherd materials. All other materials are now stored in the depot in the excavation house on the site.

There were four aims to this year's excavations: firstly to complete the excavation of House 7 (Layer 2 B, Early Chalcolithic) started in 1962 and continued but not finished in 1964; secondly to excavate to Layer 3 and below if possible; thirdly to excavate through the floors of the Late Chalcolithic (Layer 1) houses found in 1963 and 1964; fourthly to find deposits, and if possible building levels, of the later phases of the Middle Chalcolithic period (Layer 2 A) which have so far been represented only by surface sherds (see *Anatolian Studies* XIII (1963) 7, Fig. 5 nos. 15, 16).

House 7 and Layer 3

House 7 (Fig. 1) (belonging to Layer 2 B) had been only partly excavated in

1962. Further work was done in 1964 below the upper floor levels at which excavation had stopped in 1962; this work had shown that another building lay just below the floors and walls of House 7. Two trenches (R 21 a and R 21 b) were opened up to the north of the 1962 excavations. The upper levels belonged to the Byzantine and Late Chalcolithic periods. Below these upper levels there came a layer of pure Middle Chalcolithic (Layer 2 A), probably an early phase or two phases of this period. Below this came layers of Early Chalcolithic (Layer 2 B) and finally the original floor of the house. The north wall of House 7 did not fall within the line of the trenches. Below the earliest floor there is a well-preserved building of Layer 3. House 7 is partly built over the top of the earlier walls. The Layer 3 house (Fig. 2) is large, the sides are buttressed and the corners are roughly right-angled. There is a floor and wall plaster of red clay.

The finds from House 7 were mostly fragments of pottery; there were no complete pots. Extremely interesting was a deposit of bones lying behind a partition between a buttress and the south wall of the house. These consisted of over 100 sheep's jaws, some 30 skeletons of frogs as well as a certain amount of miscellaneous bone.

From Layer 3, there were a few sherds only. In the next seasons it is hoped to expand work on this layer and to be able to define the pottery and other materials which can be assigned to it.

The Late Chalcolithic Houses in S 25 c and S 25 a

In these trenches more evidence was found of the development of the buildings of the Chalcolithic period. Work this year stopped at the earliest floor level of the houses found in 1964. It is now clear that there are at least six phases of construction in this single area. The lowest floor of the earliest phase lies directly on top of a Middle Chalcolithic deposit. Very little was found from the Late Chalcolithic layers but a group of pots came to light on an upper floor; these were mostly heavy or coarse ware and among them was a complete four-handled jar of the scored ware category.

The Middle Chalcolithic deposit in S 25 c

The lowest floor of the earliest Late Chalcolithic phase in square S 25 c is laid directly over the top of a Middle Chalcolithic deposit. There was a small part of a wall in the South East corner but there were no floors associated with it. Fragments of pottery were found in abundance (Fig. 3). These were somewhat different in type from the Middle Chalcolithic pottery found in previous years. Polychrome pottery (Fig. 3: 6-10) was

almost equal in quantity to the Black on Cream painted ware. Among sherds from this deposit were found several fragments (Fig. 3: 1-5) which might prove to be pieces imported from the area of Mersin and the Çukurova.

Summary

Stratigraphically the results of the 1965 season have been good. There are now at least six building phases of the Late Chalcolithic period (Layer 1), one of which may be tied on the basis of an imported sherd to the Late Chalcolithic levels (XIV-XII a) at Mersin. For the Middle Chalcolithic period (Layer 2 A) there is evidence for three minor phases of pottery development. There are however no buildings of this period. There is also new evidence of development with the Early Chalcolithic period (Layer 2 B) and the transition to the Middle Chalcolithic period (Layer 2 A). Finally Layer 3 is now represented by a large, well-preserved building.

Associated with all these layers there is a good collection of animal bone, obsidian, clay and stone, as well as carbonized grains and seeds. This is the kind of evidence on which the life and environment of the successive settlements at Can Hasan may be reconstructed.

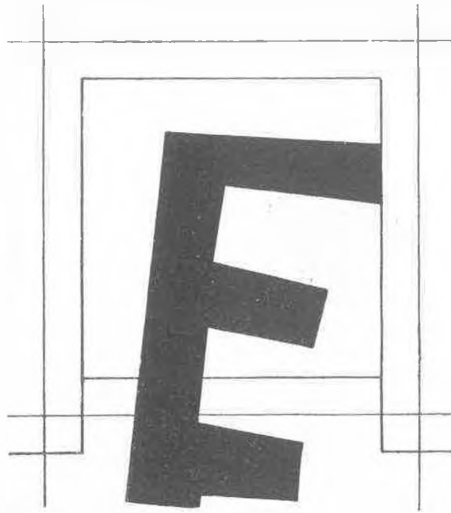

Fig. : 1

Figure 1 — Plan of House 7, Early Chalcolithic (Layer 2 B); Squares R 21 a, b, c, d.

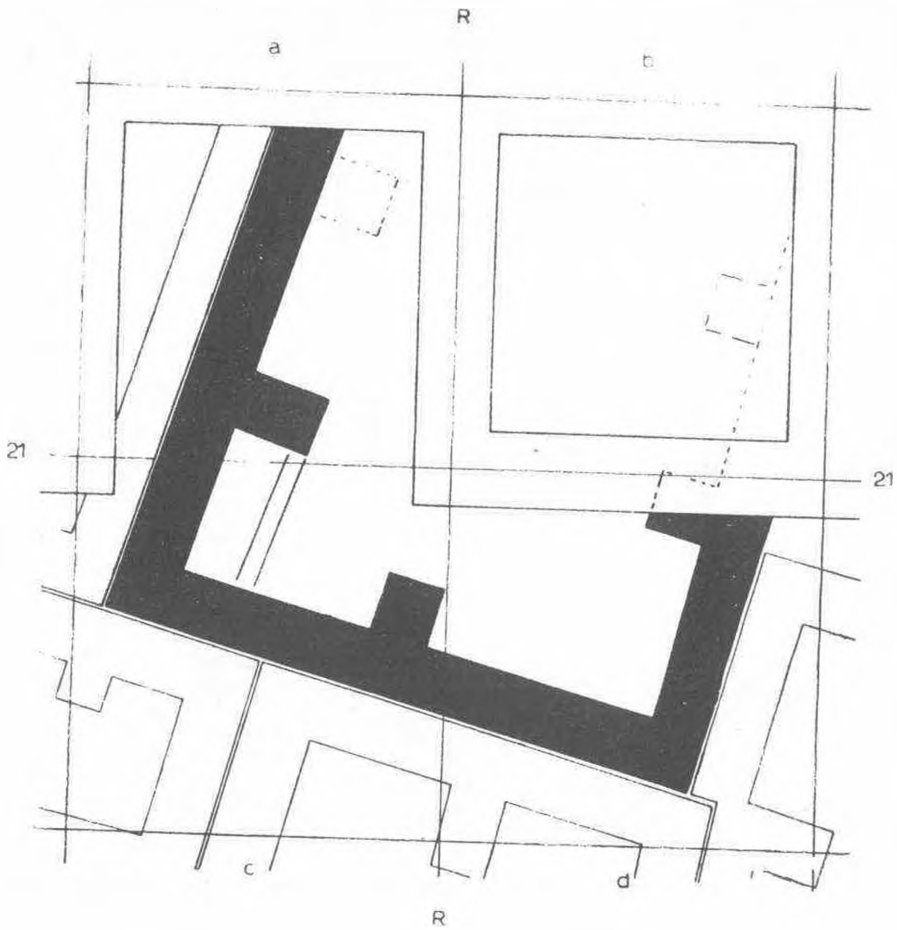

Figure 2 — Plan of Layer 3 House; Squares R 21 a and c.

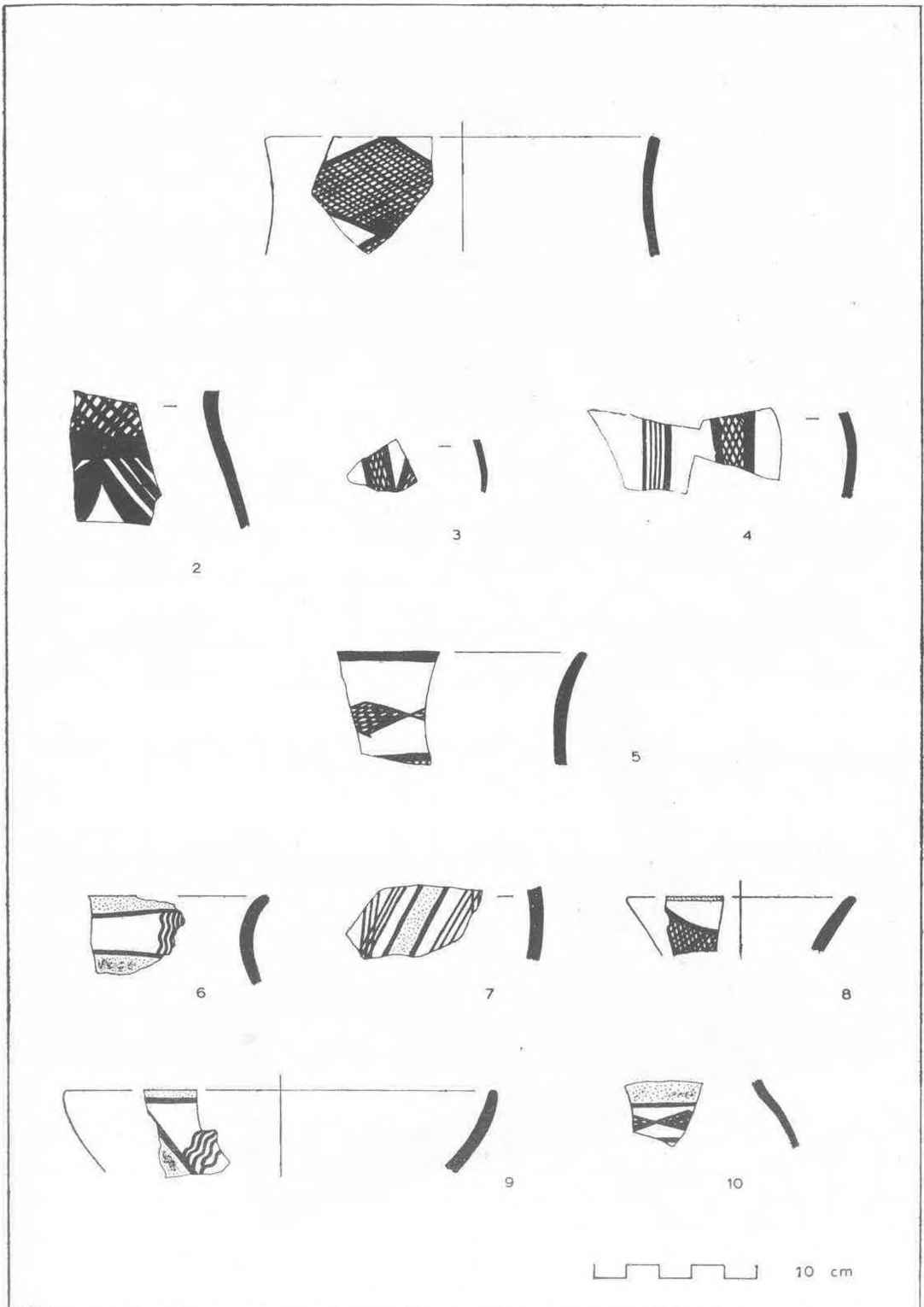

Figure 3 — Polychrome and Imported pottery from Square S 25 c.

EXCAVATIONS AT SARDIS, 1965

*Detweiler, A. Henry - Hanfmann George
M. A. and Mitten, D. G.*

The 1965 season of the Harvard-Cornell Archaeological Exploration of Sardis began ca. June 20; excavation activities terminated on August 28, while restoration work continued thru November. The excavation was again sponsored by the American Schools of Oriental Research, and the Corning Museum of Glass was again a participant. A grant under the provisions of Public Law 480, administered by the United States Department of State, again greatly aided the work. As always, it is a pleasure to thank the Department of Antiquities and Museums of the Ministry of Education of the Turkish Republic for its manifold assistance and encouragement. We have also to thank our commissioners, Bay Kemal Ziya Polatkan, Director of the Manisa Museum, and Bay Muharrem Tağtekin, who served as second commissioner (for Bin Tepe) for countless favors and courtesies.

The excavations at Sardis centered in three major areas in the western part of the city; Sector PN, along the Pactolus River; Sector "Lydian Trench" (HOB), south of the modern highway, and Sector B-Syn, the gymnasium-synagogue complex, where restoration and excavation took place side by side. Excavation also continued at the Royal Cemetery of Bin Tepe.

At Sector "Lydian Trench" Gustavus F. Swift, Jr., assisted by Andrew Ramage, exposed a wide area of the seventh and early sixth century B. C. strata in

the Lydian bazaar area (S 90-130/E 5-W42; cf. Plan, fig. 1). Considerable progress was made in clarifying the often confusing history of this area, where flood deposits and destruction levels alternate with occupation horizons. Under small buildings of the sixth century B. C., probably shops and small industrial establishments, a series of floors was encountered, in which extensive deposits of Lydian pottery were found stratified with Protocorinthian and East Greek sherds. One of the most impressive of the former was a Middle Corinthian linear skyphos of ca. 650 B. C. (P 65.61, 6671), clearly dating this level. From a mate to the wild goat *deinos* discovered in this area in 1963 (P 63.366) is a sherd with a lively pacing sphinx (P 65.6, 6593; cf. fig. 2), the product of a school of individually Lydian orientaling vase painting which flourished ca. 600 B. C. The most striking small object discovered on one of these floors (W 24.5/S 112.5, *98.5), firmly dated near the middle of the seventh century, is a small circular bone plaque (BI 65.2, 6636; fig. 3) carved with a fantastic animal curled in an embryonic position. Its curvilinear stylization, reminiscent of Scythian-style animal art from south Russia and central Asia, raises anew the question of the identity of the Kimmerian horsemen who repeatedly devastated Sardis during the seventh century B. C.

Below this level, considerable portions of a heavily burned clay floor, encounte-

red during previous seasons in different parts of the area, were uncovered. Much of this floor had been sealed in with a covering layer of clay. The burned floor was riddled with large circular pits, dug from higher up, some of them over a meter in depth. These bothroi suggest that the entire area may have been devoted to some industrial purpose, perhaps something involving the storage and use of liquids in bulk. The severely burned floor is thought to have been caused by one of the Kimmerian attacks.

Around the western side of the area, and making a right angle turn at S 128/W 30, is a massive rubble wall, 0.60 m. thick and up to 1.85 m. high (plan, fig. 1). Although the full extent of this wall is not yet known, its curving exterior face, and the sizeable rooms which adjoin it, suggest that it formed a precinct or compound wall surrounding this commercial and industrial area -- a feature of highest interest for the early urban development of Lydian Sardis. It is tentatively dated to the mid-seventh century B. C.

Small finds recovered from the market area include three bronze fibulae (e. g. fig. 4: M 65.2, 6669), a tiny blue faience scarab (fig. 5; Seal 65.1, 6670) and a terracotta stamp seal, perforated for suspension at one end (fig. 6; Seal 65.2, 6847).

At Sector PN Robert and Marcia Ascher excavated a block of houses (plan, fig. 7) which had been continuously inhabited from the sixth century B. C. through the late third century B. C.; work was continued during the latter part of August by George M. A. Hanfmann and Metin Kunt. Parts of several rectangular units, with doors and well-built walls, were cleared. Their construction reflects a complex series of alterations and reoccupation, including intermittent flooding and conflagrations which are tentatively equated with the destructions of Sardis in 547 B. C. and 499 B. C. These habitations were levelled after the siege by Antiochos III in 213 B. C. The structures excavated this season appear to be a northward con-

tinuation of the sixth and fifth century houses excavated by Noel D. Robertson in 1964.

Some fine pieces of pottery were recovered. From a krater of the first half of the seventh century B. C., probably produced somewhere in East Greece, is a sherd with a ship manned by hoplites sailing through a sea alive with dolphins -- a later version of a subject famous in Geometric vase painting (fig. 8; P 65.98, 6742). Testifying to Sardis' flourishing relations with the major Greek powers on the mainland is the handle fragment of a *lakaina*, a special form of deep-handled chalice produced in Lakonia early in the sixth century B. C. (fig. 9; P 65.138, 6772). A tiny but monumental fragment of Attic black-figure draftsmanship (fig. 10; P 65.47, 6647), probably from a hydria, may represent Zeus and Hera or another divine couple; it cannot have been made much after 525 B. C.

A well of the Persian period, similar to one cleared at HOB in 1963, produced quantities of roof-tiles dated by palmette-stamped Attic black glaze ware and a squat lekythos (fig. 11; P 65.58, 6661) to the fourth century B. C. From early Hellenistic house floors came several small bronze coins of the third century B. C., principally of issues from cities such as Ephesus, for which little stratigraphical data has until now been available. The emerging picture here is one of a gradual Hellenization of Lydian Sardis, which only becomes complete with the radical replanning of the city after its destruction under Antiochos III near the end of the third century B. C.

The expedition continued work at the center of the Bin Tepe cemetery across the Gediz River from Sardis. In the second season of tunneling in the huge burial mound, Karniyarik Tepe, the massive *krepis* wall around the inner mound was traced for an additional stretch of the circle toward the east and north until the wall ended, but digging in the center failed to encounter the tomb chamber. At the

north-eastern end of the *krepis* wall, Crawford H. Greenewalt, Jr., noted that the rising bedrock outcrop had been chiselled flat for a bedding to receive the final stones of the wall, which were never set in place (cf. fig. 12). Fragments of Lydian shoulder-drop oinochoai and other pottery suggest that the mound may have been enlarged to its present size sometime in the seventh or early in the sixth century B. C. Tunneling in the center of the mound ran into irregular accumulations of rubble, several of which were investigated.

Work in the Roman synagogue concentrated in testing the layers beneath the main hall for underlying structures and examining the foundations of the walls and piers for structural safety in anticipation of proposed consolidation and restoration. No earlier floor was found, although the smashed fragments of marble and granite columns reused in the foundations may have been appropriated from an earlier structure on the site. Surprising was the discovery of a large barrel vault (E 71-74/N 1.2-24, crown *96.20) running north-south just under the floor of the main hall and resembling the parallel series of barrel vaults found in 1964 under the Marble Court farther north. This vault may have been part of a terracing system upon which the synagogue was built.

A deep pit under the southeastern corner of the main hall yielded numerous fragments of molded bowls and lamps of the first century B. C., as well as an inscribed lamp (*Phos Agathon* around the rim; fig. 13; L 65.9, 6765, L: 0.10 m.). A tile grave, 2.75 m. long by 0.85 m. wide by 0.58 m. deep, was found at *91.42, five meters beneath the level of the floor of the main hall. It was empty, but its construction resembles tile graves of the first century B. C. - first century A. D. excavated in 1959 south of the modern highway, and probably represents a northward continuation, upon steeply sloping ground, of the same cemetery.

In 1962-63, finely worked limestone steps were discovered protruding from the south foundation of the synagogue at a different orientation from that of the synagogue-gymnasium complex (*Dergi* 12 (1962) 30; *BASOR* 174 (1964) 47, figs. 29-30). Parallel walls, found this year at right angles to these steps, probably form the side walls of a small building of the first century B. C., extending northward under the synagogue.

Immured in the foundations of Pier S 1 in the main hall was a marble lion (fig. 14: S 65.11, 6904), which was found, facing east, ca 1 m. below the floor (E 87/N. 1.5 *95.70-95.35). This wide-mouthed, crouching animal is another example of the archaic spoils liberally incorporated into the synagogue building by its architects. The lion is 0.52 m. long and 0.37 m. high. With its block-like body and the petal-like stylizations on its forelegs, it cannot date much later than 600 B. C., and is perhaps the oldest piece of Lydian sculpture yet discovered.

Further work was done in clearing the southern colonnade of the palaestra, which adjoins the north wall of the synagogue. A large portion of this wall was discovered, lying where it had collapsed, to the north of the main hall. The construction appears to be alternate zones of rubble masonry and brick lacing bands, reinforced at intervals by vertical piers of ashlar masonry. At the southeastern corner of the palaestra, where the southern and eastern colonnades intersect, part of the stylobate of the southern colonnade was cleared to E 93, where it had been broken up for lime (cf. plan, fig. 15). Broken shafts of four unfluted columns were encountered, as well as a battered Corinthian capital with female head in the acanthus foliage (similar to several which had been recovered in other seasons from the Marble Court of the gymnasium), of the late second or early third century A. D., and a fine Ionic corner capital which is datable to the early fifth century A. D., according to Prof. Hans Buchwald of the Harvard School of Design.

The problem of restoration of the main gate of the Severan Entrance Court into the gymnasium (Marble Court) was energetically pushed forward under the direction of James W. Yarnell. Mehmed T. Ergene was in charge of the assembling and reerection of the gate columns, Fikret Yeğül was responsible for design problems, and Tankut Akalin handled supply procurement and re-erection of the piers and wall structures behind the gate. By the end of the season, with the help of the pipe tripod loaned by the Austrian Archaeological Institute Excavations at Ephesus, two of the spirally fluted columns, Number 2, the southern of the inner pair,

and Number 4, the northern of the outer pair, had had been re-erected; their missing portions were supplied in steel-reinforced concrete. The work was greatly facilitated by the fortunate recovery of three long pieces of column shafts, buried in the rubble filling the hall "B/A" just to the west of the entrance gate, where they had been dragged and left by Byzantine marble plunderers.

The "South Hall," a nearly square unit south of the Marble Court, was completely cleared by A. Ramage, revealing an Early Byzantine pavement of marble slabs over a much-battered mosaic floor, possibly of the fourth century A. D.

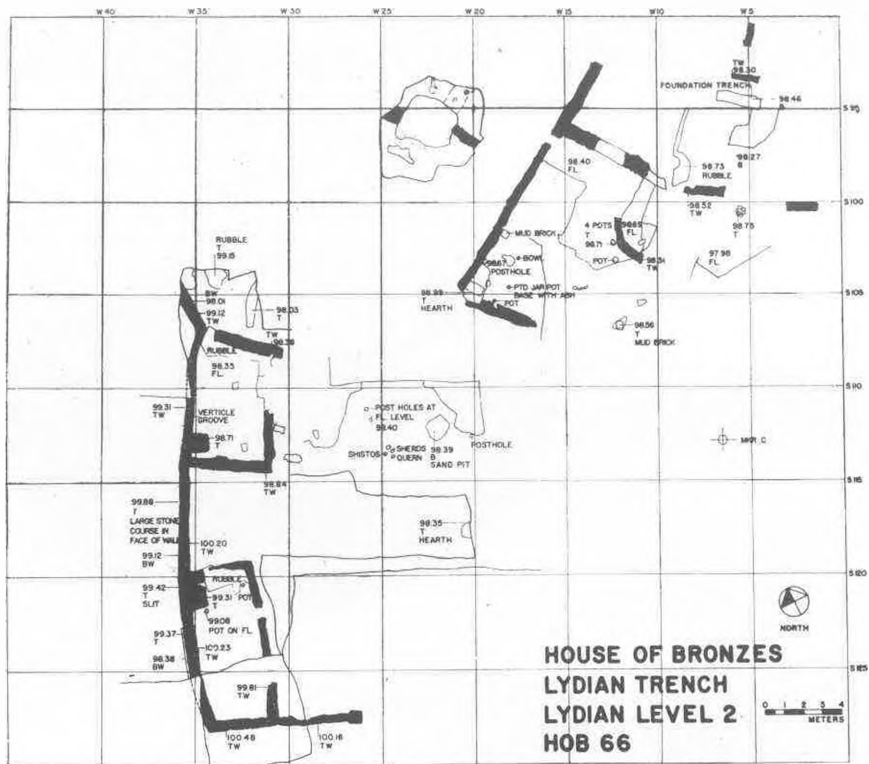

Fig. 1 — House of Bronzes, Lydian Trench. Plan of Lydian Level 2, with compound wall.

Fig. 2 — Fragment of orientalizing *dinos* with sphinx (P 65.6, 6593). Early sixth century B C.

Fig. 3 — Bone plaque with engraved animal (BI 65.2, 6636). Midseventh century B. C.

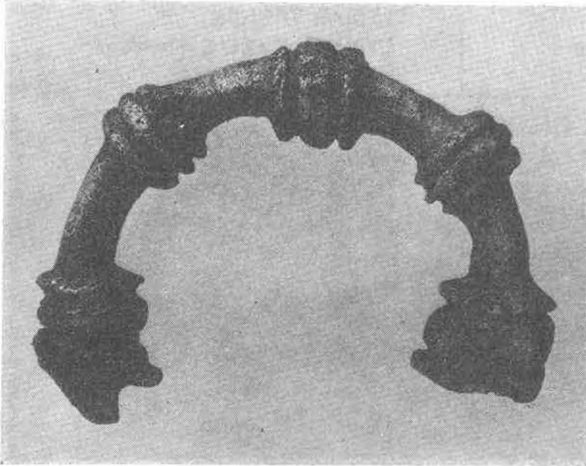

Fig. 4 — Bronze fibula (M 65.2, 6669), Sixth century B. C.

Fig. 5 — Faience scarab (Seal 65.1, 6670), sixth century B. C.

Fig. 8 — Fragment of East Greek krater : ship
manned by hoplite; dolphins (P 65.98, 6724).
Seventh century B. C.

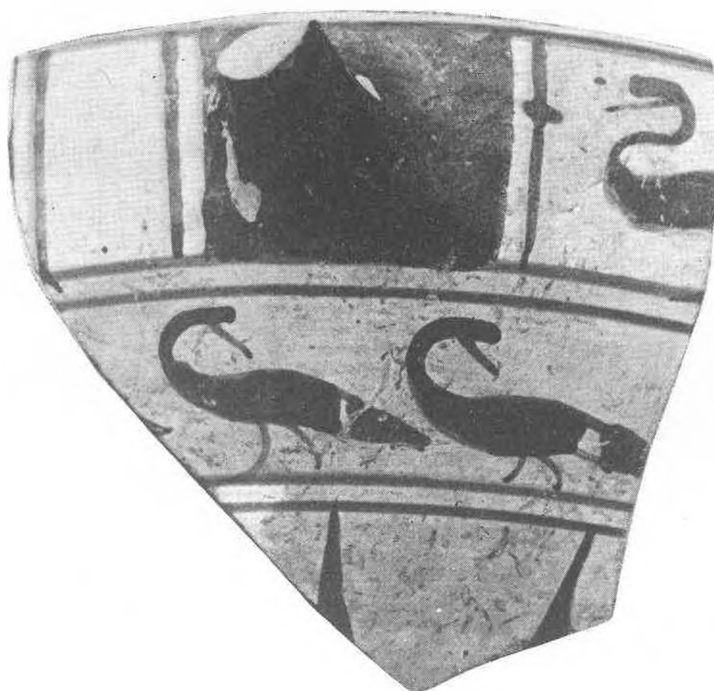

Fig. 9 — Fragment of Lakonian lakaina (P 65.138,
6772). Early sixth century B. C.

Fig. 10 — Attic black-figure sherd (P 65.47, 6647).
Late 6th century B. C.

Fig. 11 — Squat lekythos from well (P 65.58, 6661). Fourth century B. C.

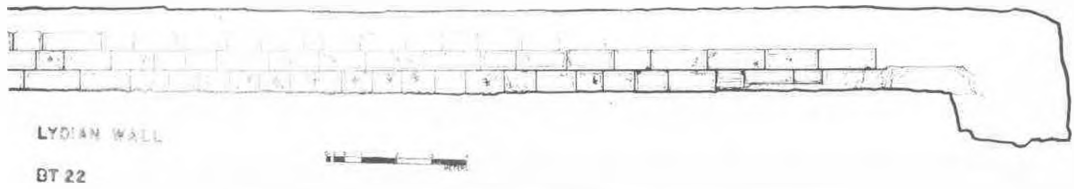

Fig. 12 — Elevation of *krejis* wall, extension to northeast.

Fig. 13 — Mold-made lamp from pit beneath
synagogue (L 65.9, 6765). First century B. C.

Fig. 14 — Marble lion built into foundations of synagogue (S 65.11, 6904). Early sixth century B. C.

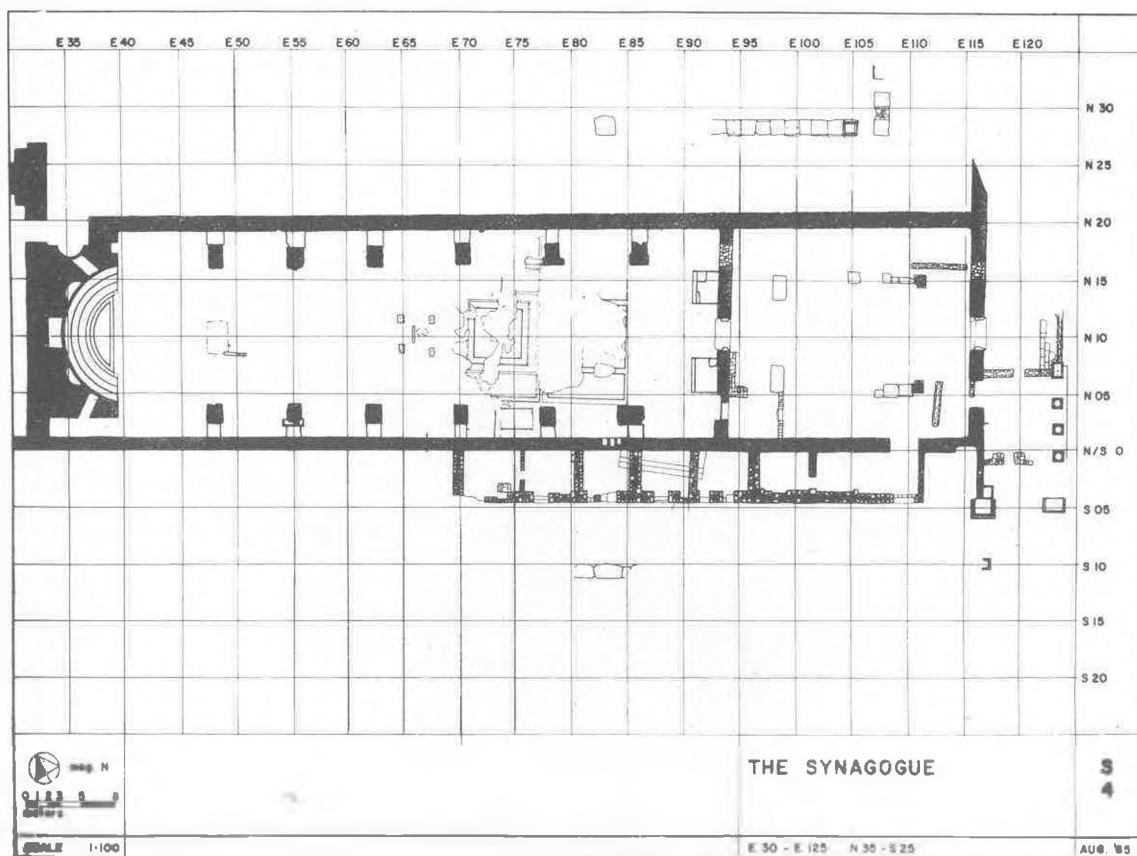

Fig. 15 — Plan of Roman synagogue and vicinity, 1965 season.

1964 ALACA HÖYÜK KAZISI RAPORU

Dr. Hâmit Z. Koşay - Ahmet Ünal - Abdullah Çizgen

Ö N S Ö Z

1948 de bırakılan Alacahöyük kazısına 1963 te Türk Tarih Kurumu'nun ve Millî Eğitim Bakanlığı Müzeler ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü'nün maddî müzaharetleri ile yeniden başlandı. 1963 raporu Türk Arkeoloji Dergi XIII-1 sayısında yayınlandı. 1964 sonuçları hakkında ilgili ilim mensuplarını fazla bekletmemek için işbu raporu sunuyoruz.

Kazı 8 temmuz ile 28 eylül 1964 arasında vasatı elli işçi ile devam etmiştir. Bu sırada M. Eğ. Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Mehmet Önder Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü Uluğ İğdemir, Çorum valisi Mehmet Varin'li, Alaca kaymakamı Doğan Gürbüz Türk Höyük'ü ziyaret ederek çalışmalarımıza büyük ilgi göstermişlerdir. Yabancı ziyaretçiler arasında Boğazkale Alman Hafriyat Heyeti'nden Profesör H. Otten, Şikago Üniversitesi'nden Prof. Güterbock, Strazburg Üniversitesi'nden E. Laroche Höyük'ü şerefleştirmişlerdir.

Bize çalışma imkânı sağlayan T. T. Kurumu'na ve Müzeler ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü'ne teşekkürlerimizi sunmayı zevkli bir borç biliriz.

HAFRİYAT HEYETİ :

Müdür : Dr. Hâmit Z. Koşay

Asistan Arkeolog : Ahmed Ünal

Mimar Arkeolog : Mahmut Akok

Desinatör ve Fotoğrafçı : Abdullah Çizgen

Preparatör : Süleyman Halçın

Bu mevsimde aşağıdaki hedefler gözönünde tutulmuştur :

1) Höyüğün güneyine isabet eden karelerde, Yeni Hitit katında genişleme yapılması. Burası daha önce Makridi'nin toprak sette sondaj yaptığı yere yakındır.

2) 4. mimarî kat, yani yangın gören en eski Hitit katında araştırmalar yapılarak eser aranması.

3) Eski Bronz Çağı tabakalarında Kıral Mezarlarının bulunduğu sahaya yakın olan yerlerde yeni mezarların bulunup bulunmadığının araştırılması.

1) Burada yapılan genişlemede çok sağlam temelli muntazam dört köşe yapılara raslanmıştır (bak. Fot. Plan).

Önemli buluntular, envanterdeki 65 no. lu bronz mızrak, 52 no. lu mühür ve 55, 58, 132, 138, 156, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 174, 175, 181, 184, no. lu eserlerdir.

2) Evvelce de tespit edildiği gibi Alacahöyük'te 4. mimari katın yani Eski Hitit katının sfenks arkasında şümüllü bir yangın gördüğü kat'i olarak tesbit edilmiştir. Bunun takriben 1800 yıllarına isabet ettiğini sanıyoruz. Hangi istilâ ile ilgili olduğunun açıklanmasını eskiçağ tarihçilerimizden bekliyoruz. Bu tabaka, genel felâket sırasında, olduğu gibi terkedildiği için bol eşya vermektedir. Nitekim LIV/60 karedeki bölmelerde Hitit mutfığı olduğu gibi bırakılmış ve üst üste birçok tabakalar, testiler tamamen sağlam olarak ele geçirilmiştir. Bakınız envanter: 1, 2, 3, 4,

5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 51, 68, 70, 71, 133, 135, 136, 139, 149, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 162, 185, 202, 204, 205, 207, 231, 238.

3 A ve 3 B Katları Sfenks arkasındaki sahalarda kesin olarak ayrılmaktadır. 3 A ve 3 B tabakalarının da tarihî bakımdan Eski Hitit'e tekabül etmesi gerekir.

Diğer bir müşahademiz de, kuzeyden güneye uzanan büyük Hitit kanalının ikinci kat mabedi kapısına gelince kıvrılarak tam kapı altından geçmesi ve Sfenksli kapıda aynı kıvrımla altından geçmesi olmuştur. Bu kanalizasyonun Yeni Hitit çağında da kullanıldığını ve sonradan dolunca iptal edildiğini gösterir. Büyük mabed avlusunda ve sağdaki büyük salonlardan birinde yaptığımız sondajlarda döşeme seviyesinden altı metre derinliğe geldiği zaman, yukarıda zikredilen 4. kat Hitit yangınına rastlanmıştır. Zikri geçen mabet veya saray yapılırken çok geniş ölçüde bir tesviye yapıldığı da anlaşılmıştır. Mabedi tahrip etmeden daha derine inilemediği için bu bölgede Eski Bronz Çağı kral mezarlarının bulunup bulunmadığı meçhul kaldı.

Bu mabed avlusu ve salonu sondajlarında envanterde 19, 48, 57, 69, 84 no'da kayıtlı eserler bulunmuştur.

3) Kral mezarları çukurunun güneyine isabet eden ve önceki senelerde kazılmamış olan sahalarda sondajlar yapıldı. Sondajlar ekseri yerlerde zemin suyunun altına kadar indi. Kral mezarı bulunamadı, fakat bir takım dağınık mimari ve iki adet insan iskeleti ile karşılaştık. Bu mimarilerin stratigrafisi karışık olmakla beraber, ekserisi dörtgen, bir kısmı da basık dörtgen şeklinde küçük odalardan müteşekkil olup, Eski Bronz Çağının 6, 7, ve 8 yapı katlarını ihtiva etmekteydiler.

İskeletlere gelince, Al. P. 1 no'lu olanı E mezarından 7-8 metre güneyde ve aynı mezardan 1.00-1,50 metre derinde, Eski Bronz Çağının ilk safhalarında bulundu. Üzerinde bir parça ağaca rastlandı. Baş batıda, ayaklar doğuda idi. Kemikler

gayet dağınık ve bazı kısımlar eksikti. Hiçbir ölü hediyesi ve mezarın plânı tespit edilemedi.

Al. P. 2 no'lu iskelet de yine aynı sahada, E mezarından 5-6 metre güneyde ve aynı mezar seviyesinden 1.00 metre derinde, Eski Bronz Çağının ilk safhasında bulundu. İskeleti muntazamdır. Baş, önceki aynı çağın kral mezarları iskeletlerinin aksine doğuda olup tam hocker şeklindeydi ve yüzü kuzeye bakıyordu. Herhangi bir mezar şekli tespit edilemedi, sadece yer yer dağınık taş dizilerine rastlandı. Mezar hediyesi olarak boyun hizasında bir tek bronz iğne bulundu (bk. env. 236) ki, bunun ölü elbisesi (belki kefen) iğnesi olması lâzımdır.

İskeletlerin ikisi de incelenmek üzere Ankara Üniversitesi Antropoloji Enstitüsü Müdürlüğüne verildi.

Mezar araştırmaları yukarıda bahsi geçtiği gibi mabet-saray avlusunda ve büyük salonlardan birinde açılan sondajlarla da devam ettirildi. H ve B mezarları seviyesine inildiği halde mezara rastlanmadı, fakat bu sondajların bize sağladığı fayda, mabet-sarayın altının, inşasından önce 4-5 metreye yakın bir kat çakıl, bir kat toprakla doldurulmuş olduğunu ve binaenaleyh eşya bulmak için 4-5 metre derine inilmesi lâzım geldiği gerçeğini göstermiş olmasıdır. Eski Hitit yangını burada da tesbit edildi. Eski Bronz Çağı mezarlarının bu derinlik altında aranması gerekirse de, 2. tabakadaki monumental Hitit mabet sarayına zarar vermemek için araştırmalardan sarfınazar edildi.

H ve E mezarları batısında yapılan araştırmalarda ise, tabanı kille sıvanmış bir ev odası tesbit edildi. Odanın doğu ucunda bulunan ve üç taştan ve yanında çamurdan bir mangaldan müteşekkil olan ocak, bugünkü sacayağının prototipi olması bakımından fevkalâde enteresandır. Hattâ, üç taşın arasındaki kalınca bir odunun kömürleri olduğu gibi tesbit edildi. Ocak Mahallî Müzeye taşınarak bulunduğu şekilde teşhir edildi.

Kıral mezarları sahasında yapılan araştırmalarda, L mezarının güney kenarın-

da taş altında altından 237 no. lu yivli baldahin veya asa sapı başı ki bunun benzerleri eski kazılarda kıral mezarlarında bulunmuştur ve yine altından 203 no. lu delikli ve keman biçimli bir süs danesi, 222 no. lu Truva tipinde kadeh bulundu.

Bunlardan bilhassa arkeoloji edebiyatında Truva Kadehi diye tanınan meşhur iki kulplu "depas amphikypelon" Al. p. 222 zikre değer. Elde yapılmış olmasına rağmen şekil bakımından çok zarif olan bu kadeh perdahlı ve siyah boya astarlı olup, emsallerine sonraki devirlerde bile rastlanmayan kuvvetli bir pişirme tekniğine sahiptir. (bk. S. 212). Bu bakımdan bu tip kapların menşei batıda Truvada değil, Orta Anadolu'da aramak gerekmektedir. Çünkü Truva'da bu tip kadehlerin bulunduğu II. tabaka ile Alacahöyük'ün bu safhası çağdaştır. (bk. S. Lloyd, Early Anatolia S. 55-56, fig. 2-3). Aynı kadehlerden Alishar ve Büyük Güllücek'in çağdaş tabakalarında da bulunmuştur.

HEYKEL :

Sfenksli kapı kuzeyinde Orta Hitit mabedi odalarından LIV/60 karesindeki ilk bölmede kazı yapılırken, 3 A katının altındaki 3 B katında, sfenksli kapı eşiği seviyesinden takriben 2 metre derinde ve sıklupik duvarlardan 5-6 metre uzakta şimdiye kadar Höyük'te benzerine rastlanmayan bir heykel bulundu. Mevcut uzunluğu 2.10 metre ve ortalama genişliği 0.75-0.80 metre olan heykelin başı eksikti. Bu heykel kalkerden arkaik tarzda basit çizgilerle ifade edilmiştir. Bilhassa göğüs adaleleri kuvvetle tebarüz ettirilmiştir. Sol kol açık olup şekli oyuklarla belirtilmiştir. Sağ kolu elbise çizgisi kapamaktadır. Başın ayrı bir taştan yapıp sonradan oturtulduğu, sol köşedeki işlenmiş oyuktan anlaşılmaktadır. Arkasında iki çizgi arası düz olup, bunun bir divara yaslamak için bu şekilde yapıldığı sanılır. Ayaklar piyadestele oturtulduğu için tamamen mühemeldir. Göğüsünün fazla dolgun olmasına bakılarak bunun bir tanrıçe heykeli olduğu akla gelebilirdi. Fakat bu devirde

kadın heykellerinin oturur vaziyette tasvir edildiği düşünülürse, bunun bir tanrı veya kıral tasviri olması daha yakın ihtimal arz eder.

Heykel nakledilirken zedelenmemesi için, önce bir ağaç kızağa oturtulmuş ve kızak ufkî cerle ve kısmen de dozerle çekilmek suretiyle Mahallî müzeye nakledilmiş ve lapidarium'a dikilmiştir (bk. res.)

ENVANTER

A) Hitit Çağı Eserleri

I - Çanak - Çömlekler

a) Küpler :

- 1 P. T. gaga ağızlı küp: Eski Hitit. Üç dikey kulplu, onarılmıştır. Tabaka 4, yangın katı. Sfenksli kapı kuzeyi. Kiremit rengi. Yük: 0.62, karın çapı: 0.41, dip çapı: 0.11.
- 2 P. T. küpçük: Eski Hitit, sfenks arkası, 4. mimarî kat. Gaga ağızlı, Üç dikey kulplu, kiremit rengi. Ağız ve kulpu tamamlanmıştır. Yük: 0.46, karın çapı: 0.31, dip çapı: 9.09.
- 8 P. T. çift dikey kulplu küp: Kiremit rengi, sivri dipli, ağız kenarı düz. Ağız onarılmıştır. Eski Hitit, kat: 4, yangın katı, Sfenks arkası. Yük: 0.41, karın çapı 0.31, ağız ç: 0.10.
- 9 P. T. çift dikey kulplu küp: Ağız hafifçe dışarı eğik. Onarılmıştır. Dibi sivri. Eski Hitit, kat: 4. Yük: 0.37, karın ç: 0.29, ağız ç: 0.085.
- 134 P. T. çift kulplu küpçük: Kaidesi değirmî düzlüklü, açık kül rengi. Kenarı dışarı taşkın. Eski Hitit. Uz: 0.45, ağız ç: 0.19, dip ç: 0.08, karın ç: 0.30.
- 153 P. T. büyük küp: Eski Hitit, sfenks arkası yangın katı. Üç tane düğme süslü, ağız dışarı eğik. Dibi değirmî düzlüklü. Yük: 1.18 karın genişliği: 0.70, ağız ç: 0.62.
- 154 P. T. büyük küp: Ağız dışarı meyilli. Eski Hitit, Sfenks arkası. Dibinde değirmî düzlük var. Yük: 1.03, karın genişliği: 0.75, ağız ç: 0.43.
- 155 P. T. büyük küp: Eski Hitit, Sfenks arkası. Karşılıklı çift dikey kulplu iki

- sivri memecikle süslü. Yük: 1.03, karın gene: 0.68, ağız ç: 0.33.
- 204 P. T. küp : Geniş ağızlı, iki dikey kulplu. Kiremit renginde, kırmızı boya astarlı. Ağız dışarı mail, kaide yuvarlak ve düz. Tamir edilmiştir. Eski Hitit, kat: 4, Sfenks arkası. Ağız ç: 0.64, karın ç: 0.65, kaide ç: 0.16, yük: 0.90.
- 205 P. T. küp : Geniş ağızlı, düz ve yuvarlak kaideli. Ağız kenarı dışarı mail. Üzerinde üç tane ortası çukur memecik var. Perdahsız ve astarsız. Kiremit renginde. Eski Hitit, kat: 4, Sfenks arkası. Ağız ç: 0.60, karın ç: 0.68, kaide ç: 0.17, yük: 1.14.
- 231 P. T. küpçük : Gaga ağızlı, üç dikey kulplu, Kulpunun birisi ağıza bitişik, diğeri kırık ve tamir edilmiş. Kaidesi sivri, kiremit renginde. Eski Hitit. Sfenks arkası. Yük: 0.62, karın ç: 0.38, ağız ç: 0.105.
- b) *Testiler*:
- 3 P. T. testi : Gaga ağızlı, tek kulplu, kaidesi düz değirmî ve dışarı çıkıntılı. Eski Hitit, 4. kat, Sfenks arkası, yangın katı, kiremit rengi. Karnı onarılmıştır. Yük: 0.395, karın ç: 0.25.
- 4 P. T. testi : Gaga ağızlı, tek kulplu onarılmıştır. Kaidesi çukurlu, değirmî ve dışarı çıkık. Karın kısmı keskin çıkıntılı. Eski Hitit, kat: 4, yangın katı, Sfenks arkası. Kiremit renginde. Yük: 0.365, karın ç: 0.25, kaide ç: 0.10.
- 5 P. T. testi : Gaga ağızlı, tek kulplu. Kaidesi içeri çukur ve kenarı dışarı çıkık. kiremit rengi. Onarılmıştır. Eski Hitit, kat: 4, Sfenks arkası. Yük: 0.375, karın ç: 0.235, kaide ç: 0.105.
- 6 P. T. testi : Gaga ağızlı, tam. Tek kulplu, kaidesi çukur ve kenarı çıkık. Eski Hitit, kat: 4. Sfenks arkası, kiremit rengi. Yük: 0.375, karın ç: 0.24, kaide ç: 0.105.
- 7 P. T. testi : Gaga ağızlı, tam. Kırmızı renkli, tek kulplu. Kaidesi çukur ve dışarı çıkık. Eski Hitit, kat: 4. Yangın katı, Sfenks arkası. Yük: 0.37, karın ç: 0.22, kaide ç: 0.08.
- 133 P. T. testi : Tek kulplu, göğsünde ters "V" şeklinde kabartma süslü. Boynu kertikli, yuvarlak dipli. Kırmızı boya astarlı, onarılmış. Ağız kenarı dışarı taşkın. Eski Hitit, Sfenks arkası. Uz: 0.60, karın ç: 0.30, ağız ç: 0.15.
- 150 P. T. testicik : Eski Hitit, astarsız, tek kulplu, Ağız kırık, dibi yuvarlak, boynu kertikli, tamamlandı. Yük: 21, karın ç: 0.14, ağız ç: 0.03.
- 151 P. T. testicik : Eski Hitit, kulpu kırık olup tamamlandı. Dibi yuvarlak. Yük: 0.23, karın ç: 0.13, ağız ç: 0.055.
- 202 P. T. testi : Gaga ağızlı, üç dikey kulplu. Kulplardan birisi ağıza bitişik. Cilâsız, kahverengi. Kaidesi dar ve yuvarlak. Sfenks arkası, kat: 4, Eski Hitit. Boy: 0.45, karın ç: 0.31, kaide ç: 0.06.
- 207 P. T. testicik : Kiremit renginde, perdahsız. Ağız tamir edilmiştir. Kulpu uzunca, kaidesi kürevî. Orta Hitit, kat: 3 B, Sfenks arkası. Yük: 0.28, karın ç: 0.15.
- c) *Çömlekler*:
- 10 P. T. çömlek : Kapaklı, kapağı eksik. İki dikey ve iki yatay kulplu, dibi halkalı. Kapak oturacak yeri oyuktur. Eski Hitit, kat: 4. Kiremit rengi, onarılmıştır. Yük: 0.26, karın ç: 0.21, kaide ç: 0.075, ağız ç: 0.115.
- d) *Maşrabalar*:
- 18 P. T. maşraba : Kırmızımtrak boya astarlı, perdahlı, değirmî kaideli. Eski Hitit, kat: 4. Kulpu kenardan taşkın. Onarılmıştır. Yük: 0.115, ağız ç: 0.14, karın ç: 0.18.
- e) *Tabaklar*:
- 23 P. T. tabak : Astarsız, değirmî dipli, kenar altı yivli. Yangın katı, Eski Hitit, kat: 4, Sfenks arkası. Yük: 0.065, en geniş yeri: 0.195.
- 24 P. T. tabak : Astarsız. Eski Hitit, kat: 4, yangın katı. Kenarı içeri kıvrık, alçı ile tamamlanmıştır. Yük: 0.09, geniş: 0.19, ağız ç: 0.16.
- 25 P. T. tabak : Astarsız, kenarı içeri kıvrık, sivri dipli. Eski Hitit, yangın katı, kat: 4. Yük: 0.085, ağız ç: 0.17, karın ç: 0.19.

- 26 P. T. tabak : Astarsız, kenarı içeri kıvrık, dibi yuvarlak. Tamamlandı. Eski Hitit, kat: 4.
- 27 P. T. tabak : Astarsız, kenarı içeri kıvrık, dibi yuvarlak Eski. Hitit, yangın katı, kat: 4. Yük: 0.085, en geniş yeri: 0.18, ağız ç: 0.155.
- 28 P. T. tabak : Astarsız, kenarı içeri kıvrık, dibi yuvarlak. Eski Hitit, yangın katı, kat: 4. Yük: 0.075, en geniş yeri: 0.175, ağız ç: 0.155.
- 29 P. T. tabak : Astarsız, kenarı içeri kıvrık, yuvarlak dipli. Eski Hitit, kat: 4, yangın katı. Yük: 0.065, ağız ç: 0.155, en geniş yeri: 0.17.
- 30 P. T. tabak : Tam. Kırmızımtırak renkli, yuvarlak dipli, ince kenarlı. Eski Hitit, kat: 4. Yük: 0.07, ağız ç: 0.16, en geniş yeri: 0.175.
- 31 P. T. tabak : Astarsız, kenarı hafif dışarı eğik, dibi yuvarlak. Eski Hitit, kat: 4. Yük: 0.07, ağız ç: 0.155, en geniş yeri: 0.175.
- 32 P. T. tabak : Astarsız, dibi yuvarlak. Eski Hitit, kat: IV. Yük: 0.075, ağız ç: 0.016, en geniş yeri: 0.18.
- 33 P. T. tabak : Astarsız, kenarı hafif kıvrık, dibi düz ve değirmi, onarılmış. Eski Hitit, kat: 4. içeri Yük: 0.085, en geniş yeri: 0.19, ağız açıklığı: 0.16.
- 34 P. T. tabak (kâse) : Astarsız, kenarı hafif içeri kıvrık, dibi düz ve değirmi. Onarılmıştır. Eski Hitit, kat: 4. Yük: 0.08, en geniş yeri: 0.175, ağız ç: 0.155.
- 35 P. T. tabak (kâse) : Dibi çatlak, yuvarlak kaideli, astarsız, ince kenarlı. Eski Hitit, kat: 4. Yük: 0.075, en geniş yeri: 0.18, ağız açık: 0.16.
- 37 P. T. tabak : Alçı ile tamamlanmış, ince düz kenarlı, Eski Hitit, kat: 4. Yük: 0.075, en geniş yeri: 0.165, ağız ç: 0.135.
- 38 P. T. tabak : Değirmi kaideli, astarsız, ince düz kenarlı. Eski Hitit, kat: 4. Yük: 0.055, en geniş yeri: 0.16, ağız ç: 0.15.
- 39 P. T. tabak : Astarsız, ince kenarlı, yuvarlak dipli. Eski Hitit, kat: 4. Yük: 0.055, ağız açık: 0.17.
- 40 P. T. tabak : Astarsız, dibi yuvarlak, ince düz kenarlı. Eski Hitit, kat: 4. Yük: 0.045, ağız açık: 0.165.
- 41 P. T. tabak : Tam. Astarsız, kenarı içeri hafif eğik, dibi yuvarlak. Eski hitit, kat: 4. Yük: 0.05, ağız açık: 0.16.
- 42 P. T. tabak : Astarsız, boz renk, kenarı kırık, yuvarlak dipli. Eski Hitit. Yük: 0.045, ağız açık: 0.155.
- 43 P. T. tabak : İnce ve düz, hafif içeri eğik kenarlı. Eksik kenarı alçı ile mamlandı. Eski Hitit. Yük: 0.05, ağız açık: 0.14, en geniş yeri: 0.145.
- 142 P. T. tabak : Kiremit renginde, astarsız. Kenarı hafif içeri kıvrık, dibi yuvarlak. Eski Hitit. Yük: 0.65, geniş: 0.24.
- 143 P. T. tabak : Kiremit renginde, astarsız. Kenarı hafifçe içeri kıvrık. Dibi yuvarlak. Eski Hitit. Yük: 0.05, geniş: 0.24.
- 176 P. T. tabakçık : Yeni Hitit.
- 178 P. T. tabakçık : Kaba Yeni Hitit. Çap: 0.055, Yük: 0.01.
- 223 P. T. tabak : Kaidesi sivri, ortası delik, ağız kenarı içe meyilli, kiremit renginde. Tamir edilmiş. Yük: 0.05, ağız ç: 0.19.
- 224 P. T. tabak : Ağız kenarı içe meyilli, kiremit rengi. Kaidesi küresel, tamir edilmiş. Yük: 0.05, ağız ç: 0.20.
- 225 P. T. tabak : Ağız kenarı ince ve içe meyilli. Kaidesi küresel, perdahlı, dışında çark izleri var. Tamir edilmiş, kiremit renginde. Yük: 0.04, ağız ç: 0.20.
- 226 P. T. tabak : Ağız kenarı ince ve düz, tabanı küresel, kiremit renginde, tamir edilmiş. Yük: 0.05, ağız ç: 0.17.
- 227 P. T. tabak : Kaidesi düz ve yuvarlak. Ağız kenarı ince ve dışa meyilli, kiremit renginde, tamir edilmiş. Yük: 0.05, ağız ç: 0.15.

f) *Sahanlar*:

- 20 P. T. sahan : Astarsız. Kenarının bir yanında akıtacağı var. Düz kenarlı, kaidesi küçük düz değirmi. Eski Hitit, kat: 4, yangın katı, Sfenks arkası.

- Yük: 0.14, karın gen: 0.28, ağız gen: 0.26, taban ç: 0.06.
- 21 P. T. sahan : Astarsız, kenarı düz, kenar altı iki yerde karşılıklı memecik var. Kaidesi halka şeklinde. Eski Hitit, kat: 4, yangın katı, Sfenks arkası. Yük: 0.125, ağız ç: 0.24, karın ç: 0.27, kaide ç: 0.075.
- 22 P. T. sahan : No: 20 gibi kenarı küçük oluk şeklinde akıtacaklı, astarsız, değirmi dipli. Eski Hitit kat: 4. Yük: 0.125, ağız ç: 0.2255 karın ç: 0.27.
g) *Çaydanlık biçimli, kuş başı emzikli kaplar:*
- 12 P. T. çaydanlık : Kuş başı emzikli, tek kulplu, çaydanlık biçimli kap. Karın üstü kırmızı astarlı, kaidesi çukur ve dışarı eğik. Eski Hitit Kat: 4. Yük: 0.215, karın ç: 0.225, kaide ç: 0.9, ağız ç: 0.11.
- 13 P. T. çaydanlık : Kuş başı emzikli, tek kulplu, kiremit renkli. Tam. Kaidesi çukur ve dışarı eğik. Eski Hitit, Kat: 4. Yangından. Yük: 0.225, karın ç: 0.205, ağız ç: 0.08, kaide ç: 0.075.
- 14 P. T. çaydanlık : Kuş başı emzikli, tek kulplu, çaydanlık biçimi kap. Emziği kırık, kiremit renkli, kaidesi çukur ve dışarı eğik. Eski Hitit. Yük: 0.20, karın ç: 0.205, ağız ç: 0.085, kaide ç: 0.065.
- 15 P. T. çayvanlık : Kuş başı emzikli, tek dikey kulplu, çaydanlık biçimi kap. Kaidesi çukur ve dışarı eğik. Emzik kenarı az kırık. Eski Hitit, Kat: 4, yangından. Kiremit rengi. Yük: 0.195, karın çapı: 0.18, ağız ç: 0.065, kaide ç: 0.065.
- 16 P. T. çaydanlık : Kuş başı emzikli, açık geniş ağızlı, tek dikey kulplu, çaydanlık biçimli kap. Dibi yuvarlak. Kiremit renkli. Eski Hitit Kat: 4. Yük: 0.15, ağız açıklığı: 0.145, karın çapı: 0.175.
- 17 P. T. çaydanlık : Kuş başı emzikli, ağız geniş, dikey tek kulplu. Kiremit renkli olan yuvarlak dipli, çaydanlık biçimli kap. Eski Hitit, Kat: 4, yangın katı, Sfenks arkası. Yük: 0.135, karın ç: 0.15, ağız ç: 0.115, kaide ç: 0.025.
- 135 P. T. çaydanlık : Kuş başı emzikli, çaydanlık biçimli kap. Kiremit renkli tek kulplu, Kaidesi içerlek çukurlu. Eski Hitit, Sfenks arkası (Çatlak kulpu kırık olup tamamlanmıştır). Uz: 0.21, karın ç: 0.08, kaide ç: 0.085.
- 136 P. T. çaydanlık : Çaydanlık biçimli kap. Tek kulplu, kuş başı emzikli. Kaidesi içeri çukurlu. Tam olup emziği zedelenmiştir. Eski Hitit, Sfenks arkası. Uz: 0.215, karın ç: 0.20, ağız ç: 0.065, kaide ç: 0.065.
- 137 P. T. çaydanlık : Kuş başı emzikli, çaydanlık biçimli kap. Ağız geniş, dibi yuvarlak. Eski Hitit, kahverengi yüzü. Tamamlanmıştır. Uz: 0.12, Karın ç: 0.15, ağız ç: 0.11.
- 238 P. T. çaydanlık : Kuş başı emzikli maşraba. Kırmızı, tabanı yuvarlak, tek kulplu, karın kısmı geniş, ağız kenarına nazaran dar. Tamir edilmiş. Eski Hitit, Sfenks arkası. Yük: 0.23, gen: 0.21 ağız ç: 0.12.
- h) *Çanaklar:*
- 140 P. T. Çanak : Kenarı dışarı eğik ve kertikli. Kırmızı boya astarlı. Aslında bir meyva tabağı kaidesi olup sonradan rütuş edilerek çanak gibi kullanılmıştır. Yük: 0.105, gen: 0.21.
- 145 P. T. Çanak : Astarsız, kenarı içeriye eğik, dibi yuvarlak. Eski Hitit. Yük: 0.07, ağız ç: 0.145.
- 146 P. T. Çanak : Astarsız, içeri eğik ve düz kenarlı. Eski Hitit. Yük: 0.07, ağız ç: 0.15.
- 206 P. T. Çanak : Ağız içeri mail. Ağız dışı kırmızı boya astarlı. Tamir edilmiş. Kaidesi değirmî ve içe çökük. Eski Hitit. Ağız ç: 0.22, yük: 0.11, kaide ç: 0.008.
- 221 P. T. Büyük çanak : Ağız geniş, taban çukur ve halkavî. Şekli muntazam değil. Tamir görmüş. Ağız kenarı içe meyilli. Perdahsız, kiremit renginde, Orta Hitit, Sfenks arkası. Yük: 0.24, ağız ç: 0.30, taban ç: 0.095.

- i) *Muhtelif şekildedeki kaplar:*
- 11 P. T. Güveç : Ayaklı. Ayakları onarılmıştır. Boz renk, çift dikey kulplu. Kat: 4, Sfenks arkası. Yük: 0.22, karın ç: 0.205, ağız ç: 135.
- 19 P. T. Büyük tekne : İki kulpu tam, kenara yapışık, diğer iki kulpu kenar altında. Hepsi dikey. Düz değirmi tabanlı. Eski Hitit. Mabed avlusu son-dajında, yangın katında 5.50 metre derinde bulundu. Elle yapılmış. Yük: 0.52, ağız açıklığı: 0.48, karın ç: 0.54, taban ç: 0.13.
- 36 P. T. Kâse : Astarsız, yuvarlak dipli, Küçük düzlüğü var. Kenarı içeri eğik. Eski Hitit, kat: 4, yangın katı. Yük: 0.085, en geniş yeri: 0.16, ağız ç: 0.14.
- 69 P. T. Kapçık : (Kozmetik kapçık) Mabed salonu sondajı altı. Orta Hitit. Kenarı kırık, dibi yuvarlak. Yük: 0.025, karın ç: 0.035.
- 132 P. T. Kap : Dip yan tarafı delikli, eksik koni biçimli. Yeni Hitit Katı. Bir odanın köşesinde ters kapanmış olarak bulundu. Ağız ç: 0.245, kaide ç: 0.40, yük: 0.19.
- 138 P. T. Vazo : Tek kulplu, kurs kaide-li. Yeni Hitit. Kırık ağızı tamamlanmıştır. Boya astarlı. Yük: 0.335. Karın ç: 0.07, ağız ç: 0.03, kaide ç: 0.04.
- 139 P. T. Büyük künk : Kiremit rengi, Eski Hitit. Uz: 0.68, ağız gen: 0.18 ve 0.11, en geniş yeri: 0.25.
- 152 P. T. Kap : Küre biçimli, astarsız. Eksiği tamamlandı. Eski Hitit. Yük: 0.09, karın ç: 0.10, ağız ç: 0.05.
- 228 P. T. Altık : Halka şeklinde, ağzının bir tarafı dar, bir tarafı geniş. Ortası kertik. Kırmızı boya astarlı. Tamir edilmiş. Yük: 0.07, ağız çapları: 0.13 ve 0.11.
- 229 P. T. Altık : (No: 228 dekinin aynı) Tamir edilmiş. Yük: 0.08, ağız çapları: 0.17 ve 0.15.
- II - *Pişmiş toprak küçük eserler (ağırşaklar, askılar, düğmeler vs.) :*
- 63 P. T. Askı : İki delikli, köşeli, az kesik. Eski Hitit. Uz: 0.11, gen: 0.135, kal: 0.03.
- 64 P. T. Askı : Hilâl şeklinde, tek delikli. Orta Hitit. Açıklığı: 0.08, kal: 0.055.
- 65 P. T. Askı : Orta Hitit. Uz: 0.08, gen: 0.035, kal: 0.02.
- 66 P. T. Askı : Orta Hitit. Uz: 0.09, gen: 0.025, kal: 0.015.
- 67 P. T. Konik askı : Delikli. Orta Hitit. Yük: 0.075, kaide ç: 0.065.
- 81 P. T. Teker : Bir yanı düz, öbür yanı kabarık. Ağırşak olabilir. Orta Hitit. Çapı: 0.07, kal: 0.015.
- 82 P. T. Ağırşak : Üstü çukur, boz renk. Basit. Eski Hitit. Çapı: 0.05, kal: 0.025,
- 84 P. T. Ağırşak : Boz renk, basit. Mabed sondajı. Eski Hitit. Çapı: 0.06, kal: 0.021.
- 85 P. T. Ağırşak : Boz renk. Eski Hitit. Yangın görmüş. Kat: 4, Sfenks Kuzeyi Üstü çukur ve süslü. Çap: 0.043, kal: 0.019.
- 86 P. T. Ağırşak : Üstü çukur. Basit. Kırmızı. Orta Hitit. Çapı: 0.039, kal: 0.023.
- 87 P. T. Ağırşak : Üstü çukur. Her iki tarafı çizgili. Eski Hitit. Çapı: 0.04, kal: 0.018.
- 88 P. T. Ağırşak : Basit. Üstü düz. Yeni Hitit. Çapı: 0.04, kal: 0.019.
- 89 P. T. Ağırşak : Kaba, siyah. Yeni Hitit.
- 90 P. T. Ağırşak : Üstü çukur, basit. Eski Hitit. Çap: 0.035, kal: 0.02.
- 91 P. T. Ağırşak : Üstü çukur. Eski Hitit. Çizgili. Çap: 0.033, kal: 0.01.
- 92 P. T. Ağırşak : Eski Hitit. Basit. Üstü çukur. Çap: 0.03, kal: 0.013.
- 93 P. T. Ağırşak : Kırmızı kiremit rengi. Basit. Eski Hitit. Çapı: 0.04, kal: 0.015.
- 94 P. T. Ağırşak : Kırmızı kiremit rengi. Orta Hitit. Basit, üstü çukur. Çap: 0.039, kal: 0.015.
- 95 P. T. Ağırşak : Üstü çukur, basit. Orta Hitit. Çapı: 0.039, kal: 0.01.
- 96 P. T. Ağırşak : Üstü çukur, çizgili. Kül rengi, kırık. Çap: 0.04, kal: 0.01.
- 97 P. T. Düğme : Yeni Hitit. Basit, üstü çukur Çapı: 0.028, kal: 0.01.
- 98 P. T. Düğme : Basit, kırmızı. Çap: 0.027, kal: 0.01.

- 99 P. T. Dügme : Eski Hitit. Basit, Üstü çukur. Çap: 0.03, kal: 0.012.
- 102 P. T. Dügme : Yuvarlak, basit, siyah. Orta Hitit.
- 106 P. T. Ağırşak : Kaba, yuvarlak. Frig veya Yeni Hitit. Çap: 0.03, Yük: 0.03.
- 109 P. T. Dügme : Eski Hitit. Basit, yuvarlak. Çap: 0.02, kal: 0.013.
- 110 P. T. Dügme : İki koni birleşimi, basit, gri renk. Çap: 0.02, kal: 0.015.
- 111 P. T. Ağırşak : Saksı kırığından yapılmış. Çap: 0.04, kal: 0.007.
- 112 P. T. Ağırşak : Saksı kırığından. Orta Hitit. Çap: 0.035, kal: 0.007.
- 113 P. T. Tıpa : Koni biçimli. Orta Hitit. Yük: 0.035, çap: 0.028.
- 179 P. T. Kapakçık : Kırık ve kaba, tutaçağı sivri bir çıkıntından ibaret. Çap: 0.045, yük: 0.015.
- 180 P. T. Tıpa : Koni biçimli. Yeni Hitit. 0.035, kaide çapı: 0.025.
- 181 P. T. Tekerlek : Ortası delikli. Yeni Hitit. Çap: 0.06, kalınlık: 0.01.
- 182 P. T. Ağırşak : Çanak kırığından. Kurs şeklinde. Yeni Hitit. Çap: 0.05, kal: 0.008.
- 184 P. T. Makara : Makara biçimli nesne. Yeni Hitit, kaba. Yük: 0.03, çap: 0.035.
- 185 P. T. Ağırşak : Eski Hitit, Sfenks arkası. Basit, üstü düz, altı dış bükey. çap: 0.05, yük: 0.02.
- 186 P. T. Ağırşak : Eski Hitit. Üstü çukurlu, altı dış bükey. Basit. Çap: 0.045, Tük: 0.015.
- 187 P. T. Ağırşak : Kırmızı renkte. Mabed kuzeyi sondajı. Basit, üstü hafif çukurlu, altı dış bükey. Çap: 0.035, yük: 0.01.
- 188 P. T. Ağırşak : Siyah yanık renkte. Mabed sondajı. Üstü çukurlu, altı dış bükey. Çap: 0.035, yük: 0.01.
- 189 P. T. Ağırşak : Boz renk. Kenarı çizgi süslü. Mabed sondajı. Üstü kesik, koni şeklinde. Çap: 0.035, yük: 0.015.
- 190 P. T. Ağırşak : Boz renk, iki tarafı da dış bükey. Üstü üçgen şekiller, içi noktalarla süslü. Çap: 0.025, yük: 0.017.
- 191 P. T. Ağırşak : Boz renk, basit ve kaba. Çap: 0.035, yük: 0.025.
- 193 P. T. Ağırşak : Elips şeklinde. Yeni Hitit. Basit. Çap: 0.035, yük: 0.03.
- 194 P. T. Ağırşak : Kül renginde, üzeri turnakla süslü. Çap: 0.03, yük: 0.02.
- 197 P. T. Ağırşak : Yeni Hitit, kül rengi. Bir ucu kırık. Çap: 0.025, yük: 0.03.
- 198 P. T. Ağırşak : Yeni Hitit. Yarısı siyah, yarısı kül renginde. Çap: 0.025, yük: 0.02.
- 199 P. T. Ağırşak : Kül renginde. Yeni Hitit. Basık tekerlek şeklinde. Çap: 0.025, yük: 0.015.
- 208 P. T. Ağırşak : Kül rengi, üzeri parlak ve süslü. Eski Hitit, mezar çukuru. Boy: 0.01, gen: 0.025.
- 209 P. T. Ağırşak : Kül rengi, üzeri çukur. Eski Hitit. Boy: 0.015, çap: 0.035.
- 213 P. T. Kapak : Yuvarlak, bir tarafı yarıya kadar delinmiş. Kül rengi. Boy: 0.02, çap: 0.04.
- 219 P. T. Dügme : Küresel, küçük, beyaz renkte. Dikey çizgilerle süslü. Yeni Hitit. Yük: 0.01, çap: 0.013.
- 230 P. T. Ocak : Orta kısmı şişkin, tabanı düz, üstü yay şeklinde içe çökük. İki ucu şişkin, boz renkte. Eski Hitit, Sfenks arkası, kat: 4. Yük: 0.26, gen: 0.44, kalınlık: 0.09.
- III — *Heykel:*
- 149 Kalkerden bir heykelin gövde kısmı: Orta Hitit, Sfenks arkası, 3 A katı altı. Başka yerden taşınmış olup, başı eksiktir. Kalçadan yukarı kısmı tasvir edilmiş olup göğüs barizdir. Önünde asa gibi bir kabarıklık ve arkasında iki yiv vardır. Yer yer yapılmış oyuklar, kolu veya giyimi göstermek için yapılmış olabilir. (Müze bahçesine getirilip dikilmiştir). Takribî yükseklik: 2.10, en geniş yeri: 1.00, kalın: 0.58.
- IV — *Pişmiş toprak idol ve figürinler:*
- 47 P. T. At başı : Sfenks arkası, 3 A katı altı. Orta Hitit. Boyundan kırık. Yellesi ve yuları belli. Boyutları: 0.04 × 0.03.

- 48 P. T. Hayvan başı veya at başı : Vücudunda geçecek kısmı mevcut ve tıpa şeklinde. İki göz çukur. Burun üstünde çizgisi var. Kulaklar kırık. Mabet salonu sondajında bulundu. Orta Hitit. Baş uz: 0.05, boyun: 0.04.
- 68 P. T. Tek boynuz : Kırmızı. Sfenks arkası. 0.095.
- 156 P. T. Sunak : El şeklinde, kol kısmı eksik ve kenarı kırık. Uz: 0.09, en geniş yeri: 0.035.
- 157 P. T. Boğa gözü : Sfenks arkası, Eski Hitit. Göz akı beyaz boyalı. Gözbebeği çukur, diğer kısımlar kırmızı. Boyutları: 0.06×0.045.
- 158 P. T. Öküz boynuzu : Çok perdeli ve kırmızı boya astarlı. Orta Hitit, 3 A yapı katı altı, Sfenks arkası, Boyutları: 0.085×0.02.
- 159 P. T. Öküz ayağının tırnağı : Eski Hitit, Sfenks arkası, yangın katı. Boyutları: 0.06×0.25.
- 161 P. T. "Kıral işareti" : Üzerinde "kıral işareti" bulunan çanak parçası. İşaret eksik. Sağında üçgen şeklinde kabarcık var. Kırmızı boya astarlı.
V — *Mühürler*:
- 51 Bronz mühür : Sfenks arkası sondajında bulundu. Orta Hitit (3 A-B katları). Sapı askı delikli. Yüzünde giyoş süsler ve ortasında çivi yazısı ile, hayat manasına "ti,, yazılı.
- 52 Madenî (?) mühür : Sapı kırık olup yalnız bir kurstan ibarettir. Giyoş süs ortasında hiyeroglif işaretleri var. Yeni Hitit katında bulundu. Kurs ç: 0.02, kalınlık: 0.002.
IV — *Madenî eserler*:
- 55 Bronz ok ucu : Sapa geçecek kuyruklu, kancalı. Yüzü üçgen şeklinde. Yeni Hitit katı. (No. 56 daki mızrakla beraber bulundu). Uz: 0.06, en: geniş yeri: 0.017.
- 56 Bronz mızrak : Yeni Hitit katı, M. Ocağı'nda, sura yakın bir yerde bulundu. Kesiti sekiz köşeli. Tekmil uz: 0.60, sap uz: 0.07, en kalın yeri: 0.017.
- 57 Bronz keski : Mabet avlusu sondajı. Orta Hitit. Kesiti dikdörtgen. Uz: 0.095, gen: 0.015, kal: 0.003.
- 58 Bronz orak : Yeni Hitit. Sapa geçecek yeri kıvrık. Uz: 0.20, en geniş yeri: 0.03, sap uz: 0.03.
- 61 Bronz keski : Yeni Hitit. Kesiti dikdörtgen. Uz: 0.115, yüz gen: 0.01, kal: 0.005.
- 124 Bronz keski : Dikdörtgen kesitli. Eski Hitit. Uz: 0.065, kal: 0.007.
- 125 Bronz iğne : Düz başlı. Yeni Hitit. Uz: 0.05.
- 126 Bronz iğne : Çark başlı. Eski Hitit. Uz: 0.04.
- 127 Bronz iğne : Toplu. Ucu kırık. Uz: 0.045.
- 128 Bronz çift halka : İnce. Mabet sondajı. Satıhtan bulundu.
- 129 Bronz uç : M. Ocağı, satıhtan bulundu. Kesiti değirmiş. Uz: 0.06.
- 164 Bronz ok ucu : Söğüt yaptarğı şeklinde. Yeni Hitit. Uz: 0.065, gen: 0.012.
- 165 Bronz keski : Başlı. Dikdörtgen kesitli. Ucu kırık. Yeni Hitit. Uz: 0.175, kal: 0.07.
- 166 Bronz keski : Başlı. Yeni Hitit. Ucu kırık, dikdörtgen kesitli. Uz: 0.105, kal: 0.017.
- 167 Bronz uç : Eğrilmiş. Yeni Hitit. Dikdörtgen kesitli. Uz: 0.06.
- 168 Bronz uç : Eğrilmiş. Yeni Hitit. Dikdörtgen kesitli. Uz: 0.055.
- 169 Bronz uç : Yeni Hitit. Dikdörtgen kesitli. Sapa geçecek yeri ince kuyruklu. Uz: 0.06.
- 170 Bronz uç : Yeni Hitit. Dikdörtgen kesitli. Sapa geçecek yeri ince kuyruk şeklinde. Uz: 0.06.
- 171 Bronz uç : Yeni Hitit. Uz: 0.055.
- 172 Bronz toplu iğne : Yeni Hitit. Başı helezon şeklinde kendinden kıvrık. Uz: 0.055,
- 173 Bronz toplu iğne : Yeni Hitit. Başı mercimek şeklinde. Uz: 0.11.
- 174 Altın safihacık : İnce ve buruşuk. Yeni Hitit. Uz: 0.022.
- 175 Altın iğne başı : Bronz iğne kısmı düşmüş olup, ince bir levhadan ibarettir. Çap: 0.017.

212 Bronz iğne : Başu büyükçe toplu, ucu kırık. Eski Hitit. Boy: 0.04.

VII — *Kemik eserler:*

70 (a-b-c-d-e-f-g-h-i-j-k-l) kemik sahifeler : Bir mobilya veya nesneye applike edildikleri sanılmaktadır. Orta Hitit. Sfenks arkası, kat: 3 B.

71 Kemik sahife idol : Baş eksik. Üstünde dikiş için iki deliğı var. "Palmet süs" ihtiva etmektedir. Eski Hitit, Sfenks arkası, kat: IV. En geniş yeri: 0.045, yük: 0.04.

72 Kemik nesne : Beyaz, iki başu delikli. Kesiti kare. Uz: 0.065, Kal: 0.006.

121 Kemik nesne : Üstü delikli. Sap başu olabilir. Çap: 0.055, kal: 0.02.

122 Kemik nesne : Mafsal kemiğinden, iki delikli. Eski Hitit. Çap: 0.035, Kal: 0.03.

130 Kemik biz : Mafsal kemiğinden. Orta Hitit. Uz: 0.075.

162 Kemik nesne : Ucu kırık, dibi değıirmi. Orta Hitit, Sfenks arkası. Uz: 11, gen: 0.02.

163 Kemik ok ucu : Yeni Hitit. Çengelli ve sapa geçecek kulplu. Uz: 0.10, en geniş yeri: 0.02.

177 Kemik askı : Beyaz. Ray altı bulun-tusu. Uz: 0.035.

183 Askı : Midye kabuğundan. Dibi de-likli. Yeni Hitit. Uz: 0.03.

VIII — *Taş eserler:*

44 Taş idol : Alt kısmu eksik. Sfenksli ka-pı arkası, III A tabakası (Orta Hitit). kaba fakat bariz. İki kol açıklığı: 0.065, mevcut uzunluğu: 0.055 tak-ribi kalınlık: 0.025.

50 Taş figürin : Mavimtrak renkte. Başu kırık. Üzerinde onbirden fazla delik olup delikler beyaz bir madde ile dol-durulmuştur ve bunların bir kısmu düşmüştür. Hayvan şeklindedir. Ma-bed kuzey ucu sondajında, bir metre derinlikte bulundu. Boyutları: 0.05 × 0.035, kal: 0.02.

54 Balta yüzü : Taş. Döğdüsü kırık. Sfenks arkası, kat: 4. Eski Hitit. Boy: 0.06, Yüz gen: 0.05.

62 Taş baltacık : Mavimtırak taştan. Es-ki Hitit. Uz: 0.045, Yüz gen: 0.035, Kal: 0.008.

75 Taş nesne : Üçgen kesitli, iki ucu de-likli. Uz: 0.065, Tük: 0.018.

76 Taş nesne : Sivri uçlu, yassı. Orta Hitit. Başu kırık. Uz: 0.075.

77 Taş bıçak : Sekonder. Sileks. Kahve-rengi. Orta Hitit. Uz: 0.04.

78 Sileks bıçak : Beyaz, primer. Yüzü testere şeklinde. Orta Hitit. Uz: 0.04.

79 Sileks bıçak : Primer. Orta Hitit. Bu-lut renginde. Uz: 0.04.

141 Taş tabak : Üç ayaklı. Mabet kuzey-yindeki sondajda bulundu. Kenarı onarılmıştır. Yük: 0.065, Gen: 0.24.

144 Taş tabak : (Daha önceki kazılarda çıkmıştır).

148 Öğütme taşı : Eski Hitit katı, Sfenks arkası. İki parçadan ibarettir. Alttaki büyük taşın ebadı: Boy: 0.094, En: 0.48, Kal: 0.32. Üstündeki küçük dö-ğecin ebadı: Boy: 0.33, En: 0.20, Kal: 0.14.

B) *ESKİ BRONZ ÇAĞI ESERLERİ.*

I — *Pişmiş toprak ve taş eserler:*

45 P. T. İdol : Ayak kısmu ve başu bo-yundan itibaren kırık. Eski Bronz Ça-ğı. Ön kısmındaki çizgiler belki de giyimi temsil eder. Arkasında da çiz-giler var. No. 53 deki düz Bronz balta ile birlikte bulundu. İki kol açıklığı: 0.025, mevcut uz: 0.025, kal: 0.01.

46 P. T. İdol : Keman biçiminde, üst kısmu kırık. Etek kısmu giyimi ifade edecek şekilde çizgilerle süslü. Eski Bronz Çağı. Arkası düz. Gen: 0.04, mevcut uz: 0.025, kal: 0.009.

49 P. T. Ayak : Eski Bronz Çağı. Kaba. Boyutları: Boy: 0.06, kal: 0.04, Uz: 0.06.

59 Taş baltacık : Yeşilimtırak renkte. Mabet kuzey ucu sondajında bulun-du. Eski Bronz Çağı. Uz: 0.06, yüz eni: 0.03, en kalın yeri: 0.015.

60 Taş baltacık : Boz renkte. Mabet kuzey ucu sondajında bulundu. Eski Bronz Çağı. Uz: 0.055, yüz gen: 0.035, en kalın yeri: 0.015.

- 80 Sileks bıçak : Boz renkte, sekonder. Mabet kuzeyi sondajı. Eski Bronz Çağı. Uz: 0.038.
- 100 P. T. Düğme : Eski Bronz Çapı: 0.03, kal: 0.01.
- 101 P. T. Düğme : Eski Bronz Çizgilerle süslü. Çapı: 0.028, kal: 0.008.
- 104 P. T. Düğme : İki koni birleşimi şeklinde, altı ve üstü çizgili. Eski Bronz Ç. Çapı: 0.025, kal: 0.015.
- 105 P. T. Düğme : Yassı, yuvarlak. Siyah. Eski Bronz Ç. Çap: 0.02, kal: 0.017.
- 114 P. T. Bilya : Kürevî, siyah basit: Eski Bronz Ç. Çapı: 0.02.
- 118 Taş düğme : Eski Bronz Ç. Çizgi süslü. İki yanı dışbükey. Çap: 0.025, kal: 0.012.
- 119 Taş düğme : İnce ve yassı. Eski Bronz Ç. Çapı: 0.02, kal: 0.003.
- 120 Taş düğme : Beyaz, yuvarlak. Basit. Eski Bronz Ç. Çap: 0.023, kal: 0.017.
- 123 Obsidiyen bıçak : Sekonder. Eski Bronz Ç. Uz: 0.03.
- 147 Taş ocak : Üç taştan ibaret olup, yanmış köşesi ile birlikte bulundu. Eski Bronz Ç. Kıral Mezarları batısında bir oda içinde bulundu. Ebadı: 0.80 × 0.80, ayak yük: 0.20.
- 192 P. T. Ağırşak : Üzeri süslü. Siyah renkli. Eski Bronz Ç. Çap: 0.045, yük: 0.025.
- 195 P. T. Ağırşak : Elips şeklinde ve süslü. Kül renginde. Eski Bronz Ç. Çap: 0.015, yük: 0.015.
- 196 P. T. Ağırşak : Yarısı kırık, siyah renkte. Eski Bronz Ç. Mevcut çap: 0.015, mevcut yük: 0.025.
- 200 P. T. Ağırşak : Üzeri süslü. Eski Bronz Ç. Çap: 0.025, yük: 0.01.
- 201 Taş ağırşak : Keskin kenarlı. Lâcivert. Eski Bronz Ç. Çap: 0.03, yük: 0.01.
- 210 Taş ağırşak : Siyah küre şeklinde. Eski Bronz Ç. Boy: 0.02, çap: 0.025.
- 211 Biley taşı : Siyah. Ucu geniş ve delik. Kesiti dikdörtgen verir. Boy: 0.06, gen: 0.015.
- 215 P. T. Ağırşak : Üzeri süslü, üstü çukur, yan taraflar dışarı meyilli. Kül renginde. Eski Bronz Ç. Yük: 0.02, çap: 0.045.
- 216 Kemik delici uç : Ucu sivri, dip tarafı kırılmış. Eski Bronz Ç. Yük: 0.010, en kalın yeri: 0.025.
- 222 depas amphikypelon çift yan kulplu kap : Kulpunun birisi ve ağız kenarı kırık olup tamamlanmıştır. Siyah boya astarlı ve parlak. Kaidersiz. Eski Bronz Ç. (mezar çukuru çamur içinde bulundu). Yük: 0.155, gen: 0.05, kulp yük: 0.08.
- 232 P. T. Maşraba : Büyük kulplu, siyah renkte. İyi perdahlanmış, yuvarlak dipli. Ön kısmı taşkın ve ağız dışarı meyilli olup kulpu kırıktır. (1963 te Eski Hitit altında ve Eski Bronz Ç. tabakalarında bulunmuştur). Kısmen onarılmıştır. Yük: 0.14, ağız ç: 0.085, en geniş yeri (kulp dahil) 0.12.
- 233 P. T. Ağırşak : Basit. Elips şeklinde, kaba. Kül renginde. Eski Bronz Ç. Yük: 0.035, çap: 0.025.
- 234 P. T. Ağırşak : Kaba, boz renkte. Ortası köşeli. Eski Bronz Ç. Yük: 0.025, çap: 0.025.
- 235 P. T. Tutacak : Köpek başı şeklinde kapak tutacağı olup, dibinde kırıktır. Boz renk, kaba. Eski Bronz Ç. "L" mezarı altı. Mevcut yük: 0.035.
- II — Madenî eserler :
- 53 Bronz balta : Eski Bronz Ç. yangın katı altı. No. 45 teki idol ile birlikte bulundu. Uz: 0.115, yüz gen: 0.05, dar yeri: 0.03.
- 203 Altın süs danesi : Beş delikli, keman biçimli, levha şeklinde. Saplı, sapının ucu delik. Eski Bronz Ç. Kıral Mezarları güneyi. Boyu: 0.027, en geniş yeri: 0.011.
- 217 Bronz toplu iğne : Ucu sivri. Eski Bronz Ç. Uz: 0.065.
- 218 Bronz iğne : Başı kırılmış. Eski Bronz Ç. Uz: 0.085.
- 236 Bronz toplu iğne : 2 no. lu Eski Bronz Çağı iskeleti üzerinde bulundu. Basit. Uz: 0.055.
- 237 Altın asa başı : Veya "baldahin" sapı kaplaması. Eski (L) mezarı güneyinde

çamur içinde bulunmuştur. (L) mezarına ait olması muhtemeldir. Eski Bronz Ç. Üç köruk şeklinde yivli, yırtık, başı yuvarlak. Mevcut yük: 0.055, takribî çap: 0.04.

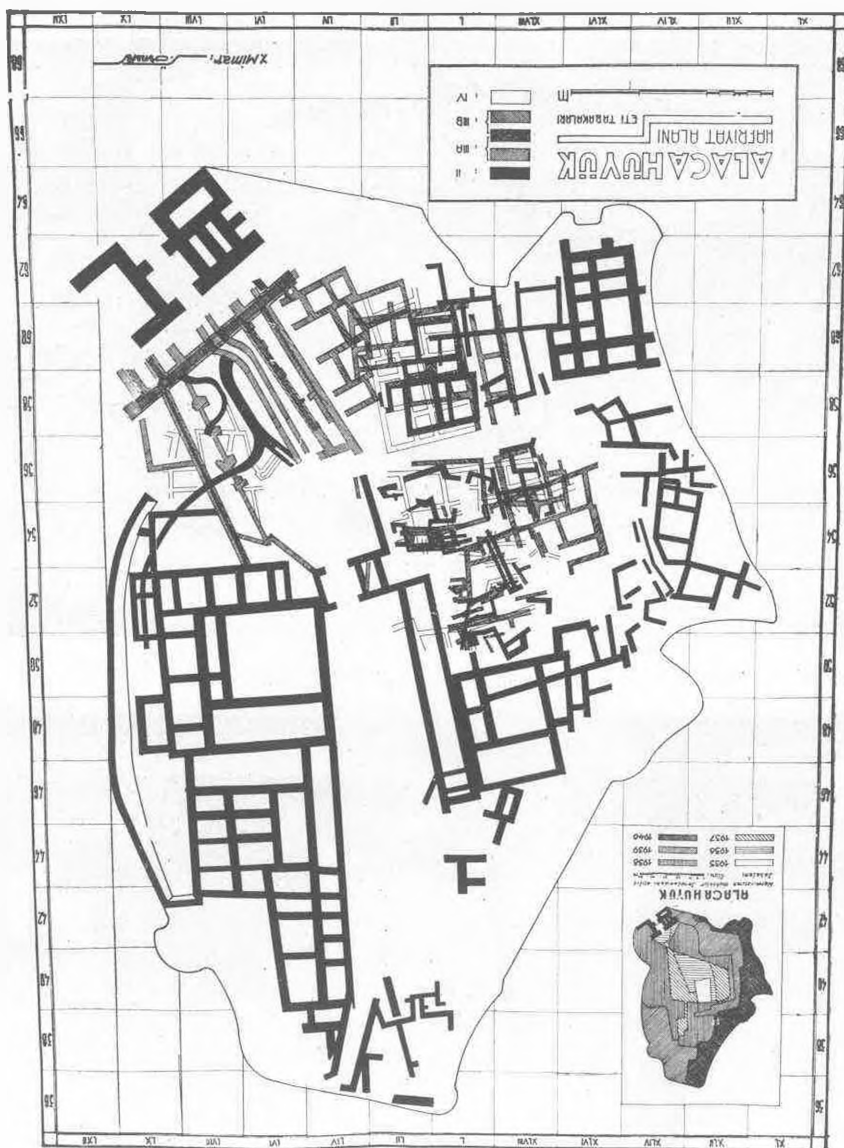
C) *FRİG ÇAĞI ESEREERİ*.

- 107 P. T. Düğme : Basit. Kül renginde. Mabet kuzey sondajı. Çap: 0.028, kal: 0.027.
- 108 P. T. Düğme : Basit. Mabet kuzey sondajı. Çap: 0.024, kal: 0.009.

160 P. T. Emzik : Hayvan başı şeklinde kap emziği. Kaba. Ağız delikle gösterilmiş. Ebadı: 0.06×0.045.

Frig Çağına ait boyalı ve üzeri resimli çanak-çömlek parçaları bulunduysa da, bunlar envantere geçirilmemiş ve sadece resimleri neşredilmiştir. Önümüzdeki senelerde, Höyük'ün kuzeyine raslıyan alandaki Frig yerleşmeleri daha esaslı bir şekilde araştırılacaktır.

Res. I

Res. 1 a — Hüyük, sfenksli kapı.

Res. 1 b — Hüyük, sfenksli kapı.

Res. 2 a — 2 kat (yeni Hitit) set kaplamaları 3 a katındaki eski Hitit yapıları (ihtimal mabed) ve Hitit katlarını gösterir köşe.

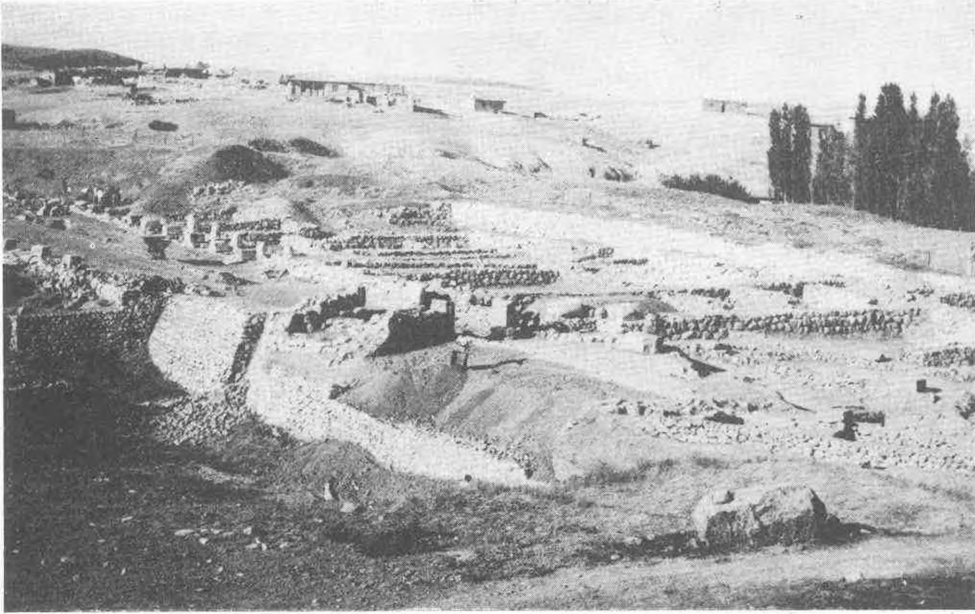
Res. 2 b — 2 kat ve 3 a katı.

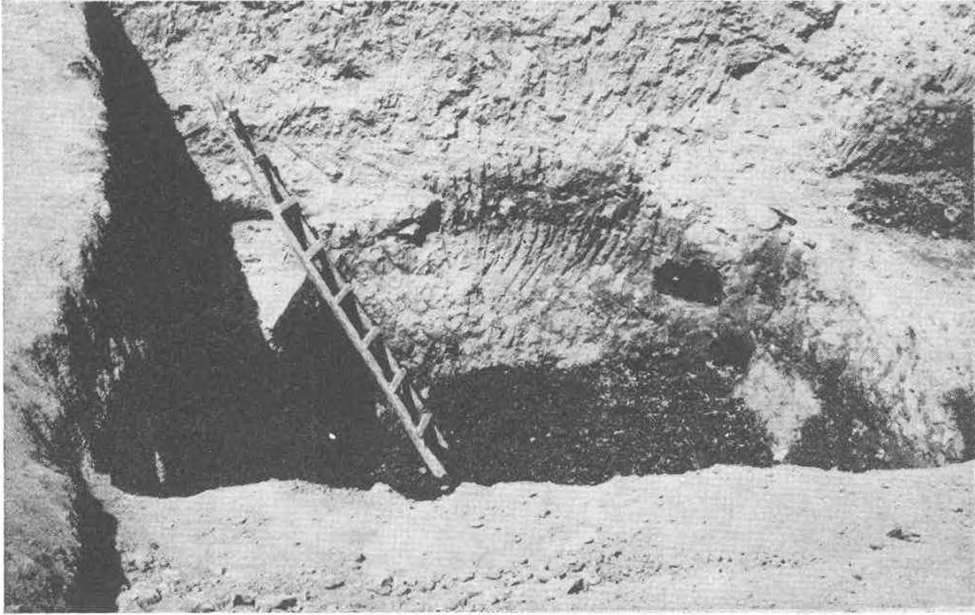
Res. 3 — Sfenksli kapı ile mabed arasında 2,3 a, 3 b Hitit katlarının durumu (4. kat, yangın gören Hitit katı 3 b altındadır).

Res. 4 a — 2. kat avlusunda kapı ortasından geçen kanal.

Res. 4 b — Mabet avlusunda büyük pis su arıkı çift kapı altından
büklüm yaparak geçer. Bu durum arkın yeni Hitit çağında da
kullanıldığını sonradan iptal edildiğini gösterir. Aynı
büklüme Sfenksli kapıda da rastlanır.

Res. 5 a — Yeni ve Eski Hitit katları.

Res. 5 b — Mabed inşadan önce 5-6 metre kalınlığında bir tesviye yapılmıştır. Sondaj bu dolma kesitini gösteriyor.

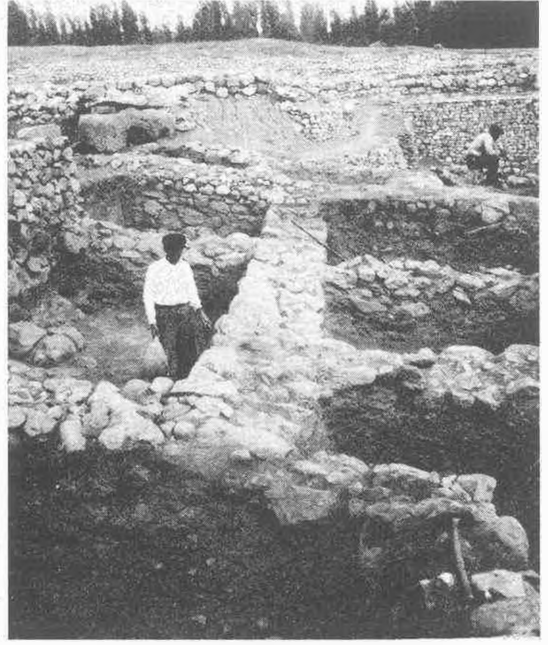

Res. 6 a — Höyük merkezinde Eski Hitit mahallesi (Ön plân Yeni Hitittir).

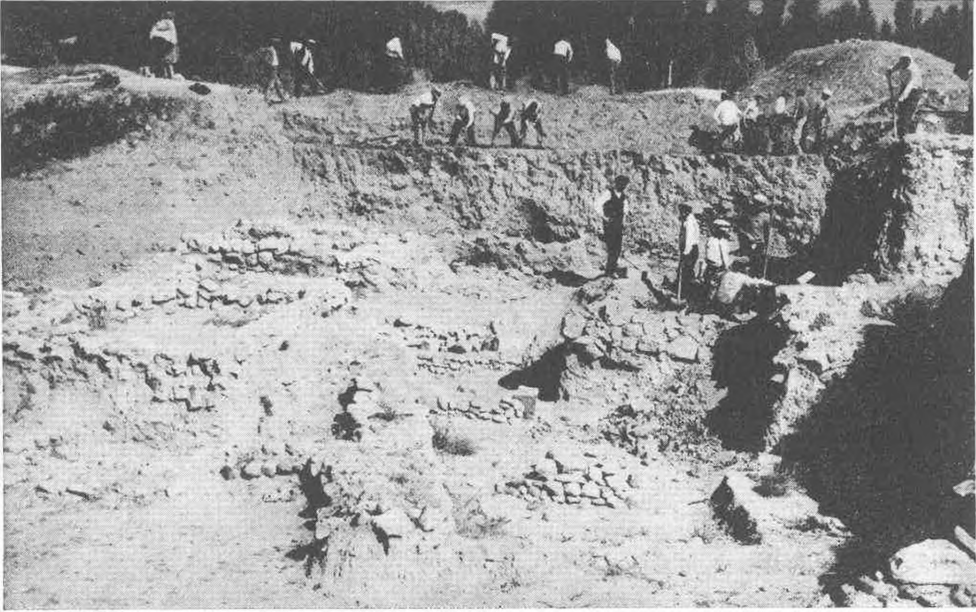
Res. 6 b

Kral mezarları batısında Eski Bronz çağı ve Hitit katları.

Res. 6 c

Kral mezarları batısında Eski Bronz çağı ve Hitit katları.

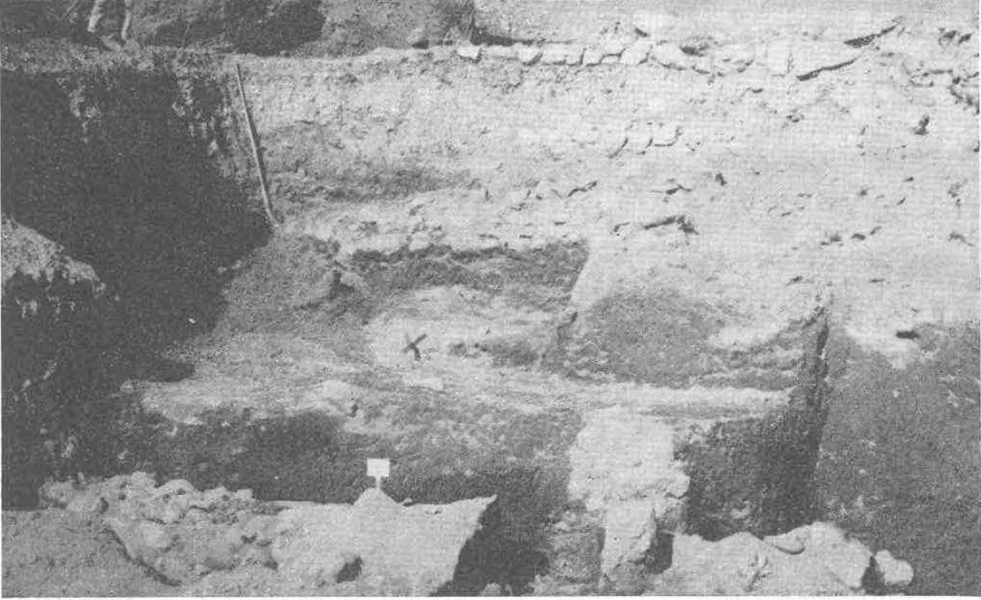

Res. 7 — Höyük güneyinde Yeni Hitit katında çalışmalar.

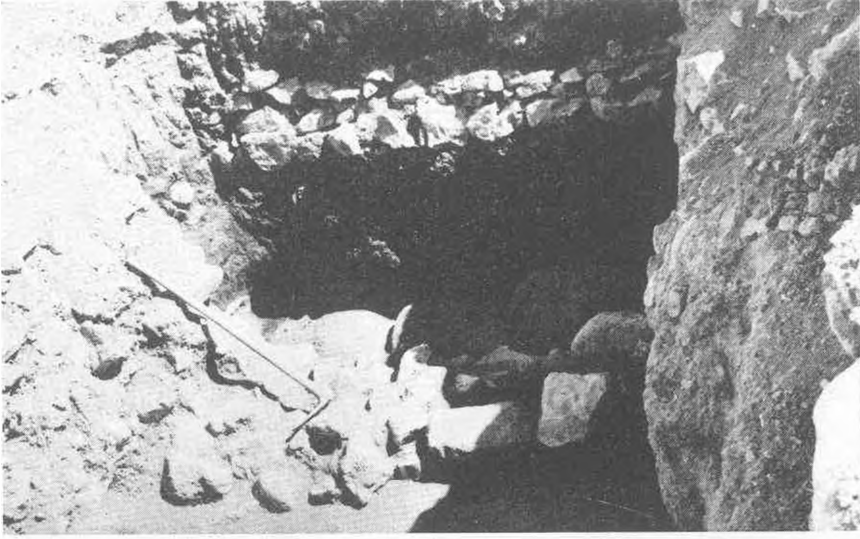

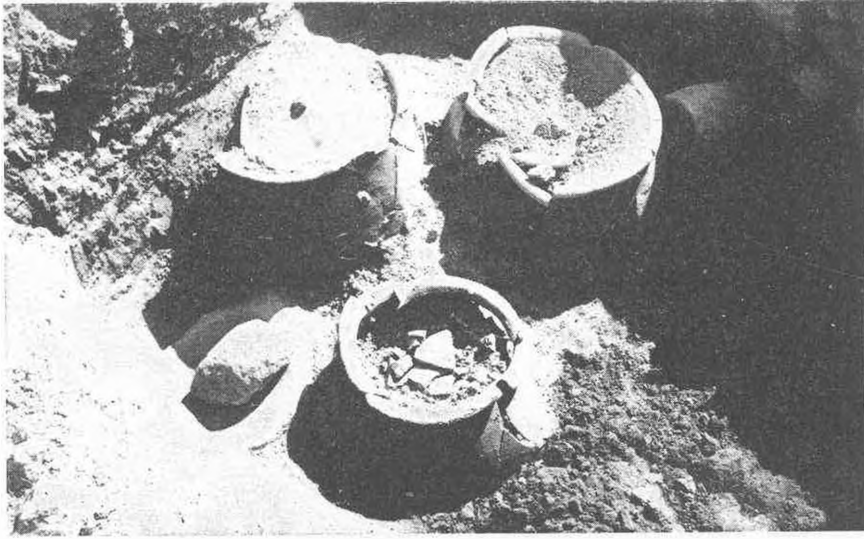
Res. 8 a

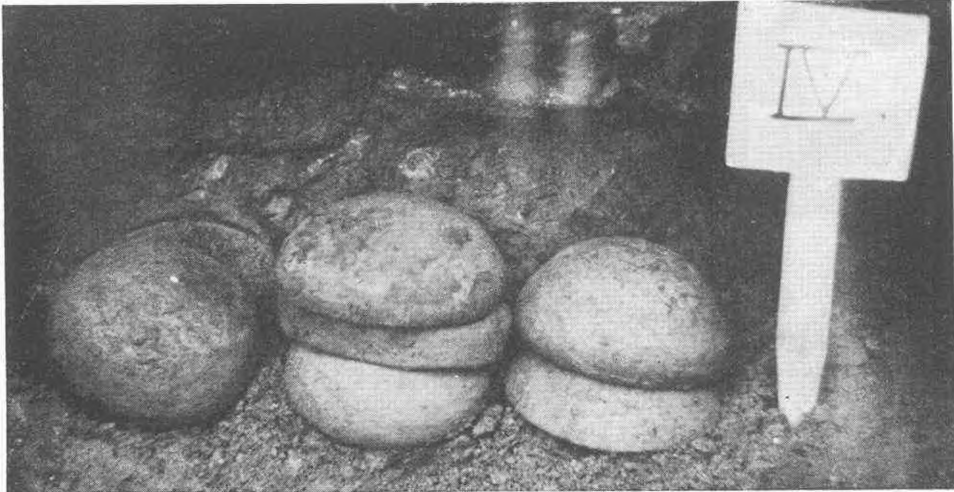
Res. 8 b — Al. P. 147 sayılı taştan saçayak içinde yarı yanık köseği (odun) bulunduğu yer : Eski Bronz çağı (×) ile gösterilmiştir. Ocağın yanında mangal vazifesini gören bir oyuk yer vardır. Hafif ateş için yanmış kor küle gömülerek yemek ve su ısıtılır.

Res. 9 a

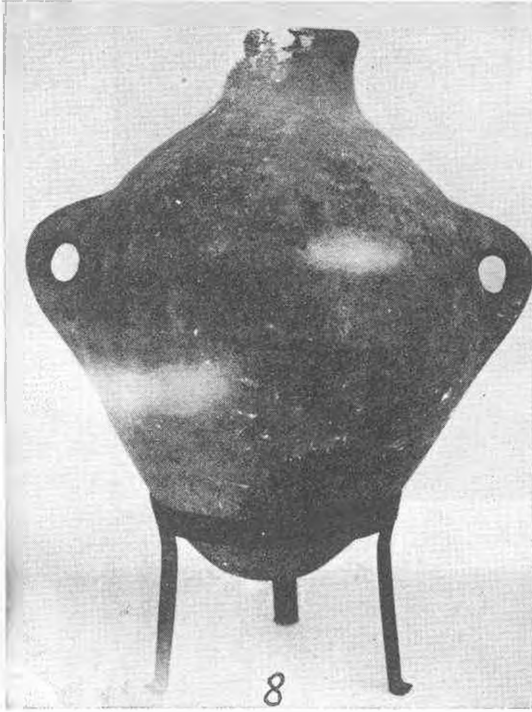

Res. 9 b

Res. 9 c

Eski Hitit Katı (mimarî kat 4) yangın görmüş, bir mutfaktaki kap-kacak toplu bulunmuştur.

Res. 10 a

Res. 10 b

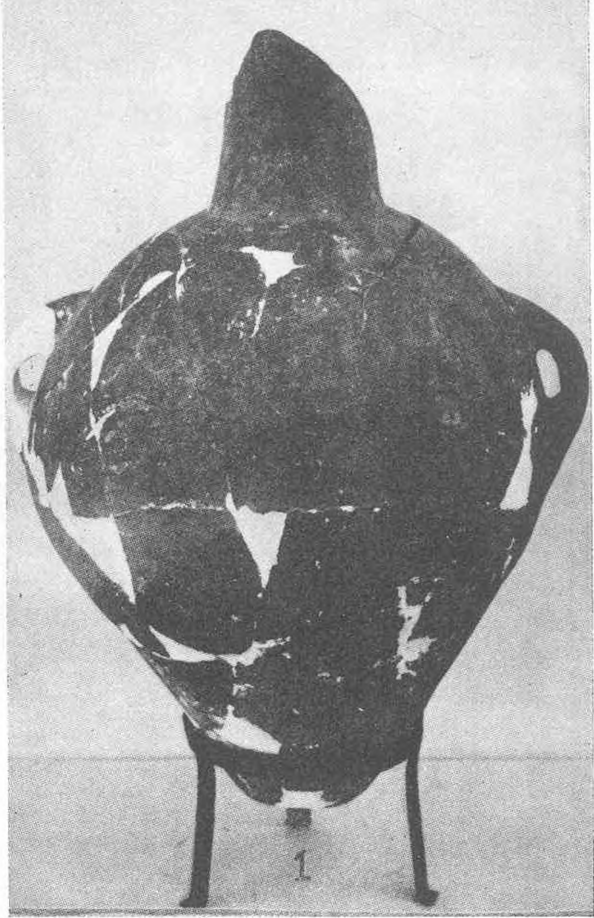
Res. 10 c

Res. 10 d

Res. 11 a

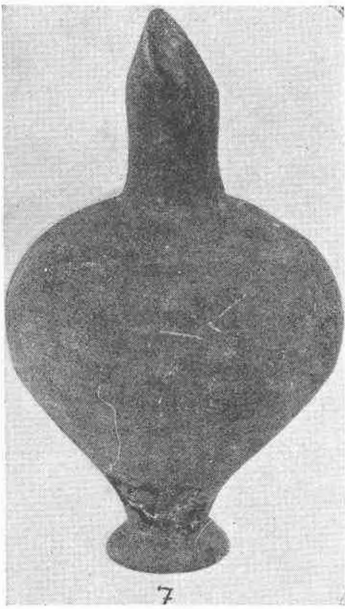

Res. 11 b

Res. 11 c

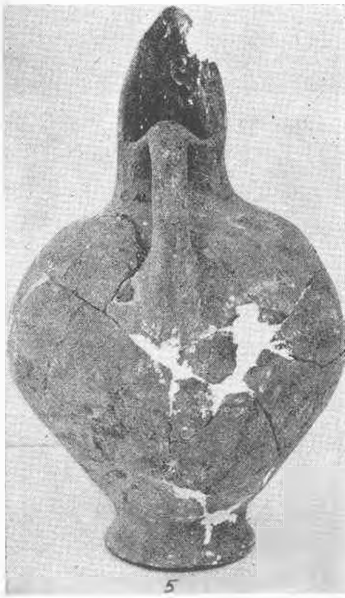
Res. 12 a

Res. 12 b

Res. 12 c

Res. 13 a

Res. 13 b

Res. 13 c

Res. 14 a

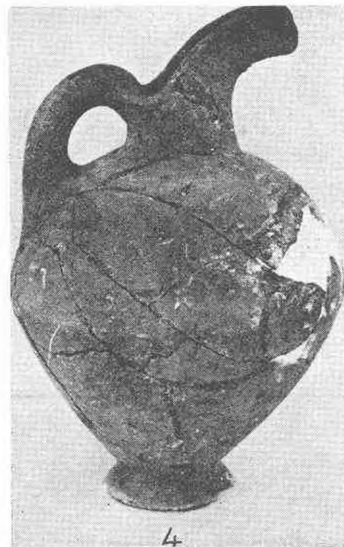
Res. 14 b

Res. 14 c

Res. 15 a

Res. 15 b

Res. 15 c

Res. 15 d

Res. 16 a

Res. 16 c

Res. 16 d

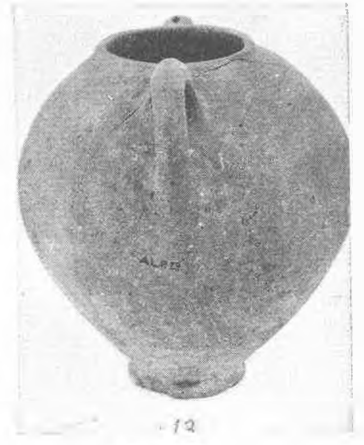
Res. 16 e

Res. 17 a

Res. 17 b

Res. 17 c

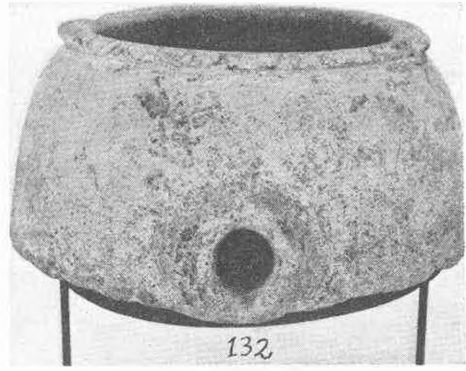

Res. 18
Eski Hitit Küpleri Atelyede onarılırken.

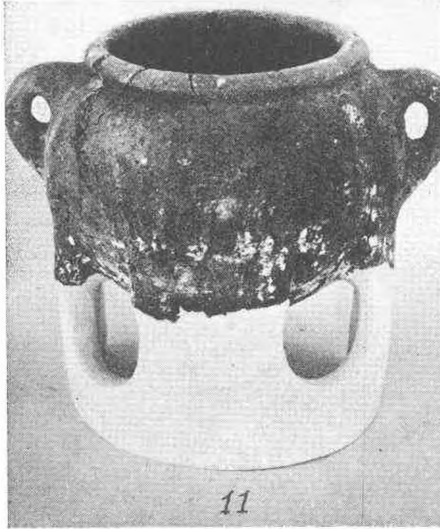

Res. 18 a

Res. 18 b

Res. 19 a

Res. 19 b

Res. 19 c

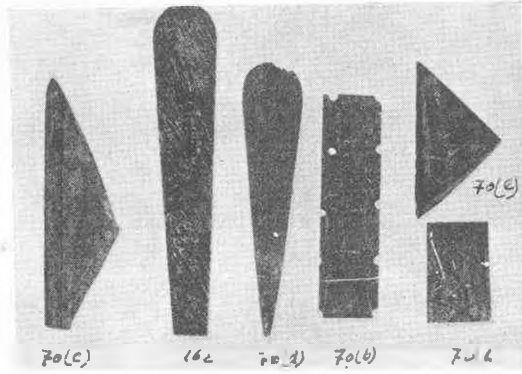
Res. 19 d

Res. 20 a

Res. 20 b

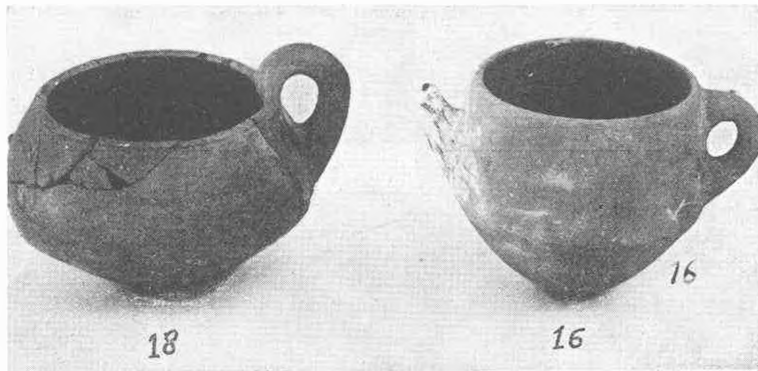
Res. 20 c

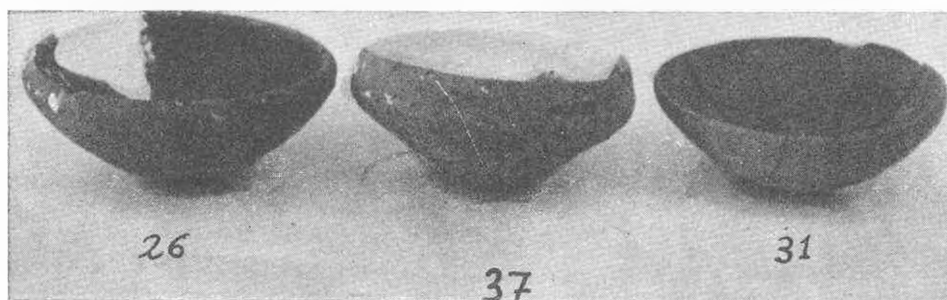
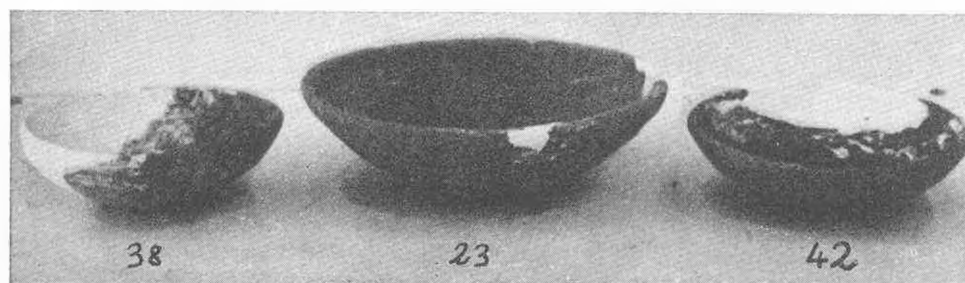
Al. P. 25

Res. 20 d

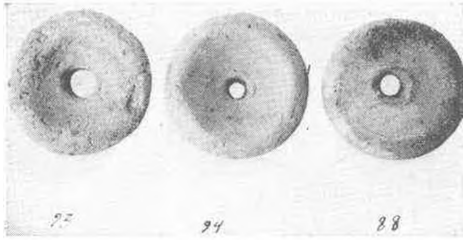
Al. P. 34

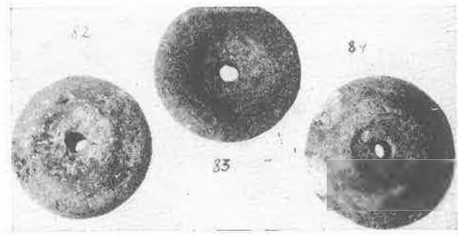
Res. 20 e

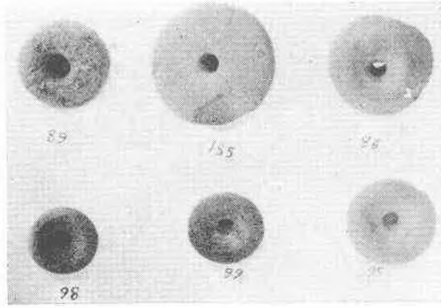
Res. 21

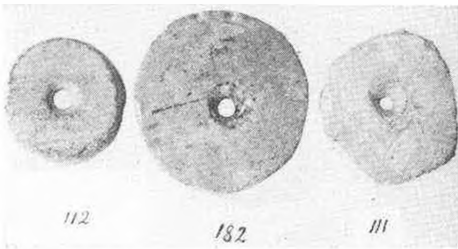
Res. 22 a

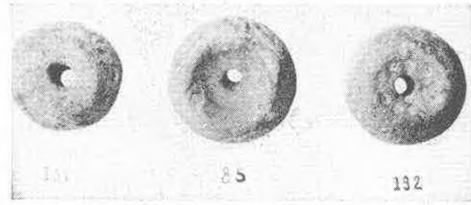
Res. 22 b

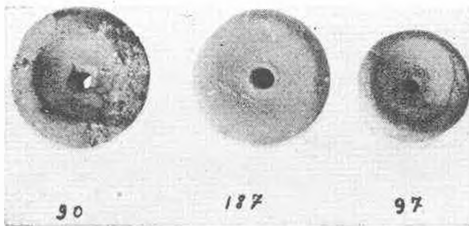
Res. 22 c

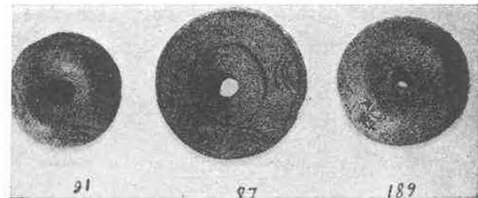
Res. 22 d

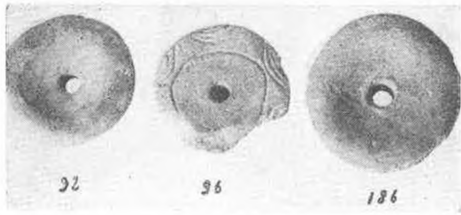
Res. 23 a

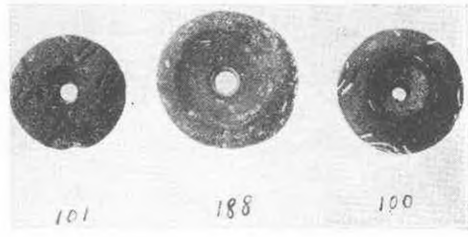
Res. 23 b

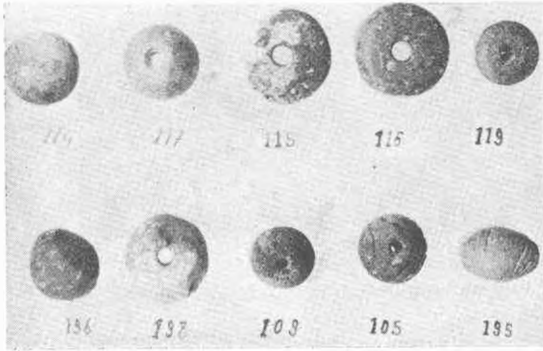
Res. 23 c

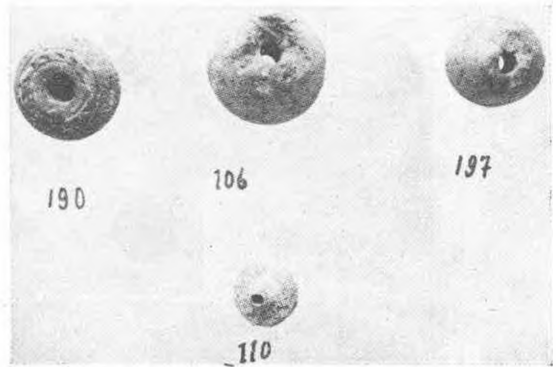
Res. 23 d

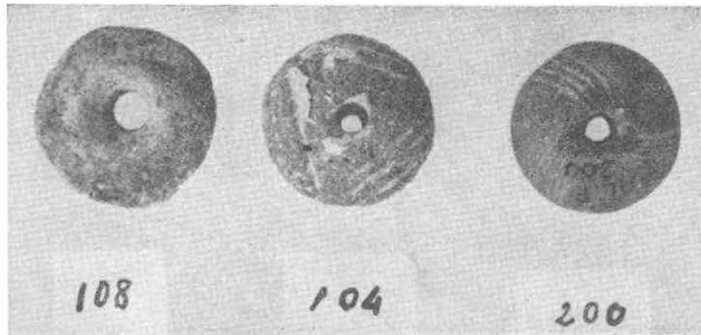
Res. 23 e

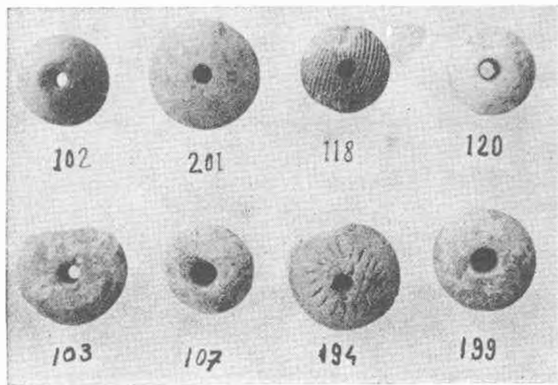
Res. 24 a

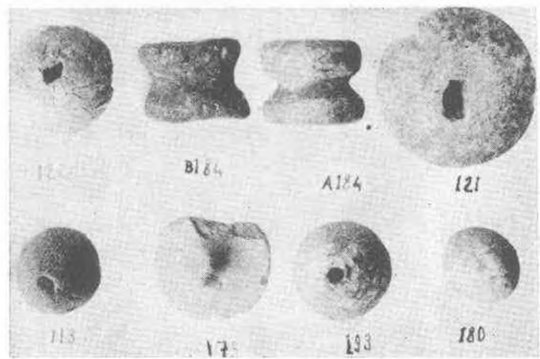
Res. 24 b

Res. 24 c

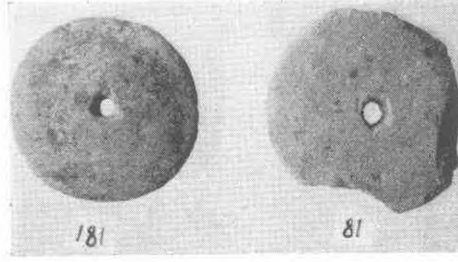

Res. 24 d

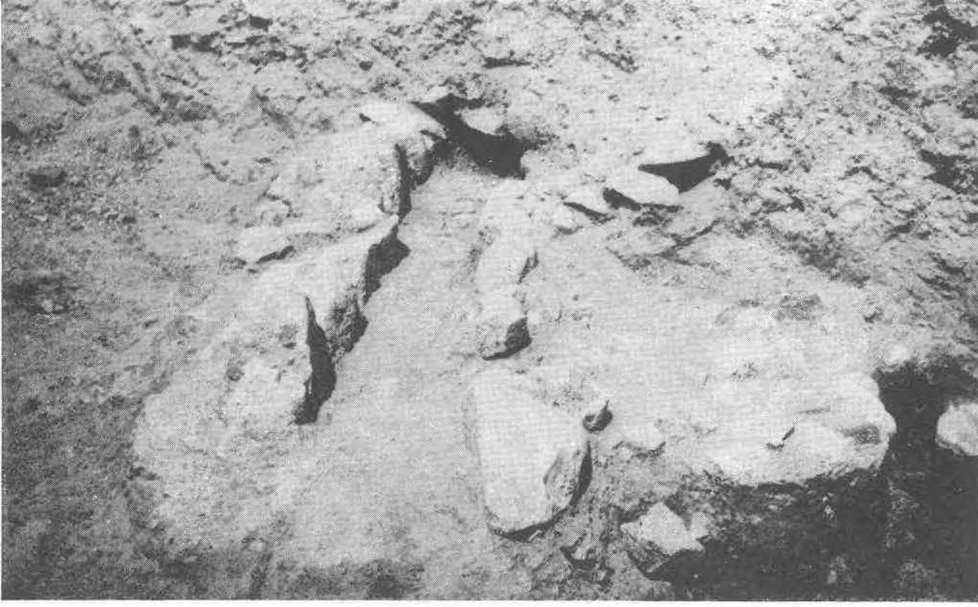

Res. 25 a

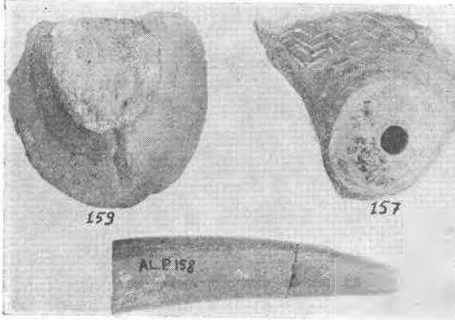

Res. 25 b

Res. 25 c Küçük kanal.

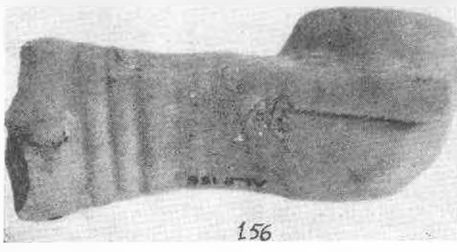

Res. 26 a

26 a — Alaca 3 a Katı altında bulunan öküz gözü tuynağı ve boynuzu.
Boğazkale'de tam olarak bulunmuştur.

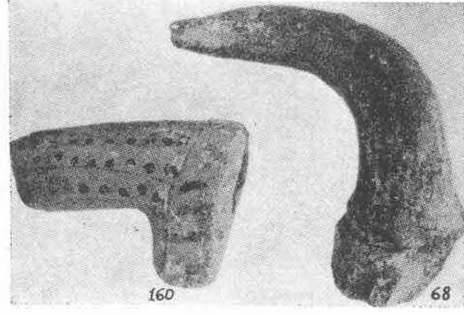

Res. 26 b

156

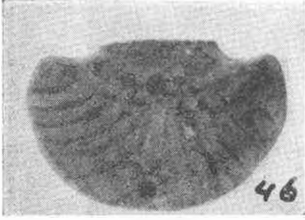
Res. 26 c

160

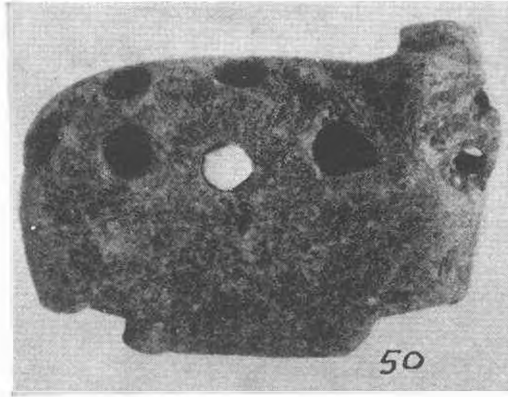
68

Res. 26 d

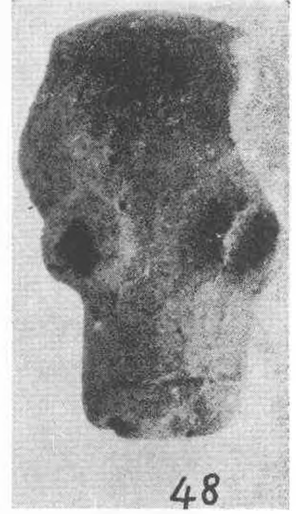
46

Res. 27 a — İdol Eski
bronz çağı eseridir.

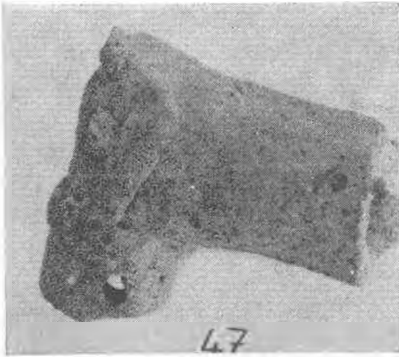
50

Res. 27 b — Hitit katları altında bulundu.

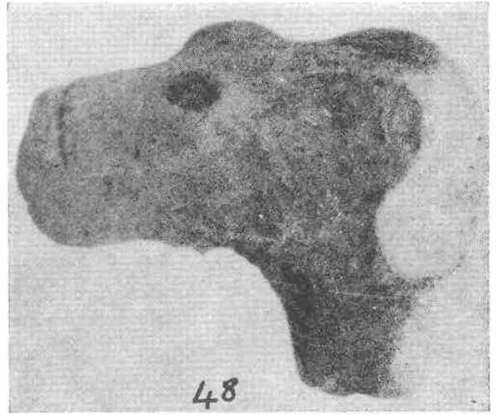
48

Res. 27 c

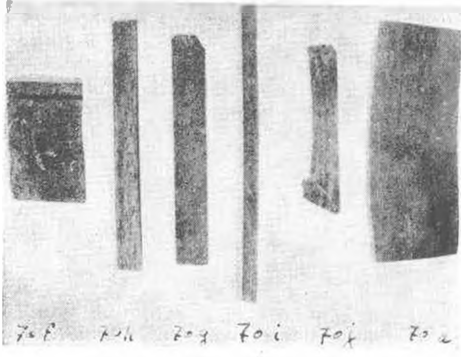
47

Res. 27 d — At : 3 a katı altında
ve Sfenkli kapı arkasında.

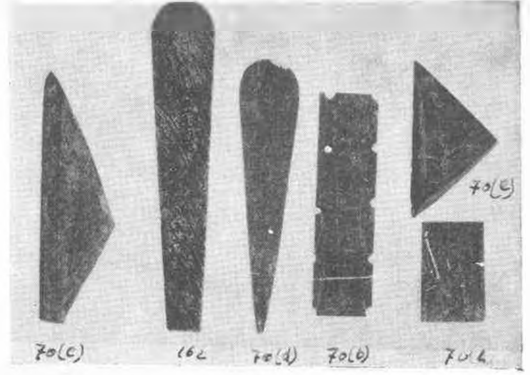

48

Res. 27 e — Yeni Hitit katları altında
(mabed dolgusunda).

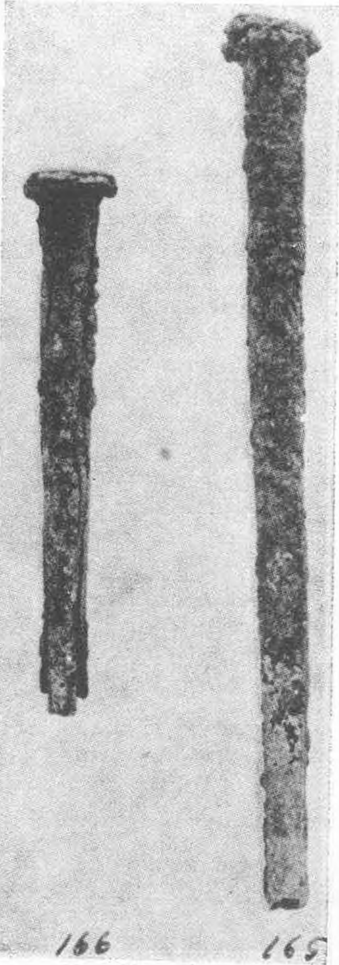

Res. 28 a

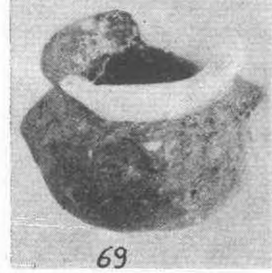

Res. 28 b

Kemik kaplama süsler orta Hitit çağındandır (kat : 3 b).

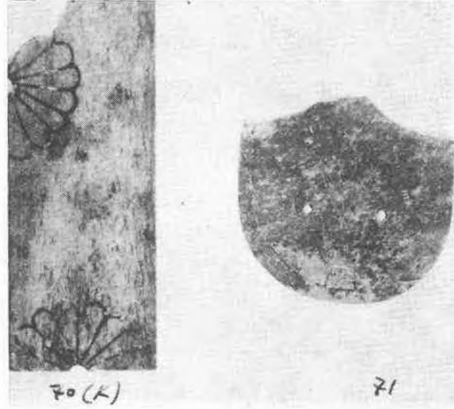

Res. 29 a

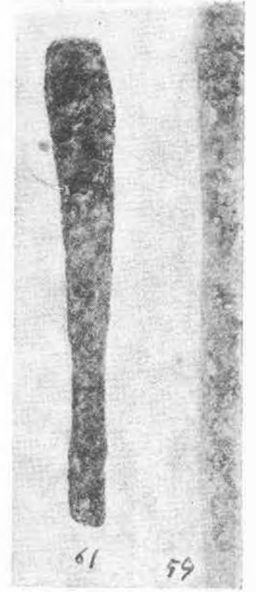

69

Res. 28 c — Yeni Hitit tabakası altında mabed sondajından (dolma toprakta).

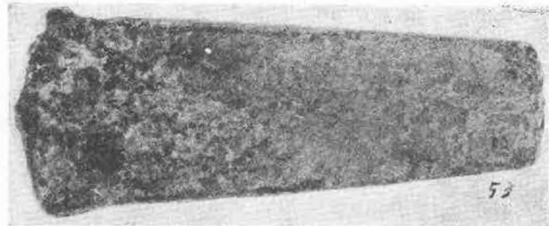
Res. 28 d

Res. 29 b

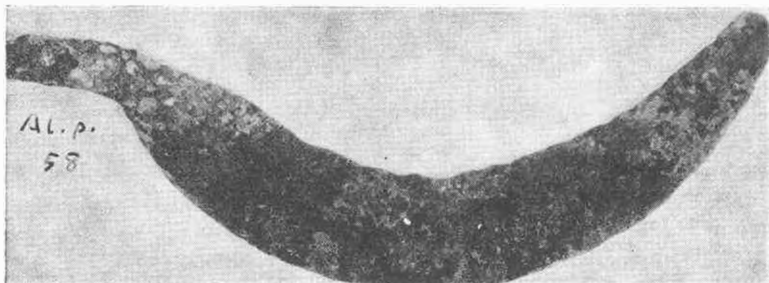

56

57

Res. 29 c

Al. P.
58

Res. 29 d — Al. P. 58, 59 Eski bronz, 56, 61 Yeni Hitit, 57 Orta Hitit.

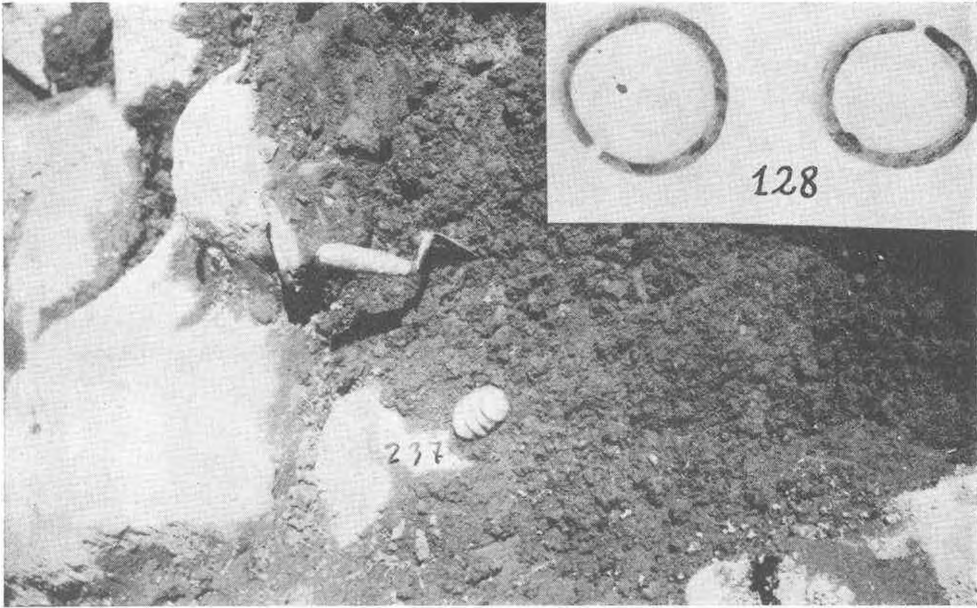

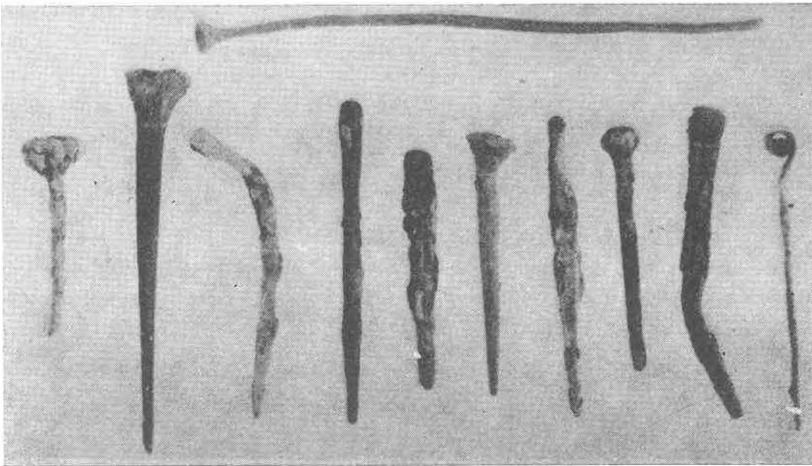
Res. 30 a

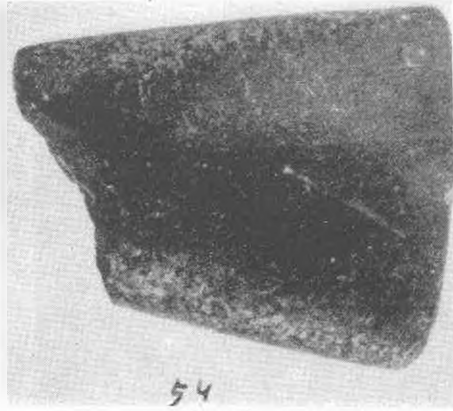
Res. 30 b

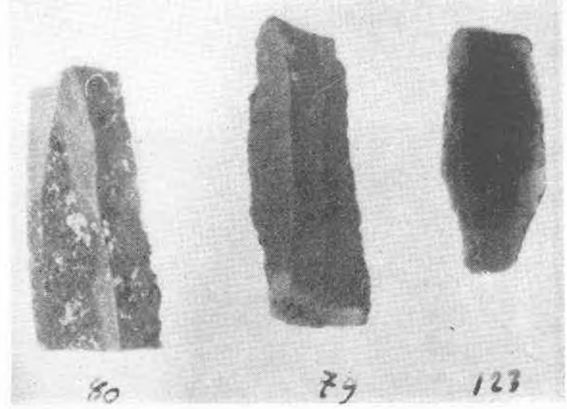
Res. 30 c

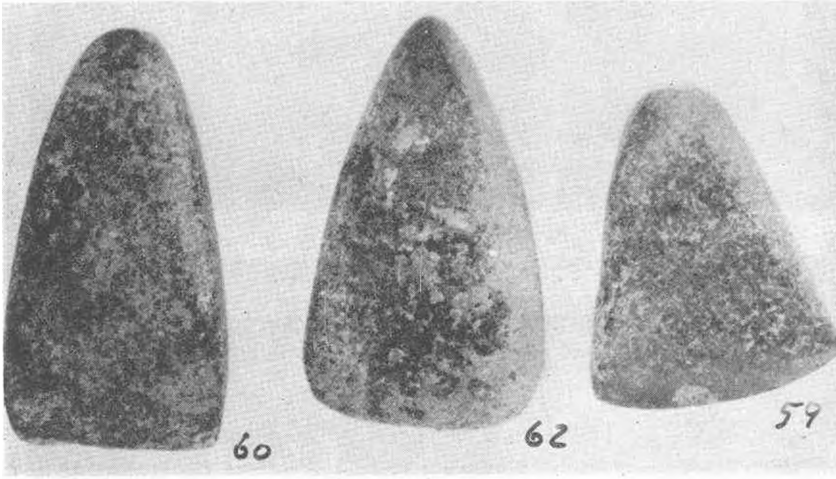
Res. 30 d — Al, P. 174 Altın Yeni Hitit, 175, 128 Eski Hitit, 203 ve 237 Eski bronz çağı mezarı kalıntısı.
Bronz iğne ve çiviler muhtelif tabaka ve devirlerdendir.

Res. 31 a

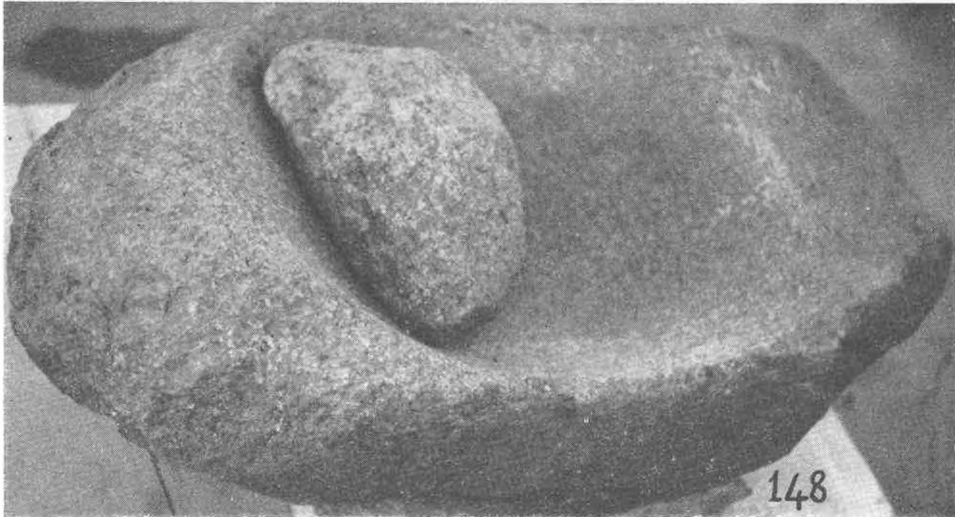
Res. 31 b

Res. 31 c

Res. 31 d

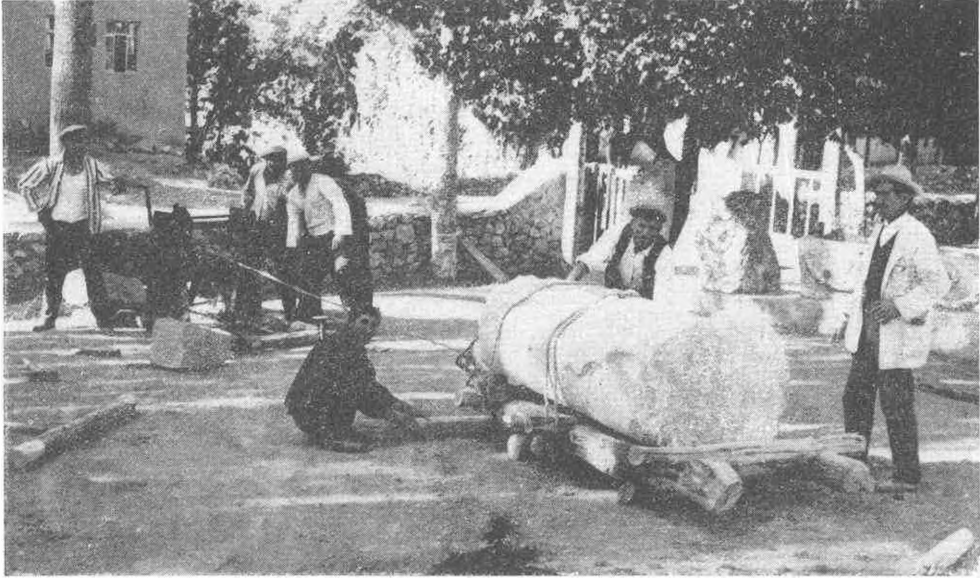

Res. 31 e

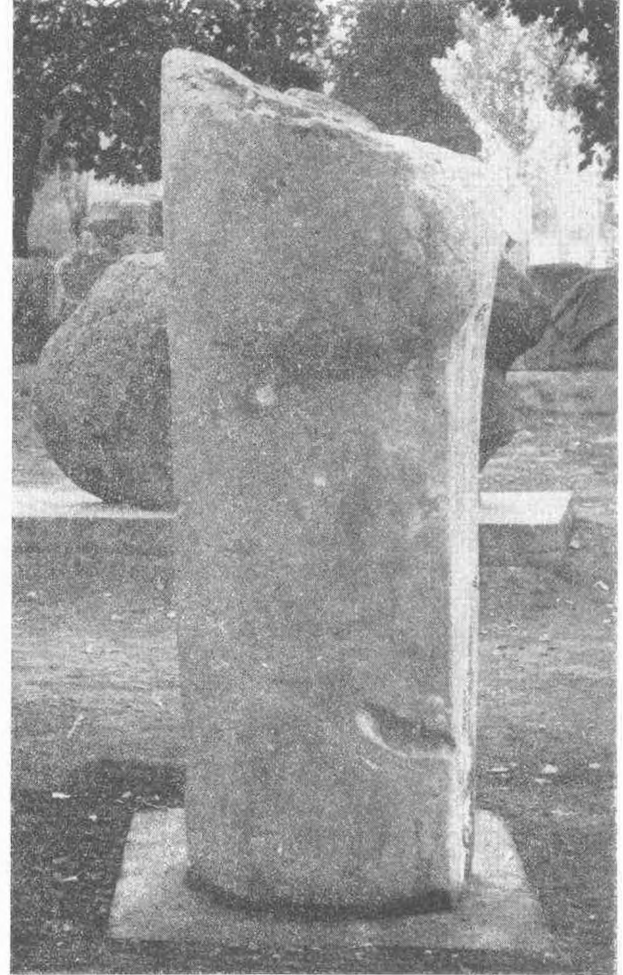
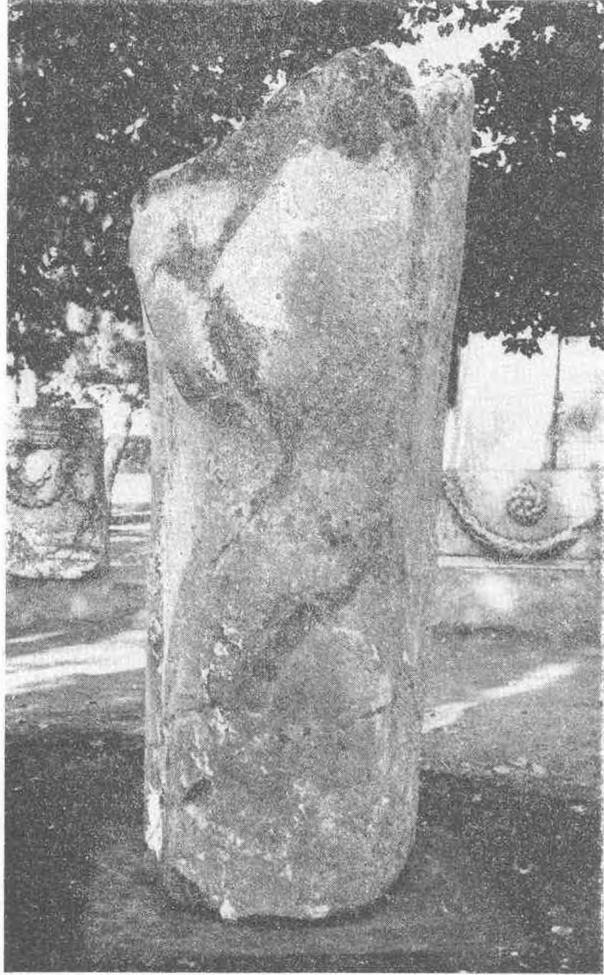
Al. P. 54, 148 Eski Hitit katında bulundu.
Al. P. 60, 62 ve 59 Eski Bronz çağındandır.

Res. 32 a

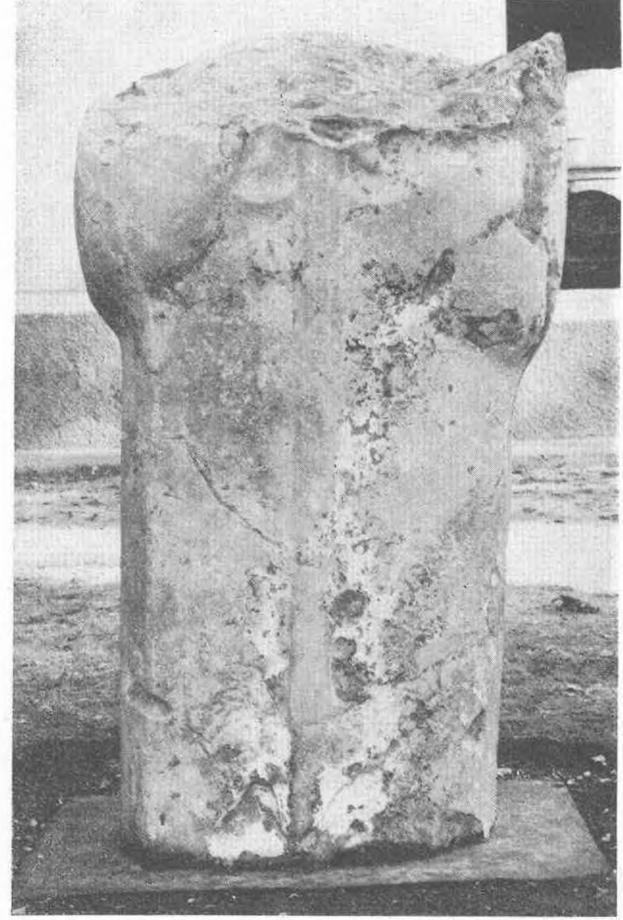
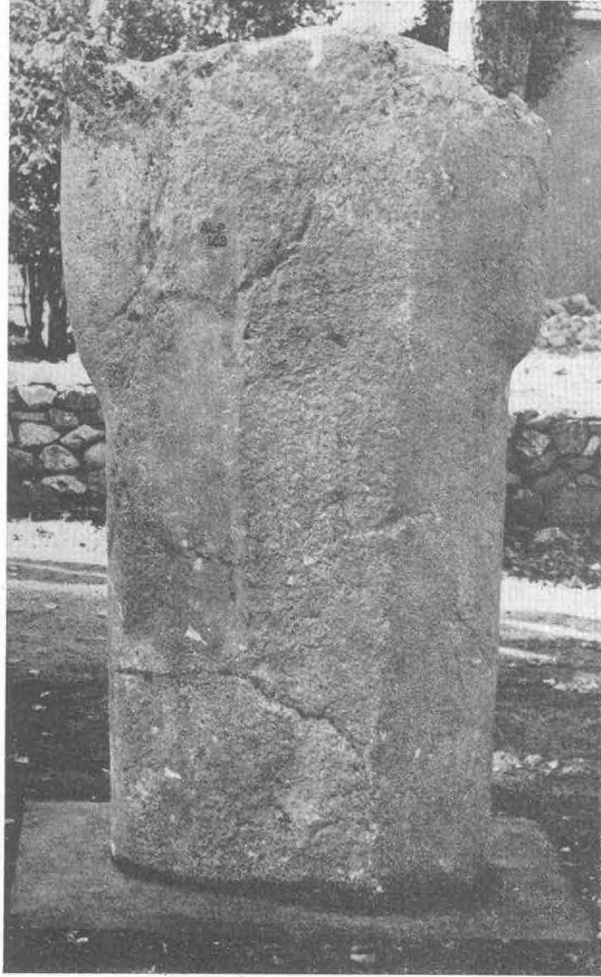

Res. 32 b — 3 a tabakası altından heykel gövdesinin çıkarılışı ve
Ulu Lızağa kenarak mahallî Müze avlusuna nakli.

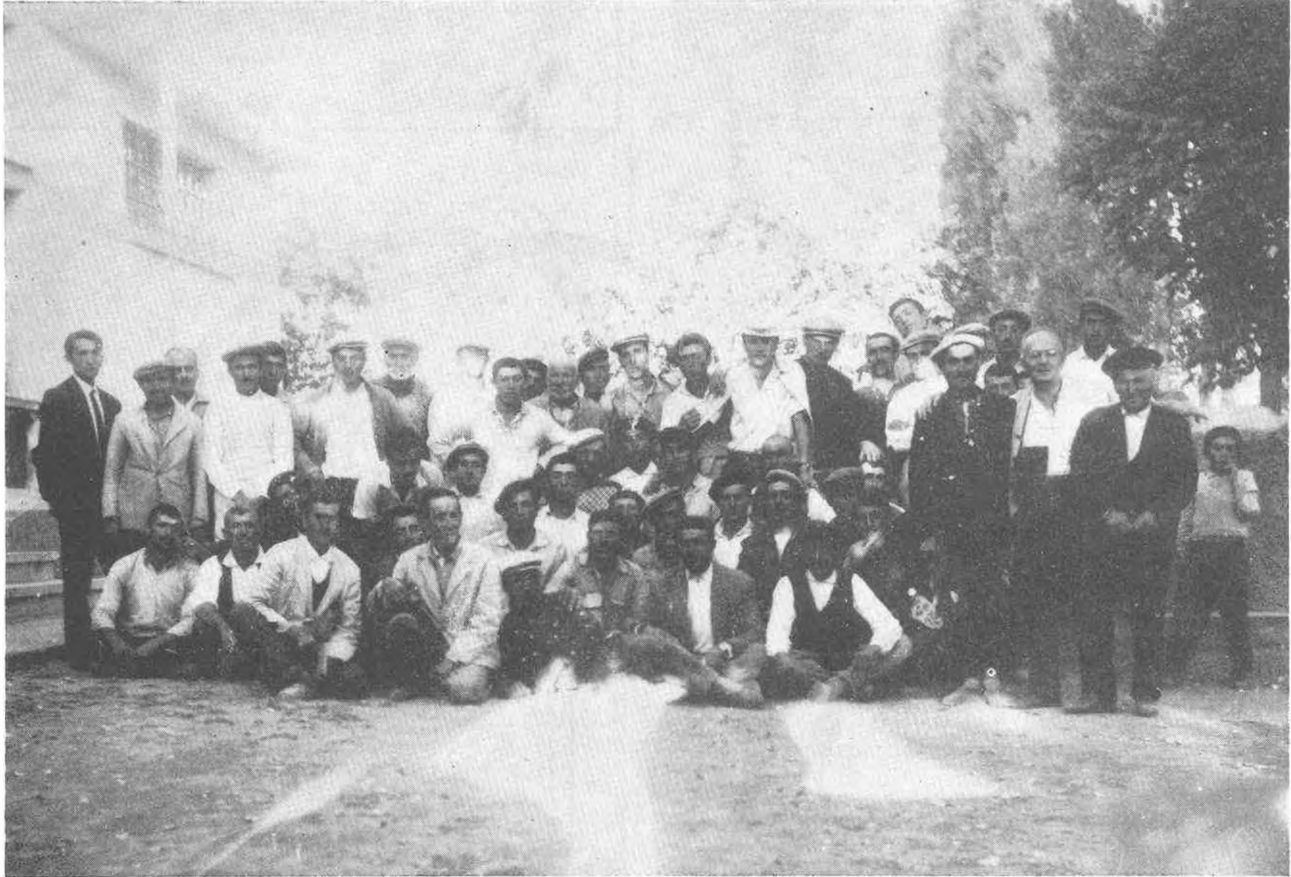

Res. 33 — Heykelin yandan görünüşü.

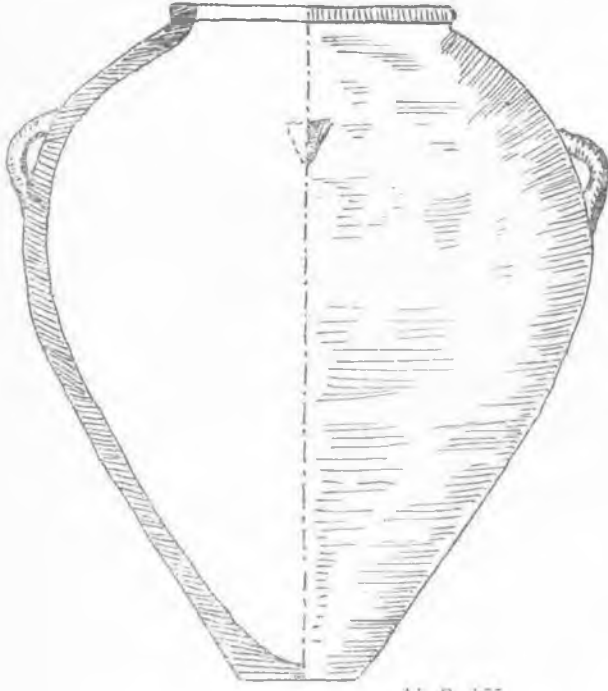

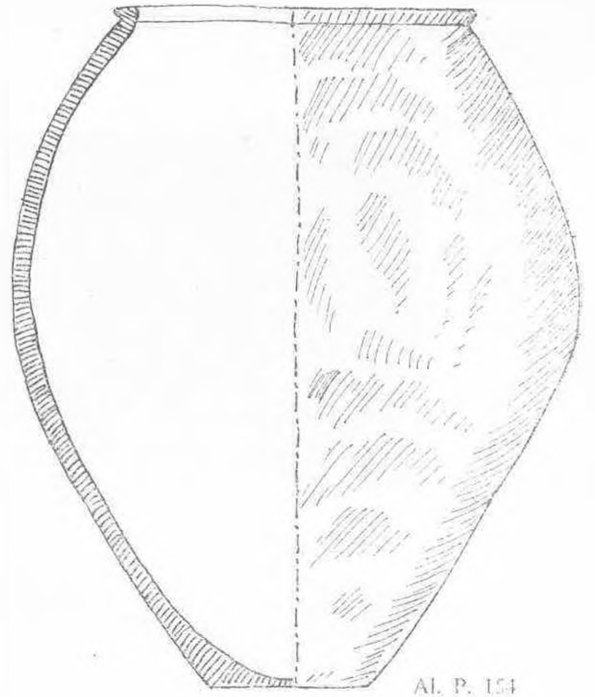
Res. 34
Heykelin önden ve arkadan görünüşü.

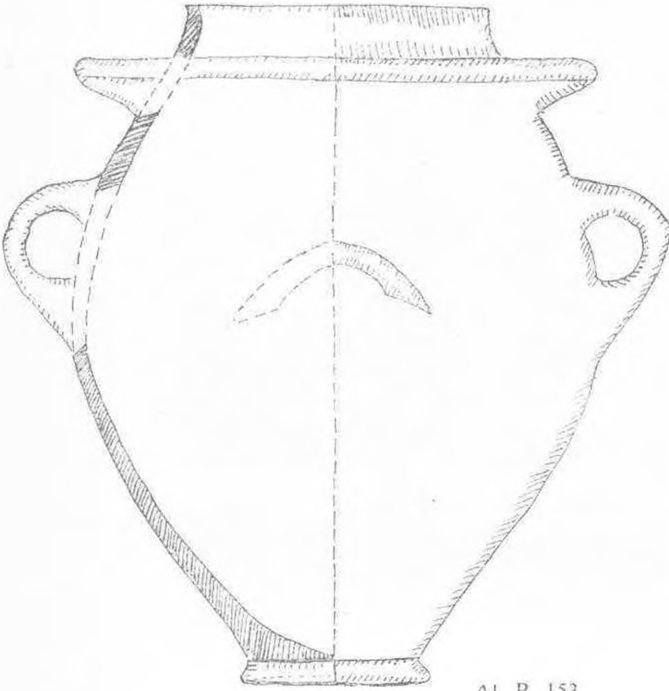
Res. 35 — Alacahöyük'de 1964 mevsiminde çalışanlar kapanış gününde.

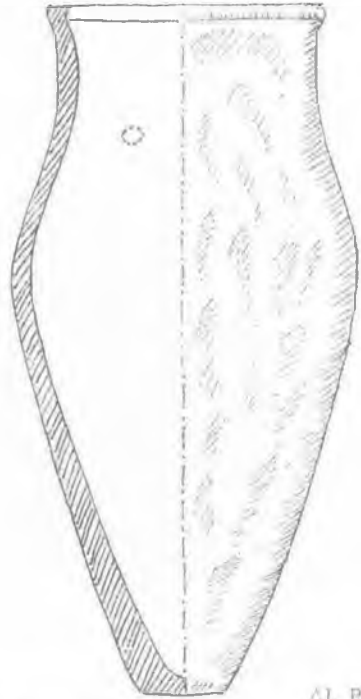
Al. P. 153

Al. P. 154

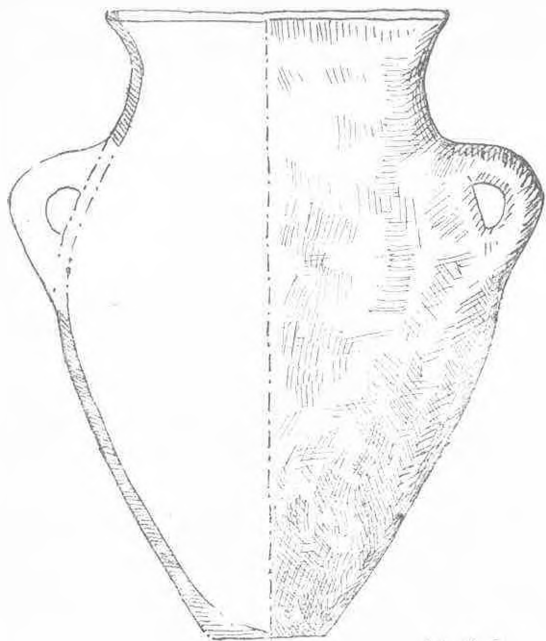

Al. P. 153

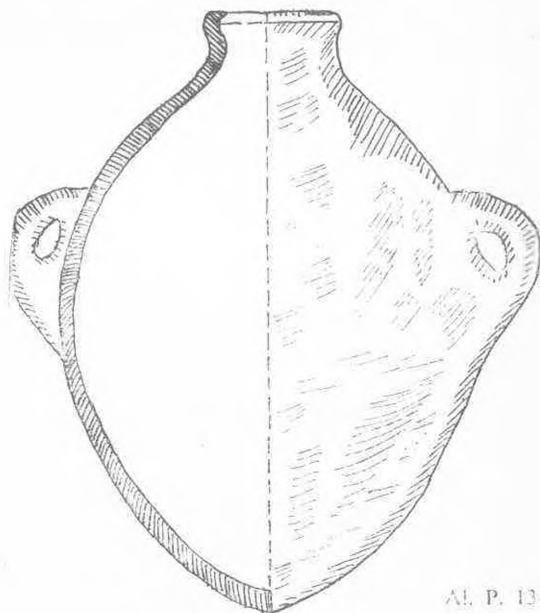

Al. P. 154

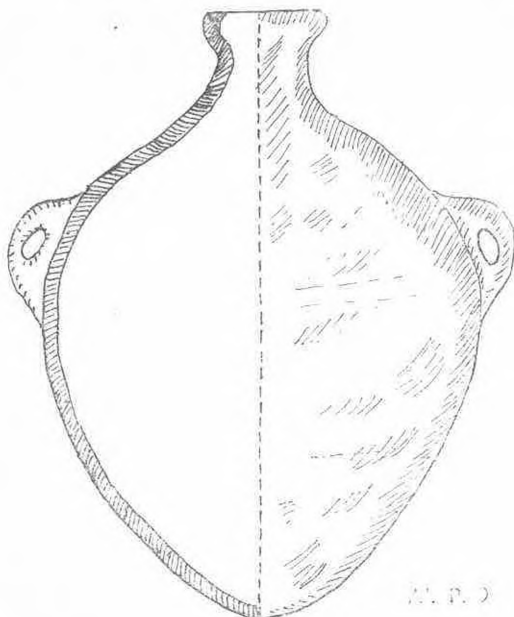
Res. 36 — Sfenks'i kapı Luzeyinde Es'li Hitit katında (kat : 4) bulunan küpler.

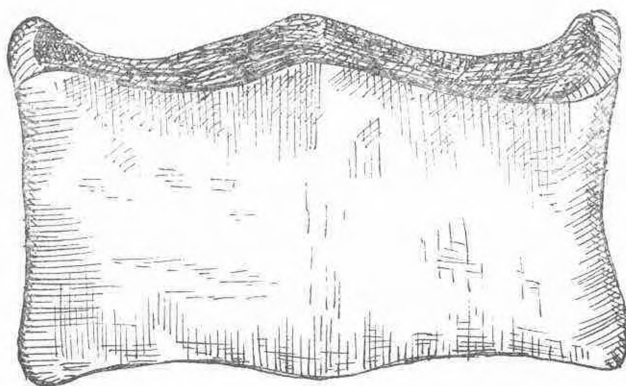
Al. P. 8

Al. P. 134

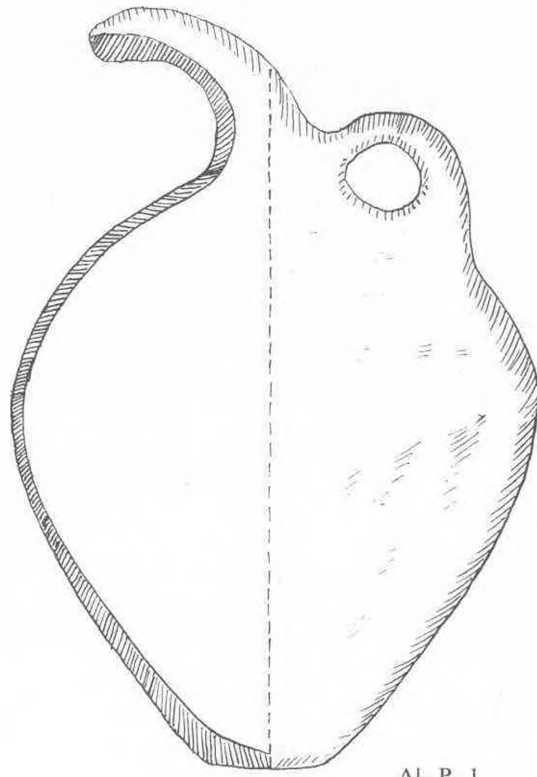
Al. P. 2

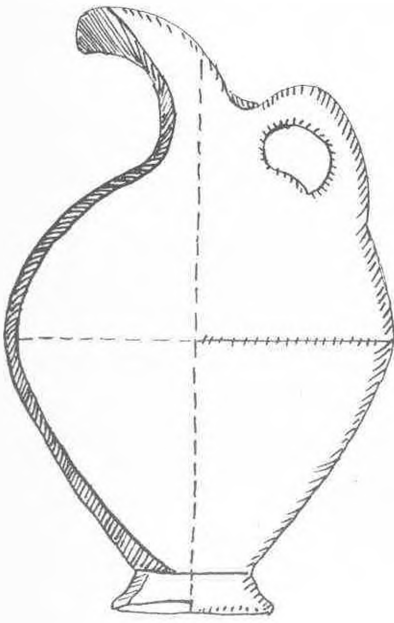
Res. 37

Al. P. 230

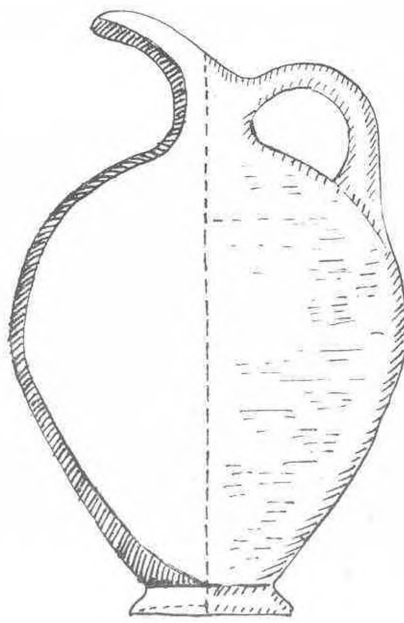

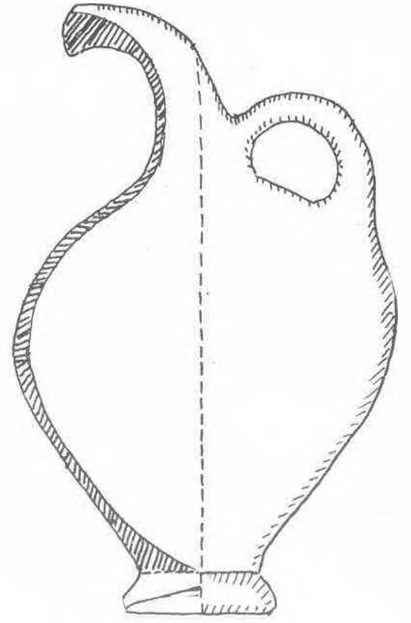
Al. P. 1

Al. P. 5

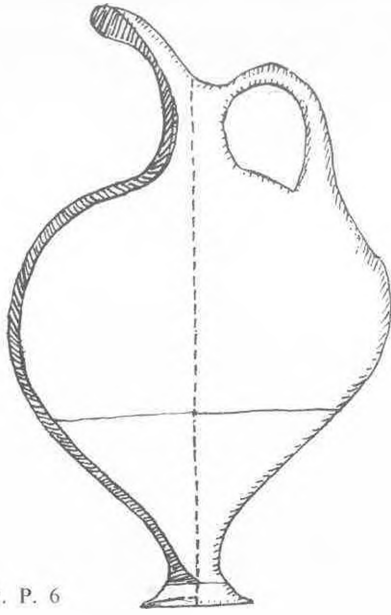

Al. P. 3

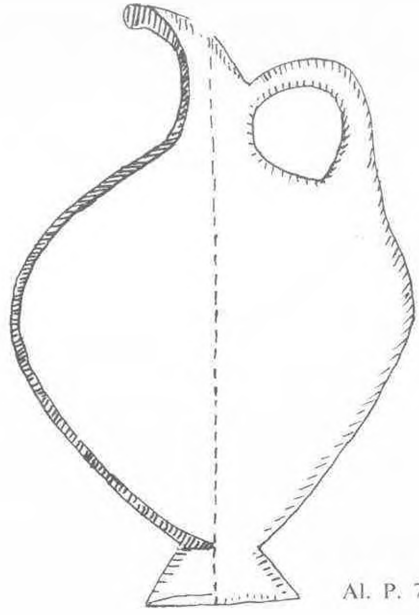

Al. P. 4

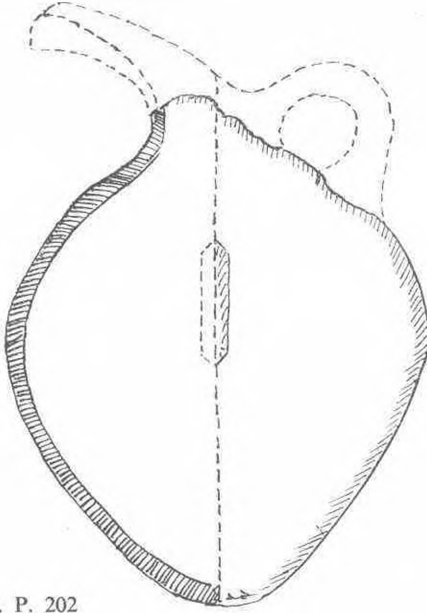
Res. 38 — Gaga ağızlı Küpler yangın görmüş Eski Hitit (Kat : 4).

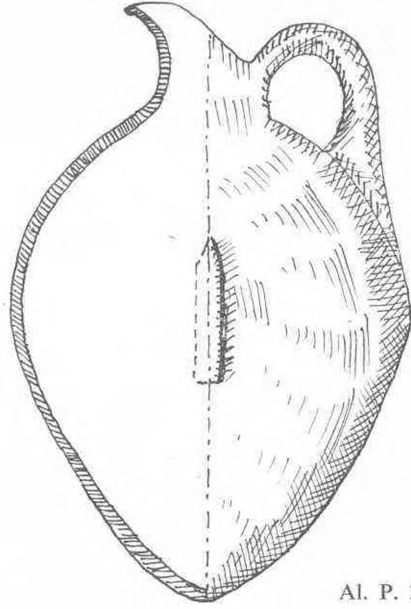
Al. P. 6

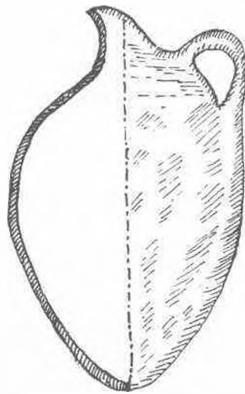
Al. P. 7

Al. P. 202

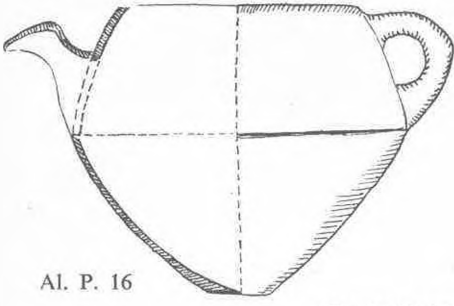

Al. P. 2

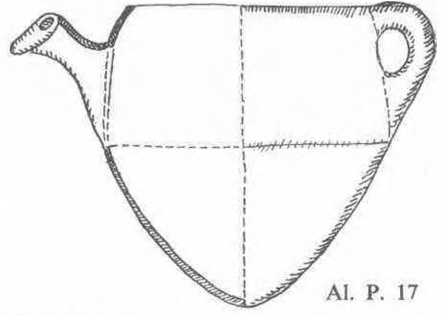

Al. P. 231

Res. 38-39 — Gaga ağızlı Küpler
Eski Hitit (kat : 4) de yangın görmüş depoda bulunmuştur.

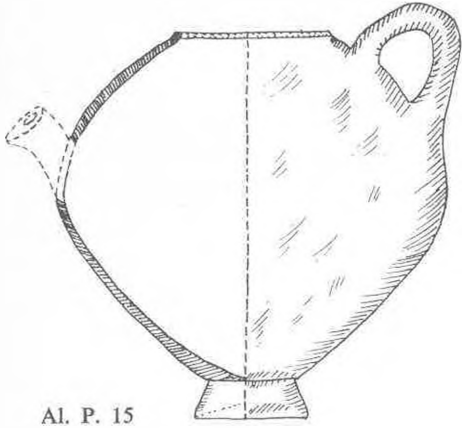

Al. P. 16

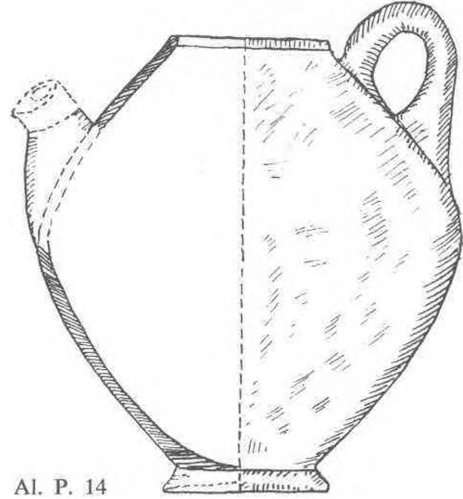

Al. P. 17

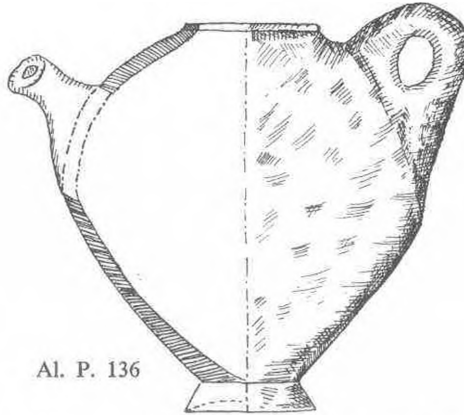
Çaydanlık biçimi kuşbaşı emzikli kaplar A.

Al. P. 15

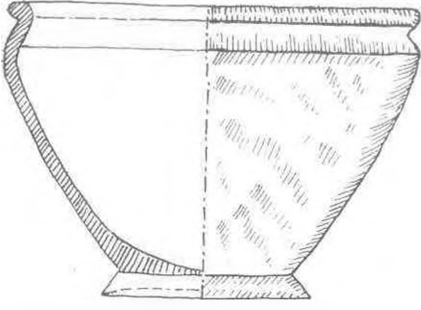

Al. P. 14

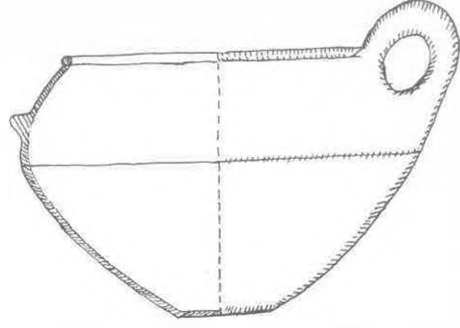

Al. P. 136

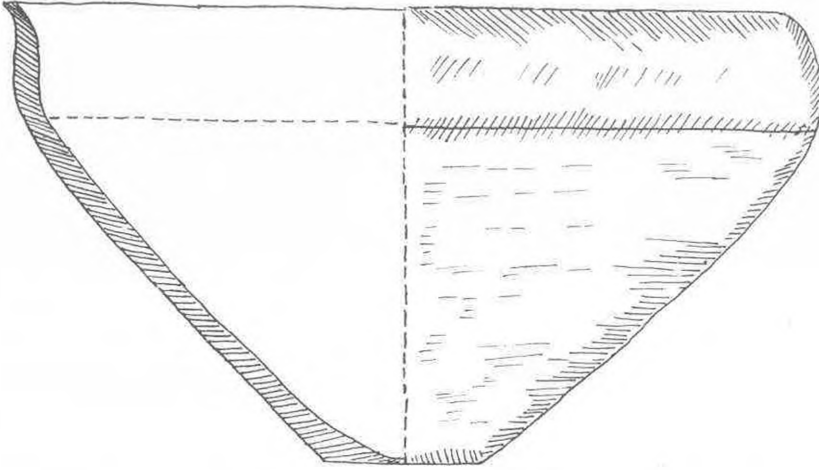
Res. 40-41 — Çaydanlık biçimi kuşbaşı emzikli kaplar.

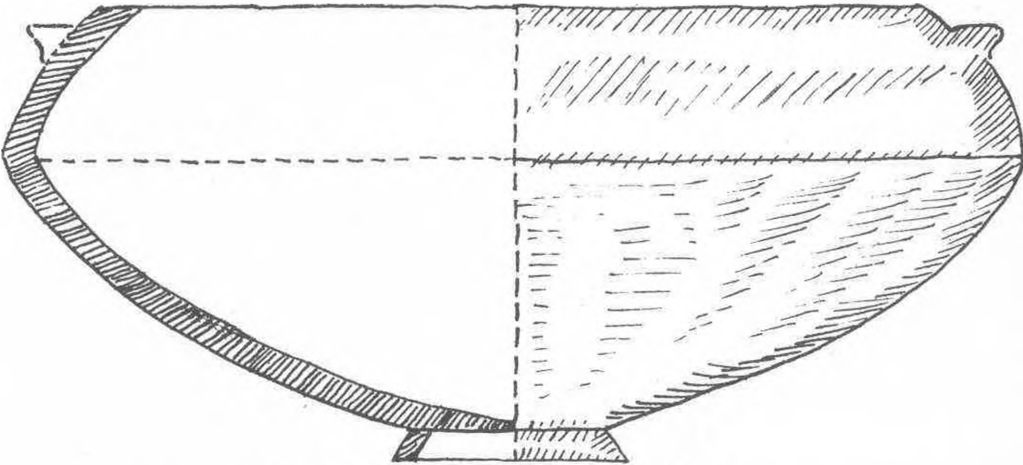
Al. P. 221 Orta Hitit mimarî katında bulunmuştur. Sfenksli kapı kuzeyi.

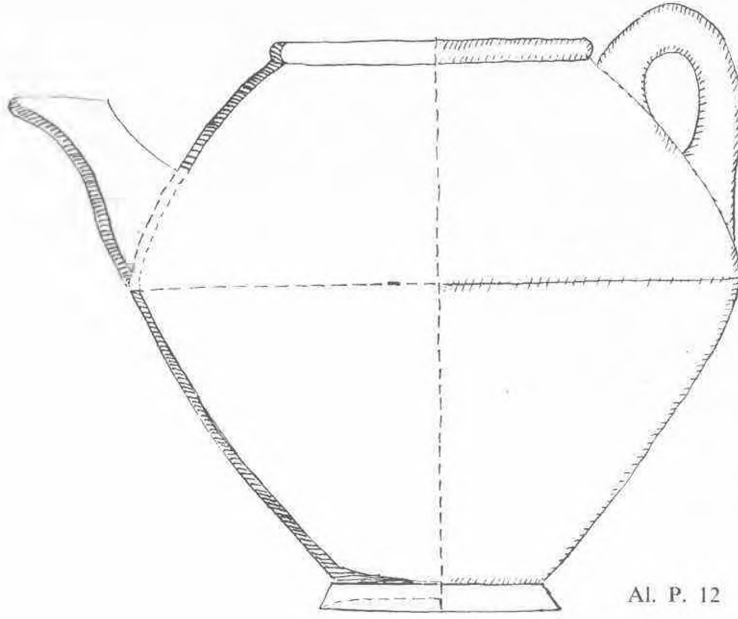
Al. P. 18 Mağraba Eski Hitit katından (kat : 4).

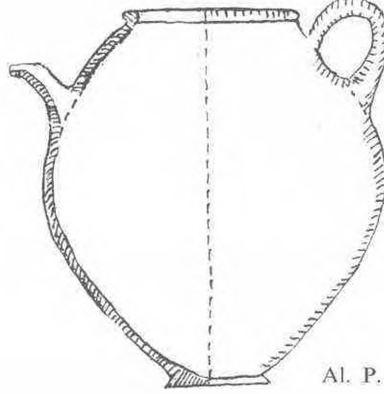
Al. P. 20 Eski Hitit (kat : 4) de yangın görmüştür.

Al. P. 21 Sahan eski Hitit katından (kat : 4).

Al. P. 12

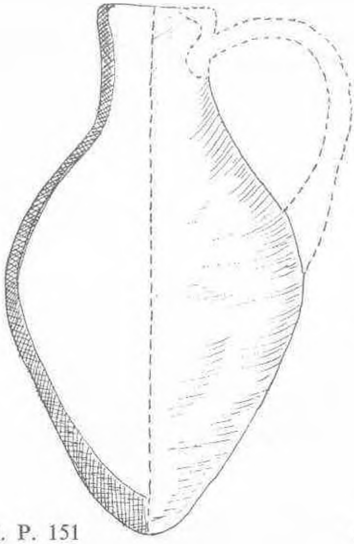

Al. P. 13

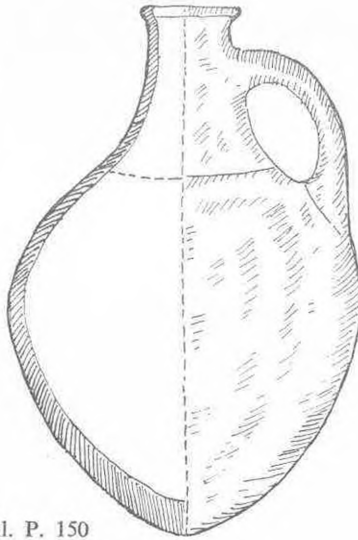

Al. P. 135

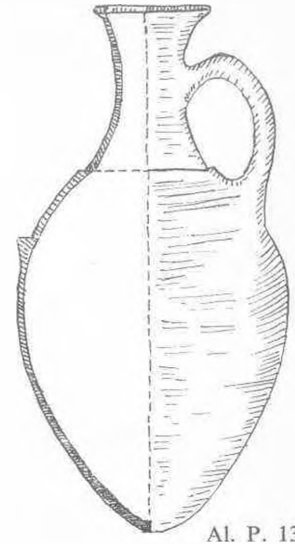
Çaydanlık biçimli kuşbaşı emzikli kaplar
Al. P. 12, 13, 135 Eski Hitit katından (kat : 4).

Al. P. 151

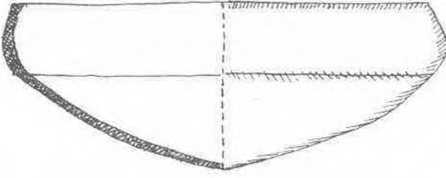

Al. P. 150

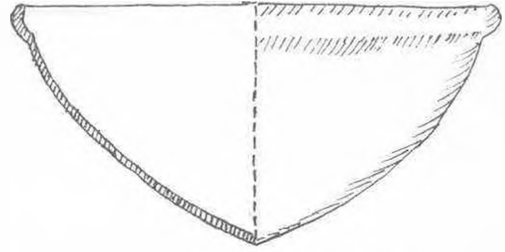

Al. P. 133

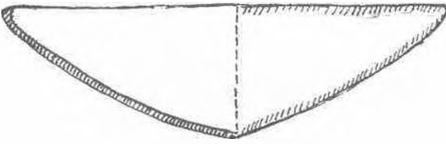
Eski Hitit (kat : 4) testiler.

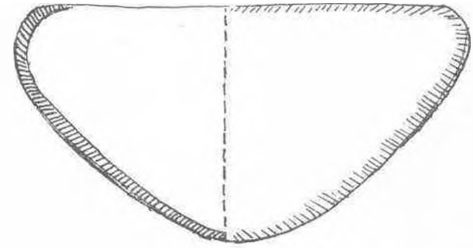
Al. P. 35

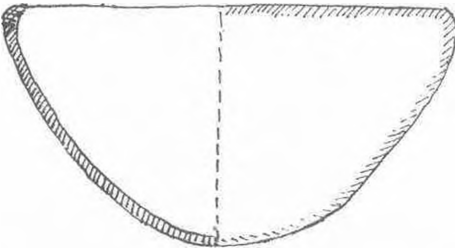
Al. P. 41

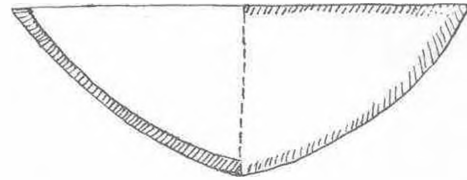
Al. P. 40

Al. P. 27

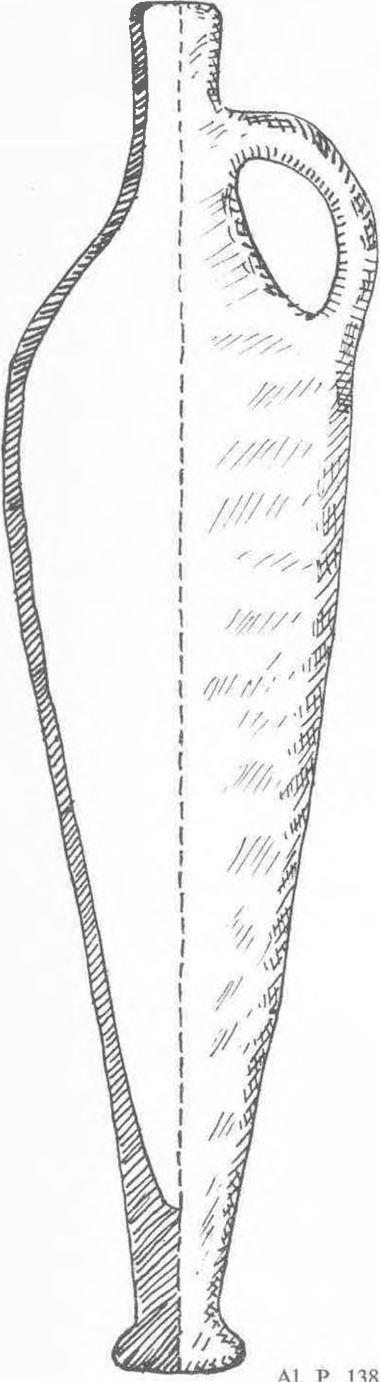
Al. P. 38

Al. P. 39

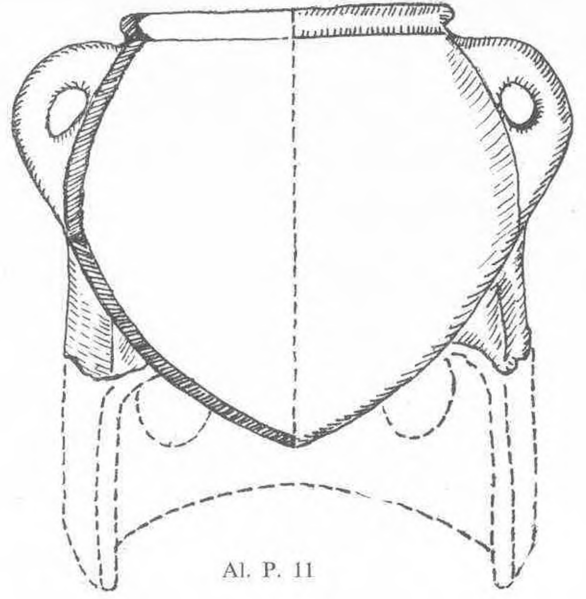
TABAKLAR

4. Kat (Eski Hitit) toplu halde bulunan tabaklar.

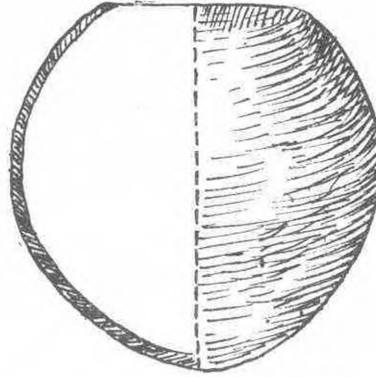

Al. P. 138

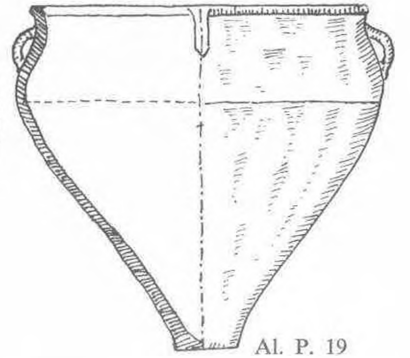
Al. P. 138 : Yeni Hitit katından.

Al. P. 11

Al. P. 152

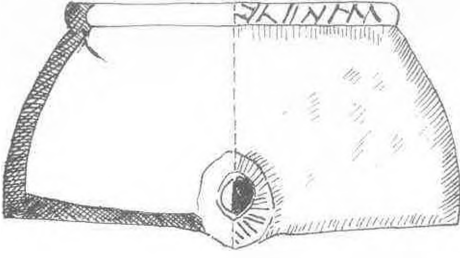

Al. P. 19

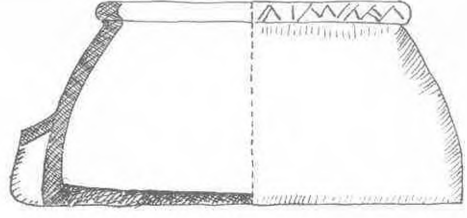
ÇEŞİTLİ KAPLAR

Al. P. 19 ve 11 Eski Hitit katındandırılar (Kat : 4).

Al. P. 152 Eski Hitit katından

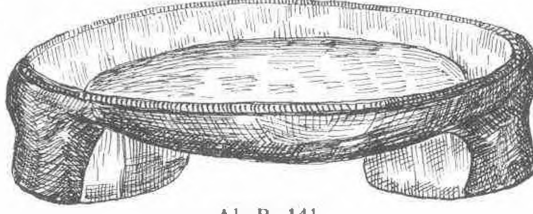

Al. P. 132

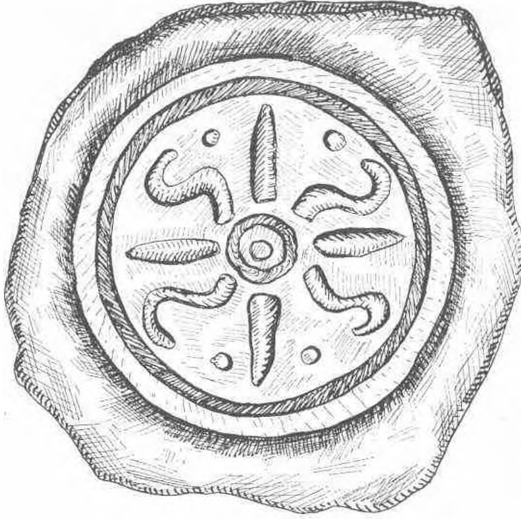

Al. P. 132

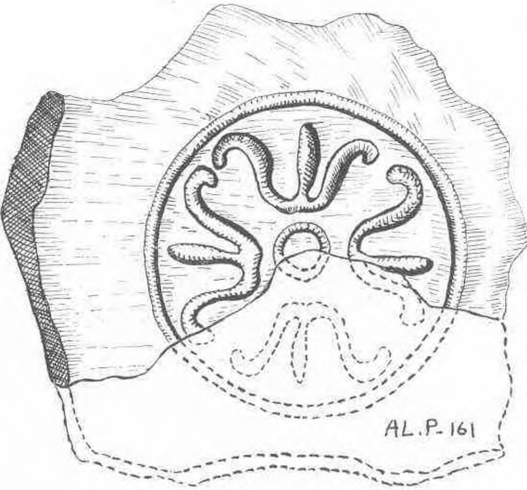
Yeni Hitit katındandır.

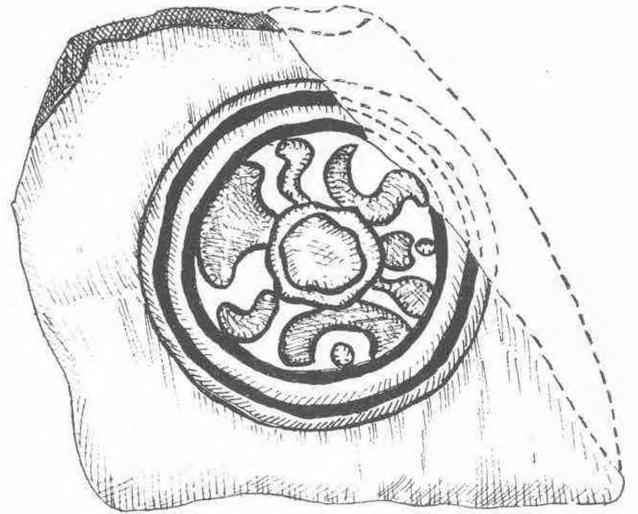
Al. P. 141

Al. P. 97

AL.P.161

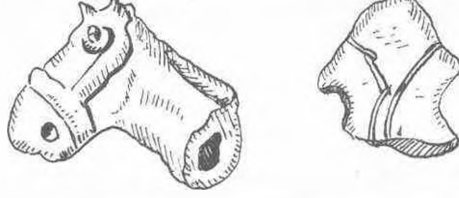

Al. P. 161 K ltesyarı A
Al. P. 97, 161 "Kral işareti" diye adlandırılan remizler.

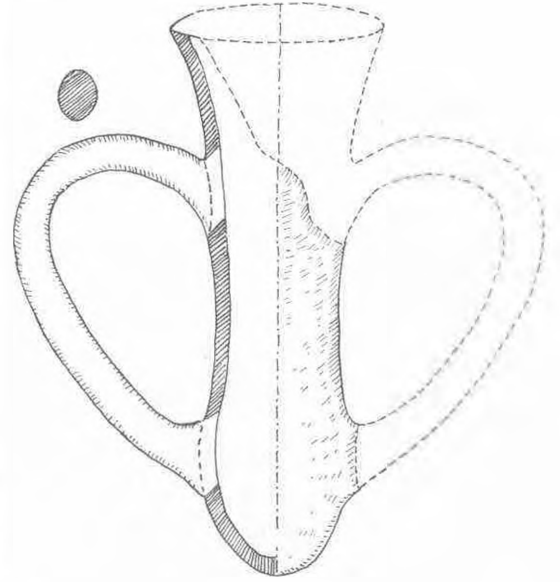
Al. P. 71 Kemik safiha idol sfenks arkası eski Hitit (kat : 4) de.

Al. P. 47 Atbaşı (3 a) katı altında sfenks arkasında bulundu.
Al. P. 45 Eski bronz çağa (kat : 5) idolidir.

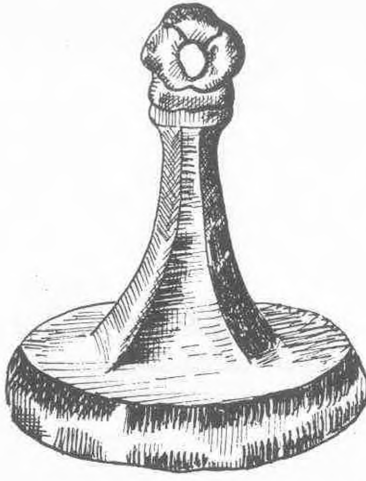

Al. P. 222

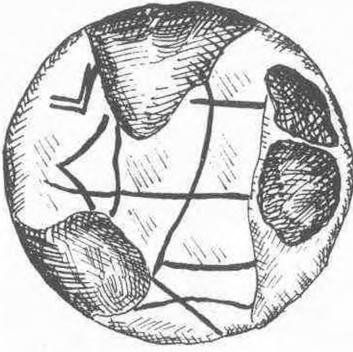

Al. P. 222

Eski Bronz çağı. Eskiden bulunan (L) kral mezarı seviyesinde bulundu.
“Depas Amphikypelon”.

Al. P. 51

Al. P. 52

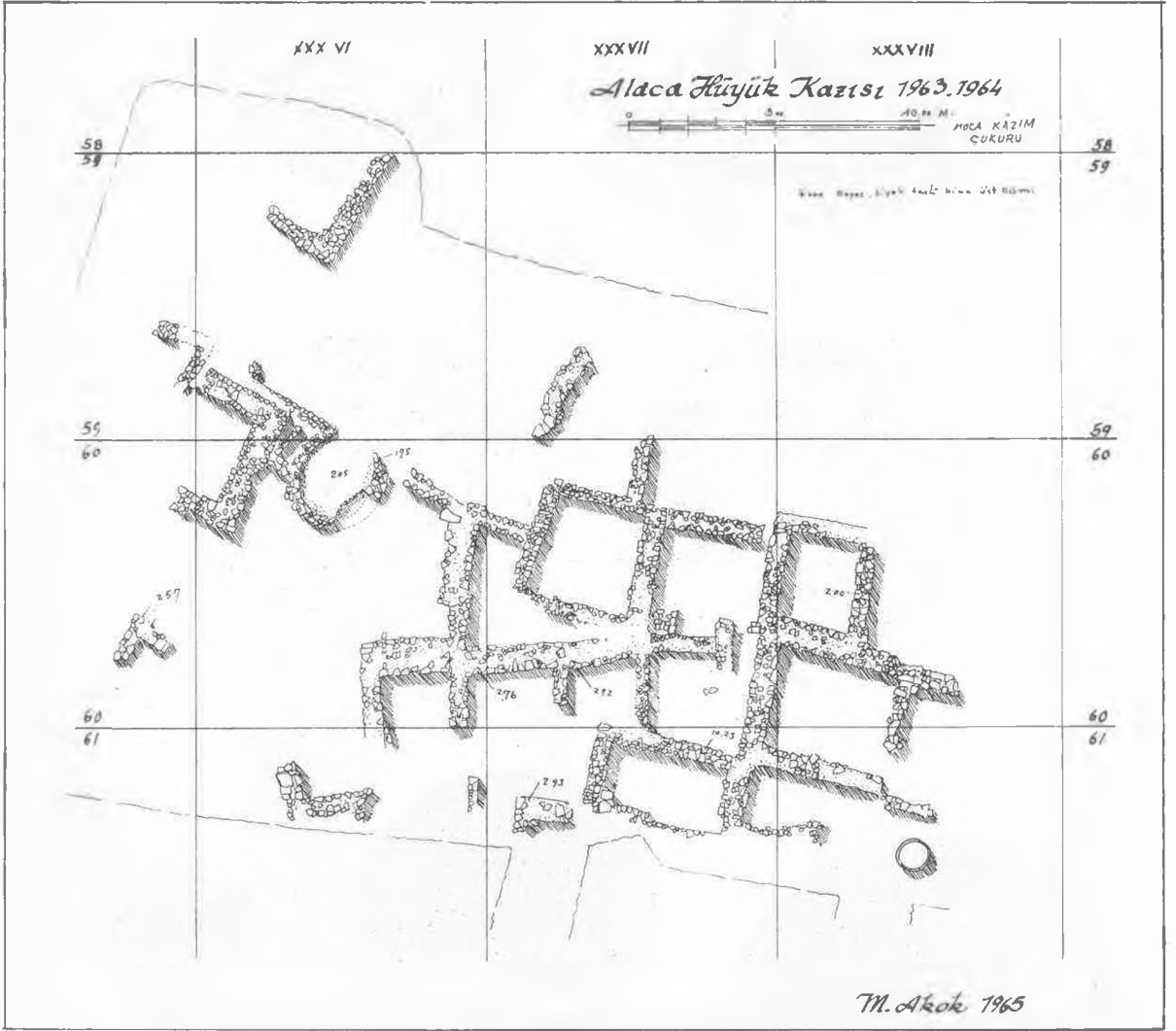

Al. P. 175

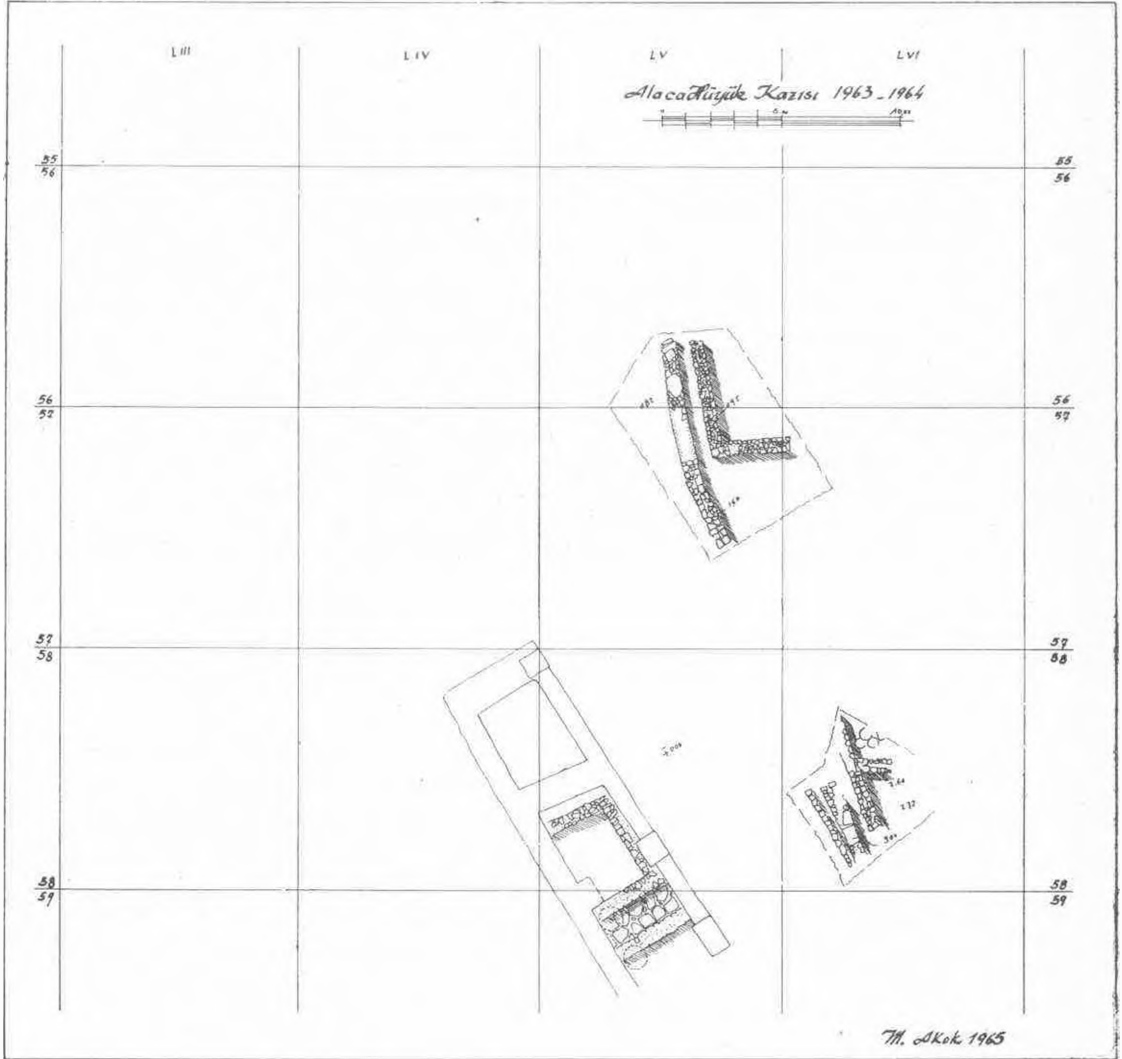
MÜHÜRLER

Al. P. 51 Sfenks arkası sondajında 3 a, 3 b. katları arasında bulundu.

Al. P. 52 Yeni Hitit katındandır.

Plân : I (Yeni Hitit katları).

Plân : II (Eski Hitit mimarisinden kat : 4) bazı buluntular.

EXCAVATIONS AT THE URARTIAN CITADEL OF KAYALIDERE (1965 SEASON)

Lloyd, Seton and Burney, C. A.

The following is a brief report of the results obtained by the expedition which undertook archaeological excavations at the Urartian citadel of KAYALIDERE, during a period of seven weeks beginning on 23 rd July 1965. This expedition was the sequel to an archaeological reconnaissance carried out in 1964 with the permission of the Turkish authorities concerned, in the province of Muş, in eastern Turkey. The purpose of this reconnaissance had been to discover a typical fortified site of the kingdom or Urartu. Several important Urartian sites were found in the province of Muş, to be added to those recorded in earlier surveys around Lake Van.

The staff of the expedition comprised eleven members. Included in this number were Professor Seton Lloyd (Director) and Mr. Charles Burney (Assistant Director). The expedition was fortunate to have the help of Dr. Mauritz van Loon (of the Oriental Institute, Chicago), an authority on Urartian art, as field assistant. Mr. Osman Aksoy (of the Department of Antiquities, Ankara) took an active part in the work of the expedition, and was of very great help on a number of occasions: his assistance, and that of the *Vali* of Muş, the *Kaymakam* of Varto and the *millî eğitim memuru* was invaluable, especially in this, the first season of excavations.

The expedition was sponsored by the British Institute of Archaeology at Ankara and supported by the University of Lon-

don, by the University of Manchester and by several other institutions.

The site chosen for excavations stands on the summit and higher slopes of a prominent hill overlooking the upper Murat (the southern branch of the Euphrates), which flows past about 100 metres below. It is in a naturally commanding situation, a fact which, together with its size and position in relation to roads, makes it very likely to have served as a district or even a provincial capital in the kingdom of Urartu. The site as a whole is about 300 metres long (north-south) and about 200 metres in maximum width. It is divided into three clearly distinguishable parts, an upper citadel, a lower citadel and a lower town area. Excavations in the 1965 season were confined to the upper citadel. The expedition hopes in due course to be able to extend its work over the whole of the considerable area enclosed by the Urartian fortifications.

The excavations in the 1965 season were started by a trench near the highest part of the upper citadel. This trench soon revealed a stone-paved area, later seen to belong to an approach road up from the lower slopes on the east side. Soon it was found, by an extension of the trench down the slope and by other trenches opened up next to the first one, that there is a series of terraces down the eastern slopes. These were dictated by the contours of the site, and must have represented a great deal of labour in their construction: the Urartians are already known

to have been energetic builders, apparently undaunted by the problems of moving heavy stones over distances. One of these terraces proved to be occupied by a long room, only partially exposed, with rows of very large storage jars, each more than 1.50 metres high and inscribed with two or three groups of pictographs: such storage jars may be compared with those found by the Russian expedition which excavated the Urartian fortress of Karmir-Blur, near Erivan. Stamped on the rims of these jars, before firing, were signs clearly representing numerals, presumably units of capacity or weight. One very fine red polished goblet was found in fragments in one of the storage jars, and was repaired. Below the long room with these jars stood a mud brick wall with stone footings, preserved to a height of over three metres. Terraces further down the slope await future investigation. One of the most interesting architectural features of this area of the upper citadel was the use of columns, probably of wood, of which the stone bases have survived, providing a parallel with Altintepe, the Urartian citadel near Erzincan excavated by a Turkish expedition directed by Professor Tahsin Özgüç. The precise plan of the gateways remains to be clarified by further excavations: it is, however, clear that there was an inner and an outer gateway, with evidence of a secondary building phase.

Excavations were carried out also in the area of the summit of the upper citadel, immediately next to the rocky cliff overlooking the steep slope down to the River Murat below. Some blocks of masonry, appearing to be rather better dressed than the other walls visible above the surface elsewhere on the site, had been noticed in this area: these were soon found to belong to the facade of a building of almost square plan, about 12×12 metres, with shallow corner buttresses. From knowledge of excavations at other Urartian sites it was clear that this must be a temple. It had been thoroughly pillaged,

and many of its stones overturned, so that no trace of any construction remained inside the building. The area of the interior was very small, approximately 5×5 metres, the greater part of the space covered by the temple being occupied by the thickness of the massive walls. In front of the temple stretches an extensive paved forecourt, not all of which has yet been uncovered. A ruined structure, in line with and of the same width as the doorway, stands in the forecourt: this may be the remains of the base for a stele, a suggestion supported by the presence, close by, of a small area of paving slabs, on which three small depressions of hoof shape are discernible. These marks almost certainly indicate the emplacement for a bronze cauldron standing on a tripod with bull's-hoof feet, such as appears on the well known Assyrian relief of the temple of Musair, sacked by Sargon II. The temple itself is of the plan which can now probably be described as the standard Urartian plan, although the size of the blocks is unique among temples so far discovered in Urartu. Possibly this was the work of a provincial governor trying to imitate the fashions set by the royal house. If in architecture this effort was not entirely successful, in bronzework it seems to have been much more so. Among objects discovered near the temple are a fragment of what was probably a decorated belt, finely executed in repoussé and engraving, showing part of a hunting scene, in which soldiers in chariots are being attacked by lions; and, secondly, a lion, of solid bronze, with finely engraved detail, in style suggesting a date in the mid- or late eighth century B. C. Other bronzes were found at some distance from the temple, but very probably looted from it or from store-rooms nearby: among these were many fragments of furniture, a large shield, two heavy ritual pegs (probably torn from the temple walls, and each weighing 2.50 kilos) and several quivers. These objects seem to have been buried or dropped by looters, and never reco-

vered, after the destruction of the citadel, which may have occurred c. 700 B. C., though this is only a provisional date. Numerous iron arrowheads witness to the destruction.

Apart from the main excavations, in the area occupied by the upper citadel, work was also carried out in the clearance of an extensive rock-cut tomb, of which six rooms were wholly or partially cleared. This tomb is entirely cut out of the rock at the south end of the citadel, and has suffered from roof falls, owing to the friable character of the rock and the prevalence of earthquakes in the region. Two of the rooms contained wall-niches with rounded tops, perhaps for offerings, and one of these two rooms contained a small sarcophagus cut into the rock floor. Two deep shafts, over seven metres deep and over five metres in diameter at the bottom,

are accessible only from rooms above, through a small round aperture originally closed by a stone lid: the function of these shafts is uncertain, and they have no exit from below. The wall-niches in the rooms above are, however, a sure indication that this tomb is of Urartian date, a fact further proved by the discovery of fragments of the contents of the tomb, apparently dropped by the robbers who had looted it, in the outermost room. It seems that the robbery took place in medieval times. At least one large room remains to be cleared, though this is extensively blocked by fallen rock from the roof.

This brief summary of the discoveries made in the course of the first season of excavations at this site may suffice to show that further work gives good promise of rewarding results.

Plate 1 — The upper citadel from near the river Murat.

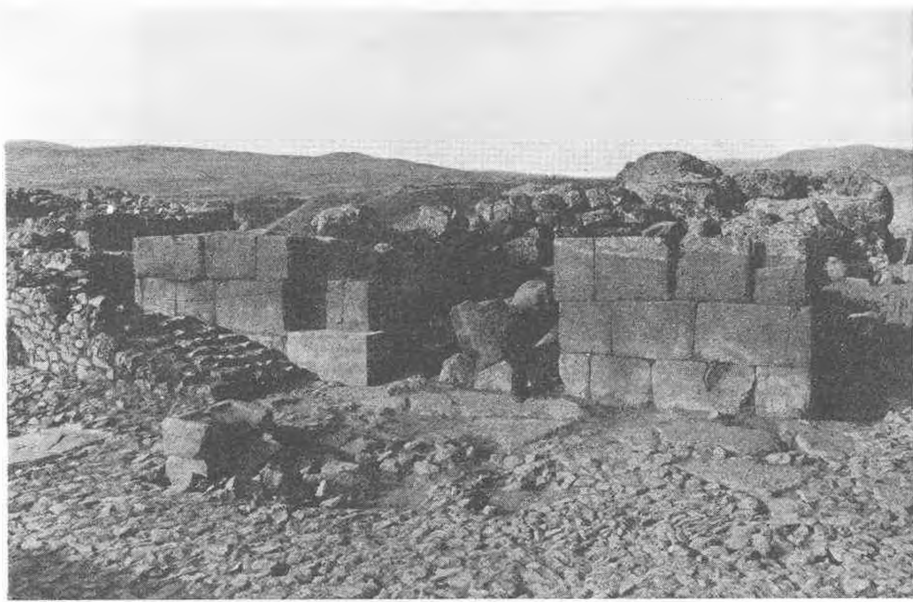

Plate 2 — The facade and forecourt of the temple, showing stele-base.

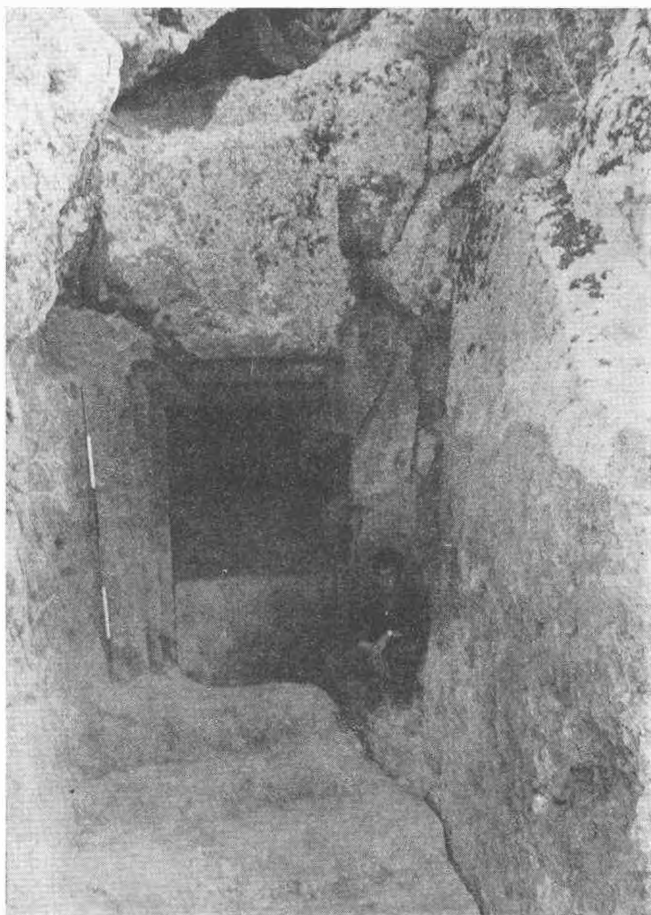

Plate 3 — The entrance-passage and doorway of the tomb.

Plate 4 — The bronze lion, from the torecourt of the temple.

EXCAVATIONS AT KARATAŞ-SEMAYÜK 1965

Prof. Mellink, Machteld J.

The excavations of Bryn Mawr College were continued in September and October 1965. The site at Karataş (cf. *Türk Arkeoloji Dergisi* XIII, I, 1964, 97-98; *American Journal of Archaeology* 68, 1964, 269-287; 69, 1965, 241-251) consists of two parts: a cemetery of the Early Bronze Age and a small mound of the same period.

I. The cemetery.

No new tombs were excavated in 1965. A number of burial jars were cleaned and restored, and sent to the Antalya Museum for display. The largest burial pithos is KA 237 (height 1.78 m.) which belonged to tomb No. 84 excavated in 1964. This pithos is stump-based and originally had three lug-handles. It has now been provided with a modern iron tripod for the sake of the exhibit (fig. 2). The weight of such pithoi, which have an average thickness of 5 cm. at the shoulder, is such that lifting and moving them takes the combined strength of several people. Some burials were contained in lighter weight jars made of a thinner fabric. The lighter jars have flat bases and four loop-handles, e. g. KA 240, shown here in its restored form (fig. 3, burial No. 86, height 0.98 m.). This jar had a relief decoration of a quadruped and ring on the shoulder.

Dr. J. Lawrence Angel, Curator of Physical Anthropology of the Smithsonian Institution, studied the skeletal material from the Karataş cemetery for publication. This includes 132 adults (48 male, 80 female and 4 unknown), average age

at death 33 and 31 years respectively. One female skull (burial 67) had a circular trephine. Dr. Angel's stature estimates are 166.6 cm. average for men, 154.2 cm. for women. The Karataş population turns out have been a composite group, in which skull tendencies of all six types (Angel's classification A-F) are represented. "Karataş has a lot of Eastern Alpine influence, some people (e. g. from burial 56) looking like actual descendants of Cypriotes, some Iranian influences as in burial 84, superimposed on the early farming people background with some general Mediterranean influence. This is a slightly more Alpinoid balance than at Troy and may have been parallel to the kind of combining occurring then in the Cyclades and in Greece."

II. The mound.

The 1964 campaign had uncovered part of a complex consisting of a rectangular house (10.75 × 7.20 m.) set in an oval courtyard surrounded by a gradually strengthened rampart. House and courtyard wall were built of mudbrick, the rampart mostly of pisé. In 1965, the area along the outer face of the rampart was investigated. An additional enclosure or retaining wall, strengthened by buttresses on the exterior, curved around the complex and protected a ramp which climbed from the south side to outer courts on the east and west sides of the house (plan fig. 1, views figs. 4-5). Doorways separated the ramp from these outer courts. The diameter of the complex within the outer

retaining wall is about 32 m. On the west side, cuttings in bedrock indicate the existence of an artificial ditch as an added protection of the house and courtyards, increasing the diameter to some 50-60 m. This cutting still has to be traced along the other sides of the complex.

The original building period (level I) was followed by a rebuilding after minor fire damage. In level II, the ramp was no longer used as a walking surface but covered with a glacis. The pottery found in situ on the house-floor in 1964 belongs to this level, which terminated in plunder and a violent conflagration.

Level III is only partially known because the center of the mound is lost due to erosion. The oval courtyard wall was rebuilt on a new stone foundation and ashlevels of 0.60-1.80 m. thickness accumulated on the south slopes. The nature of the activity which had these neatly stratified ashes as a by-product is a matter of guessing. There are no traces of kilns or pits which might have belonged to potters' establishments. The ash levels contain some stone tools, also some beads and spindlewhorls, the latter incised with fine geometric designs (fig. 11).

Level IV is marked by the construction of a thick new rampart around the small mound, this time with an entrance to the south. The new rampart roughly follows the course of the old level I retaining wall but it lies at a much higher level. Its building material is pisé on an irregular stone foundation.

Levels I-IV clearly contain a series of rebuildings of the dominant architectural feature at Karataş, whatever its original purpose was (probably the house of the local potentate). The date for all

these levels falls within the Early Bronze II period. Troy I, Tarsus E. B. II.

Level V gives us evidence of domestic habitation on the south slope of the mound. Rectangular houses on stone foundations still contain some of their inventory, although their architectural preservation is poor due to surface erosion and ploughing. The most characteristic pottery of this level is the white-on-red painted ware of the Elmalı region also known from the cemetery, where many tomb gifts belong to this local fabric. A cache of pottery of this type comes from level V of the mound. It contained fourteen red polished pitchers and jugs painted in a style which seems to stem from one potter's shop (figs. 6-9).

The date of level V is late Early Bronze II, perhaps overlapping into Early Bronze III, which would have been too near the surface to leave many traces in the habitation area. E. B. III pottery was recovered from the well cleared in 1964.

Typical Elmalı pottery, apart from the white-on-red painted wares, are jars decorated with relief medallions (fig. 10). Red and black polished pottery is fairly common in the upper levels, but the majority of the wares found on the mound is dull buff or brownish ware finished by smoothing or scraping. Correspondances between the cemetery pottery and the levels of the habitation area exist in all levels but especially in the habitation area of level V.

The 1966 campaign at Karataş will, it is hoped, complete the architectural clearance of the central complex so far as preserved, and make topographical soundings to define the limits of habitation area and cemetery.

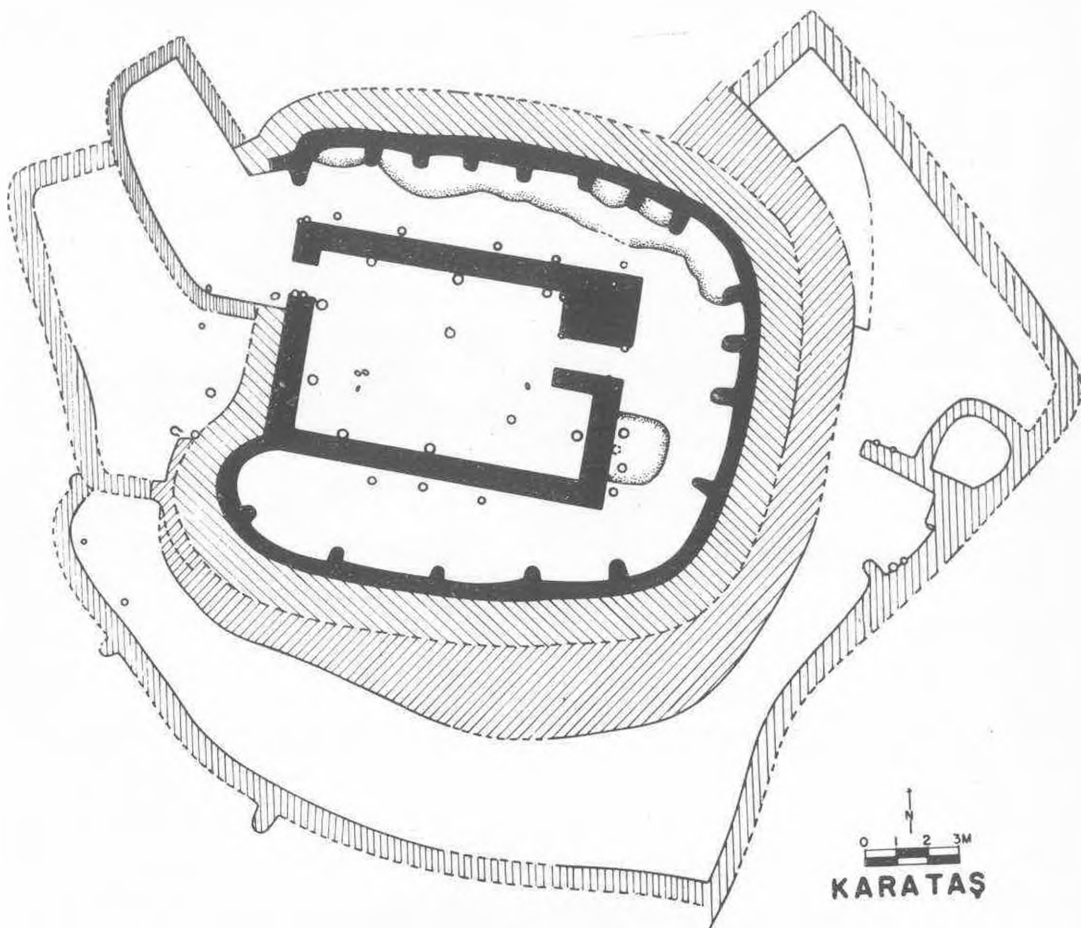

Fig. 1 — Plan of house and surroundings, level 1.

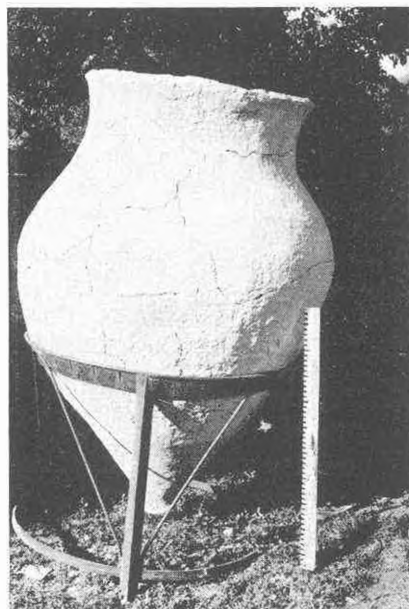

Fig. 2 — Pithos of burial 84 restored, inv. KA 237.

Fig. 3 — Jar of burial 86 restored, Inv. KA 240.

Fig. 4 — Karataş. view of mound to west.

Fig. 5 — Karataş. View of house and oval complex, to west.

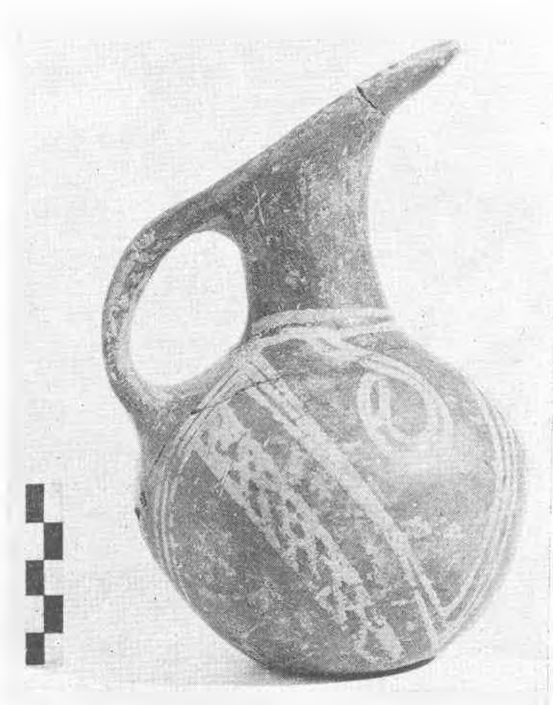

Fig. 6 — Karataş. Level V painted pitcher KA 197.

Fig. 7 — Karataş. Level V painted pitcher KA 205.

Fig. 8 — Karataş. Painted pitcher
KA 196, level V.

Fig. 9 — Karataş. Painted jug
KA 204, level V.

Fig. 10 — Karataş. Jar with relief medallion, level III, KA 185.

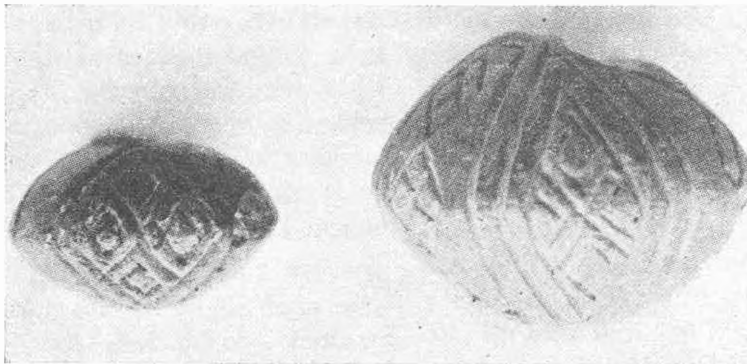

Fig. 11 — Karataş. Spindle whorles KA 171 and KA 169, level III.

TEOS KAZISI 1965 YILI KISA RAPORU

Doç. Dr. Yusuf BOYSAL

Bu sene çalışmalarımıza 9. 8. 1965 tarihinde başladık. Kazı Heyeti Dr. Yusuf Boysal, Dr. Baki Öğün, arkeolog Fahri Işık ve altı öğrenciden müteşekkildi. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, kazı heyetinden bir temsilci ile Seferihisar Kazası Millî Eğitim Memuru, Mal Müdürü ve İzmir Arkeoloji Müzesi yüksek Mimarı'ndan teşekkül eden bir komisyonu da, tapınağın onarılmasıyla ilgili teknik işleri yürütmek üzere görevlendirmiştir. Ekim sonuna kadar devam eden çalışmalarımız, daha ziyade, Millî Eğitim Bakanlığının ayırmış olduğu tahsisatla yürütülmüş ve ayrıca Ege Üniversitesi de maddî yardım da bulunmuştur.

Bu mevsim çalışmalarımız daha ziyade tapınak bölgesi ile E çukuruna inhisar etmiştir. Bu arada Tiyatro ve Odeon'un temizlik işleriyle de meşgul olunmuştur.

E Çukuru Çalışmaları:

Geçen yıllarda bu çukurda yaptığımız çalışmalarda, güney kısımda küçük bir sahada derine inerek protogeometrik safhaya ait katı tesbit etmiştik. Bu sene daha geniş bir sahada çalışarak bu kata kadar olan tabakaları daha etraflı bir şekilde araştırmak istedik. Saha temini maksadıyla, çukurun doğu-güney köşesini kaplayan Roma Devrine ait harçlı duvarı kaldırdık. Bu duvar, ait olduğu ve içinde amphoraların bulunduğu tabakadan daha aşağıya, 6. yüzyıl katına kadar devam etti. Çalışma sahamıza, deniz seviyesinden 3.90 m. yükseklikte ve 6. yüzyıla ait olan yolu da katarak derinleş-

memize devam ettik. 3.50 m seviyesinde, üzerinde panter resmi bulunan bir Attika vazo (kylix) parçası çıktı ve böylece seviyemizin takriben 6. yüzyılın ortalarına ait olduğunu tesbit ettik. Devam eden çalışmalarımız esnasında erken 6. yüzyıla ait çeşitli vazo parçaları da çıktı. 3 m den sonra, 7. yüzyıla ait bol miktarda kuşlu kâse parçaları bulduk. Derinleştikçe 8. ve 9. yüzyıllar seramiğine de bol miktarda rasladık. Bilhassa progeometrik seramik çeşitli ve bol örnekleri ihtiva etmektedir.

Tabaka kontrolü amacıyla, çukurun bu kısmında, c adını verdiğimiz ve ölçüsü 2.50 m × 2 m olan yerde derinleşmemize devam ettik. Toprağın ıslaklığının gittikçe fazlaşması yüzünden burada deniz seviyesine 1 m kalıncaya kadar ancak inebildik. Bu ıslak toprağın içinde az miktarda, karakteri belli olmıyan seramik bulduk.

İlerde yapacağımızı ümit ettiğimiz çalışmalarda E çukurunun her tarafında derinliğine inmek ve protogeometriğe kadar olan katları açmak istiyoruz. Bunu yapmayı, E çukurunda 7., 8. ve 9. yüz yıllar seramiğinin fazla çıkmış olması bakımından bir vazife biliyoruz.

Tapınakla ilgili çalışmalar:

Geçen yıllarda tapınak bölgesinde yaptığımız çalışmalarda temenos duvarını batı tarafda tamamen açmak mümkün olmuştu. Bu duvar tapınağın mukaddes mahallini, batı tarafda ilk senelerde açtığımız D çukurundaki hellenistik evlerden ayırıyordu. Aynı işi tapınağın diğer taraflarında da yapmak gerekiyordu. Zira tapınak üzerinde çalışırken herşeyden önce

mukaddes mahallin hudutlarının bilinmesi ve bu sahanın araştırılması gerekiyordu. Bu iş aynı zamanda tapınağın mimarlık parçalarının tesbitini ve mukaddes mahalde yer alması muhtemel olan sunak ve diğer eserlerin araştırılmasını da mümkün kılacaktı.

Bu maksatla tapınak sahasında çalışmalara başladık. Temenos duvarını doğu ve kuzey taraflarda tesbit ettik. Duvarlarla tapınak arasındaki sahayı toprak ve molozdan temizledik. Kazı esnasında tapınağın akroterleri, friz parçaları ve diğer bazı süsleri ele geçti.

Akroterler

Tapınağın batı cephesinin önünde iki akroter ele geçti. Bunlardan birisinin tapınağın sağ köşesine, krepis'e olan uzaklığı 5.30 m, sol tarafta bulunanın krepis'e olan uzaklığı ise 6.50 m dir. Şu halde buldukları yerlere göre bunlar tapınağın yan akroterleri oluyorlar. Esasen bu iki akroterin şekilleri ve birbirine benzemeleri de yan akroterleri olduklarını gösteriyor.

Akroterler kadın figürü, panter ve akant yapraklarından müteşekkildirler. Kadın, elbise şekline göre Zafer Tanrıçası Nike olmalıdır. Akroterler maalesef iyi bir işçilik göstermemekte, belki de bu mermerin cinsinden, yumuşak oluşundan ileri gelmektedir. Figürler biraz aşınmıştır.

Friz parçaları:

Batı tarafta bulunan 1.15 m uzunluğundaki friz parçası ele geçenlerin en uzun olup üzerinde bir kadın ve bir kentavros tasvir edilmiştir. Tapınağın doğu tarafında bulunanlar arasında içki taşıyan kadınların tasvir edildiği parçayı burada zikretmek isteriz.

Tapınakla ilgili Restorasyon çalışmaları

Tapınak sahasındaki çalışmalarımızda mimarlığa ait çeşitli parçalar ele geçti ise de, maalesef bunlar arasında restorasyon işinde faydalanılabilecek olanlar çok azdır. Bu bakımdan, çalışmalarımızın başın-

dan itibaren, tapınğın kısmen olsun onarılabilmesi hususunda beslediğimiz ümit zayıflamıştır. Aslında restorasyon daha ziyade teknik bilgi ve tecrübeye dayanan, müşterek çalışma isteyen bir iştir. Teos'da bugüne kadar böyle bir çalışma yapılamamıştır. Bunun en önemli sebebi kazı heyetinin kendi bünyesinde bir mimarın bulunmamasıdır. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün görevlendirdiği yüksek mimar ve teknisyenlerle de maalesef bugüne kadar arzu edildiği şekilde müşterek bir çalışma yapılamamıştır.

Bu sebeplerden, tapınak üzerindeki çalışmalarımızı daha ziyade mukaddes mahallin temizliği işine yöneltmiş bulunuyoruz. Bu bir taraftan abidenin kalabilmiş olan kısımlarını ziyaretçiler tarafından görülebilir hale getirecek, diğer taraftan da tapınakla ilgili bazı arkeolojik problemleri çözmeye yardım edecektir. Meselâ ele geçen bazı kitabe ve akroterler bazı sorunları şimdiden aydınlatmış durumdadır. Teos kitabeleri üzerinde çalışan, Hamburg Üniversitesi, Eski Çağ Tarihi Kürsüsünden Dr. P. Hermann'ın bu konudaki yazısı neşredilmek üzeredir. Akroterlerle olan probleme de biz burada kısaca temas etmek istiyoruz.

Teos Tapınağı ve Hermogenes

Bilindiği üzere İ. Ö. 2. yüzyılda yaşamış olan mimar Hermogenes'in Magnesia Artemis tapınağı başta olmak üzere Anadolu'da çeşitli yapılarda çalıştığını hem antik kaynaklar bildirmekte, hem de ele geçen arkeolojik eserler teyit etmektedir. Hermogenes'in Teos tapınağında çalışması ise bir problem halindedir. Bu tapınağa ait eskiden elle geçen ve İzmir Arkeoloji Müzesi'nde bulunan frizler üzerinde bugüne kadar esaslı bir inceleme yapılmadığı için tapınağın tarihi kat'î olarak bilinmemektedir. Tapınak araştırmalarımızda ve ele geçen, yukarıda kısaca üzerinde durduğumuz yan akroterlerin Hellenistik devire ait olduklarında şüphe etmemek lâzım. Böylece tapınağın Hellenistik devirde mevcut olduğu kat'ileşmektedir. Ayrıca, akant yapraklarının stiline göre

akroterleri İ. ö. 2. yüzyıla kadar indirmek mümkün gözükmemekte ve böylece, Hermogenes'in Teos tapınağında çalışmış olması, zaman bakımından imkân dahiline girmektedir. Esasen Teos'da bugüne kadar yaptığımız kazılarda Hellenistik devire ait kitabe, özellikle çok çeşitli tipte megara ve kandiller ele geçmiştir.

Bu da bize Teos'un Hellenistik devirde önemli bir şehir olduğunu gösterir. İki limana sahip olmakla aynı zamanda bir ticaret şehri olan zengin Teos şehri yapacağı tapınağın mimarlık işlerini zamanın meşhur mimarı Hermogenes'e vermiş olması çok mümkündür,

ACEMHÖYÜK KAZILARI

Prof. Dr. NİMET ÖZGÜÇ

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Ankara Üniversitesi adına yürütülmekte olan Acemhöyük kazılarına 1965 Ağustos ve Eylül aylarında devam edilmiştir. Bu yıl heyete Mimar Arkeolog Mahmut Akok, Arkeolog Dr. Kutlu Emre ve Önder Bilgi, Fotoğraf Selâhaddin Öztartan, Teknik Ressam Cengiz Erol, iki Arkeoloji öğrencisi Gürkan Toklu ve Erdoğan Engin ve Restoratör Mehmet Ciyez katılmışlardır.

Sarı-kaya ve üç yıldan beri araştırılan merkez çukuru 1965 mevsiminde de geniş ölçüde kazılmıştır. Ayrıca, şehrin inkişaf sahasını tespit maksadiyle etekte de kazılara başlandı.

Kazısı 1964 yılında ele alınmış olan Sarı-kaya, yani Acemhöyük'ün sitadelinin kazısında büyük bir binanın tuğla döşeli odası ile, II. kat halkı tarafından kullanılmakta olan üç odası açığa çıkarıldı. Bu yıl höyüğün merkezine doğru inkişaf eden ve çok şiddetli bir yangına maruz kalmış binanın bir kısmını daha aydınlatmak mümkün oldu. Sarı-kaya'nın II. seviyesinde kurulmuş olan aslında höyüğün üçüncü katına ait bulunan bu yapının, iri taşlarla örülmüş temelleri üstünden yükselen kerpiç duvarları, ancak, şiddetli yangın tesiriyle kömürleşmiş çatı direkleri ve hatıllarının meydana getirdiği enkaz kaldırıldıktan sonra temizlenebilmiştir. Bazı kısımlarda kerpiç duvarlar iki buçuk m. yüksekliğine kadar korunmuştur. Bu yüksek ve kalın duvarlar, kesif yangın enkazı Sarı-kaya'nın yükselmesini sağlamıştır. Yangını müteakip terkedilmiş, bundan sonra asırlarca burası bir iskân sahası ola-

rak seçilmemiştir. Ancak, Helenistik devirde bina enkazının üstüne küçük bir ev inşa edilmiştir.

Kaniş Karumu'nun II. kat yapılarında görüldüğü kadar sık olmamakla beraber bu binanın duvarlarında da ağaç dikmeler kullanılmıştır. Odalarının tabanlarında, tabaklara, çanaklara, çömleklere ve kalın cidarlı küp parçalarına tesadüf edilmiştir. Küçük eserler arasında en önemlileri üç ayrı vazoya ait olduğu şekillerinden anlaşılan obsidiyen kap parçalarıdır. Bunlardan bir tanesi yivli bir vazoya, diğeri kristal gibi kesilmiş bir kaba, üçüncüsü sade bir vazoya aittir. Bugüne kadar bu devire ait, yalnız Kültepe'de küçük bir obsidiyen vazo parçasına raslandığı düşünülürse, buluntuların önemi kendiliğinden ortaya çıkar.

Midye kabuğundan yapılmış ve bina ile birlikte yanmış olan bir aslan figürünü, üslubu bakımından, Kaniş Karumu'nun II. katına ait hayvan tasvirlerine benzemektedir. Bunun mozayikle bezeli bir kutuya veya başka bir nesneye ait olması mümkündür.

Aynı binanın bir odasında Acemhöyük'te çok sevilen dört köşeli bir platform üzerinde at nalı şeklinde portatif bir ocağa tesadüf edildi. Bu ocak şeklinin Kaniş Karumu'nun yalnız II. katında rağbette olduğu bilinmektedir.

Ocaklı binanın yanında II. seviyeye ait üç oda açığa çıkarıldı. Bu odalardan biri III. katın sokağını kesmiştir. Odanın tabanında oldukça yüksek bir seviyede, dibine yakın kısmında, geniş bir emziği olan bir leğen bulunmuştur. Bu tip leğen-

lerin Kaniş Karumu'nun Ib katında gene zeminden yüksekçe bir yere yerleştirilmiş olarak atölyelerde kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu katta, ayrıca, gene bir Karum Ib şekli olan bir kantarosa da tesadüf edilmiştir. Biri süzgeçli iki akıtacağı bulunan kulplu bir kandile bu şekliyle ilk defa Acemhöyük'te tesadüf edilmiştir.

Höyüğün merkezinde III. ve IV. yapı katları araştırılmıştır. III. kata ait bir mutbakla kilerde muhtelif boydaki iri erzak küpleri dört köşeli platformun kenarına yerleştirilmiştir. Platformla duvar arasında Koloni devri için eşsiz olan iki boyalı vazo ele geçirilmiştir. Çift kulplu olan bu vazoların diplerinden başlıyan emzikleri ağız kenarına dik olarak bağlanmıştır. Bu türlü emzikler Alishar'da Eski Tunç Çağının son safhasında görülen kap şekillerinin geleneğini devam ettiren hususiyetler olup, Koloni devrini daha eski medeniyetlere bağlamaktadır. Burada bunlardan başka, çift kulplu, yivli ve sivri dipli bardaklar da bulunmuştur.

Acemhöyük'de IV. seviye mahdut bir alanda araştırılabilmiştir. Bu katın boyalı ve tek renkli seramiği daha eski katların

bir devamı şeklinde görülür. İçi kırmızı ve gri astarlı olan seramiğin yanında az miktarda III. Alishar seramiği yan-yanadır görülmektedir. Bu, Kültepe'deki duruma esaslı bir uygunluktur. Seramikle tespit edilen paralellere göre bu kat Karumu'nun IV ve III. katları ile çağdaştır.

IV. katın en ilgi çekici eseri bir tanrı, tanrıça ve bir kız çocuğundan ibaret olan kurşun figürün grubudur. Erkek ve kadın Bereket tanrıları olarak düşünülebilir. Bu eserin en yakın paraleli Kültepe'de bulunduğu bildirilen ve şimdi Louvre Müzesi'nde korunmakta olan figürin grubudur. Acemhöyük misali, bu gruba giren kurşun figürinleri tarihlemeğe yarayan çok kıymetli bir eserdir.

Höyüğün kuzey doğusuna raslıyan eteklerinde III. katın tabanına kadar inilmiştir. Buradaki kazılar, Höyüğün eteklerindeki kat sıralanışının tepedekinin aynı olduğunu göstermiştir.

Bugüne kadar yapılan araştırmalara göre şehirleri tahrip eden büyük felâketlere rağmen, yerli geleneğin hem şekil, hem teknikte esaslı bir devamlılık gösterdiği müşahede edilmiştir.

KUBAD - ÂBÂD KAZILARI 1965 YILI ÖN RAPORU

Katharina OTTO - DORN — Mehmet ÖNDER

Büyük Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad'ın (1219-1237) saraylarından en cezbedicisi ve araştırmalar bakımından en çok şey vadedeni Beyşehir kıyısında adını sultanın isminden alan Kubadâbâd sarayıdır. O devirde Selçuklu sultanını büyüleyen tabiatın güzelliği bugün de insanı sihirli bağlarla Kubadâbâd'a bağlar. Av ve su eğlencelerine davet eden eşsiz tabiatta renk oyunlarıyla uzanan göl 2110 m.ye varan dağ silsilesi ile birleşmektedir. Keykubad burada göle bakan alçak bir tepede 1236 senesinde sarayını yaptırdı. Sarayın planlanması ve yaptırılması ile ihtirası, sert karakteri ile tanınan veziri ve av başkanı Sadeddin Köpeği vazifelendirdi. Köpek burada aynı zamanda kendi sarayını da inşa ettirdi, sonunda da artan kendini beğenmişliği ile tahammülsüzleşerek Kubadâbâd'da öldürüldü. Sarayın projelerine nezaret eden sultanın bir kroki çizdiği ve tek tek odaların yerini tesbit ettiği bilinmektedir¹.

Kubadâbâd'ın bulunmasını o zamanın Konya Müzeleri Müdürü Mehmed Önder ve merhum Zeki Oral'a borçluyuz. Eski kaynaklardan, bilhassa Selçuklu devri tarihçilerinden İbni Bibi'nin eserinden faydalanarak Beyşehir'in sahilinde bugünkü Hoyran köyünün 3 km. açığında Tol mevkii tepelerinde bulunan harabelerin Keykubad'ın yazlık sarayı olduğunu aydınlattılar. (Res. 1) 1950-53 senelerinde Konya müzesi tarafından küçük ve büyük sarayda yapılan münferit sondajlara (arazi haritası Nr. 1 ve Nr. 2) bu tarihlerden

sonra ara verildi (Res. 2)². Bugün Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü olan Mehmet Önder'in başkanlığında yeniden ele alınan kazı, ilk olarak büyük bir Selçuklu harabe merkezini tamamen açmak ve sistematik olarak aydınlatmak gayesi ile başlatıldı³.

1965 Ekiminde yeni araştırmalar için hazırlayıcı mahiyette düşünülen ilk kampanya tahminlerin üzerinde başarılı oldu. Y. Mimar Curtis Campaigne tarafından harabelerin sayısı, durumu, ölçüleri ve yayılışı için genel bir fikir kazanmak imkânı veren tam bir arazi haritası çıkarıldı. Toplamı 16 yı bulan yapı kalıntıları, 5200 m² lik bir sahaya yayılmış ve çoğu tepelik, yer yer kayalık olan arazide toplanmıştır. (Res. 2) Kısmen ayakta olan duvarları ve tonozlarıyla üç yapı diğerlerinden ayrılır: Büyük saray, Küçük saray (tepelik kısımda arazi planında Nr. 1 ve Nr. 2) ve göl kıyısında iki bölüme ayrılan, tersane olması gereken özel ehemmiyete haiz yapı⁴ (Nr. 3). Çok değişik ölçüler gösteren diğer yapılar hemen tamamen toprak altındadır. Bunların arasında adı geçen Vezir Sadeddin Köpeğin sarayı, "gönlü ferahlatan dinlenme köşkleri" hamamlar, başka yerde

² Bu sahada ilk raporlar M. Zeki Oral: Kubadâbâd Çinileri, Belleten XVII, Nr. 66, Ankara 1953, s. 209-222 ve Kubadâbâd Nasıl Bulundu, İlahiyat Fakültesi Dergisi II-III, Ankara 1953, s. 171-179; Kubadâbâd Bulundu, Anıt I, 1949, H. 10.

³ Badische Anilin ve Soda fabrikası AG Ludwigshafen müdürlerinden Herr Dr. Ludwig ve Herr Dr. Hartmann'a firma adına yaptıkları yardım için bilhassa teşekkür etmek isteriz.

⁴ Şimdiye kadar sadece Alanya'da bir Selçuklu tersanesi bilinmektedir. Bak. R.M. Riefstahl and P. Wittek: Turkish Architecture in South-Western Anatolia, Cambridge 1931,

¹ H. Duda: Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi, Kopenhagen 1959, s. 146, 147; Saadetin Köpek için aynı eserde s. 206, 208-210.

tekrar kullanılan ve 1236 tarihini taşıyan kitabesinden mevcudiyeti bilinen cami tesbit edilmesi gereken yapılardır⁵. Aynı sahada, Plan Nr. 12 harabesinin yakınında üstü akan sırla kaplanmış fırın taşları gibi bazı buluntular binaların içini süsleyen ve kısmen "institu" olarak bulunan kıymetli çinilerin yapıldığı fırınların mevcudiyetini düşündürmektedir.

Yapılar haricinde kısmen iyi, kısmen kötü durumda bazı duvar kalıntıları tesbit edilmiştir. "Havuzun" doğusunda denizin içine doğru 163 m. kadar uzanan bir duvar takip edilmektedir. Büyük ihtimalle kuzey cihetinde paralel olarak ikinci bir duvar uzanmakta ve şüphesiz o zamanki liman sahasını sınırlandırmaktaydı. Etrafı çevrili, göl boyunca 1,5 km. Hoyran cihetine doğru uzanan daha büyük bir saha hakkında göle paralel 106 m. lik sedir ağacından bir çit sırası ve bunu batı cihetinde dikey kesen, taşları yakın zamanda köylüler tarafından sökülmiş olan eski duvar kalıntısı ile fikir sahibi oluyoruz. Sahayı güneyden sınırlayan duvarlara bağlantı kalıntılardan da anlaşıldığı gibi burada aranmalıdır. Selçukluların İbni Bibî'de bahsi geçen av merakı hatırlanacak olursa bu sınırlanmış sahada en erken İslâmî devirden itibaren tanıdığımız hayvan parkının "Paradaison'un" bulunduğunu düşünmek en akla yakın ihtimaldir⁶.

Kazıda dikkatle çıkarılan arazi plânı haricinde diğer hedefimiz 50×35 m. ebadındaki büyük sarayı incelemek oldu⁷. Yapı önünde göl cihetinde dört köşe ayaklarla desteklenen bir duvarın koruduğu 50×55 m. büyüklüğünde bir teras yer almaktadır (Resim 3). Sarayın ana

girişi şüphesiz dikdörtgen şeklindeki avlunun batı cihetinde ortada bulunmaktaydı (Res. 4). Bu kısım, temeller dahil tamamen harap olmakla beraber sarayın genel durumu sadece bu ana kapı çözümüne ihtimal vermektedir. Bu kısımda ayrıca bir duvar temeli altına yerleştirilmesi akla yakın olmayan ve portalin burada olduğuna işaret eden, kıvrılarak uzanan tam bir su borusu görülmektedir. Sarayın tamamen harap olmuş esas taç kapısı burada olmalı ve herhalde sultanın alay halinde maiyeti ile saraya girişi buradan yapılmalıydı. Avlunun güney cihetinde biraz yüksek tutulmuş set, atlıların rahat ata binip inmesine yaratmaktaydı. Setin arkasında muhafız odaları sıralanmaktadır, bunlardan (plan Nr. Q) biri açılmıştır. Tabanında tuğla döşeme, duvarlarda kalın harç tabakası görülmüştür.

Avludan muhtelif büyüklükte odalarla asimetrik olarak çevrilmiş üç bölümlü bir vestibülden geçerek sarayın ortadaki ana kısmına girilir. Bu kısmı muhtelif ebadlarda asimetrik yerleştirilmiş odalar çevirir. Burada, önce kısmen tonoz kalıntılarının ve yer yer 6 m. yüksekliğe kadar varan duvarların bulunduğu salon kısmı kazıldı. Duvarlar kırık taştan yapılmış ve yer yer taş bloklarla sağlamlaştırılmış, kalın harçla örülmüş, iki metre yükseklikten itibaren tuğla şeridiyle atkılanmıştır. Enine uzanan oluklara bugün mevcut olmayan kalaslar oturmaktaydı. Umumi plânlamada, vestibülün eksenden kayık kapısı, ana salonun eğik duvarı gibi asimetrikler dikkati çeker, bunlar. Selçuklu dinî mimarisinde de sık görülen özelliklerdir.

Orta salonda doğu-batı cihetinde ilk kesit kazısı çok verimli oldu (Res. 5). İki metreye varan moloz tabakası altında tabandan 35 cm. yükselen bir set kısmına rastlandı. Bu set arkada göl cihetine uzanan salon kısmını bariz şekilde öndeki daha büyük bölümden ayırmaktadır. Burası şüphesiz set şeklinde yüksek tutulmuş, eskiden üzeri tonozla örtülmüş bulunan bir eyvandır ve sultanın taht salonunu teşkil etmektedir. Tarihçi İbni Bibî'ye göre taht

⁵ Bak. Zeki Oral, İlahiyat Fakültesi Dergisi II-III s. 175, 176 Kubad-âbâd'ın kuzey-doğusunda Kız kalesi adasında da saray yapıları mevcuttur. Burada da büyük ve küçük saraydan duvar ve tonoz kalıntıları ayakta. Bunların da incelenmesi gerekmektedir.

⁶ Bak. K. Otto-Dorn. Kunst des Islam. Baden-Baden 1964. s. 44, 54, 73. Burada Emeviler ve Abbasiler devrinde Paradaison'dan bahsedilmektedir.

⁷ K. Erdmann'ın tamam olmayan ilk plan çiziminde tanıtılmıştı. Saraybauten des Dreizehnten und Vierzehnten Jahrhunderts in Anatolien, Ars Orientalis III, 1959, s. 82, 83.

salonu kabul salonuna açılmaktaydı ve taht seramonilerinde sultanı topluluktan ayırmak üzere icabında kapanabilen bir perde bulunmaktaydı⁸. İbni Bibî'nin işaret ettiği bu seramoniye eyvanın doğu duvarındaki büyük mermer cephe taşının (yükseklik 1.10 m.) üzerinde, ancak böyle bir perde konstrüksiyonu ile izah edebileceğimiz girintili dış kısmı da doğrulamaktadır. (Res. 6) Taban açıldığında eyvan kısmında (ölçü 22×22 cm.) döşeme tuğlaları, kabul salonunda ise muhtelif büyüklükte taş plâkalar görüldü. Taşlarda, Selçuklu taş yapılarında sık sık rastlanan Yunan harflerini hatırlatan taş ustası işaretleri dikkati çekmektedir. Set basamağında noksan olan orta taştan da anlaşıldığına göre muhtemelen taht salonundan terasa çıkan üstü örtülü bir su kanalı kesmektedir. Kiremit borulardan yapılmış olan bu sistem bir ihtimalle büyük salonun güneydoğu köşesinde bulunan su kanalı ile bağlanmaktaydı.

İlk olarak büyük salonda kuzey-doğu duvarında "insitu" olarak figürlü, çok renkli ve arabesk dekorlu kaide çinileri sırası bulunmuştur. Çini buluntuları için en büyük sürpriz taht salonu bitişiğinde "G" odasında olmuştur (Res. 5, 6). Bu odada taht salonunda olduğu gibi taban kısmı tuğla döşelidir ve hafif bir basamakla set şeklinde biraz daha yükseltilmiştir. Güney ve batı cihetinde odayı çeviren daha alçak taban seviyesine sahip kısım, koridor gibi bir geçit meydana getirir ve kuzey cihetinde terasa açılır⁹. Güney duvarı boyunca ve kısmen batı duvarında şimdiye kadar bulunmamış şekilde "insitu" kaide çini sırası açılmıştır. Üç sıra halinde bulunan bu çinili kısım 2.70 m. uzunluğu bulmaktaydı. Döküntüler arasında da kısmen iyi kısmen de çok harap çiniler bulunmuştur. Büyük bir kısmı çöken tonozun altında kaldığından tamamen ufalanmıştır.

"İnsitu" olarak bulunan çiniler İran Selçuklularında XIII. asrın başından beri

gördüğümüz¹⁰ bir yıldız-haç şemasıyla birleştirilmişlerdir, alt kısımda bir sıra türkuaz mavisi sırasıyla sınırlanmışlardır (yıldız çapı 23 cm.). Kompozisyon sisteminde görülen beraberlik haricinde Kubad-âbâd çinileri İran çinilerinden tamamen ayrılırlar. Teknik bakımından farklı olan bu çiniler, Anadolu'da hakim olan şeffaf sır altına renkli boyama tekniğinin en erken örneklerini vermektedirler. Bu teknik İran ve Suriye seramik işçiliğinde tanınmaz. Bu bakımdan Kubad-âbâd çinileri İran Selçuklularında hakim olan sır üzerine lüsterle boyama çinilerden ayrılırlar. Kubad-âbâd yıldız çinilerinde mangan moru, kobalt mavisi, türkuaz ve siyah tonlarından meydana gelen renk programı haç çinilerde görülen türkuaz sır altına siyahlı boyama ile çok cazip bir tezat meydana getirir. Aynı kontrast figürlü dekora sahip yıldız çinilere mukabil haç çinilerdeki arabesk dekorla da dikkati çekmektedir¹¹.

Büyük satırlı ve siluet karakterine sahip yıldızlı çinilerin figürlü dekorasyo-

¹⁰ Bu çini cinsinden birçok parçalar ilk sondajlarda da bulunmuştur. Bugün Konya Karatay Medresesi müzesinde bulunmaktadırlar. Yeni parçalarımızın da burada teşhiri tasarlanmaktadır (Bak. K. Otto-Dorn: Türkische Keramik, Ankara 1957, s. 38, 39. Renkli Resimler Taf. 5a.). Haç-yıldız şeması için bildiğimiz en erken örnek Palermo'da Capella Palatina'da ahşap tavanda görülmektedir (1140). Bu tavan işçiliği Fatımî eserleri meydanında tanıtılmaktadır. İran Selçuklularının lüster boyama yıldız-haç çinileri ile figür tasvirleri ve yıldızların yazı bordürleri bakımından (bu yazılar İranda neshî Capella Palatina'da küfî yazıdır) büyük benzerlik gösterirler (Bak. Monneret de Villard: Le Pitture Musulmane Al Soffito della Capella Palatina in Palermo, Roma 1950, Fig. 3, 4, 70-122).

¹¹ Büyük ihtimalle Asıllia Kaykubad'ın Aspendos'taki sarayına ait bu seramik cinsine benzer bir çini gurubu Antalya müzesinde bulunmaktadır. Bunların formu farklı ve altugendir (Bak. R.M. Riefstahl: aynı eser Fig. 97, 98 ve K. Otto-Dorn: Türkische Keramik, s. 40, 41. Farbtaf. 6 a, b.). Aynı şekilde Akşehir sarayından, Gündük minarede yine kullanılan ve Akşehir müzesinde bulunan parçalar da bu guruba girer (Bak. Şerare Yetkin: Türk Çini Sanatında Bazı Önemli Örnekler ve Teknikleri (Some important Patterns and Techniques of Turkish Tiles), Sanat Tarihi Araştırmaları I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Enstitüsü, Fig. 7, 9).

⁸ İbn Bibî; aynı eser s. 112-113.

⁹ Bu odada tek deliği bulunan kavisli uzun kiremitler bulunmuştur. Deliklerin bazılarında mevcut çiviler dama buradan tutturulduklarını göstermektedir.

nunda çift kuşlar ve tek örnekler bulunduğu boğa-yılan mücadelesi sahnesi haricinde genellikle tek motif işlenmiştir. Bu bakımdan da sık sık figür çiftlerinin, gruplarının veya sıralarının ve günlük hayattan sahnelerin görüldüğü İran Selçuklüster çinilerinden ayrılırlar. Çinilerde "in-situ" buluntulardan kısmen tesbit edildiği gibi tekrarlanan bir sıra ile muayyen bir konu ele alınmaktadır. Bu figürlerde Selçuklularda şimdiye kadar bilinen resim repertuarı görüldüğü gibi sürpriz yeni konular da işlenmiştir. Merkezde Selçuklu tarzında verilmiş "Türk usulü" bağdaş kurarak oturan hükümdar yer alır. Hâleli olan bu figürler İran Selçuk örneklerinin aksine daima sakalsızdır. Kıyafet ve başlıkları değişmektedir. Uzun kaftan veya daha kısa etekli bir kıyafet dikkati çeker. Her iki tipte de kollarda asalet işareti "tiraz şeridi" görülür. Başlarda yüksek serpuş veya daha yassı bir başlık yer alır¹². Aynı şekilde hükümdarın duruşu ve alâmetleri de değişmektedir. Sultan Alâeddin Keykubad bu çinilerde bütün haşmetiyle taht oturduğunda elinde kudret sembolü içki kabı veya kadeh tutar vaziyette, bazen de günlük yaşayışında ellerinde cennet sembolü olan nar meyvası ile görülür. Yine ilk olarak bu çinilerde bazı örneklerde taht motifi ile bağlı olarak balık figürünü, bağdaş kuran hükümdarın ellerinde görmekteyiz (Res. 7). Selçuklu resim dünyası ile ilgili tasvirlerde çok zaman birkaç sembolik değer birden verilmiştir. Burada balıklar bereket sembolü olduğu gibi Selçukluların horoskopa olan inançları düşünülürse aynı zamanda balık burcu sembolüdürler¹³. Hükümdarın etrafında şaşılacak çoğunlukla av köpeği tasvirlerinin tekerrür ettiği dikkat, çekmektedir. Bilhassa iri av köpekleri cinsi

¹² İbni Bibî'de de Selçuk sultanlarının muhtelif başlıklarının bahsi geçer. Turban yanında keçeden başlıklardan, yaldızlanmış "Sultani" başlıklarından ve mücevherlerle kaplanmış başlıklardan söz edilir. (Bak. İbni Bibî aynı eser. s. 39, 44, 136, 145).

¹³ Konya İnce Minareli Medrese müzesinde Konya sultan sarayından gelme alçılarda da ayakta duran kaftanlı figürler havaya kaldırdıkları ellerinde birer balık tutmaktadırlar.

görülmür, bunun yanında tazı tipi daha ince av köpekleri de yer alır¹⁴. Ayrıca kartal motifinin büyük rol oynadığını tesbit etmekteyiz. Bunlar da iki tip halinde, daha realist, Selçuklu sanatında ender olan tek başlı kartal ve daha stilize Selçuklu sanattından daha çok görülen çift başlı kartal olarak işlenmişlerdir. Bazı çift başlı kartalların (yahut doğanların) gövdesinde ilk olarak karşılaşılan tarzda "As-Sultan" yazısı okunur, bu figürlerin Selçuklularda arma ve hâkimiyet sembolü olarak kullanıldığını açıkça ortaya koyar¹⁵. (Res. 8). Bazı örneklerde Suriye Rakka seramiğinden tanıdığımız lotus tipi bir ağaç etrafında görülen simetrik yerleştirilmiş, kuyruk tüylerinin ucu kıvrılarak son bulan çift kuşların da sık sık tekrar edildiğini görmekteyiz. Bu çeşitli hayvan tasvirleri arasında muhtemelen sarayın süs kuşları olan ve burada cennet sembolü olarak kullanılan tavus kuşu figürleri en bol motiflerdendir. Tavus kuşları da çok stilize işlenmiştir, hareketleri ve tüylerinin verilmesi ile çeşitlilik gösterirler. Bu resim devresinde Selçuk dünyasında çok sevilen masal hayvanları, bilhassa sirener, sfenksler grifonlar görülür. Sirener dörtte üç veya tam cepheden baş durumları çeşitli stilize kuyruk formları ve muhtelif sembolik âlâmetleri ile dikkati çekerler. Balık çifti ile birlikte verilen hükümdar motifinde olduğu gibi

¹⁴ Her iki av köpeği cinsi figür kabartmalarında islah sanatı tesirlerini aktettiren 915-921 de yaptırılan Van gölündeki Ermeni manastırının Achtamar kilisesinde de görülmektedir. (Bak. K. Otto-Dorn: Türkisch-Islamisches Bildgut in den Figurenreliefs von Achtamar, Anatolia VI, 1961/62, Ankara 1963, s. 28. Taf. XI, b, c.) Eş örnekleri erken Selçuk'lu devrinden Musul'da usta İbrahim ibn Mawaliya tarafından 12. asrın sonunda veya 13. asırda yapılan bir bronz üzerine kakma kabda da görmekteyiz. (Bak. Otto-Dorn aynı eser s. 53, 54. Abb. 29).

¹⁵ Aynı yazı Konya kalesinden İnce Minareli Medrese Müzesine getirilen bir taş üzerinde iki kartal arasında da görülür. (Bak. O. Aslanapa: Türklerde Arma Sanatı. Türk Kültürü Nr. 16 Abb. 14, s. 43). Kartalın kudret sembolü olduğuna dair yazılı kaynağı İbni Bibî'de de tesadüf ediyoruz. "Sultan çadırlarının kartalı yada doğanı sultanın güneşi üzerine talih kanatlarını ve tüylerini germiş, kudret gölgesini yaymıştır" denmektedir. (Bak İbni Bibî aynı eser. s. 97).

bazı sirenler de iki balıkla çevrili olarak canlandırılmıştır. Yine hükümdar tasvirlerindeki gibi başlarında hâle ve basık başlıklar görülür. Enteresan bir husus da bazı örneklerde yanaklarda döğme motifinin bulunmasıdır.

Bu şekilde Selçuklu sanatında oldukça sık görülen standart taht sahnesiyle ilgili bağdaş kurarak "Türk oturuşunda" verilen hükümdar, kudret sembolleri, süsleyici kuşlar (tavuslar), av motifi (köpekler) ve büyümlü hayal dünyasından gelen masal hayvanları (sirenler, sfenksler, grifon) yanında alışılmamış karakterleriyle bir grup çini dikkatimizi çeker. Bunlar sadece dökmüntü tabakasında bulunmuştur. Günlük hayattan seçilen konularında tabiate yakınlıkları ve tabiiilikleriyle insani şaşırtırlar. Koşan dağ keçisi, yürüyen yabani eşek (Res. 9), meyva koparmağa çalışan ayılar gibi büyük ustalıklarla işlenmiş hayvanlar görülür. Bunlar da büyük ihtimalle av konusu ile ilgilidir, diğer çinilerde canlandırılan av köpeklerinin kovaladığı, etraftaki dağlarda, bugün mevcut olmayan ormanlarda yaşayan hayvanlar bu tasvirlerle ebedileştirilmiştir. Büyük ihtimalle bu figürlerin de verilen açık izahları haricinde bugün bilmediğimiz gizli ikinci bir manâları da vardır¹⁶.

Çinilerde, figür dünyası gibi çevreleyici motifler de çeşitlilik gösterir. Doldurucu motif olarak bilhassa İran ve Suriye seramiklerindeki bitki resimlerine benzeyen nar dalları, meyvaları görülür. Buna mukabil helezoni tarzda kıvrılan yelpaze şeklindeki sarmaşıklar ve arabesk zemin doldurması daha orijinaldir. Bunlarda parmaklık şeklinde bölünmeler, noktali satırlar erken, Abbasî devri lüster seramiğini hatırlar. Arabesk dekorun hakim olduğu yeşil-mavi sır altına siyah boyamalı çiniler de detay formları bakımından çeşitlilik gösterir. Buradaki sarmaşıklarda çeşitli çiçek rozetleri ve yarım palmetler dikkatimizi çeker. Bir haç örnekte, Selçuklu

sanatında çok gördüğümüz zikzak motifi, bir diğerinde ise kuş figürü yer alır¹⁷.

Sır altına boyama seramiklerin zenginliğine mukabil lüster çini buluntuları çok ender ve sadece fragman halinde olmuştur¹⁸. Bunlarda da yıldız formu kullanılmıştır, Sarı kahverengi lüster tonu ile yine figürlü dekora sahiptirler. Döküntüler arasında bulunan parçalarda bir hayvan ve insan başı fragmanı dikkati çeker. Diğer lüster fragmanları haç formlarına ve dikdörtgen bordür çinilerine aittir. Bunlar mangan moru sır üzerine yeşilimsi sarı lüster ile boyanmışlardır. Şu halde burada da sır altına boyama çini gurubunda görülen haç-yıldız şeması ve aynı tezat tesiri farklı renk ve motif kompozisyonu ile tekrarlanmaktadır.

Nihayet üçüncü bir seramik gurubu dikkatimizi çekmektedir. Bunlarda da dekor sır altına boyama verilmiştir, form ve motif işlenişi ile farklı özel bir grup meydana getirirler. 24×24 cm. ölçüsünde olan bu çiniler madalyonlar içinde hayvan figürü tasvirine sahiptirler –bu defa kartal

¹⁷ Ayrıca dar kenar bordürlerine ait siyah-türkuaz fragmanlarda arabesk ve figürlü dekor parçalarına rastlandı. Bu parçaların kesik figürlerden anlaşıldığına göre bordürler için sonradan mozayik gibi kesildiği şüphesizdir. Bu durum da çinilerin Kubadabad'da yapıldığını açıklar. Kubadabad'da yapılan ilk sondajlarda türkuaz sır altına siyah boyama ile ejder kafasının canlandırıldığı bir parça bulunmuştur. (Bak. K. Otto-Dorn: Türkische Keramik s. 38). Türkuaz sır altına siyahla boyama figürlü çinilerin en güzellerinden biri Diyarbakır Artukoğlu sarayında bulunmuştur. Bu kare çinide gayet stilize olarak bir çift başlı kartal tasviri yer almaktadır. R(Bak. O. Aslanapa; Erster Bericht über die Ausgrabung des Palastes von Diyarbakır. Istanbul Mitteilungen 12, 1962, Abb. 2. s. 117) Aynı cins çiniler Alaeddin Keykubad'ın Aspendos sarayında da kullanılmıştır. Burada da bir kuş tasviri fragmanı görülmektedir. (Bak. K. Otto-Dorn: Türkische Keramik. s. 41). Selçuk sarayına ait olması gereken Alanya kalesi tepesinde Aksa türbesi civarında bulunmuş bir parça da aynı guruba girer (Bak. K. Otto-Dorn: Aynı eser s. 43). Akşehir sarayından da aynı seramik cinsi tanınmaktadır. Niş kemerine ait olması gereken ünik bir parçada çift kuş görülmektedir. (Bak. Şerare Yetkin: Aynı eser Fig. 8 s. 101).

¹⁸ İlk sondajlarda da birçok lüster çini fragmanı bulunmuştur. (Bak. K. Otto-Dorn. aynı eser s. 39, 40)

¹⁶ Figür tasvirlerinin manâları üzerinde M. Önder ayrıca duracaktır.

görülmektedir- ve neshi kitabe bordürü ile çevrilmişlerdir¹⁹.

Buluntulara göre çini dekorasyonunu yerleştirilmiş durumlarına göre rekonstrüksiyonunu yaparak şu tahmini sıralamada bulunabiliriz. Kaide kısmında bir sıra düz mavi çiniden sonra "insitu" buluntulardan da katı olarak tesbit edilen üç sıra halinde haç-yıldız şemasıyla verilmiş sır altına boyama tekniğinde çiniler yer alır. Yıldız çinilerin renkli ve figürlü boyaması ile haç çinilerin arabesk dekorasyonu canlı bir tezat meydana getirir. Bunların üzerinde buluntuların azlığı sebebiyle bir sıra olarak tahmin ettiğimiz yıldız-haç şem'asında ve daha yaklaşık renk oyunlarırla birbirinden ayrılan lüster çiniler yer almaktaydı. Son sırada ise kare forma sahip yazı-madalyon dekorlu çinilerin bulunması gerekir.

Muhtelif bölümler arasında ve en tepede sınırlandırıcı şerit olarak muhakkak yine en alt kaide şeridinde olduğu gibi dik dörtgen fakat daha dar, tek renkli türkuaz mavisi veya fragmanlar halinde bulunan mangan moru sır üzerine lüster boyamalı çiniler kullanılmıştır. Çini işçiliğinin bu şekilde kat kat sıralanması ile saray odaların da bu süslenmenin hangi seviyeye kadar yükseldiğini tahminliyebiliriz. Bilinen gurupların ölçülerini topladığımızda en altta ve en üstte bir sıra kalın bordür çinisi 2×10 cm., dört sıra yıldız-haç çini 23×4 cm. bir sıra kare yazılı çini 24 cm. ve iki sıra da dar bordür çinisi 3×2 cm. ile toplamı 1.48 m. yi bulan bir bir çini kaplama elde ederiz.

Kubad-âbâd'da hakim olan sır altı tekniği ile işlenmiş çinilerin Selçuklu devri İran-Suriye seramik gurupları ile mukayesesini yaparsak haç-yıldız şeması bakımından İranla, siluet stili ve bazı dekorların seçilişi bakımından da Suriye-Rakka eserleri ile kısmen benzerlikler buluruz. Bu

benzerliklere rağmen Kubad-âbâd sır altı çinilerinin bu devir için alışılmamış boyama tekniği, renk harmonisinin orijinalligi, figürlerin bütün sathı kaplayışı, yeni "Janr stili" ve değişik motiflendiriliş ile özel bir durumu vardır. Bu bariz özel karakterlular çinileri kat'i şekilde Anadolu-Selçuk işçiliği olarak teşhis etmemize sebep oluyor Hatta üstü sırla kaplı fırın taşları, kısmen figürlü dekora sahip bazı siyah-yeşil çini artıklarının haç çiniler ve bordürler arasına örülmesi gibi buluntulara dayanarak yazlık saray Kubad-âbâd için çini süslemenin bu merkezde yapıldığını kabul edebiliriz.

Kullanma seramiği ile ilgili buluntular bilhassa İran Selçuklularında çok tipik olan burada da bulunması gereken minai, lüster gibi lüks seramik eşya, Çin'den ithal edilen porselen ve seladon pek tatminkar değildir. Bu sahada doğu Anadolu'da İslâmî devir seramik buluntuları geniş fikir verir²⁰. Genellikle, Kubad-âbâd ve diğer mühim merkezlerin Selçuklu sultanları tarafından terkinden sonra yağma edildiklerinden el sanatları için fazla sürprizler saklamadığını tahmin ediyoruz²¹. Kubad-âbâd'da bulunan kullanma seramiği fragmanları birinci sınıf malzeme olmamakla beraber iyi cinsten bazı parçalar da mevcuttur. İlk planda haç çinilerimize benzeyen türkuaz veya yeşil sır altına siyah boyamalı parçalar görülür. Bunlardan birinde fırında pişirilirken tecrid edici üç ayağın izi görülmektedir. Tek renk türkuaz ve muhtelif yeşil tonlarında sırlanmış seramikler de bulunmuştur. Bu arada Selçuklu devri için tipik uzun ağız ile yeşil sırlı bir yağ kandili dikkatimizi çekmektedir. Her iki cinsde de İran'dan ithal edildiklerine işaret eden sert beyaz bir hamur veya yerli imalât olduklarını belirten sarımsı, kırmızı bir hamur dikkati çekmektedir. Orta çağda bütün yakın şarkta görü-

¹⁹ Yazı bordürlerinden İbn Bibî'de bahsetmektedir. (aynı eser s. 148). Yazılı çiniler ilk Kubad-âbâd sondajlarında da bulunmuştur. (Bak. O. Aslanapa. Türkische Fliesen mit Keramik in Anatolien. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 10. Seri V. sayı 1. 1965 Farbtaf. 7).

²⁰ Bu konuda K. Otto-Dorn tarafından özel bir inceleme yazısı neşredilecektir.

²¹ Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Gıyaseddin Keyhusrev II (1236/37-1246/47) Kubad-âbâd'da oturdu. Bu tarihe kadar Kubad-âbâd kullanılmadı.

len sgrafiato seramiği için de çeşitli fragmanlar bulunmuştur. Bunlarda yeşilimsi veya bej kahverengi sır üzerine siyah, yeşil, kahverengi veya manganmoru boyama görülür. Bir parçada Selçuklu devrinde çok sevilen zikzak dekorasyon dikkatimizi çeker²². Burada bahsi geçen her tip seramik çeşidi yani tek renk sırlı, siyah, yeşil sır altına boyama ve kazılarak dekore edilen parçalar Anadolu'da üst satır buluntularında ve bilhassa meselâ Ani, Dwin, Tiflis'den seramik örneklerinde bol olarak görülmektedir²³.

Sultan sarayında kıymetli cam eşyaların da kullanıldığını bilhassa koyu mavi

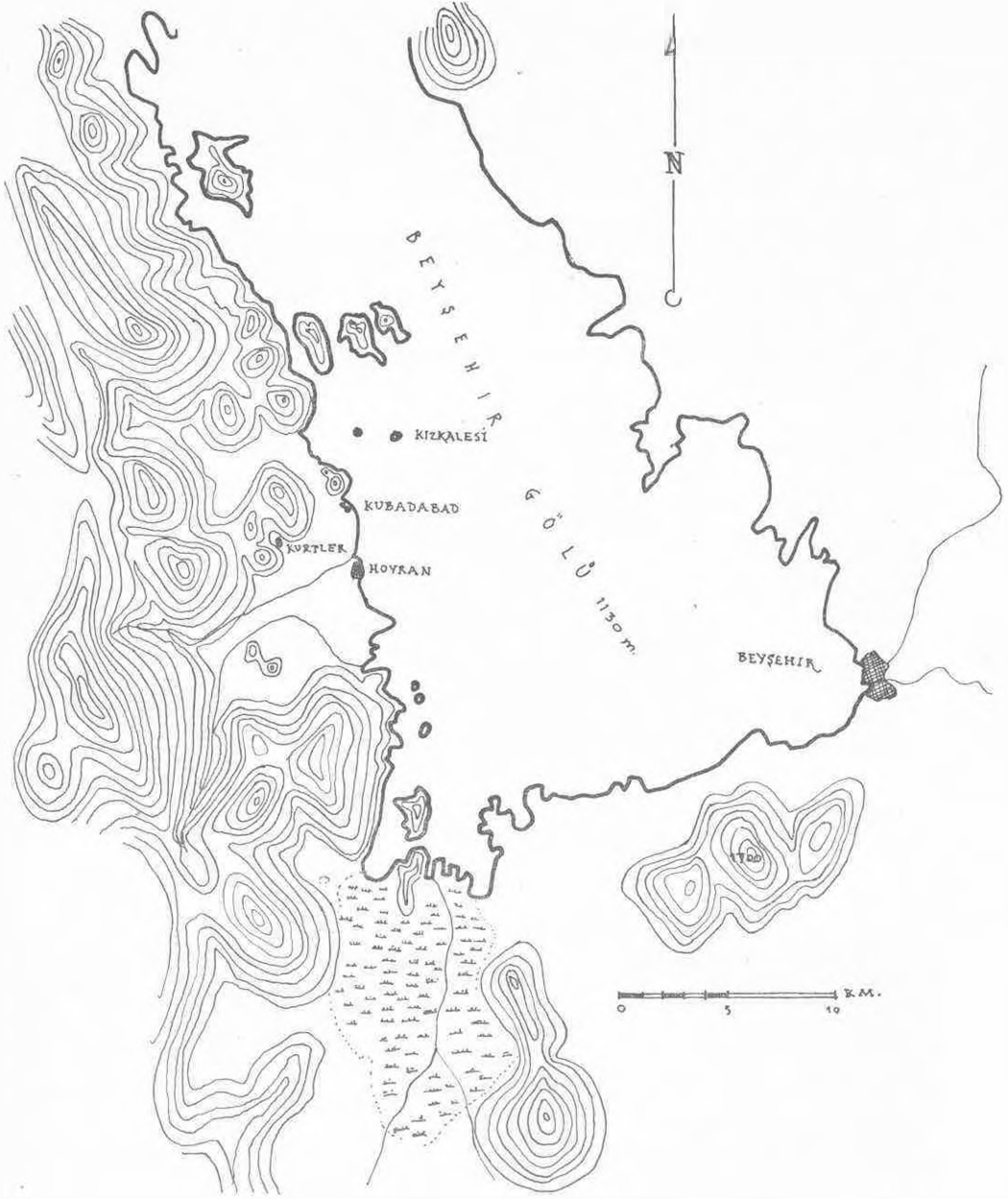
bir cinsin hâkim olduğunu çeşitli cam fragmanlarından anlıyoruz. Emaye tekniği ile işlenmiş çok kıymetli bir parça kırmızı konturları, yazı dekoru, yeşil, sarı, kırmızı, kahverengi boyaması ile büyük bir ihtimalle ortaçağ İslâm cam merkezi olan Halep'ten gelmedir²⁴. Daha büyükçe ve açık renkli, kalın, ortası çukurlaştırılmış bir gurup cam parçalarından biri etrafında alçı fragman dikkati çeker. Büyük bir ihtimalle bunlar sarayın pencere camlarının kalıntılarıdır ve pencereler araları alçı ile doldurulmuş şişkin camlarla tahayyül edilmektedir.

²² Aspendos'daki Selçuk sarayına ait türkuaz sır altına siyahla boyama bir çinide benzer zikzak dekor görülür. (K. Otto-Dorn: Türkische Keramik. S. 41, Farbtafel 6 c).

²³ Burada bahsi geçen her tip seramik aynı zamanda Çin porselen ve seladon işçiliği için örnekler lüster, minai işçiliği yoktur- Mymphaios'da Arsameia'da üst tabaka buluntularında ele geçmiştir (Bugün Malatya bölgesinde Eski Kahta) (Bak Th. Goell-K. Otto-Dorn: Funda aus dem Mittelalter und der frühosmanischen Zeit, in: Arsameia am Nymphaios, Die Ausgrabungen im Hierothesion des Mithradates Kalinikos von 1953-56, 246-273, Taf. 60-70).

²⁴ Bak. Arsameia'da cama benzer buluntular (Arsameia am Nymphaios aynı eserde s. 274).

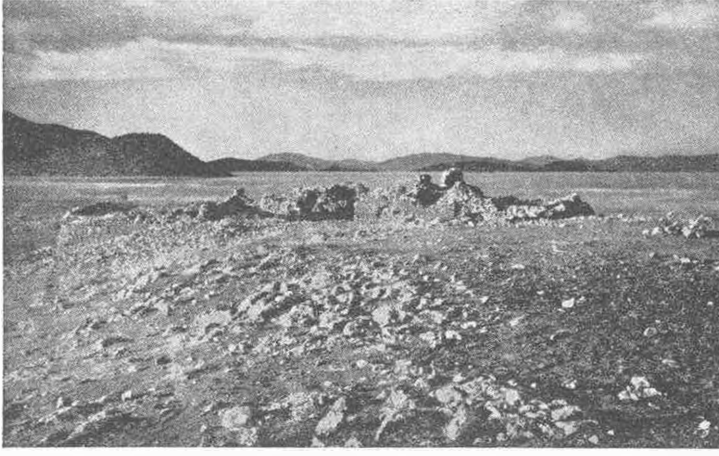

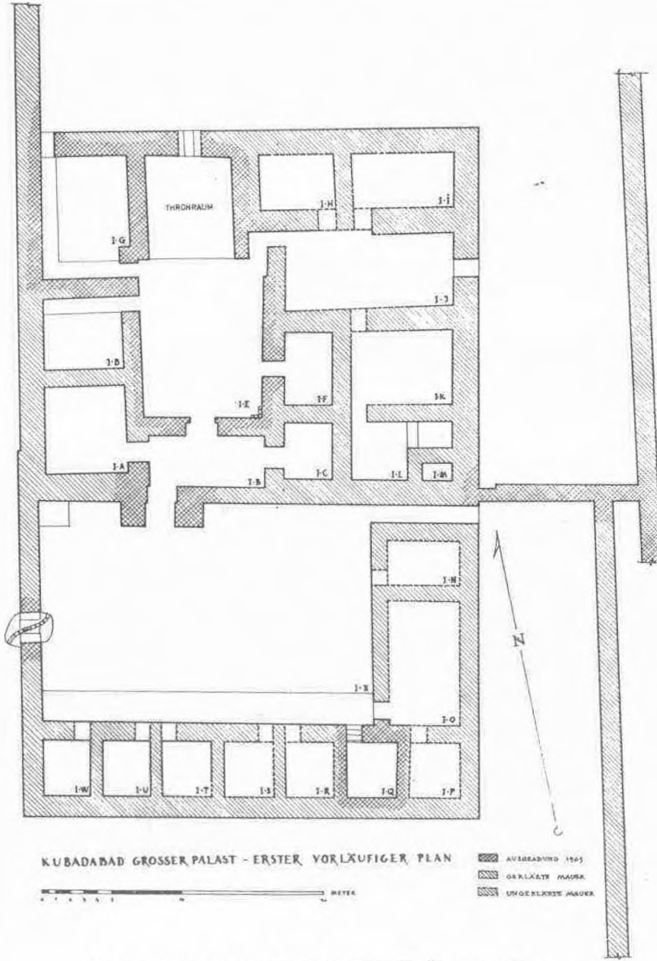
Res : 1 — Beyşehir gölü ve Kabad - âbâd'ın yerleşme plânı

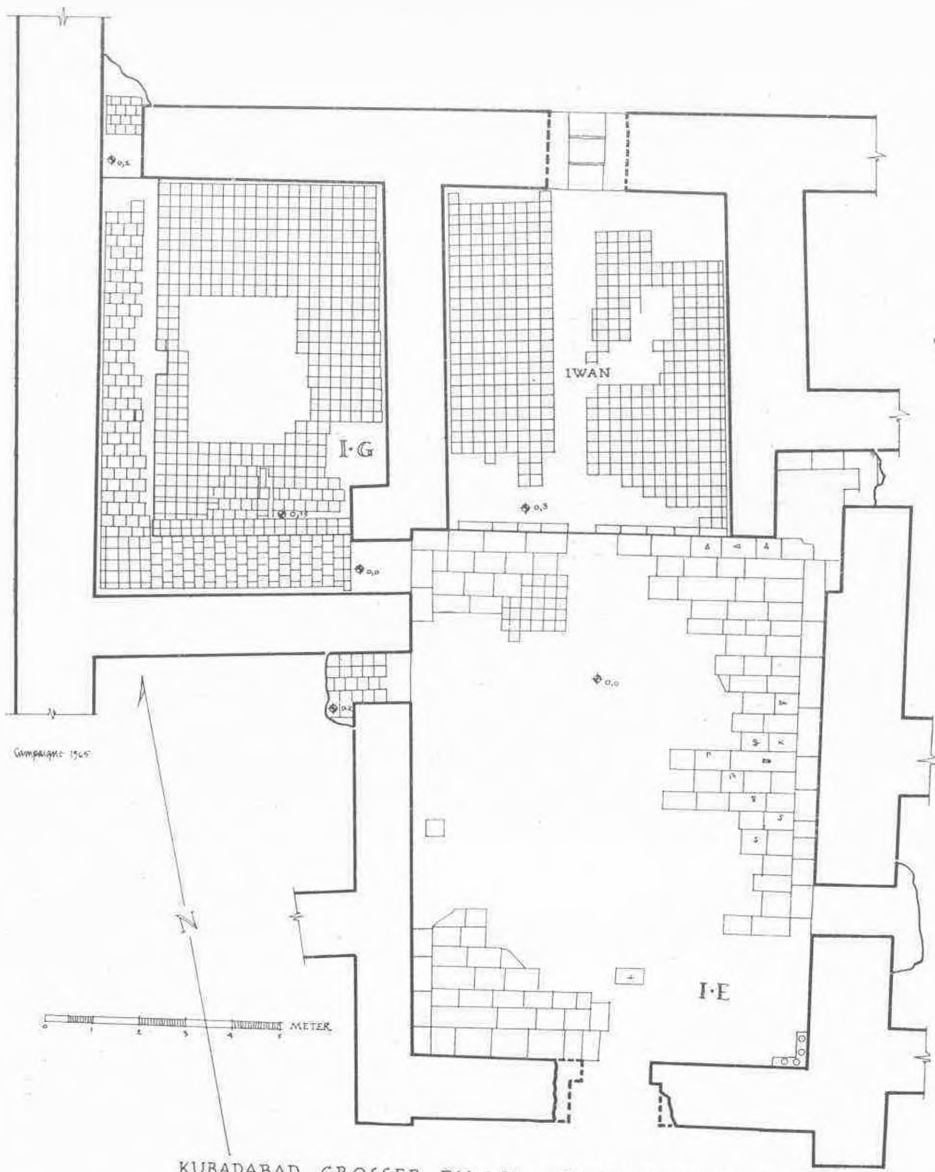
Res : 2 — Kubad - âbâd'in genel plânı

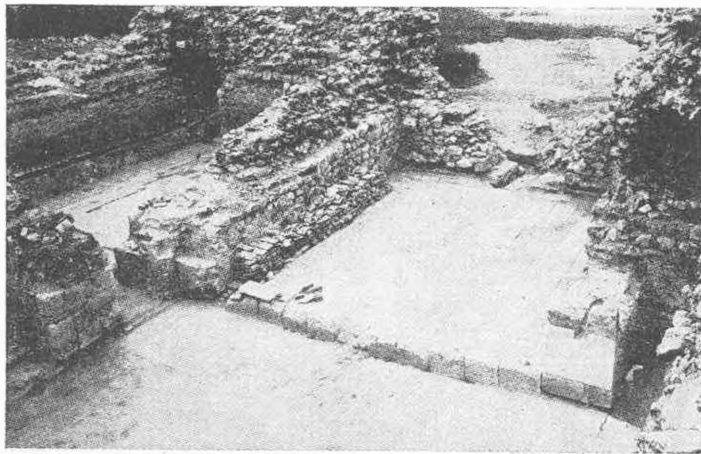
Res : 3 — Kubad - âbâd'da Büyük Sarayın genel görünüşü

Res : 4 — Kubad - âbâd Büyük Sarayı plân

KUBADABAD GROSSER PALAST · GRABUNGSPLAN 1965
 I·E THRONRAUM & IWAN I·G NEBENRAUM
 Res : 5 — Kubad - âbâd Büyük Saray plâni

Res : 6 — Kubad - âbâd Büyük Saray'da Eyvan

Res : 7 — Es - Sultan yazılı çift başlı kartal yahut doğan kuşu

Res : 8 — Balıklı, bağdaş kurmuş Sultan figürü

Res : 9 — Hayvan figürlü çini pano